
HARVARD LAW LIBRARY
3 2044 059 349 472

Hungary

Hungary

XI. INCZE PÁPA

ÉS

MAGYARORSZÁG FÖLSZABADÍTÁSA

A TÖRÖK URALOM ALÓL.

A VATIKÁNI LEVÉLTÁR DIPLOMATIAI IROMÁNYAI ALAPJÁN

IRTA

FRAKNÓI VILMOS.

BUDAPEST.

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT

1886.

1886-KI TAGILLETMÉNY.

6 86

Jul. '07

XI. INCZE PÁPA

ÉS

MAGYARORSZÁG FÖLSZABADÍTÁSA

A TÖRÖK URALOM ALÓL.

A VATIKÁNI LEVÉLTÁR DIPLOMATIAI IROMÁNYAI ALAPJÁN

IRTA

FRAKNÓI VILMOS.

BUDAPEST.

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT

1886.

1886-KI TAGILLETMÉNY.

PRINTED IN HUNGARY

INNOCENTIUS XI PONTIFEX MAXIMUS

Ex Formis Nicolai Visscher *J. Gole sculpt.*

Cum Privileg. Praepotentiss. D. D. Ordinum General. Belgii Foederati

XI. INCZE PÁPA

ÉS

MAGYARORSZÁG FÖLSZABADÍTÁSA

A TÖRÖK URALOM ALÓL.

A VATIKÁNI LEVÉLTÁR DIPLOMATIAI IROMÁNYAI ALAPJÁN.

IRTA

FRAKNÓI VILMOS.

BUDAPEST.

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT.

1886.

Budapest, 1886. Az Atheunaem r. társ. könyvnyomdája.

ELŐSZÓ.

A jelen év szeptember második napján, hazánk fővárosa és vele az egész ország, Buda-vára, másfél századig tartó török rabságából történt, fölszabadításának kétszázados emlék-ünnepét üli. Ekkép a kegyelet és hála adóját rójja le azok emléke iránt, kik ama korszakot alkotó esemény tényezői valának.

De Buda-vára visszafoglalásának érdeme és dicsősége nem egyedül azokat illeti, kik 1686. szeptember 2-ikán falai alatt küzdöttek, véröket ontották, életöket koczkára tették. Osztoznak abban mindannyian, kiknek a siker előkészítésében és biztosításában, tettel és tanácscsal, részök volt.

Ezek között *XI. Incze* pápa kiváló helyet foglal el

Méltó tehát, hogy midőn a diadalkoszorús hősök dicsőségét hirdetik irók és szónokok: emlékezzék meg a nemzeti kegyelet ő róla is, kinek közremüködése nélkül, a hosszú küzdelemben, a harczolók fegyvere eltompúlt és karjuk kifáradott volna; kinek áldozatkészsége és buzgalma tette lehetővé Magyarország és fővárosának fölszabadítását.

A szent-szék Magyarország érdekében kifejtett egész tevékenységének megismertetését könnyü föl-

adattá teszik azon kimeritő és pontos jelentések, melyeket a bécsi udvarnál működő pápai követ, Buonvisi bibornok, rendesen hetenkint, néha sürübben is, küldött Rómába; és a (*XIII. Leo* Pápa ő szentségének nagylelkü intézkedésével, a tudomány munkásai előtt megnyitott) *vatikáni titkos levéltár* ritka teljességben megőrzött.

A *Magyarországi Vatikáni Okirattár* szerkesztő-bizottsága, Buda-vára fölszabadításának kétszázados emlék-ünnepe alkalmából, közrebocsátja az 1686-ik évi nuntiusi jelentéseket és levelezéseket, melyek egy kötetet töltenek meg.

Ezen jelentések kiváló érdeke, a pápa és a pápai diplomatia azokban föltáruló tevékenységének csodálatot keltő mozzanatai: arra késztették e sorok iróját, hogy kutatásaiban kiterjeszkedjék a megelőző és következő esztendőkre, *XI. Incze* pápa uralkodásának egész tartamára (1676—1689), a mely a Magyarország fölszabadítása érdekében viselt háborúk időszakával úgyszólván összeesik.

Ezen kutatások eredményét foglalja össze a jelen kötet.[1])

XI. Incze pápa Magyarország fölszabadítására irányzott tevékenységének ismertetése lévén föladatom, azt be kellett illesztenem a kor történetének keretébe; de a távolabb álló politikai és hadi események részletes elbeszélésére nem volt szabad kiterjeszkednem.

---

[1]) E helyen köszönetemet kell kifejeznem Károlyi Árpád urnak, az Akadémia tagjának, ki Buda-vára visszafoglalása történetének megirásával lévén megbizva, az ezen munkájához Páris és Bécs levéltáraiban gyüjtött anyagot rendelkezésemre bocsátani szives volt.

Természetes, hogy valamint a bécsi pápai nuntius jelentései a főforrást képezik, ugy az ő müködése is a főhelyet foglalja el e munkában. És ha netalán helyenkint kelleténél bővebben idézem az ő saját szavait, nyilatkozatait: szolgáljon mentségemül az, hogy alakja, melyet a feledés homályából napfényre hozni szerencsés lehettem, nemes és rokonszenves vonásaival a mint engem megragadott, úgy az olvasó érdeklődését is le fogja kötni; e mellett az ő diplomatiai pályája legszembetünőbben állítja elő azon áldásos és magasztos hivatást, melyet a pápaság, hazánk és egész világrészünk történetében, betölt.

Budapest, 1886. szent Péter és Pál napján.

Fraknói Vilmos.

BEVEZETÉS.

A pápák tevékenysége a törökök részéről fenyegető veszély elhárítására. — II. Sylvester és utódjai. — Magyarország hivatása és harczai. — Lengyelország helyzete. — Buonvisi Ferencz nuntius. — Sobieski megválasztatása. — XIV. Lajos politikája.

I.

Azon veszélylyel szemközt, mely az Ázsiában és Afrikában elhatalmasodó izlám részéről a keresztény Európát fenyegette, a közös védelem szükségességét és megfelelő módozatát legelsőben a *pápák* ismerték föl; széles látkörüknél fogva, mely a kereszténység egyetemes érdekeit felkaroló hivatás magas álláspontjáról tárult föl előttök.

A második ezred-év hajnalától kezdve, a szent-szék hagyományos törekvése vala: a keresztény uralkodókat és népeket *támadó* hadjáratok indítására egyesíteni, oly czélból, hogy Ázsia térein mérkőzzenek meg a hatalmas ellenséggel; a Megváltó szülőföldjét a pogány rabigából fölszabadítsák; Kis-Ázsia és Syria partvidékein létesítendő államokban a legtermészetesebb és legbiztosabb védbástyákat emeljék Európa oltalmára.

A középkor egyik legnagyobb szelleme: *II. Sylvester* pápa (999—1003.) míg egyrészről a szent-szék nyugati politikájának irányát századokra kitűzte: az európai egyensúly fölött való őrködést, a kisebb államok függetlenségének megvédését jelölve ki föladatául; másfelől keletre is irányozta tekintetét, és első hangoztatta Jeruzsálem fölszabadításának varázs-igéit. [1])

[1]) Epistola 219. Ex persona Hierosolymae devastatae ad universalem Ecclesiam. — Olleris. Oeuvres de Gerbert. (Paris, 1867.) 149. lap.

Mindkét irányban eszméit lelkesedéssel karolta föl és fejlesztette tovább *VII. Gergely* (1073—1085.). Uralkodásának első tényeihez tartozott az, hogy a mohammedán seldschukkok által szorongatott görög birodalom megmentésére keresztes hadjáratot hirdetett. Lelkét — mint bizalmas levélben írja — egészen betölté a hő vágy, hogy személyesen a keresztény seregek élére állva, szembeszálljon a hitetlenekkel.[1]) És bár, mint később is gyakorta, a kereszténység körében támadott egyenetlenségek meghiusították nemes tervét, az általa elvetett mag, utódai munkásságának hatása alatt, dús termést hozott.

A szent-földre vezetett keresztes-hadjáratok, melyek egyaránt a vallásos lelkesedés sugallatai és az önvédelem tényei voltak, a kitűzött czélt el nem érték; de áldásos eredményeik sorozatában kiváló helyet foglal el az: hogy a mohammedán népek előnyomulását föltartóztatták, és támadásaiktól, két századon keresztűl, Európát megóvták.

A görög birodalom enyészete a belső felbomlás előrehaladott folyamatában, nem volt ugyan többé elhárítható; mindazáltal *Magyarország* időt nyert arra, hogy az Anjouk alatt, szilárd alapokra fektetve állami létét, a kereszténység oltalmazója dicső hivatásának betöltésére erőt szerezzen.

A mint a XIII. század végén, a keresztes-hadjáratok utolsó vívmánya is elveszett, és Európa népei kimerűlve a kétszázados erőfeszítésben, lemondottak az eszményről, mely őseiket lelkesíté: nem szűnnek meg állhatatosan ragaszkodni ahoz a pápák, kiket a kötelesség érzete és az Istenben helyezett bizalom megóvott a csüggedéstől.

V. Kelemen (1305—1314.) pápa és utódai politikájának hátterében mindig ott lebegett az a gondolat, hogy a leghatalmasabb fejedelmek közreműködésével, újabb keleti expeditió lehetőségét biztositsák. Annyira uralkodott az lelkök fölött, hogy még az engedékenység azon tényeiben is, melyek az egyház történelmének gyászlapjaira vannak följegyezve, (példáúl: a pápaság székhelyének Avignonba áthelyezése, a templáriusok rendjének eltör-

[1]) 1074. márczius 1-én a keresztény uralkodókhoz intézett fölszólítása és Mathild grófnéhoz irt levele. — Jaffe. Papstregesten No. 3584, 3587.

lése) jelentékeny tényező és így enyhítő körülmény gyanánt tűnik föl.[1])

A XIV. század első tizedeiben, a seldschukkok birodalmának romjain, az *ozmánok* még harcziasabb és erőteljesebb törzse alapította meg uralmát, melyet folytonosan terjesztve, mind szűkebb határok közé szorította a görög birodalmat. Ekkor az avignoni pápai udvar, *XXII. János* (1316—1334.) és utódainak uralkodása alatt, ismételve volt színhelye a fejedelmek és küldötteik tanácskozásainak, melyeknek tárgyát egy újabb keresztes hadjárat szervezése képezte. Maga Valois Fülöp franczia király is megjelent ott, és fogadást tett, hogy a szent vállalat élére áll. A pápák e czélra az egész keresztény világ egyházi javadalmait megadóztatták, és saját kincstárukból is tetemes összegekkel járultak a készületek költségeihez.

VI. Kelementől (1342—1352.) kezdve a római levéltárak nagy részben megőrizték a szent-szék kincstárnokainak számadási könyveit, melyek tanúságot tesznek a pápák bőkezű áldozatkészségéről és egyuttal azon buzgó gondosságról is, melylyel a nagy czél szempontjából figyelemreméltó minden tényezőt ellesték és felkaroltak. A világ bármely részében fordult elő oly mozzanat, mely az ozmán hatalom elleni küzdelemben értékesíthetőnek látszott, vagy tünt föl oly egyén, kitől a kereszténység megoltalmazására szolgálatokat lehetett várni: a pápai kincstár mindig készen állott, hogy a szükséges anyagi eszközöket nyújtsa.[2])

E mellett a pápai diplomatia folytonosan tevékeny volt, hogy a keleti egyház-szakadás megszüntetésével és az egymás közt harczban álló nyugati fejedelmek kibékítésével, a görög birodalom megmentése lehetővé váljék. És míg Bizancz haláltusáját a keresztény világ tétlenül szemlélte, *V. Miklós* pápa (1447—1455.)

[1]) V. ö. Drumann. Geschichte Bonifaz VIII: I. 231. — Wenck. Clemens V. und Heinrich VII. (Halle, 1882.) 51.

[2]) Az »Introitus et exitus Camere Apostolice« czímű számadási könyvekből a XIV. és XV. századból mintegy ötszáz kötet maradt fönn, részint a pápai vatikáni levéltárban, részint a római királyi állami levéltárban. Ezen köteteknek a török hadjáratokra vonatkozó részeit a »Monumenta Vaticana Hungariae« egyik következő kötetében szándékozunk közzétenni.

a ragusai érsek parancsnoksága alá helyezett hajóhadat küldött a Bosporusba.

Konstantinápoly eleste után (1453.) visszafoglalását tűzték ki a pápák életczélul. *III. Callixtus* (1455—1458.) lelkesen támogatta Magyarország hőslelkű kormányzóját Hunyadi Jánost, kinek végső nagy győzelmét, mely Belgrádot mentette meg, a pápa küldötte, Capistránói János és keresztesei segítették kivívni. Utódja *II. Pius* (1458—1464.) Mantuába tanácskozmányra hívta meg Európa fejedelmeit. És miután közreműködésöket sem ékesszólása hatalmával, sem levelei megható tartalmával megnyernie nem sikerült; arra határozta el magát, hogy egyedül indítja meg a vállalatot, és személyesen áll élére. »Bizonyára — így szól egyik iratában — az aggastyán erőtlenségével, az egyház fejének hivatásával a hadviselés nem áll összhangzásban. De mikor a hitet végveszély fenyegeti, semmiféle tekintet nem tarthat minket vissza. Ott fogunk tehát a csata hevében állani a hajó födélzetén, vagy egy halom ormán, a seregek Urának áldását esdve le Krisztus harczosaira .... A keresztények látva, hogy Krisztus helytartója, biboros tanácsa által kisérve, a vallás és az emberiség védelmére indúl, nem fognak késni, hogy hozzá csatlakozzanak.« [1])

És nem üres szólamokat hangoztatott. Anconába ment, hol a pápai hajóhad fölszerelését lázas buzgalommal siettette. De mikor az már-már készen állott az indulásra, a halál elragadta őt. Végső óráiban akként rendelkezett, hogy a kincstárában található pénzösszeget a bibornokok *Hunyadi Mátyás* magyar királynak küldjék,[2]) ki hősi elszántsággal és fényes sikerrel küzdött a törökök ellen, és csak imént az általok már meghódított Bosnyákországot ragadta ki kezeikből.

Ezóta a pápák akként igyekeztek a török hódítás útját állani, hogy Magyarországot részesítették pénzsegítségben és diplomatiai támogatásban. Maga *IV. Sixtus* pápa (1471—1481.) kétszázezer aranyat küldött Mátyás királynak. És mivel ezt a III. Frigyes császárral való ellenségeskedése vonta el a törökök

---

[1]) 1463. október 25-ikén a velenczei dogéhoz irt levele. Michaud IX. 24.

[2]) Campanus. Vita Pii. II. Muratori. III. 2. 90.

elleni háború folytatásától, *VIII. Incze* pápa (1484—1492.) követei és levelei által odahatott, hogy amaz akadályt elhárítsa; és nagy tevékenységet fejtett ki, hogy a keresztény hatalmak a török császár családjában támadott meghasonlás és II. Bajazet szultán testvérének Dsem herczegnek Rhodosz szigetére menekülése által nyújtott kedvező alkalmat kizsákmányolják. Igyekezeteit folytatta *VI. Sándor* pápa is (1492—1503.), kinek sikerült Franczia- és Spanyolországgal, Velenczével és a rhodoszi lovagrenddel szövetséget hozni létre, oly czélból, hogy hajóhadat indítsanak a török birodalom partvidékei ellen, míg egyidejűleg Magyarország hadereje is kelet felé nyomúlna. Felhívására, Miksa császár fogadást tett, hogy a hitetlenek elleni háborúban részt vesz. De ezen nagy terv szintén hajótörést szenvedett az Olaszország fölötti uralomért versengő hatalmak külön érdekein.

X. Leó (1513—1521.) uralkodása kezdetén keresztes-hadjárat hirdetésével, a magyar nép vallásos lelkesedésének fölébresztésével tett kisérletet; de ez paraszt-lázadásra vezetve, gyászosan hiúsult meg. Majd az európai uralkodókkal folytatott évek során át tárgyalásokat, nagy hadi vállalat indítása végett, melynek terve a legkisebb részletekig meg volt állapítva. Miksa császárnak, a magyar és lengyel királyokkal Thracián át kellett volna támadni; míg a franczia, svájczi és olasz hadak Brindisiben szállanak hajóra, hogy a görögországi partokon kössenek ki; a spanyol, portugalliai és angol csapatok a carthagenai kikötőből indulnak a Hellespontba; a pápa pedig személyesen vezetné hajóhadát Anconából Bizancz kapui alá.

VI. Adorján (1522—1523.) néhány hónapra terjedő uralkodását úgy szólván egészen betölti azon munkásság, melylyel Magyarország megsegítésére az egyházi állam jövedelmeiből pénzt szerezni, és az európai hatalmak közreműködését biztosítani igyekezett.

A »Monumenta Vaticana Hungariae« egy egész kötetét töltik be a *VII. Kelemen* pápa által Magyarországba küldött követek jelentései (1524—1526.), melyek az ő apostoli szellemű buzgalma és áldozatkészsége megható emlékei; bár erőfeszítéseivel nem sikerült elhárítani a csapást, mely az országot a Mohács

mezején szenvedett vereséggel érte, hol a király, a nemzet főpapjaival és főuraival, sírját találta (1526. augusztus 29.)

A következő évtizedekben VII. Kelemen és utódai, a magyarországi trón birtokáért folytatott versengés, valamint az V. Károly császár és I. Ferencz franczia király között dúló háborúk megszüntetésében ismerték föl Magyarország megmentésének előfeltételét. És míg törekvésök erre irányult, áldozatkészségök forrása sem apadt ki. Tetemes összegek küldettek időnkint Rómából Magyarországba. És 1542-ben Vitelli Sándor vezetése alatt 3000 fegyveresből álló pápai sereg jelent meg a magyarországi harcztéren.

Mikor utóbb a törökök a Velencze által birt Cyprust, a középtenger egyik legjelentékenyebb szigetét, támadták meg, *V. Pius* (1566—1572.) a spanyol királylyal és a velenczei köztársasággal szövetséget kötött, közös tengeri hadjárat indítására (1571.). E szent pápa vállalkozásának kiválóan kedvezett a Gondviselés kegye. A három hatalom egyesült hajóhada a lepantói öbölben világtörténelmi fontosságú diadalt vívott ki, mely ismét föléleszté a keresztény népek lankadó bizalmát.

Egy negyed-századdal utóbb Magyarországon megújulván a török háború, *VIII. Kelemen* pápa, (1592—1605.) saját unokaöcscse Aldobrandini János vezérlete alatt, kétezer lovas- és nyolczezer gyalogból álló sereget bocsátott oda, melynek a hadjárat sikereiben, különösen Esztergom és Visegrád visszavételében nagy része volt, a miért az esztergomi táborban egybegyűlt rendek meleg hangon irt feliratban fejezték ki a nemzet háláját. [1]) Az összeget, melyet a pápa ezen háború czéljaira áldozott, másfélmillió tallérra teszik a történetirók. [2])

A XVII. század első felében a harminczéves vallási háború kötötte le Európa figyelmét; míg a török szultánokat, részint a perzsák ellen viselt háborúk, részint belső mozgalmak, visszatartották birodalmuk határainak nyugat felé tovább terjesztésétől.

De a mint a törökök, az erdélyi zavarokat kizsákmányolva,

---

[1]) Az 1596-ik évi feliratot közli Katona Historia Critica Regni Hungariae. XXVII. 255.

[2]) Ranke. Die römischen Päpste im XVI. und XVII. Jahrhunderte. II. 307.

jelentésében — melyek itt a Rajna tájain állanak egymással szemközt, Konstantinápolyig nyomulhatnánk« ! [1])

A mikor ezen sorokat irta, Rómában már kijelölték részére az új működési tért, Európa éjszak-keleti részén, hol a keresztény ség és az izlam harczai folytak. Mint *rendkivüli nuntius*, Lengyelországba rendeltetett. Az utasítás, melyet kapott, elismeri, hogy nehéz és kényes föladat várakozik rá; de azt jelentékenyen könnyíti a szent-szék politikájának egyszerű és világos czélja, mely nem egyéb, mint a kath. vallást oltalmazni, a török hatalom terjedését akadályozni. [2])

Buonvisi 1673. február elején kezdette meg működését Varsóban. A mint itt a politikai viszonyokkal megismerkedett, és előtte a fejetlenség, zavar, romlottság gyászos képe föltárult: mély elkeseredés töltötte el lelkét. Belátja, hogy Lengyelországot saját alkotmánya fenyegeti romlással, és megmentésének egyetlen módja: a korona hatalmának visszaállítása. E nélkül — úgy mond — az országot a török hódítja meg, vagy »a szomszéd hatalmak osztják föl magok között.« [3])

Elég jókor érkezett, hogy a polgárháború kitörésének meggátlásában közreműködjék. Ugyanis XIV. Lajost, a váratlan ellenállás, melylyel Hollandia meghódítására indított hadjáratában találkozott, Lengyelország irányában tartózkodó magatartásra utalta. Az összeesküvés fejei, a franczia trónjelöltet és a pénzsegélyt hiába várták; miért is a pápai követ által fölajánlott közbenjárást tárt karokkal fogadták.

A nuntius, a pártok fölött állva, buzgón és sikeresen fáradozott a kiegyenlítés létrehozásán. De míg a király állásának megszilárdítása képezte czélját; ismerve az ő szerencsétlen tulajdonságait, elnézőnek kellett lennie ellenségei irányában; sőt Sobieski a tisztelet és rokonszenv érzelmeit kelté föl benne; »nagy ember«-nek nevezi őt jelentéseiben.[4]) Viszont Sobieski min-

---

[1]) Buonvisi 1672. október 26-iki jelentése.

[2]) Az államtitkárnak 1672. október 29. és november 2-ikán kelt jegyzékei tartalmazták az utasításokat.

[3]) Az 1673. május 17-iki jelentésben.

[4]) Igy példáúl, 1673. február 18-iki jelentésében.

dig hálásan emlékezett vissza Buonvisi jó szolgálataira, melyeknek kibékülését uralkodójával köszönheté. [1])

Buonvisi meg tudta győzni a királyt arról, hogy az ország és a trón érdeke a török háború folytatását követeli; a rendek körében is élesztette a harczias szellemet. Az ő közbenjárása mellett tárgyalások indíttattak meg a bécsi udvarral, a török ellen szövetség létesítése végett. És mikor Rómából a pápa által fölajánlott segélypénz (százezer forint) megjött, a háború megindítása elhatároztatott. [2])

A király személyesen készült átvenni a sereg vezérletét. De súlyos betegségbe esett, mely azon napon, a mikor Sobieski Moldvában, Choczym mellett fényes diadalt aratott, (november 10.) véget vetett életének. [3])

A váratlanúl megüresedett lengyel trón betöltése egész Európára kiterjedő mozgalom okozója lett. A császári udvar, Károly lotharingiai herczeg érdekében készült befolyását érvényesíteni, támaszkodva az özvegy királynéra, [4]) ki a lovagias herczeget hajlandó volt férjűl elfogadni. Ellenben XIV. Lajos el volt határozva, hogy befolyásával és pénzével a lengyel trónra olyan uralkodót segít, kinek támogatására a Habsburg-ház elleni actiójában számíthat. Az orosz, svéd, brandenburgi uralkodóházak köréből a trón-igényelők hosszú sorozata jelentkezett. És ehez csatlakozott Sobieski, ki eleinte visszautasítá ugyan barátai felszólításait, de később nagyravágyó neje [5]) unszolásainak engedett.

A hatalmi törekvések és személyes érdekek küzdelmei közepett, a szent-szék épp oly önzetlen, mint eszélyes politikát követett. Utógondolat nélkül, arra szorítkozott óhajtása: hogy katholikus fejedelem foglalja el a trónt; minélfogva követét utasította, hogy a katholikus jelöltek irányában »az atyai semlegesség« (paterna indifferenza) álláspontjára helyezkedjék.

Míg tehát a császár és XIV. Lajos követei kufár alkudo-

---

[1]) Buonvisi 1674. augusztus 8-iki jelentésében említi.

[2]) Buonvisi 1673. márczius 13., 22., május 31., julius 19. és augusztus 9-ki jelentései.

[3]) Buonvisi 1673. október 8, november 6. és 15-iki jelentései.

[4]) Eleonora királyné Leopold nővére volt.

[5]) D'Arquien franczia marquis leánya volt.

újra támadólag léptek föl, és Nagyvárad elestének (1660.) híre Rómába eljutott, *VII. Sándor* pápa (1655—1657.) azonnal ismét napirendre hozta a török ellen létesítendő szövetség eszméjét. Felhívására XIV. Lajos is, — bár a portával barátságos viszonyt tartott fönn, — küldött Rómába követet, ki hivatva volt a hadi vállalatra vonatkozó tárgyalásokban résztvenni. Ezek 1661. nyarán megindúltak és egy egész éven át folytak, míg azon összeütközés következtében, mely a pápai hadak és a franczia követség személyzete között történt, felbomlottak. [1]) Mindazáltal az 1664-ik évi magyarországi hadjáratban I. Leopold pápai pénzsegélyben részesült, és egy franczia hadtest is közreműködött a szentgotthardi diadal kiküzdésében. Ezt csakhamar követte a Leopold által kedvezőtlen feltételekkel húsz évre megkötött békeség, meghiúsítva a reményeket, melyeket a kivívott siker az egész keresztény világban keltett.

A következő évtizedben Lengyelország vette igénybe *X. Kelemen* pápa (1670—1676.) gondoskodását. A szultán a lengyel fenhatóság ellen föllázadt kozákokat vette pártfogása alá, és 1672. tavaszán nagy sereg élén Podoliába nyomúlt, melynek fővárosát Kamieniczet hatalmába ejtette, mire Koribut Mihály lengyel király szégyenteljes békét kötött; Podoliát a töröknek, Ukraniát a kozákoknak engedte át, és évi adófizetés kötelezettségét vállalta magára. [2])

Ezen események a lengyel rendek körében gyűlöletessé tették az uralkodót, ki ilyen súlyos csapást és megaláztatást hozott az országra. A legkiválóbb főurak összeesküvést szőttek megbuktatására, és XIV. Lajost fölkérték, hogy családjának egyik tagját küldje Lengyelországba, a trón elfoglalására. Élükön *Sobieski János*, a lengyel hadsereg főparancsnoka állott, ki a kozákok ellen kivívott győzelmeivel dicsőséget és népszerűséget küzdött ki. [3])

Rómában a Lengyelországból érkező gyászhirek megrendítő hatást gyakoroltak. A teendők megfontolásánál azon kérdést

---

[1]) Ezen tárgyalások folyamára vonatkozó emlékiratot közöl Michaud IX. 281—295.

[2]) Hammer. Geschichte des osmanischen Reiches (1840-diki pesti kiadás). III. 663.

[3]) Kluczycki. Acta Joannis Sobieski. (Cracoviae, 1881.) I. 131.

állították előtérbe, hogy a török veszélylyel szemben mit követel a kereszténység java? Mindenekfölött szükségesnek látszott kivinni azt, hogy a lengyel országgyűlés a békekötést meg ne erősítse; mert előrelátták, hogy a törökök, mihelyt Lengyelország felől biztosságban érzik magokat, egész hatalmukat Magyarország ellen fogják zúdítani. Ha tehát nem sikerül a királyt a rendekkel kiengesztelni, és a törökök ellen a háború folytatására birni, a szentszék azt óhajtotta, hogy a trónról önkényt mondjon le, és helyét XIV. Lajos jelöltje foglalja el, a mely esetben Francziaország kötelezettséget vállalna, hogy Lengyelországnak a török ellen segítséget nyújt. [1]

II.

A szent-szék ezen intentióinak keresztülvitele, mi épp annyi tapintatot, mint határozottságot igényelt, azon diplomatára bizatott, ki hivatva volt ettől fogva a kereszténység és különösen Magyarország sorsára, másfél évtizeden keresztül, irányadó befolyást gyakorolni. Ez *Buonvisi Ferencz*, kölni nuntius.

Régi, nemes családból származott, mely nemzedékrendjét III. Ottó császár egyik tanácsosáig vitte föl. Ez, a hagyomány szerint, az ezeredik esztendő táján, Lucca városában telepedett meg. Utódai csakhamar a patriciusok között előkelő állásra tettek szert. A család tagjai közől többen az egyház szolgálatában is kitüntették magokat. *János* szent-ferenczrendi atyát, ki a XV. század elején élt, szerzete a boldogok cultusában részesíti. *Bonviso*, a XVI. század végén, a Magyarországba küldött pápai csapatoknál mint főhadibiztos működött, később barii érsek és bibornok lett. *Jeromos* a XVII. század első felében, szülővárosának érseke, szintén elnyerte a bibort. [2])

Ezen példák vonzó-ereje vezérelhette *Buonvisi Ferenczet* — ki 1626. május 11-ikén Luccában született — a papi pályára, melyen szerencsés előjelek között indult meg. Alighogy tanulmá-

[1]) A szent-szék álláspontja ki van fejtve az alább idézendő követi utasításokban.

[2]) Supplementum novum Purpurae Doctae. (Augsburg, 1729.) 476. és 489.

nyait befejezte, VII. Sándor pápa szolgálattevő kamarásai sorába vette föl, majd más udvari hivatalokra alkalmazta. 1662-ben, mikor XIV. Lajos római követének szolgaszemélyzete és a pápai rendőrség között keletkezett véres összeütközés komoly bonyodalmakat vont maga után, és VII. Sándor saját unokaöcscsét, Chigi bibornokot mint rendkivűli követét küldötte Francziaországba, a kiséret tagjai között találjuk Buonvisit.

Látköre szélesbítésére és tehetségei kifejlesztésére, a legjobb iskola nyilt meg előtte. A magában véve csekély jelentőségű esemény hátterében az egyház és állam igényeinek heves küzdelme lappangott. És a versaillesi udvar akkor a világtörténelemnek mintegy központja vala. Oda futottak össze a politikai mozgalmak szálai; onnan áradtak szét a műveltség és izlés sugarai. Annak, ki később az európai események egyik tényezője lesz, megbecsülhetetlen előnyöket nyújtott, hogy fiatal korában a legjelentékenyebb mozgató erők működését közvetlenül szemlélhette.

Chigi bibornok szerencsésen járt el küldetésében. Lefegyverezte a király haragját, kiegyezést hozott létre, kitüntetésekkel halmozva el, távozott Francziaországból. De míg e szerint Buonvisi, a diplomatiai téren első mesterétől, a transactiók művészetének titkaiba beavattatott; vallásos érzelmeinek is táplálékot nyújtott példája. Chigi bibornok, az általa elért eredményeket az ég áldásának tulajdonítva, a lorettói kegyhelyre sietett, hogy a boldogságos Szűz házának ékítésére ajánlja föl a XIV. Lajostól kapott nagyértékű gyémántos keresztet. [1])

Buonvisi Rómába visszaérkezvén, az egyházi állam kormányzatában nyert alkalmazást. Hét évet töltött különféle hivatalokban. [2]) A mint 1670. tavaszán *X. Kelemen* pápa szent Péter székét elfoglalta, az új államtitkár, Altieri bibornok, fölismerve Buonvisiben a magasabb föladatok megoldására való hivatottságot, kölni nuntiussá és egyszersmind thessalonikai érsekké kineveztetésének eszközlője lett.

Buonvisi életének negyvennegyedik esztendejét érte volt el.

---

[1]) Eggs. Purpura Docta. (München, 1714.) VI. 492.

[2]) Guarnacci. Vita et res gestae Romanorum Pontificum et Cardinalium. (Romae, 1751.) I. 142.

De az ő szerénysége a Gondviselés meglepő kedvezését látta fölmagasztaltatásában. Aggódva, önmaga iránti bizalmatlansággal eltelve, indúlt az új világba, mely előtte megnyilt. [1])

A kölni nuntiatura, melynek hatásköre rendszerint egyházi ügyek intézésére szorítkozott, ez időben politikai fontosságot nyert az által, hogy a Rajna vidéke a XIV. Lajos világuralmi ambitiója által fölidézett harczok egyik szinhelye vala. Csak hét hónappal azelőtt, hogy Buonvisi (1670. október első napjaiban) Kölnbe jött, hajtotta végre XIV. Lajos Lotharingia elfoglalásának erőszakos tényét, azon hiú ürügy alatt, hogy a herczeg nagyobb sereget tart, mint a szerződések megállapítják és fenyegető magatartást tanusít. A herczeg, miután sikertelenül fordúlt a császárhoz és a német birodalomhoz, a kölni nuntius útján, a szent-szék közbenjárását kérte ki. [2]) Majd 1672. elején a franczia király részéről intéztetik hozzá egy még fontosabb megkeresés. XIV. Lajos, miután Anglia, Hollandia és Svédország hármas szövetségét, az angol és svéd uralkodók megnyerésével, fölbontania sikerűlt, hogy az elszigetelt Hollandiára halálos csapást mérhessen, Spanyolországgal is egyességre kivánt lépni. Követe Buonvisihez fordúlt, hogy általa a spanyol udvarral érintkezésbe léphessen. [3])

De mikor Rómából a mediatio megkisérlésére a fölhatalmazás megjött, már megszólalt volt a harczi riadó. [4]) A francziák elárasztották Hollandiát, melynek maroknyi népe az önfeláldozó hazaszeretet bámulatot keltő erőfeszítésével, a túlnyomó erőt föl tudta tartóztatni. Buonvisi a háború befejezését türelmetlenül várta, hogy közbenjárói tisztében eljárhasson. [5]) Ismételve fölmerült lelkében ez alatt az a fájdalmas gondolat, hogy a keresztény népek, melyek testvér-harczban emésztik föl erejöket, egyesülve, az ozmán hatalmát megtörhetnék, a rabságában sinlődő országokat fölszabadíthatnák. »Csak azon hadakkal is, — irja egyik

[1]) Ez, például, kifejezést nyer 1670. deczember 14-ikén Kölnből Altieri bibornokhoz irt jelentésében.

[2]) Buonvisi 1670. deczember 21-iki jelentése.

[3]) Buonvisi 1672. január 17-iki jelentése.

[4]) Buonvisi 1672. ápril 24-iki jelentése.

[5]) Buonvisi 1672. július 3-iki jelentése.

zások vásárterévé alacsonyították a király-választó országgyűlést;[1]) Buonvisi pillanatra sem lett hűtelenné azon magas czél és eszményi hivatás iránt, melyet képviselt. Minden alkamat felhasznál, hogy a lengyel rendeket egyetértésre, a hazaszeretet és a vallásos buzgóság sugallatainak követésére buzdítsa. És mindazokat, kik a megválasztandó király személyére nézve tanácsért fordúltak hozzá, csak arra kérte, hogy olyan uralkodót válaszszanak, ki a kath. egyház híve és az országot a török ellen megvédeni képes.

Ezen utóbbi figyelmeztetésének kettős súlyt kölcsönzött a Rómából érkezett újabb segélyösszeg, melyhez a pápa százhetvenezer és Odescalchi bibornok húszezer forinttal járúlt.[2])

A nuntius az ő eljárásával a szent-szék magasztaló elismerését érdemelte ki;[3]) mindazáltal az érdeklett felek gyanusításait és neheztelését nem tudta magától elhárítani. A francziák azt hiresztelték felőle, hogy az osztrák ház ügyében olyan buzgalmat fejt ki, mintha a császár minisztere volna;[4]) a bécsi udvarnál pedig az osztrák ház ellenségének tartották.[5])

A választás kimenetele soká kétes volt. Az országgyűlésen izgalmas jelenetek fordúltak elő. A polgárháború kitörésétől lehetett félni. Végre a pártok között kiegyezés jött létre. Május 21-ikén *Sobieski, III. János* névvel, egyhangúlag Lengyelország királyává kiáltatott ki.

A pápai követ örömmel üdvözölte a választást, és reményteljesen nézett Sobieski uralkodása elé, kitől a törökök fölött kiküzdendő győzedelmek fényes sorát várta.[6])

[1]) A franczia király utasításait és követének jelentéseit kiadta *Waliszewski*: Acta quae in Archivo Ministerii rerum exterarum Gallici, ad Joannis III. regnum illustrandum spectant. (Cracoviae. 1879.) I. 2—35.

[2]) Buonvisi 1674. január 31., márczius 28., ápril 4., május 2. és 16. jelentései.

[3]) A pápai államtitkár 1674. ápril 14-ikén Buonvisinek így ir: »Copiose lodi si conferiscono alla sua prudente condotta nella indifferenza che professa, preservandosi da qualunque impegno, per insistere con efficacia nella sola elezione di un Principe cattolico e capace di fare il servizio di Dio e della nazione.«

[4]) Varsóból XIV. Lajosnak küldött emlékirat. Waliszewski. I. 59.

[5]) Albrizzi bécsi nuntius 1674. julius 3. és 10-iki jelentései.

[6]) Buonvisi 1674. május 22-iki jelentése.

Megelégedésében és reményében osztoztak a római udvarnál. A pápa sietett az új királynak szerencsekivánatait kifejezni; a hadvezéri kalap megküldésével tüntette ki őt, és a török elleni háború czéljaira, az egyházi jövedelmek tizedét bocsátotta rendelkezésére.[1]

Lengyelország a szent-szék szemeiben mindenkor nagy fontossággal birt. A környező államok: Orosz- és Svédország, a török birodalom és Brandenburg hatalmi vágyainak a mint czélja volt és később áldozata lett, úgy korlátjává és fékezőjévé, ezzel pedig az európai egyensúly megóvásának tényezőjévé válhatott. E mellett a katholicismusnak valóságos határfalát képezte: a protestantismus, a keleti szakadás és az izlam irányában. Így tehát a kereszténységnek a török járomtól fölszabadításában és a hitegység helyreállításában — a pápaság soha föl nem adott eszményei valósításában — nélkülözhetetlen szövetséges vala.

Ezen tekintetben egy franczia herczegtől vagy Lotharingiai Károlytól a lengyel trónon nagy szolgálatokat várhatott a szentszék; de másfelől mindegyik a franczia és osztrák dynastiák ellenségeskedéseinek új táplálékot nyujthatott, és Lengyelország hatalmát a két dynastia egyikének rendelkezésére bocsátva, az európai egyensúlyt veszélyeztette volna.

Sobieski, anélkül hogy ilyen veszélyekkel fenyegetne, mindazon előnyöket igérte, melyeket vetélytársai helyeztek kilátásba. A köznapi czélok színvonalán magasan felülemelkedő szelleme nagy eszmék felkarolására fogékony volt. Kiváló politikai és hadvezéri képességei a dicsőséges uralkodás biztosítékát képezhették. Gondviselésszerűen kijelölve látszott lenni a kereszténység felszabadításának nagy művére.

Sobieski csakugyan azonnal trónralépte után, biztosította a pápát, hogy élete és ereje a török hatalom megtörésére lesz szentelve. És haladék nélkül megkezdette a háborút, melyet a következő évben is folytatott, több izben diadalt aratva a török seregek fölött.

---

[1]) A pápai iratok Theinernél Monuments historiques relatifs aux regnes d'Alexis Michalowitsch, Feodor III. et Pierre le Grand. (Rome, 1859.) 90, 91.

De ezen irányával és működésével elégületlen volt XIV. Lajos, ki őt az ausztriai ház ellen kivánta értékesíteni, és azzal kecsegtette, hogy vele szövetkezve, Poroszországtól visszaszerezheti a lengyel korona egykori melléktartományait, és kiküzdheti a magyar koronát is.

Ezen ajánlatok kisértéseit nemcsak a franczia király bőkezűségének varázsereje, [1]) hanem még inkább a Lotharingiai Károly mellőzése által megsértett és Sobieskiben a franczia politika eszközét látó bécsi udvar magatartása súlyosbította; mert ezzel szemben a lengyel király Francziaország pártfogásában kényszerült oltalmat keresni.

Ezért Sobieskit csak úgy lehetett dicső hivatásához állandón csatolni, ha kiragadtatik a franczia politika bűvköréből, melyben apró érdekek szálai hálózták körül hatalmas szellemét és kötötték le erős karját. Ezen emancipációnak pedig az volt előföltétele, hogy a lengyel király a császárral kibéküljön, és mindkettő, a kölcsönös bizalmatlanságot leküzdve, közös érdekeik biztosítására egyesüljön. Ezen kivihetetlennek látszó feladat megoldására a szent-szék volt hivatva és egyedül képesítve.

A római curia Sobieski megválasztatása után, azonnal felismerte a helyzetet, és megindította az azzal megegyező actiót. Ennek egyik, következményeiben a legjelentékenyebb mozzanata: *Buonvisi* a lengyelországi rendkivüli nuntius kinevezése rendes nuntiussá a császári udvarhoz; míg ugyanakkor *Ranucci* püspök a lengyelországi rendes nuntius, Francziaországba helyeztetett át, és *Martelli* érsek személyében új nuntius küldetett Varsóba.

Ezen három diplomatának teljes összhangzásban folytatott, kezdetben nagy nehézségekkel küzdő, de végre ritka sikerrel megáldott tevékenysége: a szent-szék politikai történetének egyik legérdekesebb és legtisztább fényben tündöklő lapját tölti be.

Buonvisi 1675. október első felében foglalta el állását Bécsben. [2]) Csak több hónappal később érkezhetett Varsóba az

---

[1]) A franczia követ számadásaiból kitűnik, hogy 1674. folyamán Sobieskinek 366,000, lengyel uraknak és nemeseknek 210,150 frankot fizetett ki. Waliszewski. I. 49.

[2]) Buonvisire — mint említettem — a bécsi udvarnál nagy mértékben nehezteltek a lengyel királyválasztásnál követett magatartásáért; azzal

új nuntius. [1]) Ekkor azután kezdetét vette a varsói és bécsi udvarok közeledésének előkészítésére czélzó tevékenység.

Mivel Sobieski a törökök elleni hadi munkálatok folytatását attól tette függővé, hogy az osztrák ház részéről segítségben részesüljön: a pápa utasította Buonvisit, hogy a császárnak ez irányban tegyen előterjesztést. Sobieski kérésének teljesitését úgy Lengyelország fenmaradása és a kath. vallás java, mint Leopold saját országainak biztonsága érdekében hathatósan ajánlotta.

A császár azonban kijelentette, hogy bár élénk rokonszenvet táplál a lengyel nemzet iránt, és szivesen segítené királyát; a francziák és svédek fenyegető magatartása nem engedi hadereje megosztását, minélfogva csak akkor, ha XIV. Lajossal békét köthet, lesz képes a lengyel királylyal karöltve a török ellen fordúlni. [2])

Ezen visszautasítással egyidejüleg Francziaországból fényes ajánlatok érkeztek Sobieskihez. Ugyanis az 1676-ik év elején a török nagyvezér a harczias szellemű és dicsvágyó Kara-Musztafa értesítette XIV. Lajost, hogy azon esetre, ha kötelezi magát, hogy a porta beleegyezése nélkül a császárral nem köt békét, a szultán hadjáratot indít Magyarország ellen. A franczia király tanácsában az ajánlat elfogadását egyedül Pomponne, a külügyminiszter ellenezte; ez is csak azon szempontból, hogy a török háború esetén, nagyobb előnyöket biztosíthat magának Franczia-

---

gyanusították, hogy megnyerve a franczia udvar által, titkon Sobieski érdekében működött. Albrizzi bibornok, a bécsi nuntius, megczáfolta ezen feltevést. És most, mikor hivatva volt bejelenteni Buonvisi küldetését Bécsbe és ehez a császár jóváhagyását kieszközölni, fönnen hirdette, hogy Buonvisi egyáltalán nem hive a franczia politikának. Az özvegy lengyel királyné is megnyugtatta erre nézve az udvart. Ekkor azután Leopold kijelentette, hogy Buonvisit szívesen fogadja udvaránál. (Albrizzi, 1674. junius 3., 10., 1675. junius 16., 23. és július 21-iki jelentései.)

[1]) Az ő elfogadására nézve ugyanis nehézséget támasztott Sobieski, azért mivel a pápai udvar elmulasztotta előlegesen kérdést tenni nála, vajjon a nuntius személye ellen nincs-e kifogása. (Baluze franczia ügynök jelentése Varsóból. 1676. január 31. Waliszewski. I. 246.)

[2]) Buonvisi 1676. május 24-ki jelentése.

ország a császár részéről, ha neki segítséget nyújt. XIV. Lajos elfogadta az ajánlatot és portai követének meghagyta, hogy a kivánt igéretet élő szóval adja meg.[1]) Ugyanakkor Sobieskit fölszólította, hogy a császár ellen támadjon, a magyarországi elégületleneket nyiltan vegye pártfogása alá, és az általok fölajánlott magyar koronát fia számára fogadja el.[2])

Sobieski nem habozott. Lemondott a török háború gondolatáról. A portával megkötötte a zurawnói békét, mely az elvesztett területeket továbbra is a törökök kezeiben hagyta. Eljárását, a pápához intézett levelében, azzal mentegeti, hogy a keresztény hatalmak által magára hagyatva, háborút viselni képtelen volt.[3])

---

[1]) Rousset. Louvois. II. 212. O. Klopp. Das Kriegs-Jahr. 1683. (Wien, 1883.) 51.

[2]) XIV. Lajosnak 1676. ápril 14-én Lengyelországba küldött követe Bethune marquis részére adott utasításai. Waliszewski. I. 267.

[3]) 1676. október 21-én Zurawnóból a pápához irt levele. Theinernél. 106.

ELSŐ FEJEZET.

XI. Incze pápává választása. — Pályája. — Jellemzése. — Politikája. — Igyekezetei XIV. Lajos és Leopold császár között a béke helyreállítására. — Buonvisi tevékenysége, magatartása a császári udvar és Magyarország irányában. — Sobieski állása Leopold és XIV. Lajos irányában. — Tárgyalások a magyarországi elégületlenekkel. — A nimwegeni békekötés.

1676—1678.

I.

Éppen azon időben, mikor az ozmán hatalom, két keresztény uralkodó támogatásával, súlyos csapást készült mérni a keresztény világra, első sorban Magyarországra; a Gondviselés a kereszténység védelmének intézésére új vezért állít, ki hivatva van arra, hogy a fenyegető veszélyt elhárítsa, és Magyarországnak a másfélszázados török járom alól fölszabadításában egyik legjelentékenyebb tényező föladatát oldja meg.

Ezen missiót *XI. Incze* pápának, ki 1676. szeptember 21-ikén foglalta el szent Péter székét, már a családi hagyományok és saját előélete is kijelölni látszottak.

Odescalchi Benedek vagyonos cómói bankárcsaládból származott, melynek előtte is már több tagja szolgált volt az egyháznak. *Odescalchi Gyula*, a XVI. század második felében, V. Pius pápa udvaránál előkelő állást foglalt el, és azon kitüntető megbízást nyerte tőle, hogy áldását a lepantói öbölben ütközetre készülő hajóhadnak megvigye. Ugyanakkor *Odescalchi Bernárd* a Jézus-társaság körében vallásos lelkesedésével tünt ki; XIII. Gergely pápa által Lengyelországba küldetvén, Báthori István király bizalmát kiváló mértékben megnyerte, majd Erdélyben a kath. vallás terjesztése körül nagy tevékenységet fejtett ki.

2*

Odescalchi Benedeket ifjúkorában, hajlamai a katonai pályára vezették. A törökök ellen vágyva harczolni, Lengyelországba ment, és több ütközetben vett részt. [1])

Huszonöt éves korában Rómába indúlt, azzal a szándékkal, hogy fegyverét a szent-széknek ajánlja föl. De az örök városban módosúlt elhatározása. Pappá lett, és az egyházi állam kormányzatában különféle hivatalokat viselt. Erkölcsi feddhetlenségével és vallásos buzgalmával köztiszteletet küzdött ki magának. Az egyházi pálya lépcsőin gyorsan haladott fölfelé. Már 1645-ben elnyerte a bíbort. Ferrarába kormányzónak küldetvén, különösen gondoskodása tárgyát képezte a szükölködők sorsának javítása. A »szegények atyja« dicső czimét érdemelte ki.

Néhány év múlva Rómába visszatérvén, elvonúlva a világtól, az áhitat gyakorlatainak és a tudományoknak élt. Egyszersmind a bíbornoki collegiumban, Lengyelország protectorának állását foglalva el, alkalma nyilt azon országnak, mely felé ifjú kora lelkesedésével fordúlt vala, újabb szolgálatokat tehetni. Érdeklődését ismételten az áldozatkészség tényeivel bizonyította be. [2])

Teljesen távol tartotta magát az európai hatalmak érdekharczaitól, melyeknek a római curia is színhelyeűl szolgált. Nem lépett sem a franczia, sem a spanyol párt szolgálatába. Az egyház java lebegett mindig szeme előtt. Ezért kárhoztatta XIV. Lajos eljárását, mely az egyház jogait sértette, és politikáját,

---

[1]) XI. Incze pápa kimerítő életrajzát, sajnos, nem bírjuk. (Ifjú kora eseményeiről biztos adatok még nincsenek közrebocsátva. Több történetiró kétségbe vonja azt, hogy katona lett volna.) *E. Michaud* négy kötetes munkája: »Louis XIV. et Innocent XI. d'aprés les correspondences diplomatiques inédites du Ministère des affaires étrangères de France« (Paris, 1882.), a legterjedelmesebb könyv, mely ezen pápáról megjelent, az elfogúlt és ellenségesen irányzatos történetirás terméke. Kizárólag a franczia követek és ügynökök jelentéseiből meríti tudósításait. Tehát az elkeseredett ellenséget teszi biróvá!

[2]) Igy például Buonvisi lengyelországi nuntius 1674. január 31-iki jelentésében olvassuk, hogy a lengyel rendek küldöttsége jelent meg előtte, és köszönetét tolmácsolta azon 20,000 forint adományért, melyet Odescalchi bibornok a török elleni háború költségeire küldött.

mely a kereszténység békéjét megzavarta. És, bár ellenségeihez nem csatlakozott,[1]) magára vonta neheztelését.

Mikor IX. Kelemen pápa halála után (1669.), a bíbornokok többsége, Odescalchi erényei és független jelleme előtt meghajolva, őt óhajtotta a pápai trónra emelni, a francia király a conclavéban lévő megbizottja által óvást emelt megválasztása ellen, minek következtében társai mellőzni kényszerültek őt.[2])

De csakhamar ritka elégtétel jutott neki osztályrészül. 1672-ben, X. Kelemen hanyatló egészsége új pápa-választást helyezett közel kilátásba. Ekkor, XIV. Lajos megbizásából, D'Estrées bibornok fölkereste Odescalchit, és mentegetve az utolsó conclavéban történteket, biztosította a felől, hogy uralkodója, ki erényeit jól ismeri, őszintén kivánja az ő fölmagasztaltatását.[3])

Csak négy esztendővel utóbb következett be a pápa halála (1676.). XIV. Lajos ekkor csakugyan megnyugvással fogadta Odescalchi jelöltségét. És követe a conclavéban kijelentette, hogy küldője »hőn óhajtja egy szentéletű pápának megválasztását, ki a fejedelmek és népek tiszteletét birja, a visszaéléseket kiirtsa, erényeinek fényével az egész kereszténységet besugározza.«[4]) Már másnap teljesült ezen óhajtása. Odescalchi bíbornok egyhangúlag megválasztatott. XI. Incze pápa trónraléptét, melyben egyik franczia bibornok is, ki azt legtovább ellenezte, »Isten kezének szembetünő működését látta«;[5]) úgy társai, mint az örök-város lakói lelkes öröm-nyilatkozatokkal üdvözölték. És a reményeket, melyeket az új pápa fölkeltett, uralkodásának már legelső tényeivel igazolta.

A szent-szék kincstára zavarteljes állapotban szállott rá. Ő szigorú takarékosságot honosított meg, melyet udvarában kezdett alkalmazni. Általános csodálatot keltett, hogy a százados

[1]) A franczia király egyik római követe 1672-ben XIV. Lajoshoz intézett emlékiratában kiemeli Odescalchiról: »Il a toujours gardé une entière indifference à l'égard des Espagnols.«

[2]) Michaud. I. 18.

[3]) Ugyanott. 19.

[4]) Michaud. I. 50.

[5]) Michaud i. h.

gyakorlat által jogosúlt intézménynyé fejlődött nepotismussal szakítva, egyetlen unokaöcscsét távol tartotta udvarától, s a szokásos kedvezéseket és kitüntetéseket megtagadta tőle. Igy följogosítva tarthatta magát arra, hogy mások érdekei irányában is kiméletlen lehessen. A fölösleges hivatalokat, sine-curákat eltörölte. Az elharapózott visszaéléseket kiirtotta. És már rövid idő múlva lehetővé tette, hogy, mint látni fogjuk, milliókat áldozhasson a törökök elleni hadjáratokra.

Miként jövedelmeinek, úgy gondoskodása és munkássága javarészét a kereszténység fölszabadításának nagy művére fordította. A keresztény hatalmak között dúló egyenetlenségeket megszüntetni, őket a törökök ellen egyesíteni: uralkodása egész idején át, igyekezeteinek állandó czélját képezi, mely felé következetes kitartással haladt. nem engedve magát eltéríttetni, a leküzdhetetlennek látszó nehézségek sokasága, a szenvedett csalódások keserűsége, a pillanatnyi érdekek kisértései által.

Ezen czél jelölte ki állását, melyet Francziaország irányában elfoglalt. Egy velenczei diplomata helyes megjegyzése szerint, XI. Incze »az európai egyensúly föntártásában, és a népek tiszteletében ismerte föl a pápaság alapköveit.« [1]) Ezeknek megszilárdítása mellőzhetetlenül igényelte azt, hogy XIV. Lajos világuralmi czélzataival, jogtipró eljárásával szembeszálljon; az egyház függetlensége, a szent-szék joghatósága ellen intézett támadásokat visszautasítsa; és a hatalmas királyt a kereszténység érdekeit veszélyeztető politikájától eltérítse.

Apostoli buzgalommal fáradozott a kath. vallás terjesztésén, úgy a távol pogány népek körében, mint a schismatikus oroszok- és a protestánsoknak az egyház kebelébe visszavezetése által. Tevékenységét a bölcs mérséklet szelleme lengi át. Az erőszakos üldözéstől, melylyel XIV. Lajos a hugonották kiirtását czélba vette, megtagadta helyeslését. [2]) II. Jakab angol királyt szüntelenül óvta a törvényekbe ütköző intézkedésektől; jól tudván, hogy

[1]) Domenico Contarini, Velencze bécsi követének 1685-ik évi zárjelentése. Österreichische Geschichtsquellen. XXVIII. 259.

[2]) Ranke idéz Velencze, francziaországi követe, Venier, végjelentéséből egy erre vonatkozó nagyérdekű nyilatkozatot. Geschichte der Päpste. III. 167.

azokkal trónját ingatja meg, a nélkül, hogy a kath. egyház részére a biztonság és virágzás föltételeit megszerezné. A pápa ezen magatartását, Macaulay, a nagynevű protestáns történetiró magasztalásokkal halmozza el. »Lelkét — úgy mond — kétségkivűl megörvendeztette volna az angol nép visszatérése a nyájhoz, melynek pásztora volt; de sokkal bölcsebb férfiú volt, hogysem azt higye, hogy oly merész és nyakas népet, a királyi hatalom erőszakos és alkotmányellenes gyakorlata által lehessen a római egyházba visszatériteni. Minden levél, mely a Vatikánból a Whitehallba küldetett, türelmet, mérsékletet s az angol nép előitéletei iránt kiméletet ajánlott.« [1])

Erényei, áhitata, önmegtagadása és jótékonysága, a pápai trón magaslatáról fényesen ragyogtak, és halála után a szentek varázs-körével övedzték emlékét. Egy franczia utazó, ki kevéssel elhunyta után jött Rómába, így ir felőle: »Itt mindenki szivesen beszél az elhúnyt pápáról és magasztalja erényeit. A protestánsok és zsidók dicsőítik; bebizonyítva ezzel, hogy az egyszerű, csendes életmód, igaz ájtatossággal párosulva, kierőszakolja az emberek elismerését. A tisztelet, melylyel iránta Rómában viseltetnek, oly magas fokra emelkedett, hogy többen imákkal fordúlnak hozzá, sőt állítják, hogy sirjánál csodák történtek.« [2])

És ezen kegyelet idők múltával sem enyészett el. A XVIII. század folyamán megindíttattak a tárgyalások XI. Incze pápának a szentek sorába iktatása végett. Róma újabbkori hittudósainak egyik legkiválóbbja, Lambertini Prosper, ki XIV. Benedek névvel a pápai szék dísze vala, vette kezébe az ügyet, mely azonban csak addig a stádiumig jutott el, hogy XI. Incze a »tiszteletre méltó« »venerabilis« melléknévvel ruháztatott föl.

Igy tehát XI. Incze pápa a szent élet, politikai bölcseség és bőkezű áldozatkészség előnyeit személyében egyesítvén, mindazon kellékeket birta, melyek az ég áldásainak és a világi sikernek föltételeit képezik.

A szerencse azon kivételes kedvezésében is részesült, hogy a nagy föladatok megoldására nemcsak megtalálta az alkalmas

---

[1]) Anglia Története II. Jakab trónraléptétől. I.470.

[2]) Jean Dumont. Voyages en France et Italie. (1699.) I. 287.

férfiakat, kik bizalmára érdemeseknek bizonyúltak, de ezeket tizennégy évre terjedő uralkodásának egész lefolyása alatt megtarthatta fontos állásaikon; így első miniszterét *Cybo* bibornok-államtitkárt és *Buonvisi Ferenczet* a bécsi nuntiust, kik lelkesedéssel, az odaadó hűség bensőségével szolgáltak eszméinek, és lankadatlan tevékenységében osztozva, dicsőségének is részeseivé lettek.

II.

A pápa legelső politikai ténye az volt, hogy Lipót császárnál és XIV. Lajosnál a béke létesítésére kisérletet tett. [1]) Meleg hangon irt leveleket hozzájok, a béke-ügy tárgyalására congressus tartását javasolta és közbenjárását ajánlotta. Ezt mindkét uralkodó készséggel karolta föl. [2]) Nimwegen hollandiai várost jelölték ki a congressus szinhelyéül, hová a pápa, 1676. végén, *Bevilaqua Alajos* alexandriai patriarkát küldötte, mint meghatalmazott követét. [3])

Mivel pedig előre volt látható, hogy a béketárgyalások hosszú időt fognak igénybe venni, a pápa azt kivánta, hogy a két uralkodó azonnal fegyverszünetet kössön. A két udvarnál tartózkodó nuntiusok utasítást kaptak, hogy azt siettessék.

Buonvisi, Bécsben, valódi lelkesedéssel tett eleget a parancsnak. Azonban előterjesztését a császár hidegen fogadta, és határozottan kijelentette, hogy bár állandó békét kötni, méltányos föltételek alatt kész, a fegyverszünet létesítését a saját és szövetségeseinek érdeke tiltja.

Hasonló nyilatkozatokat kapott a császári kormány legbefolyásosabb tagjaitól: Hocher udvari kanczellár és Montecuculi a hadi tanács elnöke részéről. Midketten azon irány hívei, mely XIV. Lajos megalázásában látta a Habsburg-ház hatalmi állá-

---

[1]) Ezt megelőzőleg, még koronázása előtt, ötvenezer tallért küldött a lengyel királynak. Michaud. II. 72.

[2]) XIV. Lajosnak 1676. október 12. és Leopoldnak október 17-ikén a pápához irt levelei Theinernél. 105. A franczia királynak 1676. november 5-ikén küldött jegyzéke. Michaud II. 72.

[3]) A deczember 17-ikén kelt megbizólevél ugyanott. 109.

sának biztosítékát. És mivel az utolsó hadjáratban a császári hadak Philippsburg[1]) megvivásával, és szövetségesök, a brandenburgi választó-fejedelem a svédeknek Pomeraniából kiszorításával előnyöket vivtak ki, nagy reményekkel néztek a háború folytatása elé.

Ezek oly értelemben szólottak, hogy a békekötésre való hajlandóságuk őszinteségét a pápai követ méltán kétségbe vonhatta. Egyedűl ő szentségére való tekintettel — mondák — hajlanak a békére; mert most, mikor a svédek leveretése után a német birodalom egész haderejét a francziák ellen fordíthatják, és Philippsburg megvivása az útat Francziaország belsejébe megnyitotta, a háború folytatása állana érdekökben.

Azonban Buonvisi nem mulasztotta el fölmutatni az érem másik oldalát. Figyelmeztette a minisztereket, hogy éppen Philippsburg falai alatt tapasztalhatták, milyen hatalmas ellenállásra képesek a francziák; egy vár megostromolására mennyi vért kell ontani és időt fordítani. Nem csekélyebb áldozatot igényelne a breisachi vár megvívása, a melynek birtoka nélkül pedig további előhaladásnál oldaltámadások veszélye fenyegetné. Azután Burgundban és Lotharingiában ismét erős várak állanának útjokban. Míg ezt a két tartományt meghódítják, az alatt az egész kereszténység tönkre mehet. Sokkal könnyebben nyerhetik vissza az elvesztettet békealkudozásokban. Vagy pedig a véres küzdelmek árán szerezhető csekély terjedelmű hódításokért dús kárpótlást találhatnak keleten, Magyarország felé. Ha a császári sereget és a német fejedelmek által elbocsátandó csapatokat a török ellen indítják, országokat hódíthatnak meg.

Továbbá utalt arra, hogy szövetségeseik közől a spanyolok a háború folyamán súlyos veszteségeket szenvedtek; az orániai herczegben nem lehet föltétlenül bízni; a hollandiai rendek pedig minden áron békességet kivánnak, főleg azért, hogy az orániai herczeget, kiben szabadságukra veszélyt látnak, hadai elbocsátá-

[1]) Fontos vár a bádeni nagyherczegségben, hol a Salzbach a Rajnába ömlik. A harminczéves háborúban több ostromot állott ki; végre a francziák kezeibe kerűlt, kik azt a westfaliai békében megtartották. Most (1676.) a lotharingiai herczeg által vezérelt császári hadtest vivta meg.

sára késztessék. Kétes, vajjon az éjszak-németországi fejedelmek, miután a svédektől elfoglalt területen megosztoztak, hajlandók lesznek-e segíteni a császárt, kitől a vallásküllönbség miatt idegenkednek, és a kinek hatalma gyarapítását nem kivánják. Az következhetik be, mi a XVI. század elején, a cambrayi ligával történt; II. Gyula pápa és a spanyol király, miután visszafoglalták Velenczétől, a mit elvesztettek volt, elszakadtak többi szövetségeseiktől és a velenczei köztársasággal alkura léptek, hogy a császár és a franczia király hatalmát Olaszországban korlátozzák. Most is a franczia király az éjszaknémetországi fejedelmeket, ha a meghódított területeket biztosítja nekik, könnyen elvonhatja a császártól. A többi német fejedelmek pedig, kimerülve a háborúban, béke-pártot alakíthatnak. Tanácsos tehát, hogy a császár békét kössön, mielőtt a liga fölbomlik, vagy azt a kebelében támadó visszavonás erőtlenné teszi. — Végre a franczia-német háború folytatása a lengyel királyt, megfosztván azon reménytől, hogy a törökök ellen a keresztény hatalmak segítségében részesülhet, arra birhatja, hogy békét fog kötni. Ez esetben a törökök, ha nyílt háborút nem is indítanak Magyarország ellen, itt az elégületlen rendeket támogatni fogják, minek következtében az egész ország elvész, vagy pedig a császárnak serege egy részét Magyarországba kell küldeni, mi által hadereje a Rajna mellékén gyengülni fog.

Kérve-kéri tehát a minisztereket, mondjanak le a csalékony, hiú reményekről és fordúljanak oda, hol a kereszténység közös ellensége rovására biztos hódítások várakoznak rájok. A magyarországi török terület visszaszerzése már azért is kivánatos, hogy *Bécs* városát fölszabadítsák a veszélytől, melylyel a törökök, néhány mérföldnyi távolságból folytonosan fenyegetik. Ekként a keresztények vére, mely a keresztények ellen viselt háborúban ontva, talán Isten haragját idézi föl, a kath. vallás terjesztésére és a császár hatalmának gyarapítására szolgálna; míg a pápa is, hő imáival, Isten áldását esdené le.

Ezen magas szinvonalon álló politikai felfogásról tanuskodó fejtegetéseket, melyeknek helyességét az események igazolták, a miniszterek nagy figyelemmel hallgatták, bevallva, hogy azok ala-

posságát nem vonhatják kétségbe; de ragaszkodtak azon álláspontjukhoz, hogy fegyverszünetet nem köthetnek. [1])

A nuntius minden alkalmat felhasznált, hogy ezen nézet ellen küzdjön. Egyszersmind azon volt, hogy a veszélyt, melyet a lengyel-török békekötés természetes következménye gyanánt jósolt, elhárítsa.

Buonvisi meg volt győződve a felől, hogy a törökök, a mint a lengyel királytól tartaniok nem kell, Magyarország ellen fognak fordúlni. Támadásra szüntelenűl ürügyet szolgáltattak nekik és buzdították őket a magyarországi elégületlenek, a *bujdosók*, kik a Zrinyi-Frangepán-féle összeesküvés óta (1670.) fegyverben állottak, és kiknek száma, a magyar alkotmány felfüggesztése, a császári tábornokok erőszakos tényei és a német hadak garázdálkodása következtében, folytonosan szaporodott.

A pápai nuntius felismerte, hogy ezek egyrészről a török támadás veszélyeit növelik és Leopold erejét csökkentik; másfelől összeköttetésök a lengyel királylyal és a segítség, melyben XIV. Lajostól, Lengyelországon át részesűlnek, a császári udvar kibékítését Sobieskivel tetemesen nehezíti. Ezen körülmények a magyarországi mozgalmakat a szent-szék szemeiben európai jelentőségű esemény színvonalára emelték.

Buonvisi, a mint állását Bécsben elfoglalta, mindjárt oda irányozta igyekezeteit, hogy a király és elégületlen alattvalói között a kiengesztelődést lehetővé tegye. Éles szemeivel azonnal felismerte a bajok eredetét és gyógyszereit is.

Rómába küldött jelentéseiben nem szűnik meg *Leopold* királyt magasztalásokkal halmozni el, vallásos buzgalma és erkölcseinek példányszerű tisztasága-, kegyessége- és jóakaratáért. De egyszersmind folytonosan panaszkodik amiatt, hogy jellemében az erély, sőt még az önállóság is teljesen hiányzik. Ezért nevelőit és gyóntatóit okozza, kik a szerénység és alázatosság szellemét keltve föl és ápolva lelkében, a kellő határokon túlmentek, és az önmaga iránti bizalmat rendítették meg benne; úgy, hogy egészen környezetének hatalmába került.

---

[1]) Buonvisi 1676. október 11-iki jelentése.

Miniszterei megválasztásában szerencsétlen vala. Azok vészteljes irányt adtak a császári politikának: Magyarország elnyomásában, Lengyelország gyengítésében és XIV. Lajos megalázásában találták föl a Habsburg-ház hatalmi állásának biztosítékait. Így tehát legjobb szövetségeseit elidegenítve és legveszélyesebb ellenségét ingerelve, az osztrák politikát oly utakra terelték, melyek a megsemmisülés örvénye felé vezettek. E mellett az administrátió terén sem mutathattak föl kedvező eredményeket. Különösen a pénzügyekben zavar, rendetlenség és könnyelműség honosúlt meg; sőt Leopoldnak meg kellett érnie, hogy a császári kamara egyik elnöke (Zinzendorf gróf) sikkasztás miatt vád alá helyeztetett.

Buonvisi tehát azon volt, hogy Leopoldot, szemeit fölnyitva, az őt környező befolyásoktól emancipálja, a saját jóindulatú és józan fölfogása sugallatainak követésére bírja. Nyiltan, határozottan szokott vele beszélni. Majd a classicus irókat hívta segítségűl és Tiberius példáját állítva eléje, Tacitus szavaival inté, hogy tanácsosainak nézeteit követve, ne foszsza meg az uralkodói hatalmat tekintélyétől: »ne vim principatus resolveret, cuncta ad senatum referendo.« Majd újabb spanyol iró azon mondását idézte, hogy »a gyenge fejedelem olyan, mint a holt oroszlán, melyet a nyúl is insultálhat.« Nem egyszer a szent irás lapjairól vett példákkal bizonyította, hogy Isten az uralkodóktól tekintetet és kiméletet nem ismerő erélyt követel. És a császári gyóntatók azon felfogásával szemben, hogy az uralkodó, saját belátása ellenére is, köteles a miniszterek tanácsát követni, a pápa tekintélyéhez appellált. Előterjesztésére Rómából azt a választ nyerte, hogy »mivel Isten az uralkodók és nem minisztereik részére biztosította különös támogatását; amazok kötelesek tanácsaikat meghallgatni és azok közreműködését venni igénybe, de határozniok úgy kell, mint magok legjobbnak itélik.« [1])

Ezt az emancipátiót a miniszterek járszalagának kötelékeiből Magyarország érdekében is sürgeti. Tapasztalta, hogy a miniszterek, — Lobkovitz, Hocher, Zinzendorf, Königsegg stb. — a magyar nemzet ellen gyűlöletet táplálnak; sőt egyiket-másikát

[1]) Buonvisi 1679. június 4-iki, 1683. november 16-iki jelentései stb.

magán érdekeik késztetik Magyarország elleni föllépésökre. Rómába megírja, hogy »boszút akarnak állani a magyarokon és hasznot húzni a confiscatiókból;« »hogy »az általános amnestiát, a hűségre visszatérők jószágainak visszaadását azért ellenezik, mert a zavarosban halászni kivánnak.«

Minden alkalmat felhasznált, hogy a királyt és a minisztereket a magyarok irányában méltányos eljárásra, a jogosúlt igények kielégítésére intse; nehogy — úgy mond — »kétségbeesve, a törökök karjaiba vessék magokat.« És hangoztatta, hogy az uralkodó bajok ellen a legbiztosabb gyógyszer: a bocsánat és a nép szeretetének megnyerése. Nem mulasztotta el a királyt óvni minisztereitől, kik »az ő szent szándékait meghiúsítják.« Figyelmeztette »azon nagy idegenkedésre is, mely németek és magyarok között mindenkor fennállott, a miért ő felsége, mint pártokon fölül álló fejedelem, önmaga vegye fontolóra, mit kelljen cselekednie, hogy népei szeretetét és a belső békét biztosítsa magának.« [1])

Rómában helyeselték magatartását; sőt 1677. elején onnan egyenes utasítást kapott, hogy az udvar és a felkelők között a kiegyezés létrehozása érdekében működjék. [2])

Ez időben *Barkóczi István* főkapitány, ki a felkelők táborából a király hűségére tért vissza, Bécsbe jött és javaslatot terjesztett elő azon engedmények iránt, melyekkel a fölkelésnek véget lehetne vetni. Az udvar nem idegenkedett azok teljesítéseitől; nehézséget csak a protestáns rendek azon követelése okozott, hogy a tőlök elfoglalt templomokat adják vissza és vallásuk gyakorlásának teljes szabadságát biztosítsák.

Buonvisi ezen két feltétellel szemben tartózkodó állást foglalt el. »Nem vélte illőnek — irja Rómába — hogy ő adjon impulsust vallásügyi engedményekre;« de óvakodott befolyását arra használni föl, hogy a miniszterek visszautasító választ adjanak, mert attól félt, hogy »az elégületlenek, ha utolsó békülési kisér-

---

[1]) Buonvisi 1676. deczember 27-iki és 1677. szeptember 9-iki, 1679. február 19-iki jelentései.

[2]) Buonvisi 1677. márczius 7-dikén jelenti, hogy ezen rendeletet megkapta.

letök meghiúsul, kétségbeesésökben, a török úralom alá adják magokat.« [1])

Később, a mikor ki nem kerülhette véleményének nyilvánítását, a kath. érdekek megóvása mellett működött, de ugyanakkor a királyt és a minisztereket hathatós érvekkel buzdította a kibékülésre, és küzdött a jogvesztés elmélete ellen. Szavainak hatását látta azon tényben, hogy a királyi biztosok a tárgyalásokban engedékenységre utasíttattak. De sikert nem remélt; mivel — úgy mond — »azok, kik azt a tételt állították fel, hogy az ország az utolsó felkelés következtében szabadságát elvesztette, ehez ragaszkodnak, és nem gondolják meg, hogy a végletek mennyire veszedelmesek.« [2])

És csakugyan a tárgyalások nem vezettek eredményre. Ekkor azután a magyarországi fölkelők fokozott buzgalommal tettek készületeket újabb tamadó fellépésre. *Teleki Mihály*, az erdélyi kanczellár ragadta kezeibe a mozgalom vezetését, melynek a franczia és lengyel uralkodók támogatását is biztosította; nem habozva a magyar koronát majd Sobieski elsőszülött fiának, majd sógorának Bethune marquisnak, a franczia király lengyelországi követének ajánlani föl. [3])

III.

Sobieski már előbb, kevéssel trónralépte után, azt az ajánlatot terjesztette XIV. Lajos elé, hogy a portával békét köt, hadérejét a császár ellen irányozza, és a magyarországi elégületlenekkel szövetkezik. [4]) A franczia király ezen alkalommal a magyarországi mozgalmak tekintetében világosan megjelölte álláspontját: Magyarországban éleszteni kivánja az elégületlenséget, hogy a császárt nyugtalanságban tartsa; de nem szándékozik nyilt háborút támasztani, mert az nagy költséget igényel, és a fölkelő hadakban nincs nagy bizalma. [5])

---

[1]) Az 1677. január 24-iki jelentés.

[2]) Az 1677. márczius 7-iki jelentés.

[3]) Bethune 1677. június 11-iki jelentése Pomponne franczia külügyminiszterhez. Waliszewskinél. I. 400.

[4]) Emlékirata ugyanott. I. 69. l.

[5]) Így 1675. márczius 22-ikén XIV. Lajos a marseillei püspöknek

Ezen számító és rideg politikától később sem tért el. Az 1676-ik év őszén tizezer aranyat küldött Bethune marquisnak, a magyarországi felkelők segélyzésére, de még ezen csekély összeg felhasználásánál is lelkére köti, hogy »a haszon arányban álljon a költséggel.« [1])

Bethune marquis ekkor megindította a toborzást Lengyelországban, hogy hatezernyi segédhadat küldhessen a magyarországi fölkelőknek, kikkel 1677. tavaszán szerződésre lépett. A lengyel királynak ez ellen nem volt kifogása, de a franczia udvar tartózkodó magaviselete miatt, kerülte a nyilt összeütközést Leopolddal. [2])

A lengyelországi toborzást mindazáltal a bécsi udvarnál Sobieskinek tulajdonították. Ezen vád ellen Buonvisi védelmébe vette,[3]) de egyúttal a varsói nuntiust felkérte, hogy a királyt tartsa vissza a magyarországi elégületlenek segélyzésétől, mert azoknak megfékezése mindkét államnak közös érdeke. Több lengyel senatornak, kikhez bizalmas viszonyban állott, leveleket irt. [4]) Majd a császár felszólítására kieszközölte, hogy maga a pápa is ez irányban levelet intézett a lengyel királyhoz és utasításokat bocsátott a varsói nuntiushoz. [5])

Ugyanakkor másrészről azon volt, hogy a császár neheztelését, melyet Sobieski irányában táplált, csillapítsa. Egy alka-

---

irja: »Je vous ay desja faict connaitre mes sentiments sur les mecontents de Hongrie et vous avez veu que bien que je creusse tirer quelque utilité de nourrir l'inquietude que l'on en peut avoir à Vienne, ce n'est pas jusque au point de vouloir soustenir par une grande depense une guerre si eloignée et aussi peu reglée que le sont d'ordinaire celles qui sont appuiées sur une revolte des peuples.« Waliszewszki, I. 197.

[1]) Az 1676. novemberi utasításban meghagyja »proportionner avantageusement la depense que je pourray faire à l'utilité que j'en pourray tirer.«

[2]) Bethune 1677. október 18-ikán írja XIV. Lajosnak, hogy Sobieski kész volna a magyarokkal szövetkezni »s'il croyait que Votre Majesté regardast cette affaire dans une autre vue que celle d'une simple diversion.«

[3]) Az 1677. június 13-iki jelentés.

[4]) Az 1677. október 3. és 10-ik jelentésekhez vannak mellékelve a levelek.

[5]) Buonvisi 1677. június 27., augusztus 29. és október 3-diki jelentései.

lommal a császár hevesen kikelt a lengyel király ellen, hogy az egészen XIV. Lajos által vezetteti magát. A nuntius erre megjegyzé, hogy elégedjék meg ő felsége azzal, hogy Sobieski tényleges segítségben nem részesíti a magyarországi felkelőket. Mikor pedig a Bethune marquis által toborzott lengyel csapatok felső Magyarországban megjelentek, és segítségökkel a felkelők több előnyt vívtak ki: a nuntius tanácsolta, hogy azt nagyobb bonyodalmak elhárítása végett ignorálja. [1]) És éppen a magyarországi háború szinhelyén a császári seregek által szenvedett veszteségek hatását arra használta föl, hogy a bajok megszűntetésének legbiztosabb eszköze gyanánt: a békekötést Francziaországgal, valamint a magyarországi elégületlenek megnyugtatása végett az *alkotmány helyreállítását,* [2]) és a porta elleni háborút sürgesse. Ismételve kiemelte azt is, hogy ha Magyarországból a törököket

---

[1]) Buonvisi 1677. november 28-iki jelentése.

[2]) Nem hallgathatjuk el, hogy Buonvisi a magyarországi fölkelők igényei és az alkotmányos jogok természete iránt nem mindig volt kellően tájékozva, és így a ballépéseket sem kerülhette ki. Például 1677. szept. közepe táján előadta a császárnak, hogy a fölkelők nem sürgetik többé az elfoglalt prot. templomok visszaadását és csak a törvénytelen adó megszüntetését kivánják, a mibe ő felsége megegyezhetik, mert »a nemzet geniusának megfelelő módon« könnyen kárpótolhatja kincstárát. A császár kétségbevonta előadásának alaposságát; az önkényesen kivetett adóról — úgy mond — szívesen lemondana, de ezzel a békét nem állíthatná helyre, jól ismeri a magyarok nyughatatlan szellemét, melyet a francziák folyton élesztenek. A nuntius arra utalt, hogy a »csehek még inkább lázadók voltak,« mint a magyarok, és ő felsége elődei visszafogadták őket kegyelmökbe, visszaadták kiváltságaikat, a trónörökösödés és a királyi jogok épségbentartásával, úgy, hogy most az összes hivatalokra csehek neveztetnek ki. Így lehetne — folytatá — eljárni a magyarok irányában is; ezek, mint több magyar főúrtól értesült, megelégednének,ha úgy bánnának velök, mint Csehországgal és az örökös tartományokkal; az adót, bár alig tesz kétszáz ezer forintot, súlyos tehernek tekintik, mert hozzájárulások nélkül vetették ki rájok; ellenben ha ő felsége országgyűlést tart, mint Csehországban és a többi tartományokban, az itt kivetett adó, mely önkéntes ajánlat szinét viseli, sokkal többet fog jövedelmezni, mint a mostani adó, melyet azért gyülölnek, mert az elvesztett szabadságra emlékezteti őket. Megadva a magyaroknak »a szabadság látszatát némi valósággal,« mint Csehországban, a mozgalmak megszüntetését remélhetné. A császár erre azt válaszolta, hogy ily módon szivesen kötne egyességet! (Az 1677. szeptember 19-iki jelentés.)

kiűzni sikerül, ezzel egyszersmind a belső béke állandósága biztosíttatni fog. Ugyanis azt tapasztalván, hogy a bujdósok, ha vereséget szenvedtek vagy kimerültek, török területre vonúlnak el, és mihelyt a király hadereje másfelé van elfoglalva, ismét feltűnnek: azt következtette, hogy a fölkelések, ha a törökök támogatására nem számíthatnak, meg fognak szűnni.

A török háborúra, véleménye szerint, a legalkalmasabb időpont az lesz, mikor XIV. Lajossal a béke megköttetik. Ekkor a császár maga is nagyszámú harczedzett sereggel fog rendelkezhetni; és a többi német fejedelmek zsoldjában levő ezredek, nehogy a fegyveres szolgálattól meg kelljen válniok, örömmel fognak zászlaja alá seregleni. Azzal, hogy ily nagy haderő eltartására nincs elegendő pénze, nem kell gondolnia; az ellenséges területen meg fogja mindazt találni, mi ellátására szükséges. *Esztergom* és *Buda* visszaszerzésének reményével biztatja, amely várak mindenben bővelkedő, termékeny síkságot uralnak. [1])

Az 1678-ik év tavaszán a császár konstantinápolyi residensétől azon, csakhamar alaptalannak bizonyúlt, jelentés érkezett, hogy közelebb nagy török sereg küldetik Magyarországba. Lipót ezen hírre nem kevéssé megrémült és aggodalmait feltárta a nuntiusnak. Ez ismételte korábbi javaslatait. Kössön békét Francziaországgal, bármily áron; nyugtassa meg Magyarországot; [2]) létesítsen békét az oroszok és lengyelek között, hogy az utóbbiak is a törökök ellen fordíthassák fegyveröket; azután indítsa rögtön seregét Magyarországba, megelőzve a török haderő érkezését; vívja meg Esztergomot, hogy a közlekedést a Dunán biztosítsa, zárja körül Ujvárt, és vegye ostrom alá Budavárát. [3])

[1]) Az 1678. január 2-iki jelentés. Ebben megjegyzi, hogy mivel a pápa most előlegesen nem képes meghatározni, milyen segélylyel járulhat a háború költségeihez; ő (a nuntius) a maga és nem a pápa nevében buzdítja Leopoldot háborúra; mert ha ő szentsége sürgeti a háború megindítását, ezzel kötelezettségeket vállal; míg ha a császár, saját érdekeit tartva szem előtt, magától szánja el magát a háborúra, köszönettel fogja a pápa segélyét fogadni, még ha az nem is nagyon jelentékeny.

[2]) »Aggiustare le controversie con gl'Ungari, per non haverli poi contrarii, e con estinguere prontamente quel fuoco.«

[3]) Az 1678. ápril 24. és május 5-iki jelentések.

Ezen szép programm keresztülvitele a következő esztendőknek volt fentartva. Addig a nuntius sokszor ment keresztül a csalódás és kiábrándulás keserűségein. Így mindjárt most a magyarországi tárgyalásoknál.

Leopold a hű főrendeket Pozsonyba hívta össze, hogy javaslataikat a teendők iránt előadhassák. Többen közölök, tudva, hogy Hocher kanczellár van az értekezlet vezetésével megbízva, vonakodtak megjelenni. Mindazáltal Buonvisi, támogatva Szelepchényi György esztergomi érsek által, rábirta őket, hogy megjelentek. És május első napjaiban, mikor a tanácskozmányok megindúltak, örömmel jelenti Rómába, hogy bár úgy »a magyarok nyakassága,« mint »a zavarosban halászni kivánkozó miniszterek akadékoskodása« sok nehézséget támaszt, kilátás van a sikerre. Azon reményét fejezi ki, hogy mihelyt a hű urak ki lesznek elégítve: a lázadók is, a titkos izgatás megszüntével, és látván, hogy az ország az elnyomástól fölszabadúlt, jószágaik visszanyerését is várhatván, a király hűségére fognak térni; akkor azután összehívhatni az országgyűlést, mely az ügyeket véglegesen rendezi.[1])

Csakugyan, a tárgyalások Pozsonyban kedvezően folytak. A magyar urak: a törvénytelen adó behajtásának megszüntetését, a német hadak eltávolítását, az alkotmány helyreállítását, az országgyűlés összehívását és általános amnestia hírdetését kívánták. A királyi biztos mindezt kilátásba helyezte. Megállapíttatott, hogy a király nyilatkozatot fog közzétenni, melyben a nemzet sérelmeinek orvoslását és szabadságai helyreállítását igéri.[2])

De míg Buonvisi a magyar urakra s általok a felkelőkre hatni igyekezett, hogy a királyi nyilatkozat a várt gyümölcsöket meghozza, annak közrebocsátását Hocher folytonosan késleltette, a mi a hű mágnásokban az udvar szándékainak őszintesége iránt a bizalmat megrendítette, és Teleki Mihály fegyverre hivó újabb proclamátiójának hatását a bujdosókra elősegítette.[3]) Sőt

---

[1]) Az 1678. május 5-iki jelentés.

[2]) Buonvisi 1678. június 19-iki jelentése.

[3]) Buonvisi 1678. július 10-iki jelentése. Ehez mellékelve van Telekinek július 4-iki ismeretes proclamátiója.

Hocher kíméletlen nyilatkozataival az udvarhoz leginkább ragaszkodó főpapokat és urakat is elkeserítette.[1])

A nuntius, mikor erről Rómába jelentést tesz, elkeseredve jegyzi meg: »Ime tehát a kiegyezés érdekében tett fáradozásaink gyümölcseit elvesztettük; az ügyek rosszabbul állanak, mint bármikor!«

A tárgyalások eredménytelenek maradtak. És ez a legválságosabb pillanatban történt; a mikor az ifjú gróf *Tököli Imre* állott az elégületlenek élére, és a belháború tüze újra pusztító lángot vetett.

Ily körülmények között, mikor a szent-szék bécsi nuntiusának, a császári udvarnál uralkodó magyar-ellenes irány leküzdésére czélzó igyekezetei meghiúsultak, kétszeresen jelentékeny eredménynek lehetett tekinteni azt, hogy a pápai curia erőfeszítései, melyeket a varsói nuntius utján tett, czélhoz vezettek: az országgyűlés a zurawnói békekötés megerősítését megtagadta;[2]) és a lengyel udvar, a magyarországi felkelőktől a segítséget megvonva az ausztriai házhoz közeledni kezdett.

Már az 1678-ik év elején Sobieski, Buonvisi által biztosította Leopoldot, hogy kész vele jó viszonyt tartani fönn.[3]) Majd

[1]) Buonvisi július 17-iki chiffrirozott jelentésében tüzetesen beszéli el az esetet. Hocher egy napon Pálffi Tamás nyitrai püspökkel és királyi kanczellárral értekezve, Barkóczi Istvánt árúlónak bélyegezte, és azzal vádolta, hogy a zsoldosok fogadására küldött pénzt elsikkasztotta. Pálffi ingerülten válaszolá, hogy Barkóczi mindig híve volt a királynak, nem úgy, mint a tiroliak, kik Freiburgot a francziáknak árúba bocsátották. Hocher maga is tiroli és a freiburgi parancsnok rokona, mélyen sértve érezte magát, és fölindulásától elragadva, azt a nyilatkozatot vetette a magyar főpap szeme közé: »Lehetséges, hogy a tiroliak soraiban van egy-két árúló, de a magyarok mind egytől-egyig azok.« — Ezen elbeszélés lényegesen eltér attól, melyet az egykorú irók munkáiban találunk. (L. Horváth. VI. 89.) Buonvisi jelentése a hitelesség minden kellékét bírja; neki alkalma volt és érdekében állott megtudni a valóságot; nem is volt oka nem úgy írni meg Rómába, a hogy tudta. Mondanunk sem kell, hogy Hocher eljárását úgy méltatlansága, mint következményei miatt megrója.

[2]) A pápa 1677. január 2., 1678. május 28., szemptember 24. és októ-ber 29-dikén Sobieskihez és a lengyel rendekhez irt levelei. — Theinernél 100—134.

[3]) Buonvisi 1678. január 30-iki chiffrirozott jelentése.

ajánlatai őszinteségét bebizonyítandó, intézkedéseket tett, Bethune újabb toborzásainak meggátlására; kezdetben kéz alatt és titkon, hogy a franczia király ne vegye rossz néven; később (május közepe táján) a nuntius sürgetéseinek engedve, rendeletet bocsátott ki, hogy az útnak indított csapatokat a határon tartóztassák föl. [1])

Ezen fordulatban nagy része volt a lengyel királynénak is, ki esze, szívóssága és az intriguákban való leleményessége által, férje fölött mind nagyobb hatalmat ragadott magához. Őt XIV. Lajos elidegenítette azzal, hogy pénzsovár hajlamait kielégíteni és atyját D'Arquien marquist herczegi rangra emelni vonakodott. És azon remény éltette, hogy elsőszülött fia részére elnyerheti egy főherczegnő kezét, biztosíthatja a trónöröklést. [2])

XIV. Lajos utasította ugyan követét, hogy a szent-szék és az osztrák udvar befolyását ellensúlyozza; de most már nem helyezett többé nagy súlyt a lengyel szövetségre és a magyar elégületlenek actiójára; sőt Bethune marquisnak meghagyta, hogy az utóbbiaktól lassankint vonúljon vissza; csak azt kivánta, hogy az elégületlenség tüze egészen el ne aludjék, maradjon belőle egy kis szikra, melyet szükség esetén, föl lehessen éleszteni. [3])

Ezalatt ugyanis a nimwegeni tárgyalások eredményre vezettek. Ennek előkészítése három éven át igénybe vette a szent-szék

---

[1]) Bethune 1678. márczius 15., 22., ápril 1., május 19., 27., június 1-iki jelentései kétségtelenné teszik, hogy a fordulatban főtényező: a szent-szék befolyása. Egyenesen mondja, hogy a hadak föltartóztatására vonatkozó rendeletet a nuntius eszközölte ki. Ez ellen gyűlölettel van eltelve. »M. le Nonce Martelli — irja egy helyen — est autrichien, jusqu' au scandalle, agissant avec une partialité qui ne convient point à ce qu'il doit représenter.« Walisewski II. 47., 53., 57., 71., 72. és 76.

[2]) Bethune mindezt 1678. május 2-iki jelentésében tüzetesen megírja XIV. Lajosnak, egyebek között előadja a király és királyné kivánatait: »le paiment de la pacification de 200,000 francs pour la paix, une seconde gratification considérable pour l'affaire de Hongrie; une troisième pour répandre dans les Diettes.« Waliszewski. II. 61.

[3]) XIV. Lajos 1678. szeptember 29-ikén irja Bethunenek: »La Hongrie . . . comme elle m'a déjà coustè de grandes sommes . . . mon intention est que Vous vous en retiriez de bonne heure.« És október 21-ikén: »Faites, s'il est possible, que ce party ne soiet pas tellement esteint, qu'il n'en reste quelques etincelles capables de se rallumer.« Waliszewski II. 147., 166.

diplomátiájának munkásságát. Míg Bécsben Magyarország felszabadítását tüntette föl a császári politikának legméltóbb czélja gyanánt: XIV. Lajos elé oly eszményeket állított, melyek az ő határtalan ambitiójának is kielégítést igértek. A pápa, az udvaránál levő franczia követ D'Estrées herczeg előtt ismételve hangoztatta, hogy uralkodójának a franczia hajóhadat Konstantinápoly alá kellene küldenie, melyet könnyen hatalmába ejthetne, mire a keleti császárság trónjára emelkedhetnék, és családja tagjai számára is alapíthatna a keleten birodalmakat. [1])

XIV. Lajos hajlandó volt a békekötésre. De súlyos feltételeit Leopold soká habozott elfogadni. [2]) Buonvisi mindegyik audientiáján előállott a »caeterum censeo«-val. Régi érveit ismételve, azokat a napi eseményekből vont bizonyítékokkal támogatta. Majd arra figyelmeztette a császárt, hogy helyzetét a háború folytatásával nem tenné kedvezőbbé, mert szövetségesei közreműködésére többé nem számíthat; majd mikor Hollandiában a békepárt — mint előrelátta — uralomra jutott, óvta, hogy a béke megkötésében ne hagyja magát szövetségesei által megelőzni, mert ha utolsó marad, a feltételek még súlyosabbakká lesznek. [3]) A császár végtére meghajolt a kényszerűség előtt. Leküzdve személyes és dinasztikus büszkeségének ellenkezését, megadta biztosainak a feltételek elfogadására a felhatalmazást. 1679. február 5-ikén létrejött a nimwegeni békekötés.

---

[1]) Először D'Estrées herczeg 1677. szeptember 2-diki jegyzékében találkozunk ezen eszmékkel, melyekre a következő években gyakran tér vissza a pápa. Michaud II. 75., 80., 91., 92.

[2]) XIV. Lajos azt követelte, hogy összes foglalásait, Lotharingiát is, megtarthassa; ellenben a német fejedelmek mindazt adják vissza, mit a védektől elfoglaltak.

[3]) Buonvisi 1678. június 12. és 26-iki jelentései.

MASODIK FEJEZET.

A szent-szék igyekezetei a török ellen támadó hadjárat létesítésére. — Buonvisinak ez irányban kifejtett tevékenysége. — Fordulat Lengyelország magatartásában. — A magyarországi állapotok. — Soproni országgyűlés. — A szent-szék magatartása a magyarországi vallási kérdések irányában. — Buonvisi és Kollonich. — Buonvisi bibornokká neveztetése.

1679—1681.

I.

A nimwegeni békekötés után a pápa újult buzgalommal karolta föl a török ellen indítandó háború ügyét. A siker biztosítékát látszott nyújtani azon tény, hogy már a megelőző év nyarán teljesedésbe ment egyik hő óhajtása: Sobieski és III. Feodor orosz czár között tizenhárom esztendőre fegyverszünet jött létre, minek következtében az utóbbi háborút indított a törökök ellen, és fölöttök a czerini győzelmet vivta ki. [1])

A pápa tehát a császár, a lengyel király és az orosz czár által egyidejűleg az ozmán birodalom ellen intézendő hadjárat érdekében működött, a melyhez a franczia király közreműködését is igyekezett megnyerni. Ez irányban leveleket intézett az uralkodókhoz, és utasításokat küldött a nuntiusokhoz. [2])

És bécsi követe, be sem várva ezen felszólításokat, a mint a nimwegeni oklevelek aláírásának első hirét vette, azonnal megkezdé az actiót. Tapasztalván, hogy a császár azon engedmények által, melyekre magát el kellett szánnia, személyes önérzetében, dynasztikus büszkeségében és császári méltóságában sértve érzi

---

[1]) Theiner 140. 145.

[2]) A pápának 1679. márczius 15-ikén XIV. Lajoshoz, márczius 18-ikán Leopoldhoz intézett levelei Theinernél 159, 160. A franczia követnek Rómából 1679. márczius 8. és május 23-ikán irt jelentései. Michaud II. 76. 77.

FRANCISCVS S.R.E. PRESBYTER
CARDINALIS BONVISIVS LVCENSIS
CREATVS DIE I. EPTEMBRIS M.DC.LXXXI.

Iac. Blondeau Sculp.

magát, úgy hogy búskomorság vett lelke fölött erőt, ezen hangulatot is ügyesen föl tudta használni czélja elérésére. A török elleni háborút úgy tüntette föl, mint a legalkalmasabb eszközt: a császárság elhalványúlt dicsfényének föleleveнítésére, megingatott hatalmának új alapokon megszilárdítására. Kifejtette előtte, hogy azon súlyos veszteségeket, melyeket a keresztény népek a törököktől szenvedtek, az okozta, hogy mindig bevárták a törökök támadását, melyet azok akkor intéztek, mikor a körülmények rájok nézve kedvezők, a keresztény népek szempontjából kedvezőtlenek valának. Mindent jóvá lehet tenni, ha a keresztény uralkodók támadó föllépésre határozzák el magokat, olyan időben, mikor a viszonyok rájok nézve előnyösek és a törökökre nézve kedvezőtlenek. Már pedig ezen időpont elérkezett. A törökök hatalmas népekkel, az oroszokkal és perzsákkal háborút folytatnak. A császár ellenben a béke előnyeit élvezi, és sohasem rendelkezett hatalmasabb sereggel, mint éppen jelenleg. Elmondotta, hogy 16,000 harczedzett német katona van Magyarországban, 40,000-et küldhetni oda a német birodalomból, és ezekhez járulnak a magyar csapatok. Kérve-kérte a császárt, ne szalaszsza el a kedvező alkalmat, melyet Isten nyújt. De most is a legelső teendőül: a magyarországi mozgalmak lecsillapítását jelölte ki. Egyebek között azt javasolta, hogy a magyaroknak korábban fölajánlott engedményeket ne vonja vissza, a hűségre visszatérni kivánók részére ne szabjon kemény föltételeket; nagylelküségével meg fogja őket nyerni; míg ellenben, ha a békekötés után visszavenné azt, mit a háború idején ajánlott, elidegeníti őket, és egyszersmind magát compromittálja, elárulván, hogy félelem birta volt az engedékenységre.

Leopold azt válaszolá, hogy a nuntius nézeteiben osztozik; az engedményeket visszavenni nem szándékozik; és a jelen időpontot Magyarország török kézben levő területének visszahódítására kiválóan alkalmasnak itéli.

Mindazáltal a császári miniszterek azt az aggodalmat táplálták, hogy XIV. Lajos nem szívesen fogná látni a császár hatalmának azon gyarapodását, melyet Magyarország fölszabadítása eredményezne, és azt megakadályozni igyekeznék. Ezért azt hangoztatták, hogy a török ellen hadjáratot indítani csak azon

esetre tanácsos, ha a franczia király is részt vesz benne, és hajóhadával támogatja a császár szárazföldi hadi munkálatait.

Buonvisi Francziaország közreműködését szintén kívánatosnak itélte, de nem mellőzhetetlenül szükségesnek. »A jó dolgot — mondá — nem szabad addig halogatni, míg a jobbat elérjük.« XIV. Lajos hozzájárulása nélkül is nagy sikereket remélt elérhetni. Montecuculi tábornagytól azt a biztosítást kapta, hogy ha a király a háború megindítására határozza el magát, ő egy hónap alatt Esztergomot és Budavárát hatalmába ejti. »Ha meggondolom — irja lelkesedve Rómába, — hogy Isten olyan szent és buzgó pápát állított egyházának élére, nem hihetem, hogy egyedül az egyházi állam és a papi fegyelem föntartását jelölte ki föladatául; bizonyára ő szentsége által kivánja a kereszténységet azon javakban részesíteni, melyek után elődei hőn sóvárogtak« ! [1])

De minél közelebb jött a tavasz, mikor a hadjáratot meg kellett volna kezdeni, annál több nehézséget támasztottak a bécsi udvarnál, és annál kevesbbé mutatkozott hajlandóság a hadikészületek elrendelésére. Sőt márczius végén a császár határozottan kijelentette, hogy magára hagyatva, háborút nem indíthat; a lengyelekre és oroszokra, mivel állhatatlanságukat ismeri, nem támaszkodhatik.

A nuntius erre kiemelte, hogy halogatással a vállalatot meghiúsítja, mert a nagy haderőt soká együtt tartani nem képes; továbbá, hogy arra, mire most kedvező körülmények között, szabadon határozhatja el magát, egy esztendő múlva, a törökök és a magyarországi fölkelők kényszeríteni fogják. Végre fölhivta, hogy a biztosítékokat, melyeket kiván, szabatosan formulázza.

Mire Leopold egyszerűen azt felelte, hogy tanácsosaival az ügyet meg fogja vitatni.

Buonvisi most már kételkedni kezdett, hogy a nagy vállalatnak megnyerheti a császárt, kit békés hajlamai tartanak vissza, és a minisztereket, kik ellen azt a vádat emeli, hogy a háború által igényelt terheket akarják magokról elhárítani, mert megszokták békében a magok javára használni föl azt, mit a háború költségeire kellene fordítani. [2])

[1]) Buonvisi 1679. február 19-iki jelentése.

[2]) Buonvisi 1679. ápril 2-iki jelentése.

De azután sem szünt meg a miniszterekre hatni. A pápa, az ő ajánlatára, a nagybefolyású Hocher kanczellárhoz hizelgő kifejezésekben áradozó brévét intézett. Buonvisi, mikor azt neki átnyújtotta, az érvek hosszú sorozatával igyekezett őt a háború megindításának szükségessége felől meggyőzni. »Ezen háborúval — mondá egyebek között — kiköszörülhetnék a csorbát, melyet a franczia békekötés becsületükön ejtett; eljárásukat úgy tüntethetnék föl, hogy a békére csak azért hajlottak, mert a kereszténység érdekében, a török elleni vállalatot akarták lehetővé tenni. E mellett a magyarországi hódítások a császár tekintélyét a birodalomban is gyarapítanák; és nem kellene többé attól tartani, hogy elsőszülött fiának római királylyá választását meg fogják tagadni.« Továbbá figyelmeztette a minisztert, hogy most, mikor az oroszok is háborút viselnek a török ellen, a császár vállalata jelentékenyen meg lesz könnyítve; ellenben, ha majd az oroszok békét kötnek, az lesz a következménye, hogy a törökök Magyarországban támadólag lépnek föl. Igy tehát halogatással a császár elvesztené az előnyöket, melyek a támadók osztályrészei, és bevárva a támadást, Magyarországot a barát és ellenség dúlásainak tenné ki. Majd czáfolta azt az ellenvetést: hogy a népeknek időt kell engedni, míg a franczia háború erőfeszítéseit kipihenhetik. Pihenést — úgy mond — csak a teljes lefegyverzés nyújthatna; de ha ez megtörtént, háborúra többé gondolni sem lehet, mert az új hadszerzés a kincstárra olyan terheket róna, melyeket elviselni nem képes.

Úgy Hocher, mint Montecuculi — kivel szintén többször értekezett — a nuntius okoskodását kifogástalannak mondották. De azért ismételték: hogy a lengyelek őszinteségében, az oroszok állhatatosságában nem bizhatni; sőt az a veszély sincs kizárva, hogy míg a császári hadak a török ellen harczolnak, XIV. Lajos Német- vagy Olaszország ellen támadást intéz; a miért is szükséges, hogy a pápa a franczia királyt a háborúban való részvétre birja, vagy legalább azon igéretre, hogy a császárt nem fogja megtámadni.

Buonvisi belátta, hogy mind ez csak ürügy, és hogy a háború nem fog létrejönni. [1])

[1]) Buonvisi 1679. ápril 9-iki jelentése.

Május 20-ikán az udvarnál nagy tanácskozmány tartatott, melynek tárgyát: a magyarországi zavarok lecsillapításának módja képezte. Az esztergomi érsek — ki a pápai nuntius törekvéseit mindig hiven támogatta [1]) — azt hangsúlyozta, hogy Magyarországon a béke helyreállítását csak úgy várhatni, ha a király nyilt háborút indít a török ellen. A többi magyar főpapok és urak, kik jelen voltak, csatlakoztak véleményéhez. De a német tanácsosok a támadó hadjárat lehetetlenségét vitatták. A végzés az volt: hogy be kell várni az orosz czárnak útban levő követeit, és ajánlataiktól tenni függővé a döntő határozatokat.

Buonvisi, a mint ezen eredményről értesült, fölkereste ismét a minisztereket. Előadta, hogy kiindulási pontjuk téves; mert úgy tanácskoznak a háború felől, mintha megindítása vagy mellőzése tőlök függne; pedig az elkerülhetetlen, és a kérdés csak az: támadó vagy védelmező hadjáratot akarnak-e viselni? Az iránt, hogy a császár érdeke mit javasol, nem merülhet föl kétség; mivel defensiv háborúban nem számíthat azok támogatására, kik offensiv hadjáratban hozzá csatlakoznának. És ha biztos akar lenni az iránt, hogy XIV. Lajos nem fogja kizsákmányolni elfoglaltságát, a pápa közbenjárását kérje ki.

A miniszterek, a társalgás folyamán, említést tettek arról, hogy a hadjárat költségeit tetemes pénzsegítség nélkül nem födözhetnék. Buonvisi erre szokott nyiltságával azt válaszolta, hogy ha mások segítségét akarják igénybe venni, előbb hozzanak be rendet pénzügyeikbe; mert a külhatalmak alig lesznek hajlandók áldozatokra, ha a császár a fölösleges kiadásokat nem szünteti meg, és »a kincstár folytonos megkárosítását nem akadályozza.«

Hogy e kifakadás őszinte jóakarat sugallata volt, és nem ürügy akart lenni, mely a szent-széket a segélynyújtástól fölmentse, arról tanúságot tesz Rómába küldött jelentése, melyben a pápát fölkéri, hogy ajánljon föl lehetőleg nagy összeget, eszközöljön ki segítséget a spanyol királytól, és tegyen lépéseket a franczia királynál megnyugtató nyilatkozat kibocsátása iránt;

[1]) Tevékenységéről jelentést tesz 1679. ápril 9., október 19. és deczember 3-ikán a pápához intézett leveleiben. Theinernél 162, 168, 213.

»ekként megfosztja ürügyeiktől a magán-érdekek által tévútra vezetett minisztereket, és talán tevékenységre ébresztheti a császárnak álomba merült szellemét.« [1])

Azon kitartó szivósság és erély, melylyel czélja elérésén fáradozott, természetszerűen ráirányozta a császári miniszterek ellenséges érzületét. Ezek, attól tartva, hogy befolyásukat ellensúlyozni fogja, minden eszközt fölhasználtak, és cselszövényektől sem riadtak vissza, hzgy a császár előtt súlyától megfoszszák, személye iránt bizalmatlanságot keltsenek.

Szövetségese, a magyar főpapokon kivül, csak a bécsi püspök volt: *Sinelli Imre*, komáromi mészáros fia, ki a kapuczinus szerzetből, akarata ellen, emeltetett főpapi székre, és egyúttal az állam-tanács tekintélyes tagja volt. Önzetlen, becsületes, a közjóért lelkesedő férfiúnak jellemzik a velenczei követek is. A nuntius gyakran magasztalásokkal halmozta el, és nem egyszer fölsóhajt, hogy ha jeles tulajdonságai megvolnának a többi kormányférfiakban, másként folynának a dolgot. [2])

Azon kormányférfiú, kiben — ama tulajdonokat leginkább nélkülözte, kire a pénzügyi bajokat hangsúlyozó nyilatkozatában czélozott, és a ki egyszermind a török háborút ellenzők sorában jelentékeny helyet foglalt el: gróf Zinzendorf Lajos, az udvari kamara elnöke, vagyis — mint ma neveznők — a császári pénzügyminiszter. Birvágyó és megvesztegethető, azonkivül szélhámosok által könnyen megnyerhető és léha tervkovácsoló volt. Azzal tartotta fönn magát oly soká állásában, hogy a többi kormányférfiak érdekeinek kedvezett, és az udvar minden óhajtását ki tudta elégíteni. [3])

Buonvisi ismerte a pénzügyi kezelés minden baját és azok nagyhorderejű következményét: hogy költség hiányában lehetetlenné válik a török háború, és az uralkodó kényszeríttetik, hogy alattvalóira mind súlyosabb terheket rakjon. Ismételve intette Leopoldot és minisztereit a visszaélések, a rendetlenség és a pazarlás megszüntetésére. A bécsi püspök hathatósan támogatta,

[1]) Az 1679. május 21-iki chiffrirozott jelentés.

[2]) Igy 1679. szeptember 25-iki jelentésében.

[3]) Krones. Geschichte Österreichs. III. 568. O. Klopp. 76.

és egyenesen a kamara-elnök megbuktatására irányozta igyekezeteit.[1]) Az 1679-ik esztendő végén betelt a mérték; Zinzendorf hivatalától fölfüggesztetett. És mivel a vizsgálat a vádakat igazolta, sikkasztás bűnében elmarasztaltatván, számüzetett.[2])

Utódja báró *Abele* lett, ki buzgón és becsületesen fáradozott a rend helyreállításán. De nem volt elég erélye, hogy az udvar pazar költekezéseit korlátozza. Ezek, főleg a költséges utazások, gyakran adtak okot panaszra Buonvisinek, ki folytonosan hangoztatta a takarékosság szükségét.[3])

II.

A pápa fölszólításai, melyeket a bécsi udvarnál hidegen fogadtak, Lengyelországban viszhangra találtak. Ugyanis a törökök folytonosan terjeszkedtek Podoliában, és a tatárok betöréseitől sokat szenvedett az ország. Mindinkább erősödött azon párt, mely a franczia politikával szakítva, az osztrák házzal és az orosz fejedelemmel való szövetkezést, s a török elleni támadó háborút sürgette.

Az 1679. elején tartott grodnói gyűlésen ezen párt többségben volt, és a császárnak a múltban szenvedett sérelmekért fényes elégtételt akart szolgáltatni; indítvány tétetett, hogy mindazok, kik a magyarországi fölkelőket támogatták, vád alá helyeztessenek, mit a franczia követ csak nagy erőfeszítéssel és jelentékeny összeg fölhasználásával tudott meghiusítani. De nem volt képes megakadályozni azt a határozatot, mely a királyt fölhatalmazta, hogy a török ellen háborút indíthasson, ha a keresztény hatalmak részéről segítségben részesül.[4])

Az országgyűlés eloszlása után a pápához, a császárhoz és

---

[1]) Buonvisi 1680. január 28-iki jelentése.

[2]) Krones és Klopp i. h.

[3]) Igy ellenezi 1679. nyarán a prágai utazást, 1680. őszén a linczi tartózkodást.

[4]) Walisewski közli Bethune számadásait, melyek 50—1000 ducát értékű tételekből állanak. Az összeg 1950 ducátot és 12,000 livret tesz ki. E mellett külön Lubomirski 12,800 livreről szóló számlát mutatott be. — I. m. 221, 2.

a franczia királyhoz követek küldettek. XIV. Lajos válasza úgy hangzott, hogy azon esetre, ha a török háború ügyét az összes keresztény hatalmak fölkarolják, kész hozzájok csatlakozni és föláldozni a franczia kereskedelem érdekeit, melyek a portával fönnálló jó viszony megóvását ajánlják; mindazáltal, mivel a pápának a keresztény hatalmak egyesítésére czélzó igyekezetei ékkorig eredménytelenek maradtak, eszélytelen eljárás volna az ő részéről, ha mégis segélyt nyújtana. [1])

A bécsi udvarnál szivesen kötelezték volna le Sobieskit, hogy őt Francziaországtól végkép elválaszszák; kilátást nyújtottak arra, hogy elsőszülött fia főherczegasszonyt kap nőül, és D'Arquien marquis birodalmi herczeg rangjára emeltetik; szövetséget is hajlandók voltak Lengyelországgal kötni, de csak a kölcsönös védelem czéljából, nem pedig támadó actio indítására.[2]) Ezen álláspontától akkor sem engedték magokat eltéríttetni, mikor (1679.) nyarán orosz követek érkeztek Bécsbe, szintén szövetségi ajánlatokkal. A miniszterek általánosságban tartott nyilatkozatokra szorítkoztak, positiv kötelezettségek elvállalása elől óvatosan kitértek. A pápai nuntius volt az egyetlen, ki őket küldetésök fontosságához mért figyelemben részesítette; egyszersmind azon volt, hogy a császári udvar habozó magatartását mentegetve, neheztelésöket lecsillapítsa, uralkodójuk jóakaratát a katholikus hatalmakkal való szövetség tervének jövendőre biztosítsa. [3])

Szintúgy a lengyelországi nuntius is mindent megtett ezen szövetség létesítése érdekében. Sobieski az 1680-ik év elején Varsóba hivta meg a senátorokat, hogy velök a hatalmak válasziratait közölje, és a hadjárat ügyében határozzanak. A nuntius ekkor bejelentette, hogy a pápa a háború költségeire félmillió forintot ajánl föl; [4]) és kilátásba helyezte, hogy ezen összeget meg fogja kétszerezni. Azonban a tanácskozmány a bécsi udvar által terve-

---

[1]) XIV. Lajos levele varsói követéhez 1679. deczember 14-ikén. Waliszewski. II, 347.

[2]) A franczia követ jelentései Varsóból. 1679. szeptember 28., október 29., november 17. I. m. 291, 304, 309.

[3]) Buonvisi jelentései 1679, július 2-tól augusztus 20-ig.

[4]) A lengyelországi nuntius 1680. január 31-iki jelentésében szól ezen ajánlat mikénti fogadtatása felől. Theiner 197.

zett defensiv-szövetséget nem tartotta elegendőnek, és azt kivánta, hogy a császár a támadó hadjáratban való tényleges részvétét szerződésszerűen biztosítsa. [1])

Ezen véd- és dacz-szövetség létrehozására irányúlt most a szent-szék diplomatiájának igyekezete, melynek útjában sokféle akadályok tornyosúltak föl. Igy XIV. Lajos azon fáradozott, hogy a lengyel király és a császári udvar között benső viszony alakulását meghiusítsa. Ez érdekében állott azért, mivel a nimwegeni békekötés után az úgynevezett reuniók czimén [2]) Németországban terjeszkedve, a császárral és a birodalommal való összeütközés újabb veszélye forgott fönn. Hogy befolyását a lengyel királyi udvarnál ismét uralomra emelje, visszahivta onnan Bethune marquist, ki sógornéjával, a királynéval feszült viszonyba jutott, és (1680. nyarán) új követet küldött Forbin püspök személyében, ki az 1674-iki királyválasztó országgyűlésen képviselte uralkodóját, és kiváló mértékben megnyerte volt Sobieski jóakaratát. Általa jelentékeny pénzajándékot ajánlott a királynak és királynénak; továbbá kilátást nyújtott arra, hogy elsőszülött fioknak a trónöröklést biztosítja; végre igéretet tett, hogy a török elleni háború czéljaira, ha a keresztény hatalmak szövetsége létrejő, nagyobb áldozatokat fog hozni, mint bárki más. [3])

A franczia udvar intriguáinál nem kevesbbé jelentékeny nehézséget támasztott azon fordulat, mely a moszkvai udvarnál beállott. III. Feodor czár lemondott azon reményről, hogy a császár- és a lengyel királylyal szövetkezve, a török ellen kellő erővel fölléphet; és az 1681-ik év tavaszán húsz évre békét kötött. Majd néhány hét múlva bekövetkezett halála után, trónját egyidejüleg két testvére foglalta el: Iván és Péter. Ezeknek kiskorúsága és az uralom megoszlása belső mozgalmakat helyezett kilátásba; mi a lengyel udvarnál azt a gondolatot hozta napirendre, hogy a kedvező alkalmat inkább az orosz birodalom ellen intézendő táma-

---

[1]) A franczia követ jelentései Varsóból. 1680. február 16., ápril 2., május 17., június 4. Waliszewski. II. 350, 406, 427, 435.

[2]) A békekötésben nyert területekhez egykor tartozott helyeket, régi elavult jogczimek alapján, biróságok által magának itéltette és elfoglalta.

[3]) XIV. Lajos 1680. július 6-iki utasítása. Waliszewski III. 1—12.

dásra, és a czárok által elfoglalt lengyel területek visszaszerzésére kellene fölhasználni.

A francziákhoz hajló és az orosz-ellenes irányzatok elleni küzdelem lett ekként a szent-szék lengyelországi nuntiusának föladata. *Pallavicini* ephesusi érsek, ki ekkor tájt foglalta el Martelli korinthusi érsek helyét, nem csekélyebb buzgalommal és teljes loyalitással folytatta elődének tevékenységét: az osztrák-lengyel szövetség létrehozására. [1]) De hosszú időnek kellett még eltelni, míg czélját elérte.

III.

Ez alatt a magyarországi állapotokban sem következett be a szent-szék által hőn óhajtott fordúlat. Mindazáltal Buonvisi nem fáradott ki törekvéseiben. Meggyőződvén arról, hogy a magyar rendeket csak országgyűlésen lehetséges teljesen megnyugtatni, az udvarnál oda hatott, hogy azt mielőbb hívják egybe; és a magyarokat azzal biztatta, hogy ő is meg fog jelenni körükben, a pápa leveleivel ellátva, hogy részökre a királynál minden megadható engedményt kieszközöljön. [2])

Végtére, hosszas halogatás után, miben a nuntius nagy szerencsétlenséget látott, [3]) 1681-ik év február utolsó napján kibocsáttattak a királyi levelek, melyek az országgyűlést ápril 23-ra, Sopronba hivták össze.

Előre volt látható, hogy egyik legnagyobb nehézséget a vallási kérdés fogja támasztani, melynek megoldására a pápai nun-

---

[1]) Ezt nem titkolta a franczia követek előtt sem. Ezek 1681. február 25-ikén irják XIV. Lajosnak: »Il (Pallavicini) nous dit qu'il travailloit uniquement à porter ce Royaume à se mettre en etast d'une défense raisonnable contre le Turc en augmentent considérablement leur armée, mais que si on ne le vouloit pas faire, il ne voyoit pas qu'on dust refuser le secours de l'Empereur, qui avoit tant d'interest à la conservation de ce Royaume.« Az 1682. ápril 17-ikén kelt jelentés kiemeli, hogy a nuntius buzgóbban karolja föl a császári udvar érdekeit, mint a császári követ. Waliszewski. III. 107, 205.

[2]) Ezen igéretet 1680. június 26-ikán az esztergomi érsekhez intézett levele tartalmazza. Egyszersmind buzdítja a prímást: folytassa a belbéke helyreállítására czélzó tevékenységét, melylyel kiváló érdemet szerez Isten, nagy dicsőséget a világ előtt.

[3]) Buonvisi 1680. szeptember 29-iki jelentése.

tius irányadó befolyást vala hivatva gyakorolni. Állását a protestáns felekezetekkel szemben kiváló mérséklet jellemzi. Mély vallásosság, az egyház javáért és dicsőségeért lángoló buzgalom töltötte be lelkét; de az erőszakos eszközök alkalmazását a hitterjesztésben eredménytelen és veszélyes eljárásnak itélte; főleg Magyarországban, melynek különleges viszonyaira mindig kellő tekintettel volt. Attól tartott, hogy a protestánsok üldözése kétségbeesett elhatározásokra, a török uralomnak való meghódolásra késztetheti őket. »Ekként — úgy mond — a nélkül, hogy a protestánsokat az igaz hitre visszavezethetnők: a katholikusokat prédáúl vetjük a töröknek és a kereszténység védfalát romboljuk le.« [1])

Mindazáltal, habár a protestánsoknak törvény által biztosított jogaik megtámadására és korlátozására czélzó törekvéseseket nem helyeselte: azok kiterjesztését határozottan ellenezte, és féltékenyen őrködött az egyház érdekei fölött. Az országgyűlés megnyitása előtt bejárta a minisztereket, és felkérte őket, hogy a protestánsok javára új engedmények megadásához ne járuljanak. Ezek megnyugtatták őt. [2])

Igéretét teljesítve, június első napjaiban Sopronba ment, hogy ott az országgyűlés folyamát figyelemmel kisérje, és befolyását Magyarország belső békéjének helyreállítására érvényesítse. Ezen tevékenységében teljes elfogulatlanságot és kiváló tapintatot tüntetett ki.

A magyar rendek mindenek előtt az egy évtized óta üresedésben hagyott nádori méltóság betöltését sürgették. Az esztergomi érsek ellenezte ezen kivánat teljesítését, ragaszkodván a helytartói tiszthez, melyet elfoglalt. Reméllette, hogy a szent-szék követe támogatni fogja. De csalódott. Mert Buonvisi, a rendek igényeinek jogosultsága felől meggyőződvén, arra intette a primást, hogy önként hagyja el állását.

Fölfogásában nem ingatta meg őt egyik magyar főpap azon figyelmeztetése sem, hogy az érsek, helytartói tisztében, a katholikus egyház ügyének nagyobb szolgálatokat tehet, mint a legbuz-

[1]) Buonvisi 1679. szeptember 25-iki chiffrirozott jelentése.

[2]) Buonvisi 1680. május 18-iki jelentése.

góbb nádor. Erre azt válaszolá, hogy ellenkezőleg, makacsul ragaszkodva a helytartói tiszthez, az érsek, a mellett, hogy magát és az egész egyházi rendet gyűlöletessé teszi, a vallás ügyének nagy kárt okoz; mert a katholikus nemességet arra kényszeríti, hogy a nádori méltóság visszaállítása érdekében, a protestáns rendekkel szövetkezzék; mire azután az utóbbiak könnyebben ki fogják erőszakolni vallási igényeik kielégítését. Utalt egyik hasonló esetre, mely az 1647-ik évi országgyűlésen történt; mikor Pálffi Pál, kinek nádorrá választatását néhány főpap és kath. főúr ellenezte, a protestáns rendek támogatását biztosítandó, kötelezettségeket vállalt irányukban, és az általok kivánt engedmények megadását keresztül vitte. Buonvisi ezekután határozottan kijelentette, hogy ő a szent-szék tekintélyét nem kölcsönözheti olyan vállalatnak, mely kivihetetlen és veszélyes; annál kevésbbé, mert a nádori jelölt gróf Esterházy Pál, több kolostor bőkezű alapítója, vallásos buzgóságának fényes tanujeleit adta, és így a szentszék támogatását megérdemli.

A nádor-választás június 13-ikán megejtetett. Esterházy választatott meg. A nuntius az elsők között volt, kik szerencsekivánataik tolmácsolása végett őt felkeresték; nem mulasztván el az egyház érdekeinek felkarolására lelkesíteni. [1])

A nádor-választás szerencsés elintézése után, a király Németújhelyre készült udvarát áttenni. A nuntius ellenezte távozását, melyet az országgyűlés további tárgyalásainak menetére hátrányosnak tartott. Ismételve kérte Leopoldot, hogy a magyarok megbékítését ne halaszsza; mert ez a »nyilt seb« tartja vissza a német fejedelmeket attól, hogy vele, a török ellen, szorosabb szövetségre lépjenek. És mikor a király elhagyta Sopront, ő is vele ment, hogy tanácsával támogassa. [2])

Ekkor az országgyűlésen megindúltak a vallás-ügyi tárgyalások. A rendek sorában a katholikusok nagy többséget képeztek. A főrendi táblánál csak egy protestáns mágnás jelent meg: báró Zay Endre. Az alsó táblánál ötvenkét protestáns követ mellett nyolczvankét katholikus foglalt helyet. [3]) De amazok mögött

[1]) Buonvisi 1681-iki jelentése Sopronból.

[2]) Buonvisi 1681. június 22-iki jelentése Németújhelyről.

[3]) Horváth M. Magy. Tört. VI. 101.

Tököli és a bujdósok állottak, támogatva az erdélyi fejedelem, a franczia király és a porta által. És igényeik kielégítése nélkül az ország nyugalmának helyreállítása nem volt remélhető.

A protestáns rendek sérelmeiket és kivánataikat egyenesen a király elé terjesztették. Mire a katholikusok terjedelmes emlékiratban védelmezték magokat, és viszont az általok szenvedett sérelmek hosszú lajstromát állították össze.

A király ekkor mindkét félt felszólította hogy köréből válaszszon bizalmi férfiakat, kik együtt tanácskozva, a kiegyenlítésre kisérletet tegyenek. Rendelkezését személyesen tudatta a nuntiussal, kinek az ellen nem volt kifogása, feltéve, hogy az elegyes bizottság csak a véleményadás és nem a határozás jogával ruháztatik föl. [1])

Már előbb utasítást kért Rómából az iránt, hogy milyen magatartást kövessen, ha az udvar vallásügyi engedményekre hajlandónak mutatkoznék. Utalt arra, hogy az erélyes ellenszegülés sikertelennek bizonyúlhat; ellenben a szent-szék hagyományai és némely egyházi jogtudósok, szükség esetén, nagyobb bajok elhárítása végett, engedékenységet javasolnak. [2]) Mindazáltal a válasz, melyet a legközelebbi posta meghozott, a vallás ügyében minden transactiót kizárt. Röviden és határozottan kijelenti a pápai államtitkár, hogy »valahányszor az országgyűlésen a kath. vallásra sérelmes újítás terveztetik, a nuntius kötelessége azt ellenezni, lnehogy hallgatását a szent-szék beleegyezése gyanánt értelmezzék.« [3])

A protestáns rendek e közben szintén nem mutattak hajandóságot az egyezkedésre. Az elegyes bizottság megalakításához nem járultak hozzá; mit azzal indokoltak, hogy ilyen bizottsági tárgyalás máskor sem vezetett eredményre és »különben is egyezkedésnek nincs helye, mert ők csak a szerződések és törvények végrehajtását kivánják.« Majd kijelentették, hogy míg kérelmeik nem teljesíttetnek, az országgyűlési tanácskozásoktól távoltartják magokat.

Buonvisi — ki e közben, aug. közepén az udvarral visszatért

[1]) Buonvisi 1681. július 27-iki jelentése.

[2]) Buonvisi 1681. július 20-iki chiffrirozott jelentése.

[3]) Cybo bibornok 1681. augusztus 9-iki chiffrirozott jegyzéke.

Sopronba, és most öt hónapot töltött ott — az országgyűlésen felmerült bajok forrását abban látta, hogy az udvar az ország szabadságainak biztosításával késik. Jól tudta, hogy a kath. rendek soraiból is többen kitartásra izgatják a protestáns rendeket, ezek pedig a felkelőket, hogy így az udvart a béke létesítésének vágya kényszerítse az ország szabadságainak helyreállítására. Az érdekek ezen sajátszerű bonyodalmában a nuntius azt a tanácsot adta, hogy egyidejüleg kell az alkotmányos jogokat visszaállítani és a felkelőket gyengíteni. Az utóbbit úgy hitte elérhetőnek, ha az udvar Tökölinek tisztességes ajánlatot tesz; az előkelő főurak közől négyet-ötöt ezredesekké nevez ki, és katonák fogadására pénzzel lát el; mert a biztos és állandó zsold kilátása sokat fog a felkelők táborából a királyi zászlók alá vezetni, mi Tökölire pressziót gyakorolhat. »A fölkelések — úgy mond — addig veszedelmesek, míg a vezér és katonái szorosan összetartanak; mihelyt a bizalmatlanság befészkeli magát közéjök, mindenki legelső akar lenni a kibékülésben, nehogy legutolsó maradjon. Ha tehát ő felsége Tökölivel tárgyalásokat indít, és lépéseket tesz, hogy szolgálatába vonja a közvitézeket: ezek attól fognak félni, hogy Tököli elárúlja őket, Tököli pedig attól, hogy követői magára hagyják; és mindegyik azon lesz, hogy a kibékülésben megelőzze a másikat.«

Buonvisi át volt hatva a meggyőződéstől, hogy az általa körvonalozott eljárás a felkelők és a protestáns rendek félelmes hatalmát megingatná. Ezért Rómából pénzsegélyt kért, melyet a magyar felkelők soraiban zsoldosok toborzására használna föl.

Leopold helyeselte felfogását, magasztalásokkal halmozta el eszélyes javaslataiért. De a tanácsosok — a bécsi püspök kivételével — nem támogatták. Azt hangoztatták, hogy az új kisérletek ideje elmúlt, és mielőbb ki kell elégíteni a protestáns rendeket. A spanyol követ is így nyilatkozott. [1])

Az udvarnál mindinkább erősödött azon irány, mely a vallásügyi kérdésekben engedékenységet ajánlott. Buonvisi nem vélte tanácsosnak ellenállani. Attól kellett ugyanis tartani, hogy a protestáns rendek elhagyják az országgyűlést; már pedig ennek ered-

---

[1]) Buonvisi 1684. augusztus 24-ikén két terjedelmes jelentést irt; az egyiket chiffrirozva küldötte meg Rómába.

ménytelen föloszlása az ő szemeiben nagy veszély jelentőségét birta; mert az ország belbékéjének helyreállítását és a török elleni háborút meghiúsította volna.

Nem habozott tehát Rómába irt jelentéseiben az engedmények szükségessége mellett szót emelni. Egyébkint a tényleges viszonyok nehézségei közepett, a jövendő kilátásokban talált és nyújtott vigasztalást. Előadta, hogy Magyarországban, Tökölit nem számítva, csak három protestáns mágnás él; kettőnek nincs figyermeke és így birtokai a koronára szállanak, a harmadik pedig gyermekei nevelését Kollonich püspökre bízta, ki azokat meg fogja téríteni; Tökölire nézve is sokan azon reményt táplálták, hogy tervezett házassága Zrinyi Ilonával a kath. egyházba fogja vezetni; már pedig a mágnások magok után vonják a köznemességet; a városok polgáraival azután könnyen lehet boldogúlni. Mindezekből azt a következtetést vonta le, hogy »engedékenységgel — úgy mond — többet nyerhetünk, mint kemény magatartással, mely a protestánsokat a török karjaiba vinné, és a porta tervét, hogy Tököli részére önálló fejedelemséget alkosson, valósítani segítené.« [1])

Eszerint abban állapodott meg, hogy a vallásügyi engedmények megadását nem fogja ellenezni, és arra szorítkozik, hogy úgy maga a szent-szék nevében teendő óvásban az egyház álláspontját és jogait fentartja, mint pedig a magyar főpapokat hasonló óvás formulázására készteti. [2])

IV.

Mindazáltal magatartásában csakhamar fordulat állott be. Tököli ugyanis, az országgyűlési tárgyalásokkal nem gondolva, megújította a háborút. Ezen tényből és nyilatkozataiból kitünt, hogy a vallás ügyében teendő engedményektől a felkelés megszüntetését, a béke helyreállítását várni nem lehet. Ennek következtében a nuntius, október elején, előterjesztette Leopoldnak, hogy most már kötelessége az engedményeket megtagadnia, mivel az előnyökre, melyeket azoktól várt, többé számítani nem lehet.

[1]) Buonvisi 1681. augusztus 31-iki jelentése.

[2]) Buonvisi 1861. szeptember 30-iki jelentése.

A miniszterek elismerték ugyan, hogy az engedmények a felkelőkre hatást gyakorolni nem fognak; de hitték, hogy meg fogják gátoln iazt, hogy a protestáns rendek, kik akkorig a király hívei, szintén a felkelőkhöz csatlakozzanak; a mi ha megtörténnék, a törökökre nézve könnyűvé válnék egész Magyarország meghódítása. [1]) És a törökök fenyegető magatartása mellett azon hír, hogy Strasz-burgot XIV. Lajos hatalmába ejtette, valamint a császárné azon óhajtása, hogy Magyarország királynéjává koronáztassék; arra birta a minisztereket, hogy most már nagy áldozatok árán is készek voltak a magyar országgyűlés eredménytelen föloszlását meggátolni.

Ennek következtében október 8-ikán az országgyűléshez királyi leirat küldetett le, mely hivatva volt a vallás ügyét szabályozni, és a protestáns rendeket megnyugtatni. Ebben a protestáns felekezetekhez tartozó karok és rendek, valamint a véghelyek katonái részére a vallás szabad gyakorlata biztosíttatik. Megállapíttatik, hogy jövőre templomfoglalásoknak nem lesz többé helye; de azon templomok, melyek 1670. óta a zavarok idején elfoglaltattak, a tényleges birtokosok kezei között maradnak; oly vármegyékben, a melyeknek területén az ágostai vagy helvét hitvallás követőinek egyetlen templomuk sincs, megengedtetik, hogy egy-egy templomot építhessenek; emellett a mágnások és nemesek, váraikban, kápolnákat saját használatukra szabadon emelhetnek. A katholikusoknak biztosíttatott vallásuk szabad gyakorlata.

A nuntius sietett ezen okiratot Rómába küldeni és az iránt, hogy azzal szemben mily állást foglaljon el, utasítást kérni. Ennek megérkezéséig nem vélte szükségesnek, hogy mindjárt óvást emeljen; az engedményekben nem látott nagy veszélyt a kath. egyházra, melynek az 1670. óta elfoglalt templomokat fentartotta, és mert »a protestánsoknak biztosított vallás-szabadságot és vallásgyakorlatot tőlök elvenni úgy sem lehetett.« A miniszterekkel közölte, hogy nem helyesli az engedményeket, és csak azért nem szólal föl ellenök, mert ő szentsége rendeletét várja. »Ekként — irja Rómába — távol tartottam magamat a hozzájárulástól, a

[1]) Buonvisi 1681. október 5-iki jelentése.

nélkül, hogy a tárgyalások menetét megzavarnám.« Az esztergomi érseket is fölhivta, hogy a kath. clerus, mint a bécsi és linczi békekötések után, úgy most is tegyen óvást; de oly módon, hogy »az országgyűlés tárgyalásainak folytatását ne veszélyeztesse, nehogy az egész országot zavarba döntse.« [1])

Azonban, mikor a protestáns rendek az október 8-iki leirat tartalmával meg nem elégedtek és további engedményeket sürgettek, a nuntius úgy Leopoldnál, mint a minisztereknél és Esterházy nádornál nagy erélylyel szólalt föl, és azt tanácsolta, hogy a király ne fogadjon el további fölterjesztéseket, és határozottan nyilatkoztassa ki, hogy elhatározásától többé nem tér el. Egyszersmind ismételte előtte azt, hogy az eddigi engedmények ellen is óvást fog tenni, a mire a király most hivatkozhatik a további engedmények megtagadásánál, és a mi később, ha a viszonyok kedvezőbben alakulnak, jogczimet adhat néki az engedmények visszavonására. [2])

A király mindazáltal rá engedte magát újabb engedményekre birni, igérve, hogy több királyi városban a protestánsoknak templomépítésre helyet fog adni, és a vármegyékben megszaporítja azon községek számát, hol a protestánsok templomot építhetnek; de mikor november 9-ikén újabb leiratát az országgyűlésnek átküldötte, kinyilatkoztatta, hogy attól többé el nem tér, és annak a törvénykönyvbe változatlan fölvételét kivánja; a mely nyilatkozatához, a protestáns rendek kérelmei és fenyegetései daczára, állhatatosan ragaszkodott.

November második felében megjött Rómából a nuntiusnak szóló utasítás, mely meghagyta neki, hogy a vallásügyi engedmények ellen óvást emeljen, »de zajtalanúl tegye azt, úgy, hogy azzal se a magyarokat, se az udvart el ne keserítse, és zavart ne támaszszon.«

Buonvisi ezen rendeletnek oly ügyesen felelt meg, hogy a szent-széktől egészen elhárította annak látszatát, mintha az nem elég határozottsággal szegült volna az engedmények megadása ellen. A király előtt megjelenvén, közölte vele, hogy rendeletet

[1]) Buonvisi 1681. október 12-iki jelentése.

[2]) Buonvisi 1681. október 19., 26., november 2. és 9-iki jelentései.

kapott: óvást emelni. »De — így folytatta előadását — nem akarván ő felsége érdekeire hátrányos dolgot tenni, a maga felelősségére és azon reményben, hogy erről ő szentsége nem fog tudomást nyerni, ő felségétől kivánja megtudni, mikor tartja czélszerűnek az óvás közzétételét, nehogy azzal netán megzavarja az egyezkedést?«

Ugyanígy nyilatkozott a bécsi püspök és Esterházy nádor előtt is, úgy tüntetve föl magát, mintha az ő saját hanyagsága okozná az óvás közzétételének elhalasztását. [1])

És csakugyan bevárta, míg a vallás-ügyi tárgyalások teljesen befejeztettek, oly módon, hogy a protestáns rendek ellenzése daczára, a katholikus rendek a november 9-iki leiratnak törvénykönyvbe iktatását határozták el. Csak ekkor, deczember 27-ikén, állította ki Buonvisi óvását, melyhez mintául a westfaliai és nimwegeni békekötéseknek a kath. egyházra sérelmes pontjai ellen, a szent-szék nevében, tett tiltakozások szolgáltak. És az óvás egy-egy példányát a magyar királyi cancellárnak és a császári cancellárnak nyújtatta át.[2])

A nuntius, ki e szerint a vallás-ügyi kérdésekben is a legnagyobb mérsékletet és tapintatot tanusította, hogy az országgyűlés sikerét és a magyar nemzet megnyugtatását elősegítse, ezen czél elérése végett oda hatott, hogy a rendek egyéb kivánatai teljesedésbe menjenek, és ezért nem habozott az egyháziaknak és legjobb barátainak érdekeit föláldozni. Igy járt el *Kollonich* püspök ügyében. Az országos sérelmek között, melyeknek orvoslását, az alkotmányellenes tények között, melyeknek megszüntetését az ország rendei legerőteljesebben sürgették, volt az is, hogy a király Kollonich Zsigmond német-újhelyi püspököt a magyar kamara elnökének hivatalától, melynek betöltésében gyülöletessé tette volt magát, mozdítsa el; hivatkoztak ugyanis a bécsi békekötés egyik czikkére, mely világosan megállapítja, hogy kamara-elnököt a király csak a világi rendek sorából nevezhet ki.

Buonvisi, mikor az ügy állása felől a nádortól értesült, kez-

[1]) Buonvisi 1681. november 30-iki jelentése.

[2]) Buonvisi 1681. deczember 28-iki jelentése, melyhez mellékelve van az óvás másolata.

detben közvetítő javaslattal lépett föl. Azt ajánlotta, hogy miután a közjövedelmek egy része a királyi udvartartás czéljaira, más része az ország közszükségeire fordíttatik, amazok kezelését meg lehetne hagyni Kollonich kezei között, az utóbbiak kezelésére pedig világi kamara-elnököt nevezni. A király, a nádor és a miniszterek egy része helyeselte ezt a tervet. De ellenezték Kollonich személyének és rendszerének barátai: Schwarczenberg herczeg, Hocher cancellár, és mások, kik azt állították, hogy a rendek kivánatainak engedni a királyra nézve szégyenteljes és káros dolog volna. A nuntius erre azt válaszolá, hogy a törvény rendelkezéseit teljesíteni nem szégyen; és hogy a közjövedelmek kezelésének elválasztása nagy előnyt biztosít; mivel a királyi és országos jövedelmek közös kezelése ekkorig azt a balhiedelmet tartotta fönn a magyaroknál, hogy azok az ország védelmére elégségesek; a külön kezelés ellenben meggyőzne mindenkit azok elégtelen voltáról, és kitüntetné, mily jelentékeny összeget fordít az ország védelmére ő felsége saját jövedelmeiből. [1])

Mindazáltal Kollonich barátai minden erejökét megfeszítették, hogy őt állásában föntartsák; készebbek voltak a protestáns rendeket újabb vallásügyi engedményekkel elégíteni ki, mintsem őt feláldozni. És sikerült a királyt is meggyőzniök arról, hogy a kath. egyházra nézve nagyobb hátrány az, ha a lángbuzgalmú német-újhelyi püspök befolyásos hivatalát elveszti, mintha a protestánsoknak néhány templom építésére engedély adatik. A nuntius nem hallgatta el fölháborodását a fölött, hogy egy ember javának alárendelik a vallás érdekeit; és hathatósan sürgette, hogy elmozdításával eleget kell tenni a rendek követelésének; és őt magát is figyelmeztette, hogy kötelessége volna önként hozni meg az áldozatot, melyet a törvény és a vallás érdeke igényel. [2])

Nem kevesbbé hathatósan támogatta a rendek azon kivánatát, hogy a király az elkobzott jószágokat korábbi tulajdonosaiknak adja vissza. Ezt erélyesen ellenezte Kollonich, és a kincstár érdekeinek támogatására a nuntiust is fölkérte. Buonvisi ellenkezőleg, Kollonichot igyekezett álláspontjának elhagyására birni; kimu-

[1]) Buonvisi 1681. október 26-iki jelentése.

[2]) Buonvisi 1681. november 9. és 16-iki jelentése.

tatta, hogy a tényleg fegyverben álló fölkelők elkobzott jószágainak visszaadása iránt, ha tulajdonosaik a király hűségére térnek, kétség nem merülhet föl, mivel a királyt igérete kötelezi; e szerint tehát csak az elhúnyt fölkelők örökségéről lehet szó; és habár a kamara-elnök Zrinyi és Nádasdi örökségét egy millió forintra becsüli, ezen értéknek legalább felét az oly jószágok képviselik, melyek a magyar törvények értelmében nem esnek confiscatio alá, hanem a nőágnak és a mellékágaknak szolgáltatandók ki; miért is, ha már a jószágok egyik felének visszaadását az igazság követeli: a másik felének visszaadását a királyi kegyelmesség ajánlja; fontosabb lévén az ország nyugalmának helyreállítása, és a belmozgalmak által okozott nagy költségek megtakarítása, mint húszezer forint évi jövedelemnek a kincstár részére biztosítása. Egyszersmind figyelmeztette Kollonichot, hogy az ő egyéni érdekei az ország érdekeivel találkoznak. Ugyanis a rendek kívánatának teljesítését eszközölve, azokat talán kiengesztelheti maga irányában, megtarthatja a kamara-elnökséget, és lehetővé teszi, hogy idővel Magyarországon főpapi javadalmat nyerhet el, a mi nem fog megtörténhetni, ha »nyakasságával fokozza a gyülöletet, melyet irányában a magyarok táplálnak.«

Buonvisi nem elégedett meg azzal, hogy Kollonichra hatást gyakorolt. Az ügynek nagy fontosságot tulajdonított, mert nézete szerint annak helyes elintézésétől függött az országgyűlés szerencsés kimenetele. Ezért közvetlenül a királyhoz is fordúlt. Előadta neki, hogy ha csak két hónappal tovább tartanak a magyarországi mozgalmak, a hátrány, mely ebből származik, sokkal nagyobb, mint az, mely a confiscált jószágok visszaadásából merül föl. Leopold ezt nem vonta kétségbe; de fölhozta, hogy mivel a visszaadást, mint az igazság és nem a kegyelem tényét követelik, ha enged, ezzel becsületére vet árnyékot, mert elismerné, hogy az itéletek és kivégezések igazságtalanok voltak. Mire a nuntius megnyugtatta őt azzal, hogy ha a jószágok visszaadására elhatározta magát, a rendek bizonyára készek lesznek oly formát fogadni el, mely rá nézve a legtisztességesebb, és kegyelmességét helyezi előtérbe. Egyúttal kilátásba helyezte, hogy engedékenysége az országgyűlés szerencsés befejezése mellett, talán a fölke-

lőkkel való kiegyenlítést is fogja eredményezni. És a király csakugyan megtette az engedményt. [1])

Midőn ezen tevékenységéről Rómába jelentést tesz, kifejezi azon reményét, hogy igyekezeteinek sikere az egész kereszténységre hasznos fog lenni. [2]) Mert igyekezeteiben mindig az a nagy eszme lebegett szeme előtt: hogy a magyar nemzet megnyugtatása által a török elleni háborút tegye lehetővé és sikeressé.

Buzgó fáradozásaiért soproni tartózkodása alatt vette a pápa elismerésének kitünő jelét. XI. Incze 1681. szeptember első napján a bíborral diszítette föl. Régi szokás szerint, mely mai napig föntartotta magát, a nuntiusnak a bíbornoki föveget azon uralkodó adja át, kinek udvaránál működik. Most is Lipót király kéretett föl a pápa által az ünnepélyes szertartás végzésére, mi november 16-ikán Sopronban történt, tehát azon ország területén, melynek békesége és fölszabadítása érdekében kifejtett tevékenysége szolgált fölmagasztaltatására egyik jogczimül. [3])

---

[1]) Az ez ügyben alkotott törvény akként intézkedik, hogy magyarokból alkotott bizottmány által fog a jószágok visszaadása eszközöltetni.

[2]) Buonvisi 1681. deczember 21-iki jelentése.

[3]) Buonvisi 1681. november 16-iki jelentése. — A bíbornoki templom, mely Buonvisinek jutott, szintén mintegy kapcsul szolgált Magyarországhoz; a Coelius-dombon, szent István első vértanú tiszteletére emelt templom, volt az, mely magyarországi Pálosok gondozására volt bízva és melynek előcsarnokában máig díszlenek a magyar királyok czímerei.

HARMADIK FEJEZET.

A szent-szék diplomatiai tevékenysége az osztrák-lengyel szövetség létrehozására. — A varsói tárgyalások. — A szövetség megkötése. — A török hadjárat. — Bécs fölszabadítása. — A szövetség fönnállását fenyegető veszélyek. — Alkudozások Tökölivel.

1682—1683.

I.

A soproni országgyűlés nem valósította meg mindazon reményeket, melyeket ahhoz a király, a rendek és a szent-szék csatoltak. Mert bár a magyar alkotmány helyreállíttatott, és a sérelmek egy része orvosoltatott, Magyarország pacificatióját nem eredményezte. Tököli nem tette le a fegyvert. »Egyrészről a francziák folytonos izgatásai, másrészről a békében prédájoktól elesendő néhány hadnagyainak rábeszélései, miszerint a török segélyével még nemcsak az általa kivánt vármegyéknek, hanem egész Magyarországnak is birtokába juthat, a nagyravágyó ifjút mindinkább elháltaták, s hajlandóbbá tették folytatni a háborút.«[1])

A szultán határozottan fölkarolta ügyét; szövetségre lépett vele, és felső Magyarország fejedelemségét biztosította részére. Ellenben a császári udvar békeajánlatait visszautasította.

Tököli az 1682-ik év nyarán megújította a háborút. Elfoglalta Kassát, mire az éjszak-keleti országrész városai önként nyitották meg előtte a kapukat. Majd a bányavárosokat is hatalmába ejtette, és hódításait a Vág-vonalig terjesztette ki.

A szent-szék Tököliben a protestantismus bajnokát, de egyszersmind a törökök szövetségesét, és a törökök ellen intézendő nagy vállalat egyik akadályozóját látva, azon volt, hogy őt azon segítségtől megfoszsza, melyben Francziaország részesítette, és varsói nuntiusa által kivitte, hogy Sobieski a segélynek Lengyelországon keresztül Magyarországba juttatását megakadályozta.

[1]) Horváth M. szavai. VI. 117.

A lengyel király, a franczia követ reclamatiójára, nyiltan kijelentette, hogy intézkedéseit a pápa és a császár követeinek fölszólalásai következtében tette; mivel különösen a pápa megütközését fejezte ki a fölött, hogy »támogatásában részesíti a magyarországi eretnekek lázadását, mely a hitetlenek támadását zúdítja Magyarországra, romlást hoz az egész kereszténységre«; és értésére adta, hogy ily körülmények között a szent-szék nem adhatja meg azon segítséget, melyet Lengyelország fönmaradása igényel. Majd néhány héttel utóbb ismételte a király, hogy XIV. Lajos iránt őszinte ragaszkodással viseltetik ugyan, de el kell hárítania magától, a római és bécsi udvarok előtt, azt a gyanút, mintha a magyarországi elégületleneket ő támogatná; mivel ugyanis Lengyelország mindenben szükölködik, mire a küszöbön álló háborúban szüksége lesz, figyelemmel kell lennie azon keresztény fejedelmekre, kik segítséget nyújtani hajlandók. [1])

A lengyelországi pápai nuntius sikeres tevékenységében buzgón részt vett Buonvisi bíbornok. A bécsi udvarnál az osztrák-lengyel szövetség eszméjének lelkes apostola gyanánt működött, és mikor 1682. őszén biztos hirek érkeztek, hogy a szultán a következő évben nagy hadjáratot indít Magyarország ellen: végtére czélt ért; a császári udvar őszintén fölkarolta a szövetség eszméjét. Buonvisi ugyanakkor a lengyelországi nuntiussal élénk levelezést folytatott, és újoncz társának folytonosan szolgáltatta, tapasztalatainak és szellemének dús tárházából, a diplomatiai hatás eszközeit.

Igy, mikor XIV. Lajos, Sobieski előtt, az osztrák szövetséget azzal akarta fölöslegesnek föltűntetni, hogy a portán kinyilatkoztatta, hogy török támadás esetén Lengyelországot segíteni fogja: Buonvisi kimutatta, hogy nagy franczia haderőnek Lengyelországba küldetése kivihetetlen; pénzsegély-nyújtása pedig nem vezet czélra, mert Lengyelországban elegendő sereget nem lehet kiállítani. Kiemelte, hogy a franczia király portai nyilatkozatának nem más a czélja, mint a törököt Lengyelország helyett Magyarország ellen indítani; de Magyarország meghódítása, Lengyelország elestét is

[1]) A franczia követ 1682. ápril 17. és május 1-idiki jelentései I. m. 205., 212.

maga után vonná; míg ha a császár és a lengyel király szövetkeznék, bátran nézhetnek szembe a támadással.

Ugyanakkor kifejtette, mennyire indokolatlan némely lengyel urak reménye, hogy az oroszországi belmozgalmakat hódításokra lehetne fölhasználni. »Ugyanis, a mint az oroszokat külső támadás veszélye fenyegeti, a pártok kibékülnek egymással. És míg Lengyelország az orosz háborúban el lesz foglalva, a törökök nagy hódításokat fognak tenni Magyarországban; majd az oroszokkal szövetkezve, Lengyelország ellen fordúlnak. A míg hatalmas ellenségünk fegyverben áll, nem tanácsos merész vállalatokba bocsátkozni, nehogy új hódítások után járva, azt is, a mit tényleg birunk, elveszítsük. Lengyelország természetes érdeke azt követeli, hogy Oroszországot engedje belviszályok által gyengülni; csak akkor fordúljon ellene, mikor a törökök hatalmát már megtörte. Ilyen tanácsot adott egykor Farnese Sándor tábornok II. Fülöp spanyol királynak: hogy ne siessen Francziaország ellen támadást intézni, mert ezzel az egymás között viaskodó pártok kibékülését idézi elő; pedig érdeke azt kivánja, hogy a belviszályok állandósulása Francziaországot gyengítse.« Emlékezteti Sobieskit azon tervre, melyet ő (Buonvisi) mint lengyelországi nuntius terjesztett eléje: hogy igyekezzék a moldvai és oláhországi fejedelmeket a lengyel államhoz csatlakozásra birni; mert ez esetben nyitva állana előtte az út a Dunán, és akár Konstantinápolyig nyomúlhatna. Ezt újolag figyelmébe ajánlja, és azzal a javaslattal egészíti ki, hogy az erdélyi fejedelmet is törekedjék a szövetségbe vonni.

Ismételve kérte a varsói nuntiust, hogy egész erővel működjék a lengyel és osztrák uralkodóház között az egyetértés megszilárdításán, a bizalmatlanság eloszlatásán; mert »ettől függ — úgy mond — a kereszténység java és a pápa szent szándékainak valósítása.« [1])

A kölcsönös bizalom megerősítésének tényezője gyanánt, örömmel üdvözölte és támogatta a lengyel király azon ajánlatát, hogy mint közbenjáró, kisérletet fog tenni a császári udvar és

[1]) Buonvisinek 1682. deczember 14. és 21-ikén a lengyelországi nuntiushoz írt levelei.

Tököli között egyesség létrehozására. A lengyel mediatióban Magyarország belső békéjének helyreállítására az egyetlen módot látta, melyet ezért, bár sikere kétes, okvetetlenül meg kell kisérleni. [1])

Tököli ugyanis, azon nagy előnyök után, melyeket az 1682-dik év nyarán kivivott, reméllette, hogy kedvező föltételek alatt békét köthet, és követeket küldött Bécsbe. A tárgyalásoktól, melyek itt megindúltak, Buonvisi bíbornok távol tartotta magát, mert Tököli olyan vallásügyi engedményeket is kivánt, melyeket a kath. egyházra nézve sérelmeseknek tartott, és a soproni országgyűlésen szintén ellenezett. Mindazáltal tartózkodó állást foglalt el, mert belátta, hogy az országgyűlés befejezése óta a helyzet lényegesen megváltozott; Tököli azóta Magyarország nagy részének urává lett. És a bécsi miniszterek is súlyos nyomást gyakoroltak a nuntiusra. Azt állították, hogy minden bajnak forrása éppen a Sopronban követett vallás-ügyi politika, mely a kibékülést megakadályozta, és így Tököli hódításait lehetővé tette. Azt állították, hogy ha most ismét ugyanazon merev állást foglalják el, egész Magyarország elvész. [2]) Ezen nehéz helyzetben Rómából kért utasítást, mely 1683. márczius első felében jött meg, és így hangzott: »Ha ő felségét a szükség arra kényszeríti, hogy Tökölivel egyességre lépjen, Eminentiád nem tehet egyebet, mint távol tartva magát az alkudozásoktól, maga idején bejelenteni óvását, minden tüntetés nélkül és oly módon, a mint ezt bölcsesége a kath. vallás sérelmei orvoslására alkalmasnak ismeri föl.« [3])

De erre nem került sor. Tököli egyéb igényeit — többi között a tizenhárom éjszak-keleti vármegyét fejedelmi czimmel és hatalommal követelte — az udvar határozottan visszautasította. A tárgyalások tehát megszakadtak.

Szerencsésebb volt az osztrák-lengyel szövetség iránt folytatott tárgyalások kimenetele. Sobieski ezen ügy elintézése végett 1683. január 27-re országgyűlést hivott egybe.

---

[1]) Buonvisi 1683. deczember 20-iki jelentése.

[2]) Buonvisi 1682. január 31-iki chiffrirozott jelentése.

[3]) Cybo bibornok 1682. február 20-ikán kelt utasítása. Ugyanaz ápr. 3-ikán megküldi az óvás szövegét.

II.

XIV. Lajos a lengyelországi követek jelentéseiből azt a meggyőződést merítette, hogy a királyi család körében a szent-szék és a császári udvar befolyását ellensúlyozni többé nem képes. Ezért a szövetség létrejöttének megakadályozása végett a rendek körében keresett eszközöket. Követét utasította, hogy kettőzött buzgósággal, de a titok leple alatt, pártot toborzzon össze, melynek közreműködésével az országgyűlésen a szövetséget megbuktatni, vagy végső esetben az országgyűlés eredménytelen fölbomlását előidézni képes legyen. Fölhatalmazta, hogy az urak és nemesek megnyerésére még nagyobb összegeket fordíthasson, mint a melyeket más alkalmakkor ilyen czélokra fölhasznált. [1])

De most már a császári udvar sem mulasztotta el érdekeit ugyanazon fegyverekkel oltalmazni, melyekkel megtámadták. Úgy a császári állandó residens Zierowsky Kristóf, mint a szövetség megkötésére teljhatalommal fölruházott gróf Waldstein Ferdidánd rendkivüli követ, jelentékeny pénzösszeggel voltak ellátva, párthivek szerzésére. [2])

Sobieski az országgyűlés megnyitása alkalmával tartott beszédében utalt azon nagymérvű hadikészületekre, melyeket a porta megindított; ezeknek rendeltetése bizonytalan, de valószinű hogy azon esetre, ha a császár békét köt a szultánnal, Lengyelország ellen fog a támadás irányulni. Ezért fölhivja a rendeket, hogy hazájok védelméről gondoskodjanak. Mire Pallavicini nuntius előterjeszté, hogy a pápa kész erkölcsi és pénzbeli segítségben részesíteni Lengyelországot, ha a török ellen háborút indít; gróf Waldstein pedig bejelentette a császárnak véd- és daczszövetség kötésére vonatkozó ajánlatát.

Vitry marquis, franczia követ, utasításai értelmében, nagy

---

[1]) XIV. Lajosnak 1682. novemb. 12., 26. és 1683. febr. 15-ikén Vitry marquishoz irt rendeletei. I. m. III. 291., 300., 318.

[2]) Zierowsky számadásait titkos kiadásairól és a Waldstein részére adott utalványokat kiadta *Kluczycki Ferencz.* Acta Regis Joannis III. ad res anno 1683, imprimis in expeditione Viennensi gestas illustranda. (Krakó, 1683.) 13., 32., 75., 99., 160.

tevékenységet fejtett ki. De erőfeszítéseit egy váratlan eset meghiusította. Sobieski éppen ekkor kézre kerítette azon leveleket, melyeket Morstein, Lengyelország főkincstárnoka, Vitry útján, a franczia udvarral váltott, és azon gyanura szolgáltattak alapot, hogy a lengyel királynak trónjától megfosztása terveztetik. Sobieski készséggel ragadta meg az alkalmat, hogy a franczia udvarral szakítson. Az elfogott levelek tartalmát nyilvánosságra hozta. Heves kifakadásokat hallatott a követ ellen, és ezt, mikor audientiát kért, maga elé bocsátani vonakodott. [1])

Ezen eset hatása alatt a franczia párt az országgyűlésen elnémúlt. A szövetség kötése tárgyában benyújtott indítvány egyhangúlag elfogadtatott, és a föltételeknek a császári követekkel való megállapítására harmincznyolcz tagból álló országos bizottság küldetett ki. [2])

A bizottságnak (1683.) február 26-ikán volt első értekezlete a császári követekkel. A lengyelek mindenek előtt azt a kérdést vetették föl: vajjon Leopold, úgy mint császár, vagy mint magyar király köti-e meg a szövetséget? Mire azt a választ kapták: mint Magyarország és Csehország királya, Ausztria főherczege.

A lengyelek közől többen azt az óhajtást fejezték ki, hogy a német birodalom is belépjen a szövetségbe; mások pedig azt, hogy a franczia királylyal fönforgó nehézségeket kell előbb kiegyenlíteni. A császári követek elismerték, hogy mindkét óhajtás valósulása üdvös volna; de a szövetség megkötésének halasztást nem tűrő sürgősségére utaltak.

Majd az érdemleges tárgyalás folyamán a lengyelek kérdezték: mily jutalmat igér a császár azon szolgálatokért, melyeket Lengyelországtól vár? mily biztosítékokat nyújt a liga fönmaradása érdekében? mily számú sereget állít ki a hadjáratba? A császári követek válasza így hangzott: jutalomról nem lehet szó, mert a lengyelek elegendőképen meg lesznek jutalmazva, ha

---

[1]) Ezen ügyre vonatkozó diplomatiai iratokat közli Waliszewski. III. 328—373.

[2]) Ezen tárgyalások folyamát röviden vázolni akarjuk. Története még nincs megírva. A bécsi emlékünnep alkalmából megjelent munkák szerzői a diplomatiai irományokat nem ismerték. — Klopp elbeszélése több tekintetben hibás.

a töröktől visszafoglalhatják az elvesztett területeket; és a császár ugyanazon biztosítékokat nyújtja a lengyeleknek, melyeket ezek fognak ajánlani a császárnak, ki hatvanezer emberből álló sereget fog sikra állítani.

A márczius elsején tartott második értekezleten megállapíttatott, hogy mindkét uralkodó önállóan fogja hadi munkálatait intézni; de abban az esetben, ha a törökök egész erővel Lengyelország vagy a császár fővárosát támadnák meg, egyik a másiknak segítségére siet. Az iránt sem volt nézeteltérés, hogy a szövetség biztonsága és állandósága érdekében a pápa és a bíbornoki testület jótállása és pártfogása fog kikéretni. De a császári követek nem voltak hajlandók ráállani, hogy uralkodójuk személyesen tegye le az esküt a szövetség megtartására.

Ugyanakkor a lengyelek újabb kisérletet tettek, hogy külön előnyöket eszközöljenek ki; kérték, hogy a császár engedje el azt a két millió forintot meghaladó összeget, melylyel a lengyelek a császárnak, a svédek ellen nyújtott hadi-segély költségei fejében, tartoznak. A császári követek ezt nem helyezték kilátásba; kinyilatkoztatták, hogy erre nézve utasítást nem kaptak, és ezen ügy a szövetségi tárgyalások keretén kivül áll.

Ezen két pont elintézése a következő értekezletre halasztatott. Ezt megelőzőleg, a pápai nuntius ismételve fölkereste a császári követeket, és azon volt, hogy engedékenységre birja őket; minélfogva ezek a márczius 10-iki conferentián, egyenesen a pápai nuntius közbenjárására hivatkozva, kijelentették, hogy a császár az adósságot el fogja engedni, és a hadi készületekre kétszázezer tallért fog előlegezni. A személyes eskü kérdésében pedig úgy nyilatkoztak, hogy ha kimutatható, hogy hasonló esetben a császár vagy valamelyik elődе esküt tett, ezt nem fogja megtagadni. A lengyelek ragaszkodtak a személyes eskühöz, melyet a szövetség mellőzhetetlen föltételének tekintettek; szemben azon titkos aggodalommal, melyet a franczia udvar hívei ápoltak, hogy a háború folyamán a császár békét köthet a portával, és magára hagyhatja Lengyelországot.

A pápai nuntius attól tartván, hogy ezen mellékes kérdésen »már-már a kikötő közelében törést szenvedhet a szövetségkötés hajója«: mindkét részre igyekezett hatni. A lengyeleket

arra figyelmeztette, hogy követelésökkel megsértik a császárt, és jobb a ligát megkötni eskü nélkül, mint a török támadást bevárni liga nélkül. A császári követeket pedig fölkérte, küldjenek rögtön futárt Bécsbe, és kérjenek fölhatalmazást, hogy engedhessenek.

Majd abban történt megállapodás, hogy a lengyel bizottság és a császári követek találkozni fognak, és a nuntius mint közbenjáró is megjelenik körükben, hogy valamely közvetítő javaslat elfogadására kisérletet tegyen. Ez sajátszerű módon történt meg. Nagy terem két szögletében foglalt helyet a két fél, a nuntius pedig egyiktől a másikhoz járt-kelt, értekezett velök és üzeneteiket közvetítette. Hosszas alkudozás után abban egyeztek meg, hogy a két uralkodó személyében, államaiknak bíbornok-protectorai a pápa kezeibe teszik le az esküt. [1])

A mint az utolsó nehézség is elháríttatott, és a szövetség összes föltételei meg voltak állapítva, Pallavicini érsek azon fáradozott, hogy az országgyűlés mielőbb hagyja jóvá a bizottság határozatait. A király- és királynéra, a püspökökre és főurakra a legkülönfélébb érvekkel hatott. [2]) És czélt ért. Márczius utolsó napján az országgyűlés egyhangúlag megerősítette a szövetséget, melynek oklevele a következő napon aláiratott.

Bevezetésében Legyelország királya és rendei a szövetség megkötésének szükségességét a törökkel fennálló béke bizonytalanságával, és a békeszegés gyakori tényeivel igazolják; utalnak XI. Incze pápa atyai buzgóságára, melylyel őket több év óta hathatós intései és nagylelkű segélyajánlatai által a török ellen háború indítására serkentette. Ennek következtében a császár és a lengyel király, utódaik nevében is, offensiv és defensiv szövetségre lépnek; az utóbbi örök időkig tart, az előbbi addig, mig mindkét uralkodó a közös ellenséggel állandó és dicsőséges békét köthet. A szövetség pártfogójává, föntartójává, biztosítójává a pápát kérik föl, kinek kezeibe a bíbornok-protectorok útján esküt tesznek le. A császár 60,000, Lengyelország 40,000 fegyverest

[1]) A varsói nuntius 1683. márczius 3., 10., 17-iki jelentése. Kluczycki. 47., 51., 55.

[2]) A nuntius márczius 24. és ápril 7-iki jelentései. I. m. 60., 70.

állít ki. Mindkét uralkodó az ő hadseregével külön fog operálni, egyrészről Magyarország fölszabadítására, másrészről a török által elfoglalt lengyelországi tartományok visszafoglalására. Ha a török Bécset vagy Krakót ostrom alá venné, az egyik uralkodó egész erejével a másiknak segítségére siet. A császár a lengyel királynak elengedi a régi tartozásokat, hadi készületekre azonnal 200,000 tallért küld, és a spanyol királynál kieszközli, hogy a pápa által kivetett egyházi tizedet egészen az ő rendelkezésére bocsássa. Végül kimondatik, hogy az összes keresztény fejedelmek a szövetségbe lépésre fölhivatnak; különösen azon lesz mindkét uralkodó, hogy az orosz czárokat csatlakozásra birja. [1])

A lengyel országgyűlés ezután a haderő kiállítására és szükségleteire vonatkozó intézkedések fölött kezdette meg a tanácskozásokat. Ezek nem folytak le egészen simán. Azok, kik a szövetség jóváhagyásához szavazataikkal, csak a helyzet kényszerűsége alatt, járúltak, kisérletet tettek meghiusítására. A pápai nuntius ismét nagy tevékenységet fejtett ki a végső nehézségek elhárítására, egyszersmind a lengyel főpapokat arra késztette, hogy önkéntes ajánlatokat tegyenek csapatok kiállítására. Mindkét irányban siker koronázta igyekezeteit. És mikor az országgyűlés, a végzések megalkotása után, ápril 17-ikén szétoszlott, öröm- és lelkesedéstől áradozó levélben tett jelentést Rómába az elért eredményről, melyet — úgy mond — »nem tekinthet emberi műnek, mert létrehozására a legnagyobb buzgalom, ékesszólás és ügyesség nem lett volna elegendő; Isten különös kegyelmének tulajdonítja, melyet a pápa imái esdettek le a kereszténység javára.« [2])

Ez alatt Buonvisi Bécsben fáradhatatlanúl működött, hogy a császári udvar a varsói megállapodásokban nyugodjék meg. És Leopold május másodikán megadta megerősítését.

Mire a két uralkodó utasította államainak római protectorait, Pio és Barberini bíbornokokat, hogy nevökben, a szövetség föltételeinek lelkiismeretes megtartására, a pápa kezeibe az esküt letehessék. XI. Incze pápa az ünnepélyes szertartást (augusztus

[1]) Az oklevél ismételten megjelent. Legújabban Kluczycki munkájában. 63—70.

[2]) A varsói nuntius 1683. ápril 7., 14. és 18-diki jelentései. I. m. 73., 79., 87.

16-ikán) a következő nyilatkozattal zárta be: »Hőn óhajtva, hogy mind az, mit a két felséges uralkodó a szövetségben megállapított, a kereszténység javára, lelkiismeretesen végrehajtassék, igéretet teszünk, az apostoli szent-szék nevében, hogy atyai buzgósággal, fáradozással és szorgossággal oda fogunk hatni, hogy a szövetséget és megállapodásait mindegyik fél lelkiismeretesen és csorbíttatlanul végrehajtsa.« Mire áldását adta a két uralkodóra és nagy hadi vállalatukra.

Az áldás foganatos volt. Sobieski hűségesen és fényes eredménynyel felelt meg a szövetségben elvállalt kötelezettségeknek.

Nagy elhatározások, a mennyiben nem szenvedély vagy indulat pillanatnyi fölhevülésének hatása alatt fogamzanak meg, rendszerint számos okok és körülmények közreműködésének eredményei. Igy Sobieski elhatározása, és abból folyó actiója az érdekek és hatások legkülönfélébb szálainak szövedéke. A legmagasztosabb aspiratióktól aköznapi haszonlesésig váltakoznak a tettre ösztönző rúgók.

Nyolcz esztendő óta ült a királyi trónon, a nélkül, hogy beváltotta volna a hozzá csatolt reményeket. A harczok félelmes hőse dicstelen transactiók és cselszövények pályájára lépett, idegen uralkodónak úgyszólván fizetett ügynökévé lett.

Ha nem is jutott tudomására az, mint itélnek róla azok, kik a szinfalak mögé pillanthattak; és hogy a franczia követek, kik hódolatuk tömjénfüstjével kábították el, jelentéseikben tehetetlen és tunya, felesége által kormányzott és olcsó pénzen megmegvásárolható embernek jellemzik; [1]) önérzete és lelkiismerete spontán fölébredésének, jelleme nemesebb elemei uralomrajutásának előbb-utóbb szükségkép be kellett következni.

Érvényesülni kellett hazaszeretetének is, és az abból folyó azon óhajtásnak, hogy Lengyelország részére visszaszerezze azon állást, melyet Nagy Lajos és Báthory István uralkodása alatt, mint döntő hatalom, éjszaki Európában elfoglalt.

Ezen fordulatnak annál biztosabban be kellett következni, mert dicsvágya és hazaszeretete sugallataival az ő személyes és

[1]) Így Baluze, 1678. július 22. Bethune 1678. deczember 15. a beauvaisi püspök 1681. január 31. és márczius 21-ikén. Waliszewski II. 102., 168. 93., 120.

családi érdekeinek igényei találkoztak. Trónját megszilárdítani és fiára átszállítani csak úgy remélhette, ha nagy haditényekkel gyarapítja dicsőségét, és az országnak tett jelentékeny szolgálatokkal hálára kötelezi nemzetét.

Már pedig kétségtelennek látszott, hogy őt a franczia politika csak a saját ellenségeinek lekötésére és gyengítésére használja föl; de sohasem fogja a lengyel korona elvesztett tartományainak visszaszerzésére képesíteni. Ellenben kétségtelennek látszott az is, hogy a szent-szék és osztrák ház részéről, őszinte és áldozatkész, mert a czélok és érdekek benső és állandó solidaritásán alapuló támogatásra, ezzel pedig a török háborúkban babérok és területek kiküzdésére, biztosan számíthat.

Mindazáltal abban, hogy Sobieski valódi érdekeit fölismerte és nemesebb ösztöneit követte, bizonyára jelentékeny tényező volt a szent-szék diplomatiája, intései és buzdításai által, erkölcsi és anyagi támogatásának biztosításával.

III.

Csakhamar kitünt, hogy az uralkodók, kik szövetségre léptek, és az államférfiak, kik a szövetség létesítésében közreműködtek, ezzel hazájoknak és az egész kereszténységnek valóban nagy szolgálatot tettek.

Éppen azon napon, melyen a szövetség oklevele Varsóban aláiratott, harmadfélszázezer fegyveresből álló török haderő indúlt meg Drinápolyból Magyarország felé. A hadjárat végczéljául Kara-Musztafa nagyvezér a császárok székvárosának, Bécsnek, megvívását tűzte ki, mit másfélszázad előtt a szultánok egyik legnagyobbika, Szulejmán, sikertelenül kisérlett meg.

Lassan haladva, csak június 7-ikén érkezett Eszékre. Itt megjelent Tököli Imre, hogy szolgálatait fölajánlja. Azt a javaslatot terjesztette elő, hogy ötvenezernyi török hadosztálylyal Lengyelországba nyomúl, és Sobieskit megakadályozza abban, hogy a császárnak segítséget vigyen. [1]) Ha terve elfogadtatik, a

[1]) Ezt 1683. június végén irják Magyarországból Sobieskinek. A varsói nuntius június 30-ikán jelenti Rómába és november elején emlékezteti arra a lengyel királynét. (Kluczycki. 161. 530.)

hadjárat szerencsés kimenetele a törököknek biztosítva lett volna. De a nagyvezér azt kivánta, hogy Tököli magyar sereggel a Duna bal partján vonúljon Bécs felé, hová ő a Dunán túli részeken keresztül vonúlt. Július közepén táborolta körül Bécs városát.

A császári udvarnál későn ismerték föl a veszély nagyságát. Csak tavasz nyiltával láttak megfelelő erélylyel a hadi készületekhez, melyekben Buonvisi bibornok lázas tevékenységgel vett részt; buzdítva és tanácsokat adva, mindenfelől segélyt sürgetve, és ennek fölhasználása fölött őrködve. [1]) Ugyanakkor Pallavicini Lengyelországban megfeszítette erejét, hogy a lengyel királyt, a szövetség értelmében, hadai fölszerelésére és megindítására késztesse. [2])

XI. Incze pápa nagylelkűen váltotta be igéreteit. A szentszék pénztárát kimerítette. A bécsi udvarhoz küldött segélypénzek összege négyszázezer forintot tesz ki. A lengyel királyt félmillió forinttal segítette. A bajor fejedelemnek háromszáz ezer forintot bocsátott rendelkezésére, oly czélból, hogy a császárnak küldendő segédhadait fölszerelhesse.

A pápa az ő áldozatkészségének utánzására buzdította a bíbornoki collégium tagjait. Többen, mint Chigi, Ludovisi és mások, ezüst asztali készletöket a pénzverdébe küldötték, hogy a segélyösszegekhez járulhassanak.

És emlékezzünk meg kegyeletteljesen Magyarország primásáról, Szelepchényi Györgyről, ki egyházi alapítványokra szánt vagyonának nagy részét, négyszázezer forintot a háború czéljaira

[1]) A rendelkezésemre álló tér és ezen munka tulajdonképeni föladata nem engedi, hogy az 1683-ik év eseményeit és Buonvisinek ez időben kifejtelt tevékenységét részletesen ismertessem. Ez maga egy kötetet venne igénybe. Fölment az a körülmény is, hogy az 1683-ik év történetét tüzetesen adják az 1883-ban, Bécs fölszabadításának kétszázados emlékünnepe alkalmából közrebocsátott munkák. Ezek sorában legjelentékenyebb *Klopp Onnó*-é (Das Jahr 1683. und der folgende grosse Türkenkrieg. Graz, 1882. — 580. lap), bár nem hallgathatjuk el, hogy a magyarországi viszonyokat helytelenül, nem egyszer igazságtalanúl itéli meg. — Buonvisi 1683-iki jelentéseinek és a hozzá intézett római jegyzékeknek egy részét szintén az ünnep alkalmából, kiadták a római Campo Santo dei Tedeschi tudós papjai. (Róma, 1883.)

[2]) Pallavicini 1683-ik év jelentéseinek és a hozzá intézett római jegyzékeknek nagy részét kiadta Kluczycki idézett munkájában.

szentelve, ezzel lehetővé tette Bécs őrsége zsoldjának pontos fizetését, és a sikeres védelem tényezőinek dicsőségében osztozik. [1])

A pápa természetszerűen nem feledkezett meg arról sem, hogy a szent harczban küzdő keresztény fegyverekre az Ég áldását esdje le. Nyilvános imádságokat rendelt. Esti hat órakor megkondúltak a harangok, fölszólítva a híveket, hogy a seregek urához fordúljanak. Maga a pápa, hosszú időn át, a nap nagy részét kápolnájában töltötte. Megindúlásában, lelke szorongatott állapotában, gyakran könyzápor omlott szemeiből. [2])

A Mindenható meghallgatta az imádságokat, a pápa és a szövetséges fejedelmek erőfeszítéseit sikeressé tette.

Gróf Stahremberg Rüdigier parancsnoksága alatt Bécsnek tizenkétezernyi őrsége a polgárság által is gyámolítva, hősi ellenállást fejtett ki. A megszállás hetedik hetében érkezett meg Sobieski lengyel király, huszonhatezernyi sereg élén, és egyesűlt Károly lotharingiai herczeggel és a német birodalomból küldött hadakkal. Az összes keresztény haderő nyolczvanezer emberből állott. Szeptember tizenkettedik napján, Bécs falai alatt, eldöntő ütközet vívatott. A török sereg súlyos veszteséget szenvedett, maradványai rendetlen futásban kerestek menekülést. A kereszténység egyik legdicsőbb diadalát ülte.

Kinek köszönhető ezen eredmény? Stahrembergnek, Lotharingiai Károlynak vagy Sobieskinek? A pápának, a császárnak vagy minisztereiknek?

Olyan kérdések, melyeket felvetni felesleges, melyekre felelni nem lehetséges. Nagy események nem egyes emberek művei. Azokban a közreműködők mindegyikének van része. Kié a nagyobb, csak az itélheti meg, kinek áldásával legnagyobb a része!

Ezt a diadal mámorában, a lengyel király nemes és fenkölt

[1]) Contarini, Velencze bécsi követe írja Szelepchényiről, hogy »aveva sovvenuto nella difesa di Vienna di quattrocento mila fiorini l'Imperatore.« Ezen segélyről egy német történetiró ekként nyilatkozik: »Er machte die richtige Soldzahlung möglich, das heiszt nachdrücklicher gesagt, die Vertheidigung des Stadt Wien . . . Ein grosszer Antheil an der Rettung der Stadt Wien gebührt dem Primas von Ungarn.« (Klopp, 212, 213.)

[2]) V. ö. Klopp 281.

szókkal fejezte ki. A caesari gőg által sugalmazott mondást: »Veni, Vidi, Vici« a keresztény hős szerénysége így alakítja át: »Venimus, Vidimus, Deus Vicit«! [1])

IV.

Bécs fölszabadításának nagy tényét Lotharingiai Károlynak és Sobieskinek a budai vezérbasa fölött Párkánynál (október 7-ikén) kivívott győzelme és Esztergom várának megvívása követte. Mire a téli időszak beálltával, a hadi munkálatokban szünet állott be.

Ezen eredményekkel az osztrák-lengyel szövetség feladatainak megoldásához, a pápa szándékainak valósításához, csak az első lépés tétetett meg. Magyarország és melléktartományainak fölszabadítása, az ozmán hatalom megtörése még hátra volt. Ennek keresztülvitelére mindenekelőtt a szövetkezett hatalmak szoros összetartása volt szükséges. Ezt pedig csakhamar a felbomlás veszélye fenyegette.

A szövetség létrejötte és nagy-horderejű következményei a két uralkodó és a két udvar között nem hoztak létre benső viszonyt.

A császár, miniszterei s tábornokai részéről nyilatkozó irigység, féltékenység és a kicsinyes ragaszkodás régi udvari szertartásokhoz egyrészről; Sobieski hiúsága és érzékenysége másrészről: gyakori félreértésekre szolgáltattak okot, és a kölcsönös bizalmatlanságot felújították. [2])

Buonvisi felismervén ezen apró incidensek fontosságát, szüntelenül résen állott, és minden alkalmat felhasznált, hogy Leopoldot és környezetét a lengyel király irányában előzékeny, figyelmes eljárásra intse; mivel pedig a büszke és indulatos császárnéra

---

[1]) Sobieskinek 1683. szeptember 14-ikén a pápához írt levele. Kluczyckinél. 386.

[2]) Sobieskinek a táborból nejéhez irt levelei (melyekről mellékesen megjegyezzük, hogy a hitvestársi gyengédség megható emlékei) panaszokkal telvék. Ezeknek részletezésébe és alaposságuk birálatába nem bocsátkozhatom. A levelek több izben láttak napvilágot. Legújabban (1883.) Kluczycki idézett munkájában.

közvetlenül nem hathatott, a bécsi püspök közbenjárását vette igénybe. Lépéseinek eredménye felől megnyugtató jelentéseket küldhetett Rómába. [1])

Azonban a két uralkodó között fölmerült nehézségeknek komolyabb politikai alapjok is volt. Ezt Tököli ügye képezte.

A magyar fölkelők vezére, míg 1683. nyarán, a nagyvezér hadimunkálatait támogatta, biztosítani kivánta magát azon esetre is, ha a hadjáratnak a törökökre kedvezőtlen kimenetele lesz. Ezért összeköttetésbe lépett Sobieskivel, ki arra igyekezett őt rábírni, hogy Bécs ostromában a törököknek ne nyújtson segítséget. És csakugyan, hajolt fölhívására. [2]) Majd Bécs fölszabadítása után, a helyett, hogy a nagyvezér parancsát teljesítve, Párkány felé sietne: követet küldött Sobieskihez, kinek közbenjárását kérte ki, Leopold királylyal kibékülése ügyében.

A lengyel király, Magyarország belső békesége helyreállításának érdeke által vezetve, kész volt a közbenjárásra vállalkozni; »Tököli irányában — írja bizalmas levélben nejéhez — különös rokonszenvet nem érezek; de élénk részvétet táplálok a magyar nemzet iránt, kegyetlen megpróbáltatásai miatt.« [3])

Sobieski előrelátta a nehézségeket, melyeket elvállalt feladatának megoldása érdekében, a császári udvar bizalmatlansága miatt, le kell küzdenie. [4]) És valóban azon hir, hogy Sobieski fogadta Tököli küldötteit, nagy consternátiót és fölháborodást idézett elő Leopold környezetében. Megaláztatást láttak azon tényben, hogy a magyar király alattvalója külső hatalom útján lép érintkezésbe uralkodójával. Jól tudták, hogy ekképen nagyobb

[1]) Buonvisi 1683. november 16. és 30-iki jelentései.

[2]) Sobieskinek 1683. szeptember 9-ikén és október 20-ikán nejéhez intézett leveléből kitűnik, hogy a lengyel király folytonosan levelezésben állott volt Tökölivel. (Kluczycki. 362, 486.) Contarini velenczei követ 1684. január 2-ikán irt jelentésében szól Sobieski leveléről, melyben megemlíti, hogy Tököli az ő felhívására tartotta magát távol Bécs ostroma és Esztergom vívása alatt. — Sobieski utóbbi leveleiben ismételten hivatkozik arra, hogy Tökölit ő tartotta vissza attól, hogy Bécs ostroma alatt a nagyvezérhez csatlakozzék.

[3]) 1683. szeptember 28. Kluczycki 428.

[4]) A varsói nuntius október 20-iki jelentésében idézi Sobieski levelét, melyet ezen közbenjárás felől irt hozzá. Kluczycki 460.

engedményeket kell tenniök, mintha közvetlenül folytatnának vele tárgyalásokat. A harag és félelem hatása alatt a legfurcsább combinátiók keletkeztek és találtak hitelre. Azt híresztelték, hogy a lengyel király titkos egyességre lépett Tökölivel, ettől nagy összeg pénzt kapott, és igéretet, hogy fiát, Jakab herczeget, a magyar trónra fogja segíteni. [1])

Buonvisi tanúja volt ezen mozgalmaknak, és fontosságukat félre nem ismerte. A lengyel király loyalitása felől teljesen meg volt győződve. Ő az 1683-ik év hadjárat megnyilta előtt gyakran sürgette a minisztereket, hogy Tökölit, méltányos föltételek alatt, igyekezzenek megnyerni. Azonnal Bécs fölszabadítása után a magyarországi elégületlenek részére általános amnestia hirdetését javasolta. [2]) Mindazáltal Sobieski mediatiója őt is aggodalmakkal töltötte el. Attól tartott, hogy Tököli javára olyan engedményeket fog igényelni, melyek a kath. vallás ügyére, a korona tekintélyére és a béke állandóságára veszélyesekké válhatnak; különösen, hogy önálló fejedelmi területek megadása a föltételek között első helyen fog állani. Nem kételkedhetett az iránt, hogy ily kivánatnak már csak előterjesztése is, a császári udvar szemeiben, a lengyel királyt ellenség gyanánt fogná föltüntetni, és a két uralkodó között fennálló szövetséget fölbomlással fenyegetné.

Ezen veszélyek elhárítása végett, a nuntius a pápához fordúlt. Ezt fölkérte, hogy mielőbb intézzen Sobieskihez levelet, melyben buzdítsa arra, hogy igyekezzék fegyver hatalmával megtörni Tökölit, ki Isten és uralkodója ellen lázadott; továbbá figyelmeztesse, hogy Tököli, ha fejedelmi területet kapna, és az ő közbenjárása az országnak kiváltságokat, a protestánsoknak előjogokat szerezne meg: ily módon nagy tekintélyre emelkednék és folytonosan hatalmas eszköz gyanánt szolgálhatna Magyarország föllázítására; végül hívja föl, hogy ha jónak látja, Tököli kielégítését tisztességes föltételek alatt eszközölje ki, de csak úgy, hogy fejedelmi területet ne kapjon.

Mindazáltal javaslatához a következő észrevételt csatolja: »Nem tartanám czélirányosnak, hogy ő szentsége erősen ösztönöz-

---

[1]) Buonvisi 1683. november 16. és deczember 30-iki chiffrirozott jelentései.

[2]) Buonvisi 1683. szeptember 28-iki jelentése.

zön az eretnekek elleni föllépésre, mert ily módon könnyen kétségbeesett lépésekre indíttatnának azok, kik a török uralom alatt élnek. Ő szentsége levelében annak sürgetésére szorítkozzék, hogy Tökölit nem szabad hatalomban és fejedelmi állásban hagyni; mert ha a lengyel király határozottan követeli részére a fejedelemségét, a császári udvarnál találkozni fognak miniszterek, kik őt támogatják. Véleményem szerint, miután a lázadás fejét levertük, vagy oly állapotba hoztuk, melyben ártani többé nem képes: szelídséggel az eretnekek végtelen nagy számát nyerhetjük meg.« [1])

Forduló postával megkapta Buonvisi Rómából a tudósítást, hogy a javaslataival megegyező módon fogalmazott pápai irat Sobieskihez útnak indíttatott. [2])

Ezt Buonvisi nem várta be tétlenül; nehogy Sobieski Tököli irányában kötelezettségeket vállaljon. Egy ideig azzal a gondolattal foglalkozott, hogy személyesen a lengyel táborba megy. Erről lemondott, mert nem akart a császári udvar féltékenységének táplálékot adni. Hanem levelet írt a lengyel királynak. Meleg kifejezésekkel kéri, hogy a császár érdekeire és óhajtásaira lehetőleg tekintettel legyen, nehogy a kereszténység fölszabadításának műve éppen a siker pillanata előtt hiúsuljon meg. Tököli megbizhatatlanságát, álnokságát és a császár irányában követett eljárását jellemzi. Óvja attól, ne hagyja magát általa rászedetni. Figyelmezteti, hogy Leopold más engedményt nem tehet Tökölinek, csak azt, hogy magán jószágai békés birtokában meghagyja; ellenben a fejedelemségnek czimét sem adhatja meg neki, mert ez a lázadás jutalmának és örök emlékének volna tekinthető. [3])

Kevéssel ezen levél megirása után, október második felében, Tököli közölte Sobieskivel békeföltételeit. Kivánta, hogy a tizenhárom éjszakkeleti megyét a fejedelmi czimmel megtarthassa; továbbá »valóban szabad országgyűlés« tartassék, melyen

[1]) Buonvisi 1683. szeptember 28-iki jelentése.

[2]) Buonvisi 1683. november 2-iki jelentésében írja hogy a breve másolatát megkapta. — Denhoff abbé, a lengyel király római ügynöke, október 23-iki jelentésében értesíti uralkodóját a pápai breve expediáltatása felől. Kluczyczki 499.

[3]) Buonvisi 1683. okt. 5-iki jelentése és ahhoz mellékelve Sobieskihez írt levelének másolata.

az elégületlen rendek is megjelenhessenek, sérelmeik orvosoltassanak, az ország szabadságai biztosíttassanak, az elkobzott jószágok birtokosaiknak visszaadassanak; és mindezek lelkiismeretes megtartásáért a lengyel király vállaljon kezességet.

Leopold a maga részéről nem vonakodott tárgyalásba bocsátkozni, s ennek vezetésével Lotharingiai Károlyt bízta meg. De ez Tököli biztosait, mikor nála megjelentek, rosszúl fogadta; mire azok elkeseredve tértek vissza a lengyel királyhoz és itt kinyilatkoztatták, hogy »a magyarok a török protectorátusról csak úgy mondanak le, ha Lengyelországgal egyesűlhetnek.« Sobieski mindazáltal erre nem fektetett súlyt, és közbenjáró működését utógondolat nélkül folytatta.[1]) Ezért egyrészről Lotharingiai Károlyt igyekezett megnyerni. Emlékezteté őt azon válságos helyzetre, melyből Isten csak imént szabadította ki őket; miért is úgy a szerencse, mint a szerencsétlenség napjaiban mérsékletet kell tanusítani. Másrészről Tökölinek szemrehányásokat tett azért, hogy figyelmeztetéseire és tanácsaira nem hallgatva, a kibékülés eszméjét későn karolta föl; és így ő okozta mindazon nehézségeket, melyeket ajánlatai most támasztanak. [2])

November 5-ikén Lotharingiai Károly ipolysági táborában megjelentek Tököli biztosai, a lengyel király küldötteinek kiséretében. Már a legelső értekezleten, a megbízó levél bevezető része, melyben Tököli magát fejedelemnek czímezi és a magyar rendek nevében szól, éles fölszólalásokat provocált; és a császáriak kijelentették, hogy a föltételek megvitatásába nem ereszkednek; egyszersmind Sobieskit fölkérték, hogy ő is tartózkodjék érdemleges tárgyalásoktól, és Tököli kivánatainak a császárral való közlésére szorítkozzék. A lengyel tanácsosok ezen felfogás ellen tiltakoztak, és azt a megjegyzést vetették oda, hogy uralkodójuk nem a császár minisztere.

Maga Sobieski is sértve érezte magát, de megőrizte nyugal-

---

[1]) Sobieski ugyanis 1683. október 20-ikán nejének irja: »Quant à moi, dans ces questions je m'offre en mediateur, pour mettre d'accord les deux parties.» És november 3-ikán: »Nous tachérons d'amener entre elles un accord qui puisse étre profitable à toute la Chrétienté.« Kluczycki. 487., 523.

[2]) Sobieski ezt nejéhez irt imént idézett leveleiben említi.

mát. És másnap egyenesen Leopoldnak megküldötte azon pontokat, melyek alapján az egyességet létrehozhatni vélte. Ezek szerint Tököli kijelentené, hogy híveivel együtt őszintén elszakad a portától és a királynak meghódol; viszont a király általános amnestiát enged, koronázási hitlevele értelmében az ország szabadságainak föntartását biztosítja és azokat a jövő országgyűlésen meg fogja erősíteni; az elkobzott jószágokat visszaadja; végül tekintettel arra, hogy néhány hónap előtt Saponara császári tábornok Tökölinek Magyarország tetemes részét, előbb a Garam, később egész a Vág folyóig ajánlotta; azt javasolá, hogy a király »legalább élethossziglan, engedjen valamit Tökölinek,« s így kötelezze le őt még inkább. A lengyel király késznek nyilatkozott a kezességet elvállalni. [1])

Habár néhány nappal utóbb Sobieski határozottan kijelentette, hogy az előterjesztett föltételek nem az ő megállapodásait, hanem csak Tököli kivánatait tartalmazzák; [2]) azok a császári udvarnál nagy fölháborodást keltettek; mert a miniszterek felfogása szerint, Sobieski, nem szorítkozván a Tököli személyét illető kivánatok előterjesztésére, közbenjárói tisztének határain túllépett, és Magyarország belügyeibe avatkozott. Azon ajánlatában pedig, hogy a kezességet elvállalja, azt a szándékot födözték föl, hogy Magyarország ügyeinek intézését kezeibe akarja ragadni. [3])

Tököli magatartása nem volt arra alkalmas, hogy a tárgyalások folytatását kivánatosnak tüntesse föl. November 5-kén proclamátiót bocsátott közre, melyben a magyarországi rendeket felszólítja, hogy fegyveresen gyülekezzenek körűle, bevárandók az ajánlataira érkezendő királyi választ, melynek természete szerint vagy az alkudozásokat vagy a háborút fogja folytatni. [4])

Leopold megállapodása az volt, hogy kész Tökölinek és híveinek amnestiát engedni és elkobzott jószágaikat visszaadni; de vele országos ügyeket illetőleg tárgyalásokba nem bocsátkoz-

[1]) Sobieskinek 1686. november 6-ikán a lotharingiai herczeghez irt levele. Kluczycki 529.

[2]) Sobieskinek a Lotharingiai herczeghez intézett dátum nélküli levele. Ugyanott 540.

[3]) Buonvisi 1633. november 30-iki jelentése.

[4]) A proclamátio latin fordítása Kloppnál. 559.

hatik.[1]) Leopold Buonvisi bíbornokot kérte föl, hogy ezen határozatát Sobieski tudomására hozza, és őt annak helyességéről meggyőzze.[2])

A nuntius sietett a megbízásnak eleget tenni. Erőteljes hangon irt levélben óvta a lengyel királyt attól, hogy ne hagyja magát Tököli által tévútra vezettetni; figyelmeztette arra, hogy mennyire szégyenletes volna, ha azok, kik az egész török haderőt legyőzték és megszalasztották, nem volnának képesek »egy lázadót« a köteles hűségre téríteni.[3])

Alig hogy ezen levelet a lengyel táborba útnak indította, ő is kapott levelet Sobieskitől. Ez előadja, hogy mikor a közbenjáró tisztét elvállalta, Magyarország java lebegett szemei előtt, nem Tökölié, kinek eljárását ő csak úgy kárhoztatja, mint maga a császár. Arra kéri a bíbornokot, hasson oda, hogy Leopold mielőbb hirdesse ki az amnestiát, és biztosítsa a magyar nemzetnek szabadságai fentartását, hogy így Tökölitől elálljanak párthívei. Különösen figyelmébe ajánlotta gróf Czobor Ádámot, ki már is elszakadt tőle, és egyedül képes arra, hogy Tököli hatalmát megtörje.[4])

Ezen levél jelzi a fordúlatot, mely Sobieski magatartásában beállott. Tököli ugyanis elidegenítette őt azzal, hogy előterjesztésére a választ be nem várva, ismét szoros összeköttetésbe lépett a törökökkel; egyszersmind Sobieski irányában hűtlen eljárást követett; mert azon czélból, hogy őt az ország elhagyására kényszerítse, felső Magyarország azon részeit, melyek a lengyelek részére téli szállásúl voltak kijelölve, elpusztította, és várparancsnokai által a lengyel csapatokat folytonosan háborgatta.[5])

Buonvisi — kinek ezalatt sikerült Leopoldot a lengyel király szándékainak loyalítása felől megnyugtatni[6]) — bár önelé-

---

[1]) A hadi tanács 1683. november 23-iki határozata ugyanott 358.

[2]) Buonvisi november 30-iki chifrirozott jelentése.

[3]) Buonvisinek levele a november 30-iki jelentéshez mellékelve.

[4]) A lengyel király november 25-iki levele, Buonvisi deczember 14-iki jelentéséhez mellékelve.

[5]) Sobieski 1683. deczember 6-ikán elkeseredéssel panaszkodik nejének. Kluczycki 561—6.

[6]) Buonvisi deczember 21-iki jelentése.

gülten gondolhatott volna arra, hogy az események ismét igazolták előrelátását, és hogy tanácsainak helyességéről Sobieski saját kárán okúlva győződhetik meg; fölismerte a helyzet válságos következményeit. Attól félt, hogy a lengyel király serege számára alkalmas téli szállást nem találván, visszatér Lengyelországba, és nehéz lesz a következő év tavaszán arra bírni, hogy újra megjelenjék a harcztéren. [1])

A mikor az év utolsó jelentésében, aggodalmainak kifejezést kölcsönzött, már bekövetkezett az, a mitől félt; Sobieski Lengyelországba vezette hadait, és soha többé Magyarországba vissza nem tért.

[1]) Buonvisi deczember 28-iki jelentése.

NEGYEDIK FEJEZET.

A szent-szék tevékenysége a háború folytatása érdekében. — Tárgyalások Velenczével a ligához csatlakozása iránt. — A szent-liga. — Sobieski magatartása. — Magyarország pacificatiójának ügye. — XIV. Lajos támadó föllépése. — A magyarországi hadjárat. — Buda ostroma. — A pápa által fölállíttatott tábori kórház. — Velencze és a lengyel király hadimunkálatai.

1684.

I.

Bécs fölmentésének nagy tényével az osztrák-lengyel szövetség föladatai megoldásához, a pápa szándékai valósításához csak az első lépés történt meg. Erre *Magyarország* fölszabadításának kellett következni.

A háború folytatását a legerőteljesebben sürgette XI. Incze, kit a kezdet fényes sikere megerősített azon hitben, hogy az ő uralkodása idejére tartotta fönn a Gondviselés azon czél elérését, mely felé elődei, hét század folyamán, eredménytelenül törekedtek: a nyugati kereszténység egyesült erőfeszítésével, az izlám hatalmának megtörését. Hogy ezt lehetővé tegye, a maga részéről minden áldozatra kész volt. — És míg az udvaránál levő külföldi követek által is hatott az uralkodókra, nuntiusait utasította, hogy intentióinak a kormányokat megnyerni igyekezzenek.

De míg az események fölvillanyozó hatása alatt, az egész keresztény világ, emelkedett hangulatban, türelmetlen lelkesedéssel nézett a további eredmények elé; a bécsi udvarnál egy befolyásos körben elérkezettnek látták az alkalmas időpontot arra, hogy, a becsület meg lévén mentve, a császár békét kössön a portával, és egész erejét XIV. Lajos ellen irányozza, ki erőszakos

tényeit imént újabb szerződés-szegéssel tetézte. Éppen Bécs szorongattatásának napjait arra használta föl, hogy Belgium ellen intézett támadást. Mire a spanyol követek a barátságos hatalmaknál segítséget sürgettek.

Leopoldot, ki az 1682-ik év folyamán is kész volt, nagy áldozatok árán, békére lépni a szultánnal, hogy a franczia király ellenében szabad keze legyen, most könnyű volt a török békesség tervének megnyerni. Alig hogy a török haderő Bécs alól elvonult, a nagyvezérnek, a legszorosabb titok fátyola alatt, tudomására hozatott, hogy az udvar békekötésre hajlandó. [1]) Ugyanakkor a császár, Pio bíbornok által, előterjeszté a pápának, hogy a franczia király részéről fenyegető veszélylyel szemben, az osztrák háztól a végső romlást elhárítandó, kényszerítve lesz a portával békét kötni. Ezen közlés nagy mértékben fölháborította a pápát, ki nyiltan kimondotta, hogy ha a császár a franczia király ellen háborút indít, a segélypénzek fizetését be fogja szüntetni, mert mint a kereszténység közös atyja, nem engedheti, hogy azok keresztény uralkodó ellen viselt háború czéljaira fordíttassanak. [2])
Magyarország és a Habsburg-ház szerencséjére, a nagyvezér, a gőg és boszúvágy sugallatainak engedve, békekötésről hallani sem akart.

A bécsi udvarnál levő spanyol követ, Borgomainero, ekkor azon volt, hogy a császár, ha már egész erejét nem irányozhatja XIV. Lajos ellen, legalább seregének egy részét küldje a spanyol királynak segítségül.

Buonvisi ezt határozottan ellenezte. Ő szintén azzal fenyegetődzött, hogy azon esetre, ha a császár sereget küld a franczia király ellen, a pápa kénytelen lesz a segélypénzek fizetését megszüntetni; és élénk szinekkel ecsetelte azon vészteljes következményeket,

---

[1]) Ezen békeajánlatról a külhatalmak követeinek, sőt még Buonvisinek sem volt tudomásuk. Csak egyetlen emlékben találjuk nyomát. Ez *Kunicz* császári residensnek 1683. szeptember 24-ikén »az udvar rendeletéből« irt levele Maurocordatóhoz, a nagyvezér tolmácsához. Csak imént látott napvilágot Klopp munkájában. 342, 356.

[2]) D'Estrées 1683. november 2. és deczember 21-iki jelentése Rómából. Michaud II. 92. 93.

melyeket a Francziaország ellen indítandó háború maga után fogna vonni. [1])

Ugyanakkor másfelől a pápa mindent megtett, hogy XIV. Lajost a békesség helyreállítására birja. Ranucci nuntius ez irányban nagy tevékenységet fejtett ki, és Buonvisi is több izben fordúlt hozzá, hogy általa a királyra hasson; figyelmébe ajánlva, hogy a török elleni háborúban nagy dicsőséget és sok előnyt vivhat ki; míg ellenben eddigi politikáját folytatva, a keresztény hatalmak egyetemes szövetségét idézheti föl maga ellen. [2])

És XIV. Lajos nem idegenkedett a béke helyreállításától.[3]) A török hadjárat váratlan kimenetele megdöbbentette. Késznek nyilatkozott a spanyol királylyal, ha ez Luxemburgot átengedi, állandó békét, a császárral és a német birodalommal a tényleges területi viszonyok alapján húsz, egész huszonöt évre fegyverszünetet kötni. A tárgyalások megindúltak, és hosszú időn át folytak.

Ez alatt az osztrák-lengyel szövetség jelentékeny erő gyarapodást nyert — Velencze csatlakozása által.

A velenczei köztársaság sokat vesztett azon hatalmas állásból, melyet még a XVI. század elején is, a császárok és franczia királyok versengései közepett, elfoglalt. De bár politikái súlya csökkent, gazdagsága és hajóhadának ereje a törökök elleni háborúkban megbecsülhetetlenné tette közremunkálását. Úgy dalmátiai, mint keleti birtokaiban, a törökök által folytonosan háborgatva, ismételve viselt velök háborúkat és szenvedett súlyos veszteségeket. Csak nem rég (1669.), huszonnégy esztendeig tartó védelem után, vesztette el Creta szigetét. Most elérkezettnek látszott a köztársaságra nézve is az alkalmas időpont arra, hogy a diadalmas uralkodókkal szövetkezve, támadó hadjáratban visszaszerezze az elvesztettet, állandó biztosságot küzdjön ki birtokainak és kereskedelmének.

---

[1]) Buonvisi 1683. október 10-iki, Contarini velenczei követ 17-iki jelentései.

[2]) Buonvisinek 1683. október 20, 1684. január 22. és 29-ikén Ranuccihoz irt levelei.

[3]) XIV. Lajos 1684. február 26-ikén értesíti a pápát, hogy tekintettel a nuntius közbenjárására, hajlandó a békére. Michaud II. 61.

A kezdeményezés a császári udvar részéről történt. Deczember elején a császári követ a velenczei signoria elé terjesztette egy nagy szövetség tervét, és csatlakozásra szólította föl a köztársaságot. Heves viták után a senatus szavazattöbbséggel elhatározta a szövetségbe való belépést.

Az 1684-ik év január 28-ikán a köztársaság követe, *Contarini,* megjelent a császár előtt. »A signoria — így szólt — még élénk emlékezetében tartja Creta elestét; de mégis, bizva Istenben, a pápa tevékeny buzgalmában és a szent czélra létesítendő liga szilárdságában, kész ehhez hozzájárulni.« Leopold sugárzó arczczal válaszolva, azon reményét fejezte ki, hogy a szövetség czélját el fogja érni: a kereszténységet a török zsarnok igája alól végkép föl fogja szabadítani. Egyszersmind fölhivta a követet, eszközöljön ki magának kormányától fölhatalmazást, hogy a tárgyalásokat, a szövetség protectora, a pápa, követének részvéte mellett, haladék nélkül meg lehessen indítani.

Contarini azután Buonvisi bíbornokhoz sietett, és közölvén vele a senatus határozatát, kiemelte, hogy annak főalapja: a pápa buzgalma iránt való bizalom. A nuntius meghatva, a követet keblére ölelte.

Örömmel üdvözölte ezen eseményt a lengyel király is. [1])

A velenczei köztársaság és Sobieski követei, miután részökre a megbizó-iratok Linczbe, hol a császári udvar tartózkodott, megérkeztek, a császári biztosokkal márczius első napján, a pápai nuntius lakásán, annak elnöklete alatt, megkezdették a tárgyalásokat.

Alapul az osztrák-lengyel szövetség okirata szolgált, melynek lényeges részét változatlanul elfogadták. Kimondották, hogy a szövetség csak a török ellen irányul, és semmi esetben nem fordulhat keresztény hatalom ellen; a szövetség mindegyik tagja külön és önállóan indítja meg hadimunkálatait, és mindegyik megtartja azt, a mit maga meghódított; egyik sem léphet a közös ellenséggel alkura a másik két hatalom hozzájárulása nélkül. »Hogy pedig a szent vállalatnak annál nagyobb erőt biztosítsanak, és a szövetséget is feloldhatatlan kötelékek kapcsolják

[1]) Contarini 1684. január 30. és február 6-iki jelentései.

egybe, a szövetkezett hatalmak, a kereszténység közös atyját a pápát és utódjait hódolatteljesen a szövetség védnökének, kezesének és ügyviselőjének fogadják; azon biztos reményben, hogy egyik félnek sem lesz oka megbánni, hogy ő szentsége atyai fölhivásának fiúi engedelmességgel megfelelt.«

A tárgyalások gyorsan folytak. De a császári miniszterek egy része még az utolsó órában meghiúsítani igyekezett a szövetség létrejöttét. Buonvisinak nagy erélylyel kellett ellenök föllépni, és Leopold beleegyezését, úgyszólván, kierőszakolta. [1])

Márczius 5-ikén a meghatalmazottak aláirták a szerződést. De minden nehézség még ekkor sem volt elhárítva.

A mint Velenczéből márczius második felében a ratificatio megérkezett, Contarini azt az utasítást kapta, hogy a megerősített oklevél átadása előtt nyilatkozatot kivánjon a császári kormánytól a felől, hogy a köztársaság azt, a mit a töröktől Dalmátia területén elfoglal, mint jogos birtokát megtarthatja. A császári cancellár vonakodott ezt a nyilatkozatot kiállítani, mit azzal indokolt, hogy Dalmátia a magyar koronához tartozik, és így visszahódítandó területe a magyar királyt illeti meg.

A velenczei követ Buonvisi közbenjárását kérte ki. A nuntius a kérdés tanulmányozása után kimutatta, hogy Dalmátia azon részei, melyek tényleg török uralom alatt állanak, mielőtt ez alá jutottak, már Velencze békés birtokában voltak, miből következik, hogy azon részekre a magyar korona jogairól lemondott volt. Mindazáltal a kiállítandó nyilatkozatban kimondatni kivánta, hogy a török uralom alatt álló egyéb területek, melyek egykor a magyar korona melléktartományai valának, ha azokat elfoglalni sikerül, Magyarországhoz fognak visszacsatoltatni. Ezen propositio elfogadtatott. [2])

Ekkor aztán a három szövetséges hatalom római bíbornokprotectorai utasítást kaptak, hogy a szövetség megtartására az esküt a pápa kezeibe letegyék.

A pápa örömmel adta áldását a hármas-szövetségre, mely a kereszténység oltalmára létesülvén, a *szent-liga* elnevezést

[1]) Buonvisi 1684. márczius 3-iki chiffrirozott jelentése.

[2]) Buonvisi 1684. márczius 21-iki jelentése.

nyerte.[1]) Egyszersmind a rhodoszi lovagrend nagymesterét és a toskánai nagyherczeget rábirta, hogy a megindítandó hadjáratban, gályáikat a velenczei hajóhadhoz csatolják.[2])

Ez alatt a lengyel király tárgyalásokat folytatott Oroszország czárjaival, hogy ezeket is a szövetséghez való csatlakozásra birja.[3]) És kisérlet tétetett a perzsa fejedelmet rávenni, hogy a török elleni háborúban részt vegyen. Knab Sebestyén, naxosi érsek, e végett, a pápa és a szent-liga tagjainak megbizásából, Perzsiába ment, és hosszabb ideig tartózkodott Ispahanban. De czélját nem érte el.[4])

II.

Mindazon fejedelmek között, kik a török ellen folytatandó háborúban a kereszténység ügyének szolgálatokat tehettek, a szent-szék a *lengyel királytól* várt méltán legtöbbet. Ezért a pápa és követei nem szüntek meg odahatni, hogy elfeledtessék vele azon sérelmeket, melyeket a császári udvar részéről szenvedett volt.

A pápa szentelt kardot és fővezéri kalapot küldött neki; nejének pedig a szentelt rózsával kedveskedett, mire a nagyravágyó nő már évek óta sóvárgott.[5]) Rómából jött a figyelmeztetés Linczbe, hogy a lengyel királyt és nejét időnkint ajándékok küldésével kellene lekötelezni. Leopold elismerte a tanács helyességét, és bár a kincstár szomorú állapotára utalt, igérte, hogy a királynak borral, a királynénak ékszerekkel fog kedveskedni; elsőszülött fioknak pedig megküldi az aranygyapjas rendet és évdijat utalványoz.

---

[1]) A pápa és a liga tagjai között váltott leveleket közli Theiner, 266—271. Figyelemre méltó, hogy a pápa 1684. május 27-ikén Leopoldhoz intézett levelében kiemeli, hogy a velenczei köztársaságnak a ligához csatlakozása »opera praecipue . . . Francisci Cardinalis Buonvisii« történt. 270.

[2]) A pápa erről, imént idézett levelében, értesíti Leopoldot.

[3]) A lengyelországi nuntiusnak erre vonatkozó jelentései és a biztosok tárgyalási jegyzőkönyvei Theinernél. 271—278.

[4]) A naxosi érseknek 1684. ápril 6-ikán Moszkvából a lengyelországi nuntiushoz és 1686. ápril 25-ikén a pápai államtitkárhoz irt levelei. Theinernél. 271. 301.

[5]) Az 1684. márczius 25-ikén kelt pápai bréve. Theinernél. 262.

A római curiánál megelégedéssel vették tudomásul ezt az elhatározást; de úgy találták, hogy a királynak szánt ajándék természete nem egészen megfelelő, és szives fogadtatásra alig számíthat. Az államtitkár elég fontosnak tartotta ezt az apró ügyet arra, hogy chiffrirozott jegyzék tárgyává tegye. »Ő szentségének — úgy mond — eszébe jutott, hogy a császári felség, a kincstár megterhelése nélkül, megküldhetné a lengyel királynak a legnemesebbeket és legszebbeket azon paripák közől, melyeket a nápolyi alkirálytól és a toskánai nagyherczegtől ajándékba kapott.« A császár készséggel fogadta ezt a tanácsot is, és bor helyett lovakkal kedveskedett Sobieskinek.

A nuntius e mellett még jelentékenyebb tényekkel óhajtotta volna szorosabbá fűzni a két udvar között a viszonyt. Ismervén a lengyel királyné családi ambitióját, és tudván, hogy a franczia király iránt való meghidegülésének egyik oka az volt, hogy atyjától a herczegi czimet megtagadta: azt javasolta, hogy D'Arquien maquist ruházzák föl a német birodalom herczege czimével, a lengyel király elsőszülött fiának pedig nőül ajánlják föl a bajor választófejedelem nővérét. Majd megpendítette azt a tervet is, hogy Sobieski nejének tegyék azt az ajánlatot, hogy ha férjét olyan actióra birja, mely Tököli teljes megsemmisítését vonja maga után, fivérének megszerzik nőül Tököli mostoha leányát, a Rákóczi herczeg-kisasszonyt, a kire mintegy ötvenezer tallért jövedelmező örökség várakozik. De később értesülvén, hogy az összes uradalmak az elsőszülött fiút, Rákóczi Ferenczet illetik, elejtette ezt a tervet.

A római curia a herczegi czim adományozására és a bajor házasságra vonatkozó javaslatokat jóváhagyta; sőt azt az óhajtást nyilvánította, hogy a királyné atyjának a herczegi czim mellé fejedelemséget is adományozzanak. [1])

Márczius közepe táján Buonvisi azt jelentette Rómába, hogy a császár és a lengyel király között a jó viszonyt állandóan megszilárdultnak tekinthetni. De nem hallgatta el, hogy a lengyel király igen el van keseredve a császári miniszterek figyel-

[1]) Buonvisi 1684. január 25., márczius 3. és 7-iki jelentései. Az államtitkár január 15., 22., február 12., márczius 25-iki jegyzékei.

metlen és kiméletlen eljárása miatt, és ezek ellen ő eredménytelenül szólal föl. [1]) Igy a varsói udvarnál nagy apprehensióra szolgáltatott alkalmat, hogy mikor Sobieski, az általa elfoglalt bécsi-török táborban talált ágyúk közől néhánynak átengedését kérte, Strattmann udvari canczellár tagadó választ adott, és úgy nyilatkozott, hogy a királynak úgyis elég »zsákmány« (preda) jutott. »Tehát rablóknak tartanak minket, a kik zsákmányt ejtenek!« mondák Varsóban.

Buonvisi értesülvén ezen incidensről, komolyan vette a dolgot. Fölszólította a császári minisztereket, nyugtassák meg a lengyel királyt; küldjenek Varsóba emlékiratot, mely a szent irásból és a római történetirókból vett példákkal igazolja, hogy a »preda« kifejezésnek nincsen gyalázó értelme. Továbbá ajánlotta, hogy az elfoglalt ágyúk közől Sobieskinek mindazokat küldjék meg, melyek a régi lengyel királyok czimereit viselik; és ezeken kivűl öntessenek még néhány új ágyút, Sobieski czimerével és haditetteit dicsőítő fölirattal. [2])

Ez alatt Sobieski Tököli ügyében olyan magatartást követett, mely ellen a császári udvarnak nem lehetett kifogása. A mint Magyarországból Krakóba visszaérkezett, a pápához intézett jelentésében sajnálatát fejezi ki a fölött, hogy Tökölivel a békét létrehoznia nem sikerült, és nem hallgatta el neheztelését a császári udvar magatartása fölött; de egyszersmind kijelenti, hogy miután Tököli ismét a törökökhöz csatlakozott, az ő leveleit, melyekben újból mediátióját kérte ki, feleletre sem méltatja. Óhajtja, vajha ne következnék be az, a mit előrelát: hogy a törökök éppen azok támogatásában fognak részesűlni, kik által magyarországi uralkodásukra a legsúlyosabb csapást lehetett volna mérni. Ünnepélyesen kinyilatkoztatja, hogy Magyarország belső békéjének visszaállítására czélzó kisérleteivel fölhagy, és a felelősséget a bekövetkezhető bajokért magáról elhárítja. [3])

Majd mikor Leopold megbízásából Schärffemberg tábornok

---

[1]) Buonvisi 1684. márczius 14-iki jelentése.

[2]) Buonvisi márczius 21-iki jelentése és márczius 22-iki levele a varsói nuntiushoz.

[3]) Sobieskinek Krakóból 1684. január 15-ikén a pápához irt levele. Theiner 264.

megjelent Krakóban, és segítséget kért Tököli ellen, conventiót kötött vele, melynek értelmében kötelezte magát, hogy litván lovasságot fog felső Magyarországba küldeni. [1])

Sobieski csakhamar útnak indította a csapatot, mely Ungvár alá érkezett; de mivel Rabatta tábornok, a kihez itt csatlakoznia kellett volna, a megállapított időben nem jelent meg; csakhamar visszavonúlni kényszerült. Az ezért fölháborodott lengyel király neheztelését Buonvisi lecsillapítani törekedett. Biztosította, hogy a történtek félreértés következményei. Kérvekérte, hogy ezért ne vonja meg segítségét a császártól; ne gondoljon annyira a saját veszteségére és kárára, mint inkább azon előnyre, mely, ha a császárt cserben hagyja, Tökölire hárul; mert ez esetben Ungvár, más erősségekkel együtt, Tököli hatalmába kerül, azon főurak, kik tőle elállottak, ismét hozzá csatlakoznak, és Tököli dicsekedhetnék, hogy két uralkodó seregei fölött diadalt aratott, a törökökben pedig ujra fölébredne az önbizalom és bátorság.[2])

Időközben Leopold miniszterei végre elszánták magokat arra, mit Sobieski és a pápai nuntius hónapok óta sürgettek: 1684. jan. 12-ikén közzétették a királyi iratot, mely közbocsánatot biztosít mindazoknak, kik hat hét alatt a hűségi esküt leteszik az e czélra kiküldött bizottság előtt, melynek elnökévé Lotharingiai Károly neveztetett ki. Ez, mielőtt Pozsonyba utazott, Buonvisi tanácsát kérte ki. A bibornok természetesen arra buzdította, hogy engesztelékeny szellemű eljárással a magyarokat nyugtassa meg. És február közepén már örvendve jelentheti Rómába, hogy a közbocsánat kihirdetése megtermette gyümölcseit. [3]) Tizennégy főúr, valamint tizenkét megye és tizenkét város küldöttei jelentek meg a bizottság előtt, és letették a hódolati esküt.

Tököli fenyegető nyilatkozatokat bocsátott ki, tűzzel-vassal dúlta a tőle elpártoltak birtokait. Mindamellett Sobieski azon véleményben volt, hogy őt is könnyen hódolásra lehetne birni. Mivel pedig, az előzmények után, nem akart jó tanácsaival közvetlenül a császári udvarhoz fordulni, a környezetében levő pápai nuntius által iratott Buonvisi bíbornoknak, kit fölkért, hozza Tököli ügyét

[1]) Az 1684. január 24-iki conventio Theinernél. 266.
[2]) Buonvisi 1684. márczius 22-iki jelentése.
[3]) Buonvisi 1684. február 7. és 15-iki jelentései.

ujra szőnyegre, és javasolja, hogy a múlt évben tett ajánlatokhoz (amnestia és az elkobzott jószágok visszaadása) csatolják még a herczegi czím adományozását.

A bíbornok azon véleményben volt, hogy a czím adományozásának jelentéktelen ténye miatt nem kellene lemondani azon jelentékeny előnyről, melyet Tököli meghódolása biztosítana. Ezért a propositiót készséggel karolta föl, és Leopoldnak előterjesztette. Ez mielőtt határozottan nyilatkoznék, az ügy megfontolására időt kért; de azonnal megjegyezte, hogy a herczegi czím adományozása Tökölit az országban rangra nézve első személylyé tenné, mi azon esetben, ha jövőre ismét fölkelést kisérlene meg, tekintélyét növelné; egyszersmind megsértené azon magyar főurakat, kik állandó hűséggel ragaszkodtak uralkodójukhoz.

Ily értelemben nyilatkozott Strattmann császári canczellár is, ki előtt Buonvisi nem hallgatta el megütközését a fölött, hogy míg nyolcz hónap előtt készek voltak Tökölinek Magyarország nagy részét a Vág folyamig átengedni; most a herczegi czím adományozását is lehetetlennek mondják. [1])

Néhány héttel utóbb Tököli fegyverszünet kieszközlése végett tett lépéseket. Leopold ekkor a nuntius tanácsát kérte ki; de mindjárt azon nézetét nyilvánítá, hogy a történtek után, a kivánat teljesítése szégyent hozna rá. Buonvisi ellenben kimondotta, hogy ő a fegyverszünet megadását ajánlja; mert azzal ő felsége kegyelmességének újabb tanujelét adná, és seregét sok szenvedéstől mentené meg. »Én — úgy mond — így okoskodom: Tököli vagy őszintén kivánja a békességet, és ez esetben a kiegyezés nagy mértékben hasznos lesz ránk nézve; vagy pedig rá akar minket szedni, és ez esetben ő lesz rászedve, mert a fegyverszünet alatt megtehetjük az előkészületeket az ő várai megvívására.« Leopoldnak helyeselni kellett ezen fölfogást. [2]) De a fegyverszünet még sem jött létre.

Ugyanekkor (ápril elején) Apaffi Mihály erdélyi fejedelem követei érkeztek Bécsbe, kik által közbenjárását ajánlotta föl úgy a töröknél, mint Tökölinél a békesség létrehozására. Kiindu-

---

[1]) Buonvisi 1684. február 29-iki jelentése.

[2]) Buonvisi 1684. ápril 8-iki chiffrirozott jelentése.

lási pont gyanánt Leopold levele szolgált neki, mely Bécs fölszabadítása előtt iratott és békülékeny hangulatot árult el. [1]) A fejedelem meleg részvéttel szólt a magyar nemzet szenvedéseiről, melyeknek megszüntetésére az általános amnestiát és az alkotmányos szabadságok helyreállítását hozza javaslatba. [2])

A király kérésére, Buonvisi szerkesztette a válasz-iratot. Ez arra utal, hogy a bécsi, párkányi és esztergomi diadalok, valamint Velenczének a szövetséghez csatlakozása által, a helyzet megváltozott. Most már föl vannak jogosítva azt követelni, hogy a törökök adják vissza, legalább egy részben, mit a keresztény uralkodóktól elhódítottak. Kitüntetni óhajtván, hogy mily kegyesen fogadta a fejedelem jó tanácsait, már is közbocsánatot hirdetett a magyaroknak, kik engedelmességre térnek. Minden szerencsétlenségnek okozója: Tököli, ki azon hamis szín alatt, hogy az ország szabadságát oltalmazza, azt saját nagyravágyásának áldozza föl; kész török tartománynyá alacsonyítani le Magyarországot, csakhogy egy részét maga tarthassa meg. A fejedelem vigyázzon, nehogy őt magát is tartományától megfoszsza Tököli. Ha valóban az ország javát és békéjét szivén viseli a fejedelem, ragadjon fegyvert, és a közös ellenség leküzdésére csatlakozzék a császári hadakhoz. Viszont igéri, hogy őt és utódait a fejedelmi széken fönn fogja tartani, és családja kihalta után az erdélyi rendek szabad fejedelem-választási joga tiszteletben fog tartatni. És így érdekeit megóva, egyszersmind azon dicsőséget küzdheti ki, hogy dicső nemzetétől a török adófizetés gyalázatát elháríthatja. [3])

A császári udvarnál meg voltak arról győződve, hogy Tökölit megnyerni teljesen lehetetlen, és így meg kell őt semmísiteni, ha Magyarországban a belső békét állandóan helyre akarják állitani. A szent-szék is helyeselte ezen fölfogást. Természetesnek kell találnunk azt, hogy Rómában Tökölit, úgy mint a török hatalom szövetségesét, támaszát és eszközét, úgy mint Magyarország

[1]) Ezen 1683. szeptember 4-ikén kelt levél csak 1684. február 6-ikán jött Apaffi kezeihez.

[2]) Apaffi levelének másolata mellékelve van Buonvisi ápril 15-iki jelentéséhez.

[3]) Buonvisi javaslata ápril 15-iki jelentéséhez mellékelve.

pacificatiójának legfőbb akadályát, gyülölték. És így nem lehet meglepő az a javaslat, mely onnan ápril elején a császári udvarhoz küldetett: hogy Tököli fejére díjt kell kitüzni.[1]) A mely intézkedést azon kor gyakorlata és jogfogalmai teljesen jogosúltnak tüntettek föl.

Buonvisi bíbornok a vett utasításnak habozás nélkül engedelmeskedett, és a királylyal közölte a javaslatot. Leopold elismerte ugyan, hogy Tökölit hűségre téríteni teljesen lehetetlen; de mindamellett nem volt hajlandó az ajánlott eszközt igénybe venni. A bíbornok azon hitben, hogy erélyes föllépéstől való idegenkedése tartja csak vissza, figyelmeztette, hogy a viszonyok által parancsolt jogos szigor a kegyességgel nem ellenkezik; és utalt Mózes példájára, ki egyetlen napon huszonhétezer lázongó izraelitát sújtott halálbüntetéssel. De Leopold a díj kitűzését állhatatosan megtagadta.[2])

Az ő mélyen vallásos lelkére döntő súlylyal az a tekintet birt, hogy oka lehet Tököli örök kárhozatának, ha az ő hozzájárulásával, orgyilkos kéztől nyeri halálát.[3])

Csakhamar maga Buonvisi is meggyőződött arról, hogy a díj kitűzése nem tanácsos; mert Tökölit, kinek kezei közt számos fogoly volt, megtorlásra késztethetné. Mikor tehát Tököli, a lengyel király utján, fegyverszünet létesitése iránt, újabb előnyös ajánlatot tett, nem habozott azt támogatni.[4]) De egyszersmind a soproni országgyűlés idején fölkarolt terve nyomán, folytonosan sürgette a császári minisztereket, hogy Tökölit igyekezzenek elszigetelni és híveit megnyerni; sőt ezen czélra, a pápai segélypénzből, negyvenkilenczezer forintot bocsátott rendelkezésökre.[5])

Tököli ez alatt magához a pápához fordúlt. Levelet intézett hozzá, melyben közbenjárását kéri ki. Hivatkozik azon szolgálatra, melyet a kereszténységnek tett azzal, hogy Bécs ostroma alatt nem csatlakozott a nagyvezérhez. Alaptalanoknak nyílvánítja azon vádakat, melyeket ellene a pápa előtt is emeltek. »Mi —

[1]) Az államtitkár ápril 8-iki jegyzéke.
[2]) Buonvisi 1684. ápril 25. és május 2-iki jelentése.
[3]) Ezt később említi Buonvisi 1688. május 2-iki jelentésében.
[4]) Buonvisi 1684. május 23-iki jelentése.
[5]) Buonvisi 1684. június 2-iki jelentése.

úgy mond — a közös szabadság oltalmára, nem a vallás, nem a ker szténység hátrányára fogtunk fegyvert.« [1])

A levél átküldésére Tököli Sobieskit kérte föl, ki azt készséggel megtette. Május utolsó napjaiban érkezett a levél Rómába. A pápa azonban nem válaszolt rá. Észrevételeit az államtitkár által a lengyelországi nuntiusnak iratta meg. Ezek így hangzanak:

»Az ország szabadságainak védelmezése, az ország rendeit, nem Tökölit illeti. Bécs ostroma idején Tököli a törökkel szövetségben állott; a kath. vallással semmi sem áll inkább ellentétben, mint a kereszténység közös ellenségének támogatása. A Bécs alatt kivívott győzelem után, Tököli teljes biztosságban érezhette volna magát, ha őszintén fordúl a császári felség kegyelméhez, a mint ezt tennie kötelessége leendett; mert akkor megszűnt kényszerhelyzete, melyre hivatkozik. Mentsége tehát nincs, és lázadónak tekintendő. Azon magyar főurak, kik a törökhöz csatlakozva, a lázadás és felségsértés bűnében, saját vallomásuk és bizonyítékok alapján, elmarasztaltattak, méltán bűnhödtek. Nem a szabadbadságért való küzdelem ez, hanem meghódolás az ozmán zsarnokságnak, mely a legnehezebb rabszolgaságot vonja maga után, mivel a törökök alattvalói mindannyian a szultán rabszolgái. Magyarország örökös királyság; tévesen hirdeti tehát Tököli a szabad király-választás jogát. Az evangelikusok templomai eretnek templomok, melyeket néha szükségből megtűrtek; Tököli jog alapján igényeli ezeket; ilyen jogtalan igény érvényesítéséhez ő szentsége nem adhatja megegyezését, a minthogy a szent-szék a magyar országgyűléseken, valahányszor a viszonyok kényszerűsége engedményeket erőszakolt ki az uralkodóktól, a kath. vallásra hátrányos végzések ellen óvást emelt.«

A nuntius utasíttatott, hogy a szent-szék fölfogását, a mint ezen pontozatokban ki volt tüntetve, a lengyel király előtt fejtse ki, és hívja föl, hogy Tökölit a katholikus vallás őszinte

[1]) Az 1684. ápril 12-iki levele ki van adva Lünignél. Epistolae Procerum Europae. III. 58—62. Eredeti példányát a vatikáni levéltárban eredmény nélkül kerestem.

fölkarolására, a törököktől való elszakadásra, és törvényes uralkodójának való meghódolásra késztesse. [1])

Ugyanakkor Buonvisi bíbornok is fölszólíttatott, hogy a mennyiben lehetségesnek tartja Tököli meghódolásának kieszközlését, ez irányban befolyását érvényesítse. [2]) Buonvisi a szentszék által fölállított elveket helyeseknek ismerte el; de nem mulasztotta el fölhívni az államtitkár figyelmét az emlékiratába becsúszott tévedésre, mintha Magyarország örökös monarchia volna, holott a szabad király-választás jogát gyakorolja; ezért szükségesnek látta ezen tétel kiigazítását, nehogy, ha a magyaroknak tudomására jő, rossz hatást keltsen. [3])

Ekkor Sobieski már elejtette Tököli ügyét; Buonvisi szintén nem látta alkalmasnak a helyzetet arra, hogy újabb kisérletet tegyen. Tököli ugyanis franczia segélyben bízva, a föltétlen meghódolásra nem volt hajlandó, fejedelmi czíméhez és hatalmához állhatatosan ragaszkodott. [4])

III.

A császári udvar viszonya Francziaországhoz nem változott; bár Buonvisi bíbornok folytonosan nagy tevékenységet fejtett, hogy a XIV. Lajos által ajánlott egy évi fegyverszünet és a béke-congressus elfogadását kivigye.

A spanyol király követével, ki háborút sürgetett, ismételten értekezett, és nem gondolt azzal, hogy őt a francziák iránti rokonszenvvel vádolták. Ugyanakkor, a párisi nuntius útján, XIV. Lajost figyelmeztette, hogy ha igényeit nem mérsékeli, Anglia is ellenségeihez csatlakozhatik. [5])

De hirtelen változott a helyzet. Ápril végén XIV. Lajos

[1]) Az államtitkárnak 1684. június 3-ikán a lengyelországi nuntiushoz intézett jegyzéke és ahhoz mellékelt emlékirata.

[2]) Az államtitkárnak 1684. jún. 3-ikán Buonvisihez intézett jegyzéke.

[3]) Buonvisi 1684. június 27-iki jelentése.

[4]) Tökölinek XIV. Lajossal folytatott levelezése a párisi külügyminiszterium levéltárában.

[5]) Buonvisi 1684. január 4., márczius 28., ápril 4-iki jelentései és ápril 15-ikén a párisi nuntiushoz irt levele.

Luxemburg várát ostromolni kezdette. A mint ezen esemény híre a császári udvarhoz eljutott, a spanyol követ erélyesen sürgette, hogy a török elleni hadjáratra fölszerelt sereg egy része a Rajna vidékére küldessék. És kivitte, hogy a Németországból Magyarországba rendelt császári ezredek parancsot kaptak, hogy ne folytassák útjokat; a bajor választó fejedelem pedig fölkéretett, hogy hadait ne indítsa útnak Magyarország felé.

Ezen válságos pillanatban, mikor a török háború sorsa koczkán forgott, Buonvisi bíbornok, nagy határozottsággal lépett föl. Audientiát kért a császárnál, és erőteljes hangon így szólott hozzá:

»Felséged — úgy mond — végromlás elé megy, és ha ez majd bekövetkezik, részvétet sem fog kelteni; mert a mult évben szenvedett csapásokból vonható tanulságon nem okúl. Ugyanis haderejének megosztása a legnagyobb veszélybe ejtette volt; úgy, hogy fővárosa majdnem elesett, és maga egész családjával együtt tatár fogságba került. Ez évben a törökök gyengesége és a liga támogatása következtében nagy hódításokra nyílik kilátás; fontolja meg Felséged, hogy ha a kedvező alkalmat föl nem használja, súlyos felelősség terheli azon számtalan keresztényért, a kik a török rabságban sinlődve, készek lerázni a jármot; és ha azt nem valósíthatják, kegyetlen sors várakozik rájok, mert szándékuk a zsarnok előtt ismeretes. Emlékezzék Felséged arra a válaszra, a mit Madridban, Mellini bíbornok segélykérésére, adtak: hogy mikor a saját házunk lángban áll, nem mehetünk más égőháznak oltására. Felséged most hasonló választ adjon Spanyolországnak. Egyébiránt Luxemburgot, a nagy távolság és a hadi erők aránytalan egyenlőtlensége miatt, nem képes fölmenteni, annál kevésbbé képes gyakorlatlan újoncz hadakkal a rajna-melléki erős várakat megvivni. Ellenben, a francziákkal háborúba keveredve, ezek szövetségeseiket Szilézia és Csehország ellen fogják zúdítani.« Végre figyelmeztette, hogy a pápa méltán neheztelni fog, ha a bajor választó-fejedelemnek engedélyezett egyházi segély idegen czélokra használtatik föl; ő felsége örökös tartományai szintén rossz néven fogják venni, ha a saját megoltalmazásukra ajánlott adók a francziák ellen küldendő hadak költségeire fordíttatnak.

Leopold látható zavarban hallgatta ezen fejtegetéseket; határozott nyilatkozatot nem adott.

Buonvisi igénybe vette a bécsi püspök és Marco d'Aviano kapuczinus atya, az apostoli szellemű szónok, (ki Bécs ostrománál a seregekre gyakorolt hatásával, nagy szolgálatokat tett,) támogatását is.[1]) Ugyanakkor a párisi nuntiushoz irt levélben más oldalról is megvilágította a helyzetet. Azt hangoztatta, hogy XIV. Lajos igénye Luxemburgra általános európai háborút fog támasztani; és kényszeríteni fogja a császárt, a lengyel királyt és Velenczét, hogy a törökkel békét kössenek. A német fejedelmek sem engedhetik át azon fontos várat, mert azzal magokat szolgáltatnák ki. »Az egyetemes monarchia (a franczia világuralom) eszméjétől mindenki idegenkedik; és habár némelyeknek a franczia évdijak jól esnek,[2]) végtére mégis az ellen fognak fordulni, a ki szolgaságba akarja őket ejteni. A francziák fontolják meg jól, vajjon azért, hogy a törököt megmentsék, magokra akarják-e vonni az egész kereszténység gyülöletét, és koczkára tenni azt, a mit eddig a szerencse kedvezéseinek köszönhettek; mert Isten talán csak nem fogja tűrni a kereszténység romlását.« »Én — úgy mond — erőteljesen irok, mert magam előtt látom már a török hatalom enyészetét, és nem akarnám, hogy e helyett a kereszténység romlása következzék be. Azért Méltóságod fejtse ki egész buzgóságát; szóljon, figyelmeztessen, intsen; Isten Önnel lesz. Én itt minden lehetségest meg fogok tenni, hogy megkönynyítsem a sikert.«[3])

Erőfeszítései sikertelenek maradtak. XIV. Lajos nem hagyott föl Luxemburg ostromával, és azt négy hét alatt hatalmába ejtette. Ilyen körülmények között Buonvisi nem volt képes ellensúlyozni a spanyol befolyást; és a császári hadak egy része a Rajnához küldetett. A miniszterek azt hangoztatták, hogy ha a császár közbe nem lép, a császári koronát veszti el, egész Német- és Olaszországot föláldozza a francziáknak.

---

[1]) Buonvisi 1684. május 30-iki jelentése.

[2]) A brandenburgi választó-fejedelemre és más német fejedelmekre czéloz.

[3]) Buonvisinek 1684. ápril 27-ikén a francziaországi nuntiushoz irt levele.

Buonvisi hiába ismételte, hogy éppen ellenkezőleg, a segélyhad küldésével szolgálatot tesznek XIV. Lajosnak, okot nyújtva a nyilt támadásra, és fölbátorítva őt arra, hogy önvédelem ürügye alatt a törököt a császár ellen zúdítsa.

Az izgalom, a fölháborodás oly mély hatást gyakorolt a nuntiusra, hogy június második felében láz tört ki rajta. Kétségbeesve látta reményeit füstbe menni. Mert nem kételkedett az iránt, hogy ha a bajor választófejedelem hadait Magyarországba vezeti és a császári sereggel egyesül, megvivták volna Budát és Pestet; mire Szolnok és Eger felé vonúlva, Tökölit oly szorúlt helyzetbe hozták volna, hogy vagy megadja magát, vagy tönkre megy; és az egész országrész, mely a Duna és Tisza között terül el, a király hatalmába kerül; ugyanakkor a lotharingiai herczeg az eszéki hidat elfoglalva, Kanizsa, Sziget és Székesfehérvár elestét idézte volna elő. És így egész Magyarország fölszabadúlt volna. »Azonban egyedűl állván — elkeseredve irja Rómába — itteni tartózkodásom teljesen haszontalanná válik. Ezért visszahivatásomért esedezem. Előre látom ugyanis, hogy nékem fogják vétkül fölróni, ha az általam sürgetett pápai segély nem fogja a várt eredményt meghozni. Egyébiránt is, az egész épület, melyet nagy fáradsággal építettünk, összeomlik.« [1])

De néhány héttel utóbb megnyugtatta őt a *regensburgi* békekötés, mely a császár és franczia király között, a tényleges birtokviszonyok alapján, husz esztendőre létrejött (1684. augusztus 15.). Ezen esemény határtalan örömmel töltötte el. XIV. Lajoshoz levelet intézett, és meleg szókkal hálát mondott azon jelentékeny szolgálatért, melyet ily módon a kereszténység ügyének tett. [2]) Egyszersmind arra buzdította, hogy a törökök ellen alakúlt szövetséghez csatlakozzék, ambitiójának kielégítésére fényes perspectivát nyitva meg előtte.

Abból indúl ki, hogy a keletnek, török rabságban sinlő népei egyedűl a francziáktól várják fölszabadításukat. És minden jel oda mutat, hogy Isten a szent-föld meghódítását, a mi *szent*

[1]) Buonvisi 1684. június 20. és 27-iki jelentései.

[2]) Buonvisinek 1684. augusztus 24-ikén a franczia királyhoz intézett levele.

Lajosnak nem sikerült, a *nagy* Lajosnak tartotta fönn; ezért ruházta föl őt oly rendkivűli tulajdonokkal, ezért adott neki oly roppant hatalmat. És Isten az ő neve dicsőségére véghezviendő vállalattal világi nagy előnyöket is kapcsolt össze.

A franczia király könnyen meg fogja hódítani Cyprust, Palaestinát, Syriát és Egyiptomot. Ezen országokban franczia secundo-geniturát alapíthat, a dauphin másodszülött fia számára. E mellett az egész keleti kereskedést megszerezheti Francziaországnak, kiragadhatja azt az angolok, hollandusok kezeiből; mert természetes útja Alexandrián vezet keresztül, honnan rövid úton és könnyen hajózható tengeren lehet a keleti árúczikkeket Francziaországba szállítani, míg az angolok és hollandusok, viharos tengereken, nagy kerülő útat tesznek. Azzal végezi, hogy XIV. Lajos dicsőségének fényével a mult idők összes uralkodóit elhomályosítaná. [1]) De ez a meleg szózatot hidegen fogadta. [2])

XIV. Lajos, míg a liga egyik tagjának, a császárnak haderejét részben a török háborútól elvonta: másik tagját, a lengyel királyt, újból megnyerni igyekezett politikájának. [3])

Sobieski — mint láttuk — az 1683-iki évi hadjárat eredményeivel nem volt megelégedve. És a sérelmekhez, melyeket szenvedett volt, most egy újabb járült. Lépéseket tett, hogy elsőszülött fia Jakab herczeg részére a bajor választó-fejedelem nővérének kezét megnyerje. A császári udvar ezen ügyben nem támogatta kellően; minek következtében Münchenből tagadó válasz jött, mely a lengyel királynét nagy haragra lobbantotta. [4])

A lengyel udvar ismét Francziaország felé kezdett tekinteni, és alig várta, hogy a megszakított diplomatiai összeköttetést újból helyreállítsa. Erre XIV. Lajos késznek nyilatkozott, és a királyné sógorát: *Bethune* marquist küldötte ismét követül.

---

[1]) Buonvisinek 1684. augusztus 24-iki leveléhez mellékelt emlékirata.

[2]) XIV. Lajosnak 1684. szeptember 11-ikén Buonvisihez irt válasza.

[3]) A franczia levéltáraknak Lengyelországot illető iromány ai — sajnos — csak az 1683-ik évig vannak közrebocsátva. Ettől fogva a franczia-lengyel viszonyok felől hézagos ismeretünk van. Az 1684 - 1686. évek történetére vonatkozólag Károlyi Árpád szivessége rendelkezésemre helyezte a párisi külügyminisztérium levéltárában eszközölt kutatásainak eredményeit.

[4]) Buonvisi 1684. június 27-iki chiffrirozott jelentése.

De Sobieski a franczia barátságot oly módon óhajtotta biztosítani, hogy ezzel a szerződés-szegés vádját ne vonja magára, és a pápát ne idegenítse el magától. Czélja elérésére elmés módot gondolt ki.

Római ügynöke, Dennoff apát, május végén, azt a kérést terjesztette XI. Incze pápa elé, hogy legyen ő közbenjáró XIV. Lajosnál, a megzavart jó viszony helyreállítására; megnyugtatván őt az iránt, hogy azért a liga tagjaival fönnálló kapcsolata nem fog meglazulni. A pápa nem látott okot, a miért a kivánt szolgálatot megtagadja. Párisi nuntiusát oda utasította, hogy a lengyel udvar kivánatának teljesítése érdekében befolyását érvényesítse; de egyszersmind jóhiszemüségének bebizonyítására, Buonvisi által, a tett lépésekről a császári udvart és Velenczét informálta. [1])

Bécsben a bíbornok jelentése nagy aggodalmat támasztott. Nem hittek a lengyel udvar tervének ártatlanságában. A Francziaországhoz való közeledést úgy fogták el, mint a ligától való távolodást; annál inkább, mert a Lengyelországból érkező tudósítások ismét arról szólottak, hogy Sobieski támogatásban részesíti Tökölit, és ennek pártja által, Leopold halála esetére, Jakab herczeget magyar királylyá akarja megválasztatni. A császári udvarnál ezért rossz néven vették, hogy a pápa a közbenjárásra vállalkozott. És ezt az incidenst fölhasználták azok, a kik a franczia király elleni háborút sürgették; arról kezdettek beszélni, hogy mivel a lengyel királyban bizni nem lehet többé, a törökkel békét kell kötni. [2])

A pápa megütközéssel értesült ezekről. A császári udvarnak tudomására hozta, hogy az ő kötelessége a keresztény hatalmak közt a békességet ápolni; és hogy az ő meggyőződése szerint, a lengyel-franczia viszonyok javulása, Lengyelországnak a belső nyugalom állandóságát és külső támadások esélyei ellen oltalmat biztosítva, a királyt annál inkább képessé teszi arra, hogy a török ellen indítsa egész haderejét; a franczia követ jelenléte Varsóban ép oly kevéssé szolgálhat a ligának hátrányára, a mint ezt

---

[1]) Az államtitkárnak 1684. május 27-iki chiffrirozott jegyzéke.

[2]) Buonvisi 1684. június 20. és 27-iki chiffrirozott jelentései.

Velenczében sem veszélyezteti; a lengyel király a múlt évi hadjáratban olyan jelentékeny szolgálatokat tett a császárnak és a kereszténységnek, hogy joga van elvárni, hogy őt könnyelmű gyanusításoktól kiméljék meg. [1])

Ezen határozott nyilatkozat némileg megnyugtatta a császári udvart. [2])

De ugyanakkor a lengyelországi nuntius utasíttatott, hogy Bethune marquis működését kisérje figyelemmel. [3]) És mivel Waldstein gróf, a császári követ, nem birt azon képességekkel, melyek a franczia befolyás ellensúlyozására szükségesek valának, sőt tapintatlan magaviseletével a nehézségeket szaporította: Buonvisi utasíttatott, hogy a követ visszahivatását eszközölje; a mi néhány hónappal utóbb megtörtént. [4])

IV.

XIV. Lajos fenyegető magatartása és a császári udvar habozása, vajjon nem kell-e a Rajna mellett háborút viselni: azt okozta, hogy a magyarországi hadjárat megkezdésére a legalkalmasabb idő elveszett.

Csak május végén lehetett az actiót megindítani. Leslie tábornok tizezer emberrel a Drávához küldetett, hogy a török birodalom belsejéből érkező segélyhadaknak útját állja; Schultz tábornok és Barkóczi Ferencz nyolczezernyi haddal Magyarország éjszaki részén, Tököli ellen voltak hivatva föllépni. A fősereg — mely mintegy 35,000 embert számított — Lotharingiai Károly vezérletére bizátott, kit Badeni Lajos és Neuburgi Lajos herczegek, Caprara, Salm, Stahremberg és Souches tábornokok vettek körül.

A császári haditanácsban beható tanácskozás tárgyát ké-

1) Az államtitkárnak 1684. július 8. és 15-iki chiffrirozott jelentései.

2) Buonvisi 1684. augusztus 1-ki jegyzéke.

3) Buonvisi 1684. augusztus 19-iki jegyzéke.

4) Az államtitkárnak 1684. szeptember 23-ikán a bécsi nuntiushoz intézett chiffrirozott jegyzéke (melyben egyebek közt kiemeli, hogy egy udvari ünnepély alkalmával Waldstein gróf nem akarta karját nyújtani a királynénak) és Buonvisi 1684. november 26-iki jelentése.

pezte volt az a kérdés, hogy milyen föladatot kelljen ezen seregnek legelőbb megoldani. A többség abban a véleményben volt, hogy egyenesen *Buda* ellen nyomuljon; a kisebbség, tekintettel arra, hogy a vár erős őrséggel van ellátva, és alatta jelentékeny török haderő táboroz, a vállalatot veszélyesnek tartotta, és *Ujvár* ostromát ajánlotta. Buonvisi bíbornok is ezen utóbbi nézetet pártolta, és a császárhoz benyújtott emlékiratban támogatta. [1])

A hadjárat kedvező előjelek között nyilt meg. Lotharingiai Károly a Duna jobb partján indúlt meg. Június 13-ikán Visegrádot szállta meg, és a fölmentésére érkezett török hadat megszalasztva, öt napi vivás után hatalmába ejtette. Ezután a folyam bal partjára vezette át seregét, hogy Buda megszállása előtt Váczot és Pestet foglalja el.

Föltartóztatására Musztafa aleppói basa, ki a budai táborban parancsnokolt, húszezernyi sereget küldött; de súlyos vereséget szenvedett. Azon körülményben, hogy Károly herczeg június 27-ikén, szent László magyar király ünnepén, mely egyúttal Leopold király koronázásának évforduló napja volt, aratta a diadalt, Buonvisi szerencsés előjelt látott a további sikerekre. [2])

És csakugyan Vácz megadta magát; Pestről pedig a törökök, a királyi haderő megérkezése előtt, kivonúltak.

Július 9-ikén, Károly herczeg ismét a Duna jobb partjára tette át táborát, és Szent-Endrénél foglalt állást. Musztafa basa újabb támadást kisérlett meg; de ismét visszaveretett, mire Érdnél sánczolta el magát.

Ekkor Lotharingiai Károly, kihez Esterházy nádor tizezer magyar harczossal csatlakozott, megkezdette Buda vivását. Július 19-kén heves rohammal hatalmába ejtette a vizivárost. Három nappal utóbb Musztafa basát támadta meg, és több órai véres harcz után futásra kényszerítette.

---

[1]) Buonvisi 1684. június 5-ik chiffrirozott jelentésében közli a bécsi püspökkel a hadi műveletek tárgyában folytatott beszélgetését. Mire megjegyzi »persisto nel parere, che *diedi in scritto*, che fosse stato meglio applicarsi a Neuheusel, che era colpo sicuro.« Az emlékiratot, melyre utal, nem találtam meg.

[2]) Buonvisi július 3-iki jelentése.

Így háboríttatlanúl folytathatta az ostrom-munkálatokat, melyeket Stahremberg, Bécs hős oltalmazója, vezetett. De a szerencse kedvezései és a könnyen kivívott eredmények után, elbizakodva, abban a meggyőződésben volt, hogy az őrség nem lesz képes ellenállani. Úgy nyilatkozott, hogy a vár öt nap alatt kezökben lesz. Vérmes reményeiben a többi tábornokok is osztoztak.[1])

Pedig a táborban minden hiányzott, a mi rendes ostromhoz szükséges: mérnökök, utászok, tüzérek. E mellett a fegyelemnek, rendnek nyoma sem volt. A herczegek nagy fényüzést fejtettek ki, dús lakomákat rendeztek, magas összegekben kártyáztak. Felügyelet és ellenőrzés hiányában, az élelmiszerek és takarmány beszerzése körül nagy visszaélések gyökeredztek meg; négyszeres-ötszörös árt fizetett a kincstár a szállítóknak; a nyereségben az ezredesek osztoztak.

Buonvisi bíbornok, a mint ezen rendetlenségek és az ostrom-munkálatok szerencsétlen folyamáról értesült,[2]) nem mulasztotta el nyiltan föltárni azokat Leopold előtt, a kinek erélyes előterjesztéseket tett, sürgetve különösen azt, hogy alkalmas vezérekről gondoskodjék. És nem habozott azt a kemény szót ejteni ki: hogy a francziák bizonyára tizenöt nap alatt megvivták volna Buda várát.[3])

Ez alatt nem szünt meg sürgetni, hogy Buda megvivásának siettetése végett, a császár az ostromló sereg szaporítására tegye meg az intézkedéseket; mert ez a legfontosabb érdek, a mely előtt háttérbe kell szorúlni minden más tekintetnek. Ajánlotta, hogy — be nem várva a regensburgi béketárgyalások kimenetelét — a Rajna felé küldött császári ezredeket rendelje Budára, és adja

[1]) O. Klopp. 392.

[2]) Buonvisi 1684. augusztus 20., szeptember 24., november 26. és deczember 3-iki jelentései. Érdekes, a mit a nuntius június 27-iki jelentésében irt, hogy tekintettel a szállításnak és a friss kenyér beszerzésének nehézségére, kétszersült készítését javasolta. Nem tudja, — úgy mond — megteszik-e; mert minden újítás ellen kifogásuk van.

[3]) Valószinűleg Marco d'Aviano, a hires kapuczinus atya, a ki Leopold kérésére, a tábort Buda alá kisérte, volt egyik tudósítója. Őt szintén elkeseredéssel töltötték el az ostromnál és a táborban történtek. Miután fölszólalásai eredménytelenek maradtak, elhagyta a tábort. L. Klopp. 392.

meg a bajor választó-fejedelemnek az engedélyt, hogy hadait Magyarországba vezethesse.

Leopold azt válaszolá, hogy a tanács helyességét belátja; és bár, azt követve, a német birodalomban nagy zavarok keletkezésére adhat alkalmat, a francziákat is nagyobb követelésekre bátoríthatja: haladék nélkül, még az nap, futárokat fog a bajor fejedelemhez és a császári ezredekhez szóló rendeletekkel útnak indítani.[1])

A bíbornok meg volt nyugodva. De, mint utóbb értesült, a rendeletek expediálásával nyolcz napig késtek. »És ez a nyolcz nap — jegyzi meg — vesztünket okozhatja!«[2])

Csakugyan az ifjú Miksa Emánuel, bajor választófejedelem, hatezernyi hadával elkésve érkezett Buda vára alá; megjelenése nem hozta meg a remélt fordulatot. Egyrészről a vezérek egyenetlensége, elbizakodása és a gyakori terv-változtatások, másrészről a közel tizenkétezernyi őrség hősies ellenállása, meghiusították az ostrom sikerét. Míg a táborban az eleség- és takarmányhiány mind nagyobb mérveket öltött: az őszi esőzések nyomaiban járó ragályos betegségek számos áldozatot ragadtak el.

Október végén, miután a hadsereg már mintegy húszezer embert vesztett el, a vezérek kényszeritve voltak arra szánni el magokat, hogy az ostrommal fölhagyva, a megfogyott sereget téli szállásokra vezetik.

Azonban a visszavonulás is nagy rendetlenséggel hajtatott végre, és tetemes veszteséggel járt. Mindenben hiányt szenvedtek a katonák, még elegendő szalma sem volt, melyet az átázott földre, a hol az éjszakát tölteniök kellett, teríthessenek. Míg Komáromba értek, útközben kétezer ember halt meg.[3])

Buonvisi, fölháborodásában, kíméletlen szigort sürgetett a bajok okozói ellen. Ne hagyja magát Felséged — így szólt Leo-

[1]) Buonvisi 1684. augusztus 13-iki jelentése. »Rappresentai — irja egyebek közt — che tutto consisteva nella prestezza, e che sotto Buda si haveva di decidere la sorte della guerra, onde bisognava trascurare tutte 'altre considerazioni, ancorché importantissime, per condurre à fine quest' impresa.«

[2]) Buonvisi szeptember 24-iki jelentése.

[3]) Buonvisi 1684. november 26-iki jelentése.

poldhoz – tévútra vezettetni azok által, a kik a kegyesség gyakorlására intik. Legyen kegyelmes a jók, de kiméletlen a gonoszok iránt. Isten azért adja a fejedelmek kezeibe a hatalmat, hogy azzal alattvalóik érdekében éljenek. Az uralkodóknak úgy kell eljárniok, hogy elmondhassák a szent-irás szavaival: »Szétzúztam a gonosznak fogait, és kiragadtam közülök a prédát.«

Leopold e szavak és az események által mélyen meg volt rendítve. De a nuntius attól tartott, hogy ezen hatás nem lesz állandó. »Az oroszlánok és farkasok üvöltése — úgy mond — elnémítja a bárányok szavát.« [1])

A szent-szék képviselője inkább, mint bárki más, följogosítva érezhette magát a kegyesség és szigor összeegyeztetését hirdetni. Mert kiméletlen nyilatkozatait a részvét és humanitás érzelmei sugalmazták, melyeket tények igazoltak.

A tábori egészségügy a XVII. század végső évtizedeiben még szomorú állapotban volt. A sebesültek és betegek ápolását a kormányok és hadvezérek nem tartották a saját föladatuk hatáskörébe tartozónak. A szerzetes-rendekre bizták; de ezek rendszeres intézkedések és állandó intézmények hiányában, nem tölthették be kellően ezt a hivatást. XI. Incze pápa lelkében ébredett föl az a gondolat, hogy a táborban és ahhoz közel fekvő helyeken állandó, de egyszersmind könnyen szállítható kórházak, rendes fizetést élvező orvosokkal és sebészekkel, szerveztessenek. [2]) Tervét legelőször most, az 1684-ik évi magyarországi hadjáratban valósította. Költségén a budai táborban fölállíttatott ily kórházat, melynek áldásos működése általános elismeréssel találkozott, és áldozatkészségét egy nem várt és czélba nem vett eredménynyel is jutalmazta. Ugyanis a budai kórházban ápolt protestáns

[1]) Buonvisi 1684. deczember 3-iki jelentése.

[2]) Contarini, Velencze bécsi követe, 1683. deczember 26-ikán irja: »Mi disse il Cardinale che il Papa . . . andava pensando anco soccorrere i soldati feriti Alemanni, i quali privi de necessarii rimedii perivano miseramente. . . . La S. S. andava escogitando i mezzi di mantener nell' esercito un Hospital volante de chirurghi e medici salariati, con il solo oggetto di curare gl'infirmi; con che consolato il soldato e sicuro d'haver suffraggio negl'accidenti, che nelle fattioni occadano, sia per assurarsi con più franchezza di cuore ne più assardosi cimenti.«

katonák, úgyszólván, mindnyájan a kath. vallásra tértek, meghatva a pápa gondossága által, melynek fölgyógyulásukat köszönhetik. [1])

Míg Leopold főserege eredménytelenül küzdött Buda várának falai alatt, a másik két hadtestnek sikerült némi eredményeket kivivni. Schultz és Barkóczi, Eperjes alatt, Tökölit meglepvén, futásra kényszerítették, és táborát hatalmukba ejtették; Bártfát, Sztropkót és Makoviczát megadásra kényszerítették; mire Tököli serege egészen fölbomlott, és ő hasztalanul igyekezett nyilt leveleiben, nagyobb török segélyre nyújtva kilátást, pártját összetartani. Leslie tábornok Verőczét táborolta körül, és azt, miután a fölmentésére érkezett török sereget megverte, hatalmába ejtette.

A hármas-szövetséghez tartozó másik két hatalom sem maradt, az 1684-ik év nyarán, tétlen.

A *velenczei senatusnak* kezdetben az volt terve, hogy Dalmátia és Bosznia elfoglalásával kezdi meg a hadi munkálatokat. A köztársaságra, melyet első sorban kereskedelmi érdekek vezettek politikájában, a boszniai gazdag érczbányák gyakoroltak vonzó erőt, mert azok birtoka fölmentette volna a vas-szükségletnek, a krajnai és karinthiai bányákban, nagy költséggel járó beszerzésétől.

Azonban ezen terv ellen a bécsi udvarnál erélyesen fölszólaltak, mivel ott szintén foglalkoztak Bosznia elfoglalásának gondolatával, és azt a reményt táplálták, hogy Bosznia keresztény lakóinak fölkelése — melyet püspökük kilátásba helyezett — könnyűvé fogja tenni a tartomány megszerzését. [3]) Strattmann cancellár figyelmeztette a velenczei követet, hogy a szerződés

[1]) Buonvisi 1684. október 8-iki jelentése.

[2]) Buonvisi 1684. deczember 31-iki jelentéséhez mellékli Veterani tábornok tudósítását Tököli vereségéről, és kiemeli, hogy táborában lefoglalták levelezését, a mely chiffrirozva van ugyan, de megtalálták a hozzá való kulcsot is. — Buonvisi irja, hogy ezen iratokat Bécsbe hozták, és ott nagy titokban tartják; némelyek azt hiszik, hogy a lengyel királylyal váltott levelek is vannak köztök.

[3]) Ezt, valamint a boszniai püspöknek Bécsben járását említi Buonvisi 1684. május 30-iki jelentésében. A püspök szeptemberben ismét Bécsbe jött, és elpanaszolta, hogy a törökök megtudván az ő terveit, boszút állottak rajta, mindenétől megfosztván. (Buonvisi szeptember 24-iki jelentése.)

Magyarország egykori melléktartományaiból Velencze rendelkezésére egyedűl Dalmatiát bocsátja, mely, mielőtt török hatalom alá került, már tényleg a signoria birtokában volt. Ellenben Bosznia sohasem volt Velencze birtoka; egykor a magyar királyokat uralta, és ezek föntartották jogaikat úgy a deszpóták uralkodása alatt, mint később a török hódítás után is, a minthogy a Bosznia területén fönnállott püspökségekre a kinevezés jogát folytonosan gyakorolják.

Mivel pedig a köztársaság bécsi követe nem nyugodott meg, a cancellár Buonvisi közbenjárását kérte ki. Ez azonnal fölkereste Contarinit, és tüzetesen bebizonyította előtte a signoria igényeinek alaptalanságát. Ám — mondá — foglalja el Velencze Albaniát, Epiroszt és Macedoniát; de a magyar korona egykori melléktartományaira ne terjeszsze ki hódításait. Contarini kijelenté, hogy a hallottak teljesen meggyőzték őt, és azokról tudósítani fogja küldőit.

Éppen ekkor Morosini, velenczei procurator, ki útban volt Lengyelország felé, Bécsben időzött. Buonvisi vele is értekezett. Fejtegetései nagy hatást tettek rá. Elismerte, hogy ő maga is Bosznia elfoglalását sürgette; de belátja, hogy a viszonyok iránt nem volt kellően tájékozva. Igérte, hogy irni fog Velenczébe. [1]

És csakugyan, a signoria módosította tervét. Hajóhada Dalmatiából Albaniába vitorlázott le, hol Santa Maura és Prevesa elfoglalásával nyitotta meg dicsőséges hódításai sorát. [2]

A *lengyel király,* tavasz nyiltával, nagy hadjárat terveit forgatta elméjében. A török birodalom belsejébe készűlt nyomúlni. Buonvisi bíbornok, bár az ő lelkesedése is magas czélpontokat szokott kitűzni, kényszerítve látta magát, hogy mérsékletre intse.

»Tervei — úgy mond — méltók az ő nagy szelleméhez; de kétséges, vajjon szövetségesei birnak-e oly erős szárnyakkal, a milyenekre szükségök volna, hogy oly magas régiókba röpüljenek.« [3]

A nuntius javaslatot dolgozott ki arra nézve, mily módon lehetne az oroszok és lengyelek között állandó békességet létesí-

[1] Buonvisi 1684. május 30-iki jelentése.
[2] Hammer. Geschichte des Osmanischen Reiches: III. 767.
[3] Buonvisinek 1684. június 2-ikán a varsói nuntiushoz irt levele.

teni, és így az oroszokat a török elleni actióba bevonni. Azt ajánlotta, hogy a lengyelek mondjanak le Smolenszk herczegségről és Kiew városáról, melyet úgyis az oroszok semmiesetre sem fognak visszaadni; de viszont az oroszok segítsék Lengyelországot a török elleni háborúban. Kifejtette, hogy orosz segítséggel, Sobieski könnyen meghódíthatja a tatár Krimiát, úgyszintén Moldvát és Besszarábiát; azután akár a Dunán túl terjeszkedhetik, akár pedig a fekete tenger mellékeit szállhatja meg, a honnan fenyegető állást foglalhat el a törökök irányában, és nagy kereskedelmi előnyöket biztosíthat országának. [1])

Sobieski nem igazolta a várakozást. Az 1684-ik év nyarán Podoliába nyomult, Choczymot ostrom alá vette; de megvivnia nem sikerült. Azután a Dnieszteren kisérlé meg átvezetni hadait. Ebben is megakadályozta a török haderő. [2])

[1]) Melléklet Bunonvisi 1684. szeptember 3-iki jelentéséhez.
[2]) Hammer. III. 772.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A szent-szék igyekezetei Sobieskit erőteljesebb föllépésre birni. — Buonvisi pénzügyi tervei. — Buonvisi visszahivatását kéri. — Összeütközés a szent-szék és a bécsi udvar között. — Pápai segély. — A nyerges-ujfalusi diadal és Ujvár megvivása.

1685.

I.

A lengyel királyban 1684-ik évi hadi vállalatainak eredménytelensége a szégyen érzetét keltette föl. Igéretet tett tehát, hogy a jövő évben kiköszörüli a hirnevén esett csorbát. [1]) De tervei, melyeket a varsói nuntius útján Buonvisi bíbornokkal közölt, ezt kellemetlenül lepték meg. A következő hadjárat czéljául: Oláhország és Erdély elfoglalását tűzte ki. Mire a nuntius sietett arra figyelmeztetni őt, hogy ama két tartomány minden időkben a magyar koronához tartozott, mely azokról nem mondhat le. De kimélni óhajtván a lengyel király ambitióját, azt a közvetitő javaslatot pendítette meg, hogy Erdélyt és Oláhországot Magyar- és Lengyelország közös protectorátusa alá lehetne helyezni. Erre egy előzményes esetet talált följegyezve Istvánfi történeti munkájában; ugyanis a XVI. század elején István moldvai vajda II. Ulászló magyar király és Zsigmond lengyel király közös protectorátusa alá adta magát, a magyar korona régi jogainak épségbentartása mellett. Egyúttal azt a véleményét fejezte ki, hogy Moldvaország elfoglalását, mert azon tartomány már régtől fogva kivonta ma-

[1]) Marco d'Aviano 1684. deczember 6-ikán Velenczéből irja Leopoldnak, hogy Sobieskitől igéretet kapott »uscir in campagna per tempo e risarcire quello ha trascurato nella passata campagna.« Leopold válaszában kétkedve jegyzi meg: »Le opere dimostreranno il tutto,« Klopp. 393.

gát a magyar korona fönhatósága alól, és távolabb is esik Magyarországtól, Leopold talán nem fogja ellenezni. [1])

Úgyszólván, minden héten intézett egy levelet a varsói nuntiushoz, újabb és újabb érveket hozva föl a lengyel király terve ellen. Egyebek között kiemelte azt is, hogy Leopold és Apaffi erdélyi fejedelem között szerződés áll fönn, és hogy ez utóbbit Sobieski támadása arra kényszerítené, hogy a törökök karjaiba vesse magát. Arra buzdította a lengyel királyt, hogy Moldvát és Bolgárországot foglalja el; terjeszkedjék még tovább, egész Drinápolyig, sőt Konstantinápolyig. E mellett fölkérte, hogy tavasz nyiltával küldjön egy hadosztályt Ungvár és Munkács felé, Tököli ellen; már azért is, hogy ily módon megczáfolja azokat, kik azt hirdetik, hogy a magyarországi fölkelés vezérével szövetségben áll. [2])

Ez ügyben február 12-ikén a következő levelet irja Pallavicini érsekhez Varsóba: »Föl akarom tárni Méltóságodnak lelkem belsejét. A legszorosabb titoktartás kötelezettsége mellett értesítem, hogy Tököli táborában, a lefoglalt irományok között, megtalálták a lengyel királylyal való levelezését. Valóban őrültség volna, ha a császár megengedné, hogy a lengyelek Erdélyben uralmukat megalapítsák. Mert ekkor azután pártfogásuk alá vennék Tökölit, és oly egyesség létrehozását eszközölnék, mely a császárra végtelenül káros következményeket vonna maga után, úgy a Tököli által kivánt fejedelmi terület átengedésével, mint a példa által is, melyet mindazoknak adna, a kik lázadás utján kivánnak előnyöket kiküzdeni. Ha csak példás megfenyítéssel ki nem irtják a lázadás gyökerét, ez az ország sohasem fog biztos békének örvendhetni. És erre, úgy látszik, Isten most alkalmat nyújt. Tököli hivei végtére meggyőződtek a felől, hogy nem az ország szabadságának és a protestáns vallásnak megszilárdítása képezi az ő czélját; hogy mindnyájokat kész török rabszolgákká tenni, csakhogy ő az ország egyik részében, a barbár fönhatóság alatt, uralkodhassék.«

Azért újból intette a lengyel királyt, óvakodjék a liga fön-

[1]) Buonvisi 1684. deczember 8-ikán a varsói nuntiushoz irt levele.

[2]) Buonvisinek 1685. január 15. és 22-ikén a varsói nuntiushoz irt levelei, valamint január 24. és február 11-ikén Rómába küldött jelentései.

maradását veszélyeztetni. Elég tág tér nyilik hódításokra más irányban. Foglalja vissza Podóliát és Ukrajnát. Szállja meg Moldvát. Terjeszkedjék a Dunán túli részeken, nyomuljon a török birodalom szivébe. Ettől rettegtek mindig a törökök, a mint ezt — úgy mond — Istvánfi könyvében is olvashatni, azon beszédben, melyet a történetiró a bébekötést ajánló török muftival elmondat.[1])

Mikor pedig a lengyel király a dalmatiai foglalásoknak Velencze részére történt átengedését hozta föl, és azon nézetét fejezte ki, hogy a császári udvar ép úgy átengedheti neki Erdélyt is: Buonvisi figyelmeztette, hogy a két eset között nagy a különbség; mert Velenczének a török területen kellett volna hódítani, a lengyel király pedig keresztény fejedelmet fosztana meg tartományától. [2])

Majd azon gyanú keletkezett a varsói udvarnál, hogy az Erdélyre és Oláhországra vonatkozó terveket a császár azért ellenzi, mert maga szándékozik elfoglalni ezt a két tartományt. A bíbornok megnyugtatta, határozottan kinyilatkoztatván, hogy ama két tartomány mostani fejedelmeinek uralma alatt meg fog hagyatni.[3])

Sobieski ekkor csakugyan fölhagyott a tervvel, és Apaffi erdélyi fejedelem követét, ki udvaránál megjelent, hogy pártfogását kikérje, szives fogadtatásban részesítve, ajánló levéllel küldötte tovább Bécsbe.[4]) Ő maga pedig seregeit Magyarországba készült vezetni, hogy a császár hadaival egyesüljön, és valamely nagy ütközetben döntse el a hadjárat sorsát. Azonban ezen terv sem talált a császári udvarnál kedvező fogadtatásra.[5])

Buonvisi magára vállalta, hogy a két sereg együttes működésének kivihetetlensége és veszélyei felől a lengyel királyt meggyőzi. Előadta, hogy az elpusztult és inséget szenvedő Magyarország teljesen képtelen két hadsereg ellátására, és egészen tönkre menne; annál inkább, mert a két uralkodó seregének öszpontosítása Magyarország területén, szükségkép ide vonná az

---

[1]) Buonvisinek 1685. február 12-ikén a varsói nuntiushoz irt levele.
[2]) Buonvisinek 1685. február 17-ikén a varsói nuntiushoz irt levele.
[3]) Buonvisinek február 26-iki levele a varsói nuntiushoz.
[4]) Buonvisi márczius 11-iki jelentése.
[5]) Buonvisi február 18-iki jelentése,

egész török haderőt. Rendkivűli szerencse volna ugyan, ha egy nagy ütközettel el lehetne dönteni a hadjárat sorsát; de hátha a törökök nem fogadják el a döntő csatát? Míg tehát a siker bizonytalan, az ország végpusztulása bizonyos. Továbbá a lengyel király terve Lengyelországban, vagy az alsó Duna mellékén, hol kevés vár van, helyesen vitetnék keresztül, mert ott a győzelem nagy területeket hoz a győzőnek hatalmába. Ellenben Magyarország tele van erősségekkel, melyekbe a megvert hadsereg visszavonulhat, és a melyeket a meggyengült győzőnek ostrommal kellene megvívni. Mindazáltal a lengyel király ne gondolja, hogy azért, mivel minden tervét el nem fogadják, őt kellő becsben nem tartják. A helyi viszonyok különbözőségére tekintettel kell lenni. Egyébiránt (az 1683-ik évi hadjárat alkalmával fölmerült egyenetlenségekre és félreértésekre czélozva), még azt is kiemeli, hogy a két uralkodó hadserege között az egyetértést sokkal könnyebb föntartani, ha egymástól távol operálnak, mintha együttműködésre vannak hivatva. [1])

Mivel pedig Sobieski ragaszkodott ahhoz, hogy egy nagy csatában semmisíti meg az ozmán hatalmát, Buonvisi ismételve és kiegészítve érveit, ezekhez egy határozott nyilatkozatot csatolt. Ő — úgy mond — minden egyébtől is eltekintve, nem tanácsolhatná Leopoldnak, hogy egy ütközet koczkájára tegye föl országait. Ugyanis, míg a lengyel király, ha a csatának szerencsétlen a kimenetele, visszatér országába, és egész vesztesége azon halottakra szorítkozik, a kik elestek; Leopoldra egészen más következményeket vonna maga után a vereség: megnyitná örökös tartományait a török hadak előtt, és talán megújulna Bécs ostroma. Itt tehát ugyanazon eset forog fönn, mint a mikor Prospero Colonna, a hirneves olasz hadvezér (a XVI. század elején) vonakodott a francziákkal egyesűlni; és ajánlatukat azon nyilatkozattal utasítá vissza, hogy a koczkáztatás nem egyenlő, mert míg a francziák talán csak néhány társzekeret vesztenek, ő az egész milánói államot vesztheti el. Most is, míg a lengyel király talán csak társzekereit áldozza föl, a császár összes államait

---

[1]) Buonvisinek 1685. február 26-ikán a varsói nuntiushoz irt levele és márczius 4-iki jelentése.

elvesztheti. Nem kételkedik, hogy a lengyel király eszes és vitéz hadvezér; de — egy olasz közmondást idézve — megjegyzi, hogy a bolond is jobban ismeri a maga házát, mint a bölcs a másét. A lengyel király tehát hagyjon föl a veszélyes tervekkel; e helyett fordítsa figyelmét a saját ügyeire; vezesse helyesen az országgyűlést, nyugtassa meg a rendeket, kik a jogaik és törvényeik ellen elkövetett sérelmek miatt neheztelnek. »A törvények megtartása a köztársaság szemeinek pupilláját képezi, melynek érintése az egész testre visszahat.« [1])

Az alatt, míg a lengyel királylyal az 1685-ik évi hadjárat terve iránt a tárgyalások eredménytelenül folytak, márczius közepe táján egy örmény ügynök érkezett meg Bécsbe, a nagyvezér békeajánlatával. Ugyanakkor jött meg Apaffi erdélyi fejedelem követe, Inczédi Mihály, kinek szintén az volt föladata, hogy a béke létesítésére ajánlatot terjeszszen elő; de titkon fejedelme nevében azt tanácsolta, hogy ne fogadják el az ajánlatot, sőt bátran folytassák úgy a törökök, mint Tököli ellen a háborút, melyre a viszonyok igen kedvezők. [2])

Inczédi, ismervén a nagy befolyást, melyet a pápai nuntius a császári udvarnál gyakorol, azon kérelmet intézte hozzá, hogy látogatását fogadja el. A bíbornok biztosította, hogy szivesen fogja látni, sőt a kalvinista ügyviselőt azonnal ebédre hivta meg, hogy így — mint Rómába irja — mélyebb pillantást vethessen az ő tárgyalásainak titkaiba, és »a vallási tekintetben nagyrészt elszakadt nemzet büszke szellemének megszelidítésére,« az első lépést megtegye.

A mint Inczédi belépett hozzá, azon nyilatkozattal fogadta, hogy remélli, jelentést fog tenni arról, hogy a bíbornokok az erdélyiek iránt nem táplálnak ellenséges érzületet, a mint ők hiszik, sőt ellenkezőleg hő vágygyal vannak eltelve, hogy őket az igaz egységhez visszavezessék.

Inczédi alázatteljes hangon válaszolá, hogy ő eminentiájának előzékenysége valóban nem kevéssé lepte meg.

A bíbornok a társalgást azzal kezdette meg, hogy vendégé-

[1]) Buonvisinek 1685. ápril 2-ikán a varsói nuntiushoz irt levele.

[2]) Buonvisi 1684. márczius 11. és 18-iki jelentései.

től az Erdélyben fönnálló vallási viszonyok felől tájékozást kért. Mire Inczédi előadta, hogy a törvény a katholikusok, kálvinisták, lutheránusok és arianusok részére egyenlő szabadságot biztosít.

De Buonvisi azonnal más tárgyra ment át. Azért hivta meg — úgy mond — ebédre, hogy jeles személyi tulajdonaiért megtisztelje, nem azon szándékkal, hogy vallási vitatkozásba bonyolítva, terhére legyen; de mégis futólag megjegyzi, hogy mind a négy vallásfelekezet tanítása szerint csak egy apostoli egyház létezhetik, így tehát a négy vallás közől három szükségkép hamis, és az ily módon felekezetekre megoszlott állam nem boldogulhat; a minthogy Magyarország romlása is az ősi vallás megváltoztatásából származott, a mely a lázadásokat és a török hódítást vonta maga után. Ekkor azután abbahagyva a vallás ügyét, a követ küldetésének czéljai felől kérdezősködött.

Inczédi előadta, hogy fejedelme, a portáról vett parancsnak engedelmeskedve, tájékozást kiván szerezni az iránt, vajjon a császári udvarnál van-e hajlandóság a békére; de egyszersmind, tekintettel a kedvező körülményekre, a háború folytatását tanácsolja. Arra, hogy fejedelme és a császár között szövetség létesítése iránt tárgyalást indítson, megbizó-levele nem hatalmazza föl; de meg van győződve a felől, hogy fejedelme ily szövetségre hajlandó, mert a törökök tűrhetetlen követeléseitől szabadulni kiván, és Tökölit, ki folytonosan ármánykodik, hogy őt a fejedelemségtől megfoszsza, meg akarná semmisíteni.

A nuntius fölvilágosítást kért az iránt, miként történhetett az, hogy a fejedelem Tököli birtokait a porta engedélyével elkobozta, míg a porta másfelől pártolja és segítségben részesíti Tökölit. Mire azt a választ kapta, hogy a szultán voltaképen kényszerítve volt az engedélyt megadni, és a fejedelemtől semmit sem tagadhat meg, nehogy az engedelmességet fölmondja, a mely esetben példáját az oláh fejedelem követné, és ők ketten a moldvai vajdát is csatlakozásra kényszeríthetnék.

Buonvisi sajnálatát fejezte ki a fölött, hogy a követ nincs fölhatalmazással ellátva, és így az egyesség létrejötte, a mely mindkét félre nagy előnyöket nyújtana, haladékot szenved; de remélli, hogy ő fensége, mihelyt meggyőződik arról, hogy Erdély szabadságát veszély nem fenyegeti, és itt csak barátságukat, szö-

vetségöket keresik: készséggel föl fogja karolni az alkalmat, melyet Isten nyújt Magyarország fölszabadítására a török járom alól. Inczédi kijelenté, hogy ezen reménységben ő is osztozik.

Mindazáltal a nuntius, bár megnyugtatást merített az Apaffi szándékaira és a törökök szorult helyzetére vonatkozó közlésekből, ezek őszinteségében nem bizott egészen. Azt a körülményt, hogy Inczédi a tárgyalások megindítására fölhatalmazást nem hozott magával, úgy magyarázta, hogy a fejedelem időt akar nyerni, és elhatározását a jövő hadjárat kimenetelétől teszi függővé. [1])

Egyébiránt a resolutio, melyet a császári kormány Inczédi előterjesztésére adott, szintén határozatlanul hangzott: »Ő felsége oly nagymérvű hadikészületeket tett, hogy az európai békeség idején, szövetségesei közreműködésével, a török ellen indítandó háborúban biztos sikert igérhet magának; mindazáltal a keresztény vér ontásának meggátlása végett, a törökök békefölteteleit, a mennyiben azok úgy őt, mint szövetségeseit kielégítik, kész meghallgatni.«

II.

Buonvisi már az év (1685.) első napjaiban sürgetni kezdette Rómában újabb segélyösszegek megajánlását. [3]) Mivel pedig tudomása volt arról, hogy a Buda ostrománál elkövetett hibák és előfordúlt rendetlenségek a pápát nagy mértékben lehangolták, elkedvetlenítették,[4]) egyik jelentésében megjegyzé, hogy — úgy mond — »igyekeznünk kell, hogy a hibákat jóvá tegyék, de nem szabad miattok a segély megvonása által boszút állani.« Nem hallgatta

[1]) Buonvisi 1685. ápril 1-i jelentése.

[1]) Buonvisi 1685. ápril 8-iki jelentése.

[3]) Buonvisi 1685. január 7-iki jelentése.

[4]) Az államtitkár 1684. deczember 16-iki jegyzékében a pápa sajnálatának ad kifejezést a budai táborban tapasztalt rendetlenségek fölött, melyek egyéb következmények mellett, Isten haragját is fölkeltik »onde non deve recar ammirazione si non si è proseguito nelle vittorie.« — A nuntius január 7-iki jelentésében irja, hogy előterjesztést tett a minisztereknek, kik azzal mentegetik magokat, hogy a kártyajátékról nem volt tudomásuk, a jövőben el fogják tiltani.

el azon aggodalmát, hogy a segély megtagadása a törökökkel való békekötést vonhatná maga után. [1])

Időközben Pio bíbornok-protector bemutatta a pápának Leopold levelét, melyben három kérést intéz hozzá; úgymint: bocsássa rendelkezésére ő szentsége azon 80,000 tallérnyi összeget, melyet a szent-Ferencz-rend egy római banknál letéteményezett; térítse meg neki azt a 200,000 tallért, melyet az 1683-iki hadjárat idején a lengyel királynak előlegezett; engedje meg az egyházi javak egy harmad részének a hadjárat czéljaira elidegenítését.

A pápa válasza, mely magán viseli a kedvezőtlen hangulat nyomait, úgy szólott, hogy a szent-Ferencz-rend 80,000 tallérja magában foglaltatott azon 250,000 tallérban, mely Leopoldnak a múlt évben segélypénzűl kifizettetett; az előlegezett összeg megtérítése a lengyel királyt illeti; az egyházi javak elidegenítése ügyének tanulmányozására és javaslat előterjesztésére bizottságot küldött ki. [2])

Ugyanekkor a császári udvar a hadi készületek költségeinek részben födözésére alkalmas forrást vélt találni az (1685. január 14-ikén) elhúnyt *Szelepcsényi* esztergomi érsek dús hagyatékában. Eltekintve azon közel félmillió forintnyi összegtől, melyet a primás, Bécs ostroma idején, Leopoldnak kölcsön adott, végrendeletében pedig Esztergom székesegyháza és erődítményei helyreállítására szentelt; hagyatékában 80,000 frt készpénzt s nagy értékű arany- és ezüst készletet, tetemes mennyiségű gabonát találtak; a mihez általa szerzett több uradalom járult. Mindezt legnagyobb részben collégiumok és templomok javára hagyományozta. [3]) A kormány azt óhajtotta, hogy úgy a készpénzt, mint az ingó és ingatlan hagyatékból befolyó összegeket hadi czélokra fordíthassa, azon kötelezettséggel, hogy maga idején a végrendeletben kijelölt intézmények javára meg fogja téríteni.

Buonvisi hathatósan támogatta a kérelmet. Sőt tovább ment. »Bevallom — irja egy alkalommal az államtitkárnak —

---

[1]) Buonvisi 1685. január 24-iki jelentése.

[2]) Az államtitkárnak 1685. január 13-iki jegyzéke.

[3]) Buonvisi 1685. márczius 4-iki jelentése.

én czélszerűnek találnám, hogy az összes alapítványoknak hadiczélokra fölhasználása engedtessék meg. Mert ekkorig a nagyszámu magyarországi collégiumok ő felségének nemcsak hasznára nem voltak, de inkább ártottak; annyira fölingerelték az eretnekeket, hogy ezek a török háborút vonták ránk. Most már több a collégium, mint a vármegye, és több a növendék pap, mint a katona. Ez az általam ajánlott intézkedés, habár az a látszata volna, mintha az egyház az alapítványoktól megfosztatnék, és az alapítók szándéka megsértetnék, nézetem szerint az összes egyházra inkább előnyös volna, mert lehetővé tenné a háborúnak erélylyel folytatását, visszafoglalnók az ország elvesztett területét, fölszabadítanók a török rabságból a lakosokat, és visszaszereznők számos püspökség, káptalan s apátság és más javadalmak birtokait... A jezsuiták valószínűleg neheztelnének, ha attól, a mit nagy igyekezettel az esztergomi érsek végrendeletében szereztek, megfosztatnának. De ők már is mérhetetlen kiterjedésű birtokokat kaptak a császártól Magyarországon, és az ausztriai ház uralkodói oly nagyszámú uradalmakat adományoztak nekik az örökös tartományokban, hogy önmagokat elszegényítették. Részvétet kellene tehát tanusítaniok a jelen szorúlt helyzetben; és biztosak lehetnek a felől, hogy jobb időkben ismét tapasztalni fogják bőkezüségöket. E mellett, ha az esztergomi érsek hagyatéka most a közszükségek födözésére átengedtetik, ez arra fogja a magyarországi főpapokat inteni, hogy ne halmozzanak össze életökben kincseket; és a szerzetesek is, a kik őket netán pénzgyűjtésre késztetik, hogy azután a halál közeledtével, az ő óhajtásaik szerint rendelkezzenek vagyonukkal; ezentúl inkább arra fognák őket buzdítani, hogy jövedelmeikkel életökben tegyenek annyi jót, a mennyit lehet.« [1])

A pápa csakugyan nem habozott úgy az esztergomi érsek, mint az elhúnyt bécsi püspök hagyatéka nagy részének hadi czélokra fordítását megengedni. Majd elrendelte, hogy Leopold örökös tartományaiban, a szerzetes rendek által az utolsó hatvan esztendő folyamán szerzett ingatlan javak harmadrésze bocsáttassék eladásra és értékök a háború szükségeire fordíttassék. Ezen mű-

[1]) Buonvisi 1685. ápril 15-iki jelentése.

velet végrehajtására Buonvisi bíbornokot és Kollonich győri püspököt pápai biztosokká rendelte. [1])

Egyszersmind fölszólítás ment a német birodalom egyházi fejedelmeihez, hogy hadaikat mielőbb bocsássák a császár rendelkezésére. Az összes nuntiusok megbizattak, hogy a főpapokat segélyösszegek megajánlására és gyűjtésére szólítsák föl. A pápa búcsút engedélyezett mindazoknak, kik a hadjárat sikerének előmozdításához adományokkal és imádsággal hozzájárúlnak.

Az eredmény nem maradt el. Márczius végén az államtitkár értesíti Buonvisit, hogy a salzburgi érsek, a würzburgi és paderborni püspökök hadakat fognak küldeni; a salzburgi érsek 75,000 forintot készpénzben és 25,000 forint értékű puskaport, a trienti püspök, papságával együtt, 200,000 forintot, a brixeni püspök 16,000 forintot ajánlott föl. [2])

Európa minden részében folytak a gyüjtések. Buonvisi bíbornokhoz küldettek a pénzek, részint hadiczélokra, részint a kórházak föntartására. [3])

De a pápa a maga hozzájárulását sem tagadta meg. A nuntius jelentéseiből *Ujvár* visszafoglalásának nagy fontossága felől értesülvén, e czélra (ápril elején) százezer forintot, majd néhány hónappal utóbb, Buonvisi esdekléseit meghallgatva, ismét ötvenezer forintot; a horvátországi bánnak, hadai föntartására, tizenötezer forint fizettetett ki; a kórházak czéljaira pedig tizezer forintot és tetemes balzsam-készletet küldött. [4])

A szent-szék, ezen bőkezűségével annál jelentékenyebb szol-

---

[1]) A pápai breveben eredetileg egyik biztossá a bécsi püspök volt kijelölve, halála után helyébe a gurki püspök rendeltetett, de ez aggkorára utalva, el nem fogadta a megbízást, és akkor azután került Kollonichra a sor.

[2]) Az államtitkár 1685. márczius 24-iki jelentése.

[3]) Buonvisi 1685. ápril 1-én irja, hogy egy luccai confraternitás 196 forintot küldött; a császárné a kórházakra fehérneműt ajánlott, előkelő hölgyek gyűjtenek. Május 20-ikán jelenti, hogy a monstellai apáttól 40 spanyol dublon, az altaripai apáttól 42 magyar arany, a luzerni kanton papjaitól 467 scudo érkezett; az esztergomi kórház czéljaira fogja fordítani. Július 1-én említi, hogy az olmützi püspök 4000 forintot küldött.

[4]) Az államtitkár 1685. ápril 7-iki jegyzéke. Buonvisi 1685. május 20., június 17., 24. és augusztus 5-iki jelentései.

gálatokat tett, mert a hadikészületek megindításánál, a császári kincstár szomorú helyzete számtalan nehézséget támasztott.

Ezen elévült bajjal Buonvisi gyakorta foglalkozik jelentéseiben. Két forrásra vezeti vissza: egyik a kezelés hűtlensége és félszegsége, a másik az udvarnál uralkodó pazarlás.

A császári kamara elnöki tisztében a sikkasztó Zinzendorfnak utódja, a becsületes és buzgó Abele 1683-ban meghalálozván, helyét gróf *Rosenberg Farkas* foglalta el, a ki ismét nem állott nehéz helyzete igényeinek magaslatán; sem képessége nem volt uj jövedelmi forrásokat nyitni a folyton szaporodó szükségletek kielégítésére; sem erélye, hogy a takarékosság elvének érvényt szerezzen. Mellette a legfontosabb állást a császári hadsereg vezér-biztosa (Commissario Generale) foglalta el, kinek hivatása volt a hadsereg szükségleteiről gondoskodni. Ezen tisztet gróf *Breuner Siegfried* viselte, ki tehetetlenségét az 1683-iki hadjáratban bebizonyította. Mikor 1684. elején az udvarnál elbocsátása szóba jött, Buonvisi utasítást kapott, hogy eltávolításának elérésére mindent mozdítson meg. Azonban ezen alkalommal czélt nem ért. [1])

Buonvisi több izben lépett föl, a pénzügyi administratió részleteire vonatkozólag is javaslatokkal. A kamara-elnök, a mikor a kincstár üres volt, a hiány födözésére csak egy módot ismert: bankároktól és gazdag főuraktól kölcsönöket venni föl, nem ritkán 6% kamatra, a mi azon időben uzsora természetével birt. Buonvisi ezen bajon segítni óhajtva, a császárnak tervet nyujtott be, melyben azt ajánlja, hogy az Olaszországban üdvösnek és gyakorlatinak bizonyult állami takarékpénztárak (Monti) intézményét honosítsa meg, minden országa és tartománya fővárosában. Ezen takarékpénztárak kisebb összegekről szóló, 4%-os államkötvényeket bocsátanak ki, a melyeknek alapját és födözetét az állami jövedelmek képezik, miért is azokban a kisebb tőkepénzesek tömegesen helyeznék el megtakarított pénzöket, és az államkincstár olcsó kamatra pénzkészlettel rendelkeznék. [2])

---

[1]) Buonvisi 1684. márczius 12-iki chiffrirozott jelentése. Az államtitkár 1684. május 27-iki chiffrirozott jegyzéke.

[2]) Buonvisi 1684. február 7-iki jelentése.

Leleményes szelleme nem fogyott ki a közjövedelmek szaporítására czélzó javaslatokból, bár az intéző körökben viszhangra nem talált. Egyik jelentésében éles szavakkal fejezi ki panaszát, mert államkötvények kibocsátására vonatkozó tanácsát meg nem hallgatták, sőt »a főurak, kik jobbnak látják az uradalmakat zálogba venni, és hat százalékos uzsorakamattal kölcsönöket kötni, kabbalistának nevezték el őt.«

»Emlékeztettem a császárt arra, — így folytatja — hogy a háborút lehetetlen folytatni a rendes jövedelmekkel, és rendkivüli eszközökhöz kell nyúlni; egyebek között ajánlottam a dohány- és a szeszadó behozatalát; de javaslatomat elvetették.«

»Ő szentsége egyenes parancsára szóltam a takarékosságról, melyet a pápa oly nagy sikerrel alkalmazott; de mivel az sokaknak érdekét sérti, nem hallgattak meg.«

»Előterjesztéseket tettem, hogy a közjövedelmek fokozására, csekély költséggel, hajózást rendezzenek be, a mi által a gabonát és bort, a vasat és rezet értékesíteni és az országot pénzzel elárasztani lehetne. De nem karolták föl, mert komoly munkát igényelne, a mire itt hiányzik a hajlam.«

»Megfontolva azt, hogy Ausztriában a marhatenyésztés hanyatlik, mi a földművelésre is káros hatást gyakorol, és rövid idő alatt Bécs városának hússal ellátása lehetetlenné fog válni: azt tanácsoltam, hogy legalább egy esztendőre tiltsák el a borjuk vágását, minek az volna következménye, hogy az ország bővelkednék ökrökben, és Bécs városa húsban, azon esetre is, ha Magyarországból nem lehetne szállítani. De kinevettek.«

»Végre elmondtam, hogy a római campagna még inkább néptelen, mint Ausztria, és mindamellett művelésére elegendő számban vannak munkások, kik más vidékekről jönnek. Ezért azt tanácsoltam, hogy a többi örökös tartományokból telepítsenek be földműveseket. Azt mondták, hogy az erőszakos eljárás volna. Mire én azt válaszoltam, hogy ha a mult esztendőkben a csallóközi erődítmények építésére, minden haszon nélkül, tudtak munkásokat távol vidékekről hozni; még inkább meg lehet ezt tenni, oly czélból, hogy az országot termékenynyé tegyék. De meg nem

hallgattak. Meggyőződtem tehát arról, hogy tőlünk csak segítséget várnak, nem tanácsot.« [1])

Mindazáltal a pénzügyi administratió tekintetében mégis egy jelentékeny eredményt tudott fölmutatni. A császári hadsereg vezér-biztosa, miután az 1684-ik évi hadjárat alkalmával tehetetlenségét bebizonyította, fölmentetett hivatalától. És *Rabatta* tábornokban olyan utódot nyert, a ki becsületessége, fáradhatatlan buzgalma, ügyessége által Buonvisi teljes bizalmát és folytonos magasztalásait érdemelte ki. De a nuntius, bár örömmel fogadta e változást, abban a visszaélések megszüntetésének és a bajok orvoslásának biztosítékát nem láthatta; ezen czél elérése érdekében sürgetően szükségesnek tartotta a hadi tanács és a császári kamara elnökeinek: Hermann bádeni őrgrófnak és Rosenberg grófnak elbocsátását.

Buonvisi már az által, hogy Breuner elbocsátását sürgette, annak barátait ellenségeivé tette.[2]) Ezeknek számát még szaporította, mikor az új vezér-biztos iránt bizalmát olyan tüntető tényekkel tanusította, melyekben a kamara-elnök joggal láthatta saját személye iránt a sértő bizalmatlanság nyilatkozatát. Mikor ugyanis ápril közepe táján a pápa által küldött százezer forintot kézhez vette, ezen összeget a helyett, hogy a kamaraelnöknek szolgáltatná át, egyenesen Rabatta tábornoknak engedte át, azon utasítással, hogy az Ujvárt körülzáró, nagy szükséget szenvedő hadtest élelmezésére fordítsa.

Rosenberg gróf ezért heves szemrehányásokat tett a nuntiusnak. »Vajjon — kérdé tőle — sikkasztónak tartja-e őt, hogy a pénzt nem akarja rábizni?« A bíbornok higgadtan válaszolt. »Ő — úgy mond – teljesen megbízik benne, és lovagias jellemű embernek tartja; de mivel az ő kezei között levő pénzekre sok felől igényeket támasztanak, jobbnak látta a pápai segélyt egyenesen annak adni át, a ki azt rendeltetésére fordítani van hívatva.« [3])

Később maga a császár fordúlt hozzá azzal a kéréssel, hogy

---

[1]) Buonvisi 1685. ápril 8-iki jelentése.

[2]) Buonvisi idézett ápril 8-iki jelentése.

[3]) Buonvisi ápril 22. és 29-iki jelentése.

50,000 forintot adjon, és pedig »a kamara-elnök megvigasztalása végett« egyenesen ő neki. A nuntius késznek nyilatkozott, de csak azon föltétel alatt, ha a kamara-elnök megigéri, hogy a pénzt azonnal átszolgáltatja Rabattának. És úgy történt. [1])

Egyébiránt véleménye Rosenberg gróf személyéről és administratiójáról nem változott meg, a miért is megbuktatására czélzó törekvéseivel nem hagyott föl. [2])

Gróf Erdődy Miklós horvátországi bán kezeihez nem habozott a pápa által a horvát hadak fizetésére küldött tizenötezer forintot kifizetni. Azonban a nyár folyamán értesült, hogy a horvátok nem akarnak eleget tenni kötelezettségeiknek, és összesen ezer lovast sem állítottak ki. E miatt éles hangon írt levelet intézett a bánhoz. »Ő szentsége — úgy mond — kénytelen lesz azt hinni, hogy a segélypénzt magán czéljaikra fordítják, és többet nem fog küldeni; mert utalhatnak ugyan a nagy csapásokra, melyek Horvátországot érték; de azoktól más országok sem voltak megkimélve; és a horvátoknak hálát kell adniok Istennek, hogy két-három esztendő áldozatai árán, az állandó békeség áldásait biztosíthatják magoknak. [3])

Buonvisi az udvar pazarlásainak megszűntetésére is több-

---

[1]) Buonvisi 1685. július 1. és 22-iki jelentése.

[2]) Buonvisi június 3-iki jelentésében ezen súlyos szavak olvashatók : »Sopra l'angustire del Padrone fanno il loro traffico i Ministri, havendolo hormai spogliato de tutto il suo patrimonio con loro vantaggio proprio.« Érdekes, hogy Buonvisi actiói felől e tekintetben mily hirek jöttek forgalomba. A hollandi köztársaság bécsi ügynökének 1685. július 22-iki jelentésében olvassuk : »Der Cardinal hat von dem Kaiser Rechnung begehrt deren bei einer Zeit hero aus Italien ihme übermachten Gelder, und sollte ihme in faciem gesagt haben, wenn er wegen seiner Ministres nicht besser würde zuschauen, so würde er heuer vor den Türken mehrers lauffen müssen, als vor zwei Jahren geschehen.« (A haágai állami levéltárban.)

[3]) Buonvisinek 1685. július 27-én a horvát bánhoz irt levelében. — A bán igazoló iratot küldött Buonvisinek, és a Dráva mellett parancsnokoló Leslie tábornok által is állíttatott ki bizonyítványt arról, hogy a horvátok kötelességeiket hiven teljesítették, érdemeseknek bizonyúltak a pápa támogatására. A minthogy csakugyan nagy részök volt a Dráva mellett kivivott győzelemben és Eszék visszafoglalásában. A nuntius sietett erről jelentést tenni Rómába, megjegyezvén, hogy a vádak azoktól származnak, a kik irigykednek a pápa kegyeire és segélyére, melyben a horvátok részesülnek.

ször tett lépéseket. Már 1683-ban szándékozott az udvarnál keresztűl viendő reform iránt javaslatokat előterjeszteni; de visszatartották őt a Rómából vett utasítások, melyek azt hangsulyozták, hogy az udvar belügyeibe avatkozni nem tartozik a diplomatia hatásköréhez. De az 1683-iki hadjárat után a római curia álláspontja megváltozott.

Most — irja az államtitkár az 1684-iki év első napján — más körülmények forognak fönn. A jelen szükség közepett, nagy háború küszöbén állva, idején van az udvart takarékosságra inteni; joga van erre különösen a pápának, a ki az utolsó hadjáratban oly nagy áldozatokat hozott, és képtelen ilyeneket hozni a jövőben. A nuntius tehát úgy a császárnak, mint a minisztereknek, tegyen megfelelő előterjesztéseket. [1])

Buonvisi sietett megfelelni a pápai rendeletnek. Minden alkalmat fölhasznált arra. Leopold készséggel igért mindent, és hajlott is egyes esetekben a nuntius szavára, melyet a gyóntató támogatott. Így példáúl tavasz nyiltával egy vadászati kirándulásról, melyre az előkészületek meg voltak téve, lemondott, mikor Buonvisi figyelmeztette, hogy jobb volna a hadikészületekre fordítani a költséget. [2])

Azonban a császár, valamint politikai ügyekben nem volt képes minisztereinek befolyása alól emancipálni magát: úgy udvarában egészen nejének és még inkább anyjának szava volt irányadó.

Eleonora özvegy császárné, Károly neversi herczeg és mantuai fejedelem leánya, a franczia és olasz udvarok frivolitását és fényüzését honosította meg, mely a szigorú és viszonylag egyszerű császári udvarnál kétszeresen kirívó vala. Népes és fényes udvart óhajtván tartani, ifjú udvarhölgyeinek nagy szabadságot engedett, hogy a főrangú fiatalságra vonzerőt gyakoroljanak. [3]) De míg ezen a szigorú erkölcsű nuntius nagy mértékben megbotránkozott, — zenekedvelő lévén ő maga is, szivesen kereste föl az özvegy császárné

---

[1]) Az államtitkár 1684. január 1-én irt chiffrirozott jentése.

[2]) Buonvisi 1684. ápril 25-iki chiffrirozott jelentése. — Az államtitkár május 13-iki chiffrirozott jegyzékében elismerését fejezte ki a fölött.

[3]) Buonvisi 1684. május 9-iki chiffrirozott jelentése.

udvarát, melynek zenekara a legjobb zenével gyönyörködtette a főrangú köröket. [1])

Rómából Buonvisi ismételve fölhivatott, hasson oda, hogy a császár az udvar és a nemesség erkölcseinek javítására erélyes eszközöket alkalmazzon; példa-adás végett környezetéből eltávolítva, hivatalaiktól megfosztva és számüzve néhányat azok közől, kik erkölcsi tekintetben leginkább kifogás alá esnek. [2])

És habár Buonvisi azt válaszolta, hogy Leopoldot erélyes intézkedések foganatosítására, súlyosabb büntetések alkalmazására birni lehetetlen, mert természetét nem változtathatja meg; [3]) a pápa oda utasította, hogy a botrányok megszüntetése végett semmiféle eszközt se hagyjon fölhasználatlanúl, és a pápa nevében a császárné gyóntatójával szóljon. [4])

Mire a nuntius azt válaszolta, hogy a gyóntató, megbízhatatlan és tapintatlan ember lévén, közbenjárását nem veheti igénybe; de ajánlotta, hogy a pápa beszéljen a Jézus-társaság generálisával, és általa hasson a gyóntatóra. [5])

Buonvisi folytonosan kapott Rómából utasításokat, hogy az udvarnál a takarékosságot hirdesse. Erre a pénzügyi helyzet közvetlen szemlélete is késztette őt; tanúja volt nem egyszer, hogy a nagy bajjal összegyűjtött csapatokat fegyverrel és élelmiszerekkel ellátni nem voltak képesek. Ezért, például, előterjesztést tett a tábornokok számának túlságos szaporítása ellen; arra utalt, hogy helyesebb volna a katonák fizetésére fordítani a pénzt. [6])

De figyelmeztetéseit a miniszterek nem csak rossz néven vették, hanem oly megjegyzésekkel utasították vissza, a melyek őt méltán fölháboríthatták volna. Így egyszer, május hó folyamán, a császár által rendezett költséges mulatságok ellen fölszólalva, azt a megdöbbentő szót vetették oda, hogy a császár életét rövidíti meg az ilyen tanácsokkal. De a nuntius mindenkiben jóhiszemű-

---

[1]) Buonvisi 1684. márczius 14-iki jelentése.

[2]) Az államtitkár 1684. márczius 4-iki chiffrirozott jegyzéke.

[3]) Buonvisi márczius 28-iki chiffrirozott jelentése.

[4]) Az államtitkár ápril 15-iki chiffrirozott jegyzéke.

[5]) Buonvisi május 9-iki chiffrirozott jelentése.

[6]) Buonvisi 1685. márczius 25-iki jelentése.

séget tételezve föl, elismerte, hogy a császárt a sok munka teljesen kimerítette, minélfogva félteni lehet életét. [1])

Mindazáltal július elején a császár előtt fölolvasta a bíbornok-államtitkár ujabb jegyzékét, mely a takarékosság kérdését tárgyalta. És a maga részéről is kérte, hogy legyen tekintettel a pápa atyai intelmére és a saját válságos helyzetére. [2])

Ezen intelem éppen időszerű volt; mert ekkor történtek a nagyszerű készületek a lovagias ifjú bajór választó fejedelem és Leopold leánya, Mária-Anna főherczegnő egybekelésére. Buonvisi azt óhajtotta, hogy a menyegzőt a hadjárat befejezése után tartsák, vagy legalább azt, hogy a vőlegény ne jőjjön túlságosan nagy számú kisérettel, melynek ellátása is a császári kincstárt terhelte volna. [3])

Valahányszor Rabatta tábornok, mint hadi vezér-biztos a hadjárat szükségeire a kamara-elnöktől pénzt kért, ettől rendszerint azt a választ kapta, hogy mindenki gondoskodjék a maga szükségeiről, a hogy tud; egy forintot sem adhat, mert a menyegzői ünnepélyek a kincstárt teljesen kimerítették. [4]) És ez szószerint valóság volt; mert mikor a paderborni püspök által küldött száz gyalogos Bécsbe érkezett, a püspök által Pozsonyig kifizetett hajókon, azt a csekély összeget, mit a hajósok kivántak, hogy Esztergomig szállítsák a csapatot, a kamara-elnök nem fizethette meg; és a nuntiusnak kellett kiszolgáltatni. [5])

III.

Az 1684-ik évi hadjárat szégyenteljes kimenetele mélyen megrendítette Buonvisi bíbornok lelkét. Majd azon tapasztalás, hogy a tehetetlenség és önzés által a szent-szék nemes szándékainak valósítása elé gördített akadályok elhárításán sikertelenül fáradozik; hogy a császár és az ő országainak java iránt érzett meleg érdeklődés által sugallt erőfeszítései, hála és elismerés

[1]) A márczius 20-iki jelentés.
[2]) A július 8-iki jelentés.
[3]) Imént idézett jelentésében.
[4]) Buonvisi július 22., 29. és augusztus 12-iki jelentései.
[5]) A július 29-iki jelentés.

helyett, ellenséges indulatot támasztanak ellene; a csüggedés gondolatát ébresztették föl benne.

Ehhez egyéb nehézségek járultak. A Bécsben uralkodó drágaság miatt, jövedelmei nem voltak elegendők, hogy rangjához illőn ellássa házát; adósságokba kellett bonyolódnia.[1]) És a bíbornoki méltóság, a nélkül, hogy tekintélyének súlyát növelné, állását még még inkább nehézzé tette. Ugyanis a pápai udvar fölfogása szerint a bíbornokok, mint a római egyház választó-fejedelmei, rangban a koronás uralkodók és családjok tagjai után következtek. A császári udvarnál ezt el nem ismerték. Ott eltérő gyakorlat uralkodott. Azt kivánták, hogy a bajor választó-fejedelem, és még Károly lotharingiai herczeg is — ki időközben a császár leányát, az özvegy lengyel királynét nőül vette, — Buonvisi bíbornok előtt foglaljon helyet. Sőt a császárné megtagadta tőle azon kitüntetéseket, melyek a fejedelmi családok sarjait megillették.

Az etiquette, főleg az úgynevezett praecedentia kérdései, a korábbi századok udvari és állami életében nagy fontossággal birtak, s gyakran komoly bonyodalmaknak, nem egyszer végzetes súrlódásoknak forrásaivá lettek.

Ezen esetben is, az 1684-ik év folyamán, hosszas tanácskozás és jegyzék-váltás tárgyát képezte Buonvisi bíbornok fogadtatásának kérdése. És miután azt kielégítő módon megoldani nem sikerült, ő a rangját illető jogokat azzal óvta meg, hogy a sérelmek elől kitért, az udvari ünnepélyektől távol tartotta magát.[2])

Buonvisi elkeseredése tetőpontját érte el, mikor arról győződött meg, hogy az egyházi rend körében is vannak ellenségei. Különösen a hatalmas Jézus-társaság több tagjával feszült viszonyba jutott. És most attól félt, hogy a szerzetes-rendekre rótt súlyos terhek miatt rá fog zúdulni a neheztelés.

Impressionábilis, érzékeny szervezeténél fogva, képzelete a

---

[1]) Az 1685. május 20-iki jelentésben tüzetesen előterjeszti zilált pénzügyi viszonyait az államtitkárnak.

[2]) Egyébkint, például, a bajor választó - fejedelemnek menyegzője alkalmával tartott udvari ünnepélyén a trónörökös sem jelent meg, mivel nővére, mint a választó-fejedelem neje, javára a praecedentiát állapították meg. Buonvisi 1685. július 20-iki jelentése.

helyzet nehézségeit a valóságnál is súlyosabbaknak, állását tarthatlannak tüntette föl. A pápai államtitkárhoz intézett levelei időnkint panaszokkal vannak telve, és 1684. végétől fogva megújulnak visszahivatását sürgető kérelmei.

»Ő szentsége — így ir egyik jelentésében — ne remélje többé, hogy működése a közügyre hasznos lehet. A szent-szék érdeke követeli, hogy kedveltebb egyéniség képviselje a császári udvarnál.«

»Ha ő szentsége jó véleménynyel van is az ő erélyéről, nem kell megfeledkeznie arról, hogy a gyenge gyomornak hasznosabb gyenge, mint erőteljes eledelekkel táplálkozni.« [1])

Egy más alkalommal pedig megjegyzi: »Láttam — úgy mond — hogy itt inkább félelmet, mint szeretetet sugalmazok; habár természetem szerint mindenkinek kedveskedni és jót tenni óhajtok; a közjó iránti buzgalmam annyira elragad, hogy minden más tekintetről megfeledkezem.« [2])

Panaszait, elkeseredésének nyilatkozatait Rómában nyugalommal fogadták; meg voltak arról győződve, hogy éppen a közjó iránti buzgalma személyes érzeteinek és érdekeinek követeléseit el fogja némítani. Egyszersmind a kitüntető elismerés nyilatkozata mellett, közölték vele, hogy kivánatának a szent-szék nem tehet eleget.

»Ő szentsége — irja az államtitkár egyik jegyzékében — nem mondhat le arról, hogy Eminentiádat továbbra is, mint miniszterét és képviselőjét, atyai tanácsainak és érzelmeinek ő felségével közlésére alkalmazza; meg lévén arról győződve, hogy Eminentiád meg nem szűnő buzgalommal és eredménynyel fog tisztében eljárni, a nélkül, hogy ezzel magára kellene vonnia mások rosszakaratát, a melytől egyébiránt megmenti az a tény, hogy csak uralkodójának parancsait hajtja végre. Ha a jezsuita atyák, vagy mások följogosítva hiszik magokat, hogy Eminentiádra neheztel-jenek, figyelmeztesse őket arra, hogy ő szentségéhez fordúljanak panaszaikkal.« [3])

---

[1]) Az 1685. márczius 25-iki jelentés.

[2]) Az 1685. május 20-iki jelentés.

[3]) Az államtitkár 1685. márczius 17-iki jegyzéke.

Egy másik jegyzékben pedig olvassuk: »A kereszténység és ő felsége mostani válságos helyzetében ő szentsége nem foszthatja meg ő felségét egy oly miniszter támaszától, kinek évek hosszú során át szerzett tapasztalása, erélylyel és bölcseséggel egyesítve, a közügy szolgálatában hasznosnak, sőt szükségésnek bizonyúlt.« [1])

Buonvisi erre kijelenté, hogy a pápa akarata előtt meghajol, nem szól többé visszahivatásáról, nem gondol személyével; csak az az egy óhajtása van, bár lenne annyi tehetsége és szerencséje, hogy a várakozásnak megfelelni képes legyen. [2]) Megmaradt tehát tovább is — ezentúl még négy esztendeig — állomásán, melyen folytonosan alkalmat nyújtott annak bebizonyítására, hogy szolgálatai valóban »hasznosak és szükségesek.« A legkényesebb ügyek elintézésében tapintattal és szerencsével járt el.

Az abnormis helyzet, melyet a török hódítás Magyarországon teremtett, egyebek között azt a kivételt is vonta maga után, hogy az érsekségek és püspökségek egy része javadalmat és hatáskört nélkülöző czímmé változott; a minek szintén az a következménye lett, hogy a főpapok, a mint egyszer első kineveztetésök alkalmával a pápai megerősítést kieszközölték, áthelyezésök esetén nem fordultak többé Rómába.

A pápák és nuntiusok rendszerint elnézték ezt a cánonellenes gyakorlatot. De Buonvisi, a mint állását elfoglalta, mindjárt azon volt, hogy megszüntesse. Széchenyi György győri püspököt, a ki a kalocsai érsekség czímét 1668. óta viselvén, erre a pápai megerősítést ki nem eszközölte, fölszólítá, hogy azért haladék nélkül folyamodjék; a mit az meg is tett. A mikor Széchenyi most az esztergomi érsekségre helyeztetett át, ismét késett a pápai bullákért lépéseket tenni. De Buonvisi sietett kijelenteni, hogy nem fogja tűrni, hogy az érsekséget a szent-szék megerősítése nélkül kormányozza.

Kollonich püspök bizalmasan közlé a bíbornokkal, hogy a nehézséget a díjak fizetésének kérdése okozza; az esztergomi érsek ugyanis nem képes a régi időkben megállapított nagy

---

[1]) Az államtitkár július 7-iki jegyzéke.

[2]) Buonvisi július 29. és augusztus 5-iki jelentése.

összegeket lefizetni, és csak annyit volna hajlandó fizetni, a menynyit elődje fizetett: ezer forintot.

A bíbornok válaszolá, hogy a római curiánál a díjakat nem változtatják, de a mikor alapos ok forog fönn, kegyelemből leszállítják. Ha tehát az érsek a megerősítésért nem folyamodik, javasolni fogja a pápának, hogy záros határidőt tűzzön ki, és a menynyiben az eredménytelen maradna, annak letelte után a királyt más főpap kinevezésére szólítsa föl. Egyébiránt nehogy úgy tünjék föl, mintha a saját, vagy a pápai kincstár érdekében sürgetné a cánonok szigorú megtartását, Rómába küldött jelentésében megpendíté, hogy az érsek által fizetendő díjat az *esztergomi vár megerősítésére* kellene fölajánlani. [1])

Néhány nappal utóbb fölkereste őt az esztergomi érsek, a 93 éves Széchenyi György. Ez maga hozta szóba a pápai megerősítés ügyét; panaszkodott a díjak nagysága miatt; említette, hogy elődje »jobb időkben« 500 scudót fizetett, többet ő sem fizethet, »nehogy utódjaira nézve is sérelmes engedményt tegyen.«

Ezen argumentatio ellen Buonvisi élesen kikelt. Ha — úgy mond — jogot követel magának az elődje részére tett engedmény alapján, ez a legbiztosabb mód arra, hogy a díjak leszállításának megtagadására kényszerítse a pápát; mert ez sem áldozhatja föl a szent-szék jogait a jövendő időkre; az érsekség ugyanis most szegény, de Ujvár visszavétele után gazdag lesz. Fölszólította, hogy ne késsék a megerősítést kérni, és ne kényszerítse a szentszéket erélyes föllépésre.

Erre Széchenyi kijelenté, hogy folyamodni fog a megerősítésért és a díjak leszállításáért, kijelentvén, hogy végrendeletében egész vagyonát a magyarországi várak megerősítésére fogja hagyományozni.

Erre azután Buonvisi is hathatósan ajánlá a díjak leszállítását. [2]) A mit Rómában készséggel megtettek. [3])

---

[1]) Buonvisi 1685. augusztus 12-iki jelentése, melyben említi, hogy a király talán szivesen adományozná az érsekséget Kollonichnak, a ki alkalmasabb annak betöltésére. Az érseknek nagy a befolyása, főleg mikor a nádor »non è di gran testa.«

[2]) Buonvisi augusztus 19-iki jelentése.

[3]) Buonvisi október 7-én már jelenti, hogy megkapta Rómából a tudósítást.

És ugyanakkor, egy még nehezebb ügyben is kitűnt, hogy Buonvisi bíbornok az erély és határozottság tulajdonaival a bölcs mérsékletet kiváló mértékben egyesíti, mi által képessé vált arra, hogy a szent-szék és a császári udvar között elhárítsa az összeütközés veszélyét, éppen akkor, mikor a két hatalom szoros összetartása, a kereszténység és különösen hazánk érdekében, legszükségesebb vala.

A mint a pápai bréve, mely a szerzetes-rendek hatvan év óta szerzett ingatlan birtokainak harmadrészét a háború czéljaira fordíttatni rendelé, Bécsbe megérkezett, a császári udvari cancellária utasítása következtében, az alsó-ausztriai kormányzóság (május második felében) fölhívta a területén létező kolostorokat, hogy az utolsó hatvan év alatt szerzett birtokaikról nyolcz nap alatt jelentést küldjenek a kormányzósághoz, megjegyezve, hogy a rosszhiszeműleg elhallgatott szerzemények teljes confiscátiója fog bekövetkezni.[1])

Ezen rendeletben a pápai nuntius az egyházi kiváltságok ellen intézett sérelmet látott; és azonnal rendeletet bocsátott az alsó-ausztriai kolostorokhoz, melyeknek meghagyta, hogy a kormányzóság parancsát ignorálják és a pápai biztosok intézkedéseit várják be.

Ugyanakkor megjelent mind a császárnál, mind az udvari canczellárnál, előadta panaszát és elégtétel gyanánt a kormányzóság két tanácsosának — a kik a rendeletet aláirták — elbocsátását követelte.[2])

A pápa még nagyobb fontosságot tulajdonított az incidensnek. Az egyház joghatósága ellen intézett »merényletnek« nevezte, a melyért egy-két tanácsos elbocsátásában nem látott megfelelő elégtételt. Ezért utasította Buonvisit, hogy az alsó-ausztriai helytartó, a kormányzóság tagjai és mindazok ellen, a kiknek a rendelet kibocsátásában részök volt, az egyházi kiközösítést, a szokásos formaságok megtartásával, hirdesse ki.[3])

Azonban a nuntius ezen végső eszköz alkalmazását nem tar-

[1]) Ezen 1685. május 19-iki rendelet másolatát, Buonvisi utóbb (szeptember 9-ikén) megküldötte Rómába.

[2]) Buonvisi 1685. május 27. és június 3-iki jelentései.

[3]) Az államtitkár június 9. és 16-iki jegyzékei.

totta helyesnek; attól félt, hogy az a császári udvar és a római curia között veszélyes surlódást támaszthatna. A mint tehát a császár sajnálatát fejezte ki előtte a tudta nélkül kibocsátott rendelet fölött, és késznek nyilatkozott, hogy azt visszavonva, az egyház jogait biztosító nyilatkozatot tesz közzé: ő ezzel szivesen megelégedett volna, és hathatósan ajánlotta a pápának, hogy szintén elégedjék meg, tekintetbe véve úgy a közérdeket, mint a császár lelki nyugalmát, a kit miniszterei akadályoznak meg abban, hogy »jó szándékait« valósítsa.

Mindazáltal míg egyfelől, a pápa újabb rendeletét bevárandó, az excommunicatio kihirdetését elhalasztotta; nem mulasztá el a császár előtt fölolvasni az utasítást, melyet e tekintetben az államtitkártól kapott volt, figyelmeztetve őt, mily helytelenül jártak el miniszterei, kik az őt áldozatkészséggel támogató szent atya indignátióját vonták rá és azon veszélynek tették ki, hogy a pápa mindazon kedvezményeket, melyekben részesíté, és a melyek nélkül a török ellen háborút viselni képes nem lehet, visszavonja. [1])

A pápa hajlott a nuntius tanácsára, lemondott az egyházi fenyíték alkalmazásáról; és csak a Buonvisi által kezdetben ajánlott elégtételt, a rendelet kibocsátásában részes tanácsosok elmozdítását, követelte. De a nuntius, miután időközben meggyőződött volt arról, hogy a tanácsosok felsőbb parancs értelmében jártak el, nem tartotta méltányosnak, hogy őket azért büntetés érje. Egyébiránt is, Rómába küldött jelentésében kiemeli, hogy ő nagyobb súlyt helyez az elv megmentésére, mint a személyek megbűntetésére; bár attól tart, hogy míg Bécsben túlszigorúnak tartják őt, Rómában erélytelenségről fogják vádolni. [2])

A véletlen úgy hozta magával, hogy Koch, az udvari canczellária államtitkára, augusztus 2-ikán rövid betegség után meghalt. A miniszterek most őt állították oda bűnbak gyanánt, mint a ki a canczellári rendelet kibocsátásának okozója lett volna; sőt azt hirdették, hogy a reá várakozó büntetéstől való rettegés idézte elő halálát. Buonvisi készséggel hitelt adott ezen állításnak, és újra kérte a pápát, hogy a főbünös halála után, ne kivánja többé

[1]) Buonvisi julius 8. és 15-iki jelentései.

[2]) Az 1685. augusztus 29-iki jelentése.

mások megbüntetését, elégedjék meg a császár által kiállítandó nyilatkozattal. [1])

A pápa erre az engedékenység pályáján egy lépéssel tovább ment. Lemondott a büntetés követeléséről is. De a nyilatkozat kiállításával még sem elégedett meg. Azt kivánta, hogy a császár a kiközösítés büntetésétől, melyet miniszterei az egyházra sérelmes rendelet kibocsátásával tényleg (ipso facto) magokra vontak volt, kérjen fölmentést. Ezt Buonvisi közölte a császárral; a ki azonban kijelentette, hogy ha az excommunicatiót valaki csakugyan magára vonta, úgy az nem lehet más, mint az elhalt államtitkár, a többi minisztereket a felelősség nem terheli, így tehát fölmentést részökre nem kérhet.

Buonvisi újolag ajánlotta, hogy a pápa fogadja el ezt a mentséget; annál inkább, mert a minisztereknek nyilvános föloldozása a kiközösítéstől talán kivihetetlen, vagy legalább a jó viszony föntartását veszélyeztetné. [2])

Időközben Strattmann gróf udvari canczellár kiállította a nyilatkozatot, a melyben elmondja, hogy az ausztriai kormányzósághoz intézett rendelet ő felsége távolletében, tévedésből bocsáttatott ki; és azt ő felsége, mivel a nuntius előterjesztéséből meggyőződött, hogy ő szentsége akaratával ellenkezik, visszavonja, a hatóságokat oda utasítván, hogy a pápai bréve foganatosításában az ő szentsége által kirendelt biztosokat hathatósan támogassák. [3])

A pápa ezzel meg volt elégedve, és az ügy el volt intézve. Buonvisi jó szolgálatait a bécsi udvarnál nem tudták méltányolni. Ellenkezőleg a miniszterek elhitették Leopolddal, hogy a nuntius idézte elő a bonyodalmat, oly czélból, hogy »az egyház hatalmát az állam rovására kiterjeszsze.« A bíbornok erről értesülve, elkeseredve jegyzi meg:

»Szerencsétlen állam az, melynek feje nem maga kormányoz!« [4])

---

[1]) Az 1685. augusztus 5-iki jelentés.

[2]) Buonvisi augusztus 19-iki jelentése.

[3]) Buonvisi szeptember 9-iki jelentéséhez mellékelve küldi Strattmannak más, június 29-ikén kiállított nyilatkozatát.

[4]) Buonvisi julius 8-iki jelentése.

Pedig még a bonyodalmak kiegyenlítése körül szerzett érdemeit azzal tetézte, hogy az ügy elintézését be nem várva, a pápai engedmény előnyeinek a császári kincstár és a hadjárat czéljainak javára értékesítését lehetővé tette.

Július második felében, mikor a hadjárat szükségei a legsürgősebbek voltak: Buonvisi, Kollonich Leopolddal, ki ekkor már győri püspök volt,[1]) azon fáradozott, hogy kétszázezer forintnyi kölcsönt vegyen föl, melyet a szerzetes-rendektől befolyó pénzekből szándékozott visszafizetni.[2])

Ugyanakkor a kamara-elnök is százezer forintnyi kölcsön tárgyában alkudozott. Azonban a bankárok csak azon föltétel alatt voltak hajlandók hitelt-nyitni, ha a nuntius biztosítja őket, hogy a kölcsön a szerzetes-rendektől várható pénzekből meg fog téríttetni. Buonvisi a biztosítást nem tagadta meg; de gondoskodott arról, hogy a pénz csakis hadi czélokra fordíttassék.

És mivel értesült, hogy más kereskedők is hajlandók, ilyen biztosítás mellett, pénzt előlegezni, abban állapodott meg Rabatta tábornokkal, hogy hónaponkint százezer forintot fog neki átszolgáltatni. És mikor erről Rómába jelentést tett, azon nyilatkozattal örvendezteté meg a pápát, hogy »a császár serege föntartását egyedül ő szentségének köszönheti.« [3])

És ezt a bécsi udvarnál is elismerték; nyiltan bevallották, hogy Ujvár blokadját hatályosan keresztülvinni és ostromát megindítani a pápa segítsége nélkül nem lettek volna képesek.[4])

IV.

Az 1685-ik évi hadjárat *Ujvár* ostromával nyílt meg; a mit Buonvisi már a megelőző évben, akkor eredménytelenül, taná-

[1]) Ez, mint említettük, Buonvisivel a pápai biztos tisztét viselte; ez ügyben Buonvisi ismételve magasztalja buzgalmát és erélyét.

[2]) Buonvisi július 22-iki jelentése.

[3]) Buonvisi 1685. július 29-iki jelentése. A nuntius ez időben nyomatta a szerzetes rendekhez szóló rendeleteket, melyekben azokra, kik valamit eltagadnak, súlyos birságot szab, ellenben 6% elengedést igér azoknak, kik szerzeményeik harmadrészének értékét azonnal készpénzben lefizetik. Reméllette, hogy a kolostorok mind élni fognak ezen kedvezménynyel.

[4]) Buonvisi július 1. és 22-iki jelentései.

csolt. De azon óhajtása, hogy tavasz nyiltával vegyék kezdetöket a hadi munkálatok, most sem teljesült.

A birodalmi hadak késedelme és a pénzügyi zavarok miatt, csak július elején vezethette *Lotharingiai Károly* mintegy negyvenezer fegyveresből álló seregét Ujvár alá, melyet a törökök húsz év előtt ejtettek hatalmokba, és most a háromezerből álló őrség vitézül védelmezett.

Az ostrom előkészületei és folyama felől, Buonvisi a táborból pontos tudósításokat kapott. Ezek fájdalommal töltötték el. Arról győződött meg, hogy ugyanazon hibákat követik el, melyek a mult évben, Buda ostrománál, végzeteseknek bizonyúltak. Főleg azt helytelenítette, hogy a lovasság lekötve tartatik az ostromnál, hol kevés hasznát veszik és takarmányban hiányt szenved; míg ellenben az ellenség területén szerte kalandozva, a töröknek nagy károkat okozna és szükségletét könnyen beszerezhetné. Már augusztus első napjaiban jelentette neki Rabatta, hogy ha rögtön nem küldenek tetemes mennyiségű takarmányt az ujvári táborba, a lovak mind tönkre mennek. A nuntius föl volt ugyan háborodva, és hallatlan dolognak mondotta, hogy a nyár derekán, a legnagyobb drágaság idején, kell takarmányt vásárolni; mindazáltal e czélra a pápai segélypénzből tizenötezer forintot adott át. [1])

A *katonai kórházakról* való gondoskodás, mint a megelőző esztendőkben, most sem kerülte el a szent-szék és követének figyelmét.

Buonvisi Győrött, Komáromban és Esztergomban rendezett be kórházakat. A felügyeletben híven osztozott vele Kollonich

[1]) Ugyanakkor Leopold fölkéri a nuntiust, hogy huszezer forintot küldjön felső Magyarországba a magyar hadak részére, melyek több hónap óta zsoldot nem kaptak, a miért vonakodnak tovább szolgálni, és attól lehet tartani, hogy Tökölihez csatlakoznak. Buonvisi kész volt ezt megtenni; de mivel tudta, hogy ezen csekély összeggel, ha a király fizeti, nem elégednének meg, a nuntius abban állapodott meg, hogy azt, mint a pápa ajándékát küldi, a mi által őket szolgálatukban megtartja és a pápa tekintélyét emeli. És ezen czélt csakugyan elérte. A Barkóczi Ferencz kezeihez küldött pénzt nagy örömmel fogadták. »Az eretnekek is — irja Buonvisi Rómába — úgy nyilátkoznak, hogy ha a pápák mind ilyen szeretetet és a közjó iránt ilyen buzgalmat tanusítanának, a katholikus egyházba kelle áttérniök.« Buonvisi 1685. augusztus 5., 12. és szeptember 16-iki jelentései.

győri püspök, kitől, valamint Rabatta tábornoktól is, gyakori jelentéseket kapott. [1])

A nyár folyamán a pápa Velenczéből jelentékeny mennyiségü balzsamot rendelt meg és küldetett a kórházakba, a hol azt szerencsés eredménynyel használták. [2]) Néhány nappal utóbb az államtitkár még hatásosabb balzsam elkészítésére szolgáló reczeptet küldött, melyet egy olasz orvostól vásároltak meg. Buonvisi köszönettel vette, de a figyelmét mindenre kiterjesztő diplomata nem titkolta el azt az aggodalmát, hogy hátha az illető orvos a titkos szerről szóló reczeptet nem híven közölte; minélfogva intézkedett, hogy a balzsamot kezdetben nagy óvatossággal használják föl. [3])

Buonvisi örömmel jelenté Rómába, hogy a kórházakat jól kezelik, a betegeket szeretettel ápolják, szerencsés sikerrel gyógyítják, és hogy ismét több protestáns beteg tért az egyházba. [4]) A tábornokok magok hirdették, hogy az ezen évi hadjáratban négyezer katona életét mentették meg a kórházak. [5])

Az őszszel, mikor a költség fogytán volt, körlevélben kérte föl a nuntius a területén létező összes főpapokat segélypénzek ajánlására és gyűjtésére; a minek meglett az eredménye. [6])

Ezalatt, míg a császári sereg Ujvár alatt táborozott, Ibrahim budai basa mintegy negyvenezer emberrel Visegrád alá vonúlt, és azt néhány napi vívás után hatalmába ejtette, majd Esztergomot vette ostrom alá. De a lotharingiai herczeg, az Ujvár alatt táborozó sereg felével, a vár fölmentésére sietett. Közeledtére a basa fölhagyott az ostrommal és ütközetre készült. Augusztus 16-dikán Nyerges-Ujfalu közelében folyt le a csata, mely a császári sereg fényes győzedelmével végződött. Három nappal utóbb Caprara tábornok a sereg másik felével Ujvárt vívta meg.

Ezen kettős diadal mindenfelé örömet és lelkesedést keltett.

---

[1]) Buonvisi julius 1. és augusztus 26-iki jelentései.

[2]) Az államtitkár augusztus 18-iki jegyzéke és Buonvisi augusztus 26-iki jelentése.

[3]) Az államtitkár október 13-iki jegyzéke és Buonvisi november 4-ki jelentése.

[4]) Buonvisi szemptember 9-iki jelentése.

[5]) Buonvisi november 29-iki jelentése.

[6]) Buonvisi október, 21-iki jelentése. És november 29-ikén említi, hogy a salzburgi érsek segélyt igért a kórházakra.

Abbau Buonvisi bíbornok is osztozott. A jó hírekkel Marziano grófot Rómába küldötte; és a pápát fölkérte, hogy a további segélyt nyújtva, a kivívott előnyök kizsákmányolását tegye lehetővé, a lengyel királyt és az orosz czárokat a hadimunkálatok megindítására késztesse. Azon reményét fejezte ki, hogy a császár győzelmei föl fogják kelteni a lengyelek harczvágyát, sőt Moszkváig fog elérni hatásuk. »Óhajtanám — irja a bíbornok-államtitkárhoz — ő szentsége dicsőségének gyarapítása és még inkább Isten szolgálata érdekében, hogy a barbárok birodalmát, ő szentsége uralkodása alatt, érje enyészet. És ez biztosan be fog következni, ha erőteljesen folytatjuk a háborút.« [1])

[1]) Buonvisi 1685. augusztus 26-iki jelentése.

HATODIK FEJEZET.

Buda vár ostromát tervezik. — Buonvisi ellenezi. — Török béke-ajánlat. — A szent-szék magatartása. — Pio bíbornok audientiája a pápánál. — A budai basa levelére adandó válasznak Buonvisi által készített fogalmazata. — A Tököli elleni hadjárat. — Tököli elfogatása. — A császári kamara és a hadi tanács elnökei irányában Buonvisi magatartása. — A szent-szék törekvései XIV. Lajos és a császár között bensőbb viszony létesítésére. — A lotharingiai herczeg Erdélylyel való kárpótlásának terve. — A pfalz-orleansi viszály és a pápa békebirósága. — Lengyelország állása.

1685.

I.

Az újvári és nyerges-újfalusi diadalok mámorában, a vezérek únszolására, a csaszári udvarnál abban állapodtak meg, hogy azonnal *Buda várát* kell ostrom alá venni.

Buonvisi bíbornok ezen tervet nem helyeselte. Bizonyos volt az iránt, hogy az ősz küszöbén, megfelelő előkészület nélkül, az erős vár ostromához fogni, annyit tesz, mint a sereget romlás elé vinni.

Ezen csapás elhárítása végett, élő szóval és irásban is, leplezetlenül előterjeszté aggodalmait Leopoldnak. Figyelmeztette, hogy a mint a balsorsban csüggedni, úgy a szerencsében elbizakodni nem szabad. Buda visszafoglalása nagy jelentőségű tény volna, ha sikerül; de a kisérlet, ha meghiúsul, végzetessé válhat. Már pedig az utóbbi esettől kell tartani. Az esős évszak közeledik. Az ostromló seregnek az időjárás kellemetlenségeivel, az élelmi szerek és takarmány hiányából származó nélkülözésekkel kellene küzdeni. Magyarország történetének lapjain a Buda vára ellen intézett ostromok egész sorozata van följegyezve, melyeknek

szerencsétlen kimenetelét éppen az okozta, hogy későn kezdették meg. És ha most sikerülne is a vállalat, az őrség kitartó ellenállása miatt sok vérontással járna, a vár mint romhalmaz jutna a győzők kezeibe; mivel pedig falait és épületeit jó karba helyezni késő őszszel többé nem lehetne, oltalmára nagyszámú sereget kellene ott elhelyezni, mely a tél zordonságának és nélkülözéseinek áldozatul esnék. Továbbá, Buda megvételével ő felsége birtokába egy elpusztúlt országrész jutna, mely az ellenség várai által van körülvéve, és így nem alkalmas arra, hogy a seregnek téli szállásul szolgáljon. És ez a körülmény ürügyet szolgáltatna a német birodalom fejedelmeinek, hogy segély-hadaikat visszahivják, mire azután többé nem bocsátanák vissza Magyarországba, hol azokra csak veszélyek és nélkülözések várakoznak, a nélkül, hogy pihenést találnának.

E szerint — így folytatja fejtegetéseit — Buda ostromát veszélyes vállalatnak tekinti. E helyett azt az eljárást ajánlja, melyet Guicciardini történetiró elbeszélése szerint, Colonna Prospero, a hires hadvezér szokott követni. Ez ugyanis azzal dicsekedett, hogy sohasem harczolt, és mégis mindig győzött. Tartózkodni kell a hazard-játéktól, és inkább a sakk-játékhoz kell nyúlni, melyben a szerencsének nincs része, és a siker az egyes figurák helyes mozdulataitól függ. Ezért azt javasolja, hogy a lotharingiai herczeg a kimerült és élelmi-készleteitől megfosztott török sereget háborgassa, mely tönkre megy, a nélkül, hogy ütközetet kellene vele vivni. Egyidejüleg egy másik hadosztály Magyarország felső részébe nyomuljon, hol a felkelők területét elfoglalva, alkalmas téli szállásokat is talál. Ekkép Erdély határszélén állást foglalva, ebből azon előny is származnék, hogy az erdélyi fejedelmet a török elleni szövetséghez csatlakozásra könnyebben rá lehet birni; ha pedig ez nem sikerül, a császári hadak erőhatalommal benyomulnának, és összeköttetésbe lépnének az oláhországi fejedelemmel, ki jó szándékait ismételten kifejezte. Mivel pedig Szerbia, Bosnyákország és Bulgária elégületlen lakói könnyen rábirhatók, hogy fegyvert ragadjanak ők is: a jövő év tavaszán Belgrádot lehetne ostrom alá venni. Míg ily módon a törökök egyik útja elzáratnék; a Dráva mentén működő hadak Eszéknél elzárnák a másikat; minek az lesz következménye, hogy

a szultán, birodalma belsejéből, nem küldhet segítséget Magyarországba, és itt az összes várak, nagy véráldozat nélkül, megadásra kényszeríttetnének. »Ez — úgy mond — nagyszerűbb, egyúttal biztosabb sikert igérő vállalat, mint Buda várának hirtelen megindítandó ostroma!« [1])

És ezen előterjesztés nyomatékos érvei nem tévesztették el a várt hatást. A császár kijelentette Buonvisinek, hogy az ő véleményéhez járul, bár a miniszterek mindannyian sürgetik Buda ostromát. És a bíbornok néhány nappal utóbb még azon elégtételben is részesült, hogy általánosan elismerték, hogy Buda ostroma veszélyes kisérlet lett volna. Sőt mindenki rosszalta a lotharingiai herczeg eljárását, mely szerint seregének a nuntius által javasolt megosztását mellőzve, azt együtt tartotta, hogy a budai basával nyilt csatában mérkőzzék meg. [2])

Buonvisi előre látta, hogy a török vezér ez ütközetet ki fogja kerülni, és így a lotharingiai herczeg serege haszon nélkül fogja tölteni az időt. És csakugyan, az egész császári sereg, mely a kivívott előnyök hatása alatt, fokozott lelkesedéssel folytatta volna az actiót, heteken át tétlenül vesztegelt az Ipoly partjainál, míg a budai basa, mozdulataival, azt a reményt kelté föl, hogy az ütközetet elfogadja, de azután mégis visszavonult Budára.

»Könnyebb Eminentiádnak elképzelni, — irja a nuntius Rómába — mint nékem leirni a fájdalmat, melyet éreznem kell, látva, mint mennek veszendőbe a legkedvezőbb körülmények, és hogy a teljes diadal helyett meg kell elégednünk jelentéktelen előnyökkel, és ezeket sem tudjuk értékesíteni.« Mire hozzá teszi: »Talán Isten akaratából történik ez, hogy a császár kényszerítve legyen a törökökkel békére lépni.« [3])

Azonban a békekötés gondolata, melyet elkeseredésében fölkarolni látszott, nem volt komolyan véve. Egy pillanatra villant meg elméjében, mint nyilvánulása azon elkeseredésnek, melylyel az 1684. és 1685-ik évi hadjáratok eredménytelensége eltöltötte.

És mivel ezért főleg azon zavarteljes viszonyokat kellett

---

[1]) Buonvisi 1685. augusztus 23-iki emlékirata, melynek másolatát augusztus 26-iki jelentéséhez mellékeli.

[2]) Buonvisi 1685. augusztus 26. és szeptember 2-iki jelentései.

[3]) Buonvisi szeptember 16-iki jelentése.

okolnia, melyek a kincstár és a hadügy igazgatásában elhatalmasodtak, kimélet nélkül szokta megróni gróf Rosenberg kamaraelnöknek és Herrmann bádeni őrgróf a hadi-tanács elnökének mulasztásait és helytelen intézkedéseit. Most is, mikor Rosenberg gróffal egy társaságban találkozott, és ez a pápai segélypénzek ügyét szóba hozta, Buonvisi ingerült hangon kérdé tőle: »Vajjon a háború a pápa és nem a császár érdekében foly-e? Létezett-e valaha pápa, ki a segély és kedvezmények megadásában olyan bőkezű volt, mint ő szentsége? És vajjon én vagyok-e a kamara elnöke, az én kötelességem-e mindenről gondoskodni?«

A gróf mentegetődzött, hogy ő a maga részéről mindent megtett, mi hatalmában áll; ha tehát ő szentsége a segélyt megtagadja, »nem marad egyéb hátra, mint békét kötni a törökkel.« De ezen fenyegető czélzás nem némította el Buonvisit, sőt még élesebb nyilatkozatra késztette. »Egyáltalán nem tapasztaltam — úgy mond, — hogy mindent megtett, a mi hatalmában áll. Hisz sohasem gondolt a fölösleges kiadások megszüntetésére, új jövedelmi források megnyítására. Egyebet sem tud, mint uradalmakat árúba bocsátani, közjövedelmeket zálogba vetni, kölcsönöket venni föl. Ily módon végső szegénységre juttatja és békekötésre kényszeríti!« [1])

Ez időben a budai basa részéről kisérlet tétetett békealkudozások megnyitására. A császári hadi-tanács elnökéhez levelet intézett, melyben utal arra, hogy a lotharingiai herczeg egy török aga előtt, ki a múlt évi hadjáratban foglya volt, óhajtását fejezte ki a béke létesítése iránt; ha tehát a császár csakugyan hajlandó békét kötni, ez iránt jelentést tenne a portára. A mint ezen levél Bécsbe érkezett, tanácskozás indúlt meg a teendők iránt.

A nuntius, erről értesülvén, megdöbbent; mert attól félt, hogy a császár a békeajánlatot nem fogja visszautasítani, és eljárását úgy fogja mentegetni, mint a nimwegeni békekötés idején, hogy »békét kellett kötnie, mivel tábornokai nem tudnak háborút viselni.« És még azon esetre is, ha béke nem jő létre, már a tárgyalások megindításában veszélyt látott; jól tudván, hogy azok a törökökre bátorító, a császár szövetségeseire csüg-

---

[1]) Buonvisi 1685. augusztus 26-iki jelentése.

gesztő hatást fognak gyakorolni. Ő tehát egész határozottsággal az ajánlat visszautasítása és a háború folytatása érdekében szólalt föl.[1])

Azonban szavainak súlyát jelentékenyen gyengítették a Rómából érkező tudósítások.

A császár ugyanis az újfalusi és újvári diadalok után az ifjú Rosenberg grófot — a kamara-elnök fiát — küldötte volt, mint futárt az örök városba, hogy a pápának levelet nyújtson át, melyben a szerencsés eseményekről értesíti, és segélyt kér. Már megérkezése napján, augusztus 29-ikén, fogadta őt XI. Incze.

Pio bíbornok, ki a császári küldöttet bemutatta, ezen alkalmat hosszabb előterjesztésre használta föl. A császári felség — így szólt — a kivivott győzedelmeket első sorban ő szentsége imádságainak és segítségének tulajdonítja, a miért hálás érzelmekkel van eltelve. Egyszersmind kéri, hogy úgy a jelen évi, mint a következő év tavaszán folytatandó hadjáratban se vonja meg támogatását. A pénzsegély mellett, közbenjárására is szüksége van. Mert attól lehet félni, hogy a franczia király, a császári fegyverek szerencséje által fölkeltett féltékenységből, újra ellenségesen fog föllépni. Ezt csak Anglia akadályozhatja meg, a miért is ő szentségének az angol királyra kellene hatni, hogy közreműködésével az európai hatalmak között állandó békét hozzon létre.[2]) Továbbá igyekezzék Lengyelországot is lethargiájából fölrázni. Ily módon dicsőséggel árasztja el pápaságát, és előmozdítja a kath. vallás elterjedését Európában és Ázsiában is.

A pápa figyelemmel hallgatta az előadást, és mindenekelőtt azt jegyzé meg, hogy az angol királyt az országában uralkodó

---

[1]) Buonvisi 1685. szeptember 23-iki jelentése.

[2]) Ugyanezen gondolattal találkozunk Buonvisinek 1685. márczius 10-iki jelentésében. Ha az angol király — úgy mond — »se unisse col suo Parlamento, che desidera l'equilibrio, e se usasse una prudente moderatione, nelle materie della Religione, come la ragione lo richiede, potrebbe rendersi arbitro dell Europa et mantenerla in pace. Et io tengo per certo, che l'infinita prudenza di Nostro Signore l'esorterà a praticare la moderatione et a resistere al zelo indiscreto dé frati; perché si Sua Maiestà si governerà in questo con piacevolezza e stará unito al suo popolo, che l'ameranno teneramente, et poco a poco gioverà col suo esempio più, che non farebbe con l'ardore in promuovere la Religione Cattolica.«

mozgalmak egészen lekötik, minélfogva külső vállalatokra nem gondolhat.

De — ellenveté Pio bíbornok — éppen a Francziaország ellen indítandó háború a leghatalmasabb eszköz volna a belső béke helyreállítására Angliában. II. Jakab, a mely napon kitüntetné szándékát, hogy Francziaország ellen háborút indít, megnyerné alattvalóit, egyszersmind XIV. Lajost attól, hogy a császár ellen támadást intézzen, visszatartaná.

A pápa erre késznek nyilatkozott, hogy a mint eddig tette, úgy ezentúl is jó tanácsokat fog adni az angol királynak, a lengyel királyt pedig a liga megkötése alkalmával elvállalt kötelezettségeinek teljesítésére fogja serkenteni. De hozzátette, hogy a szentszék pénzügyeinek jelen állapotában újabb áldozatokat hozni nem képes.

A bíbornok nem nyugodott meg. A szent háborúk költségeit — mondá — mindenkor az egyház birtokai és a hivek adakozásai födözték. Ha ez hajdan történt, a szentföldi hadjáratok idején; most is, az ozman hatalom megtörésére irányuló háborúban, ugyanazon eszközöket kell fölhasználni. Ne habozzon tehát ő szentsége a dúsgazdag spanyolországi clerusra az egyházi tizedet kivetni, és ellenszegülésével ne gondoljon. [1])

A pápa arra utalt, hogy a spanyolországi clerus birja uralkodójának igéretét, hogy újabb megterheltetéséhez nem fogja beleegyezését adni, és egy része valóban képtelen új terheket viselni.

De a bíbornok megjegyzé, hogy az, a mit a spanyol király igért, ő szentségét nem kötelezi. És kiemelte, hogy Spanyolországban az összes birtokok fele a papság kezei között van; úgy tehát el lehet tőle várni, hogy áldozatokat hozzon az egyház érdekében.

---

[1]) Buonvisi is folytonosan gondolt a spanyol clerustól várható segítségre. Szeptember 6-ikán a madridi nuntiushoz levelet irt. A nemzeti büszkeség motivumját is föl akarván használni, azt a gondolatot pendítette meg, hogy a Spanyolországból küldendő segélypénzből Esztergomban vagy Budán erősséget kellene épiteni, melynek falán emléktábla hirdetné a spanyol nemzet bőkezűségét. A mint Buonvisi deczember 29-iki jelentéséből látjuk, a madridi nuntius helyeselte a tervet és bizott a sikerben. Buonvisi ekkor a pápához fordul azon kéréssel, hogy ő is hasson a spanyol clerusra.

XI. Incze elismerte, hogy a spanyolországi clerus egymaga elő tudná teremteni a háború összes költségeit. De ezzel elejtette a segély-kérdés fejtegetését, és más tárgyra tért át. Csakhogy Pio bíbornok nem hagyta magát eltéríttetni. »Szentséges atyám — így szólt bátran — ezen ügy nem tartozik hozzám; ellenben kötelességem kérni Szentségedet, hogy segítségével a háború folytatását tegye lehetővé.«

Mire a pápa azt az észrevételt tette, hogy »ideje volna békekötésre gondolni.«

Ezen nem várt fordulat sem hozta zavarba Pio bíbornokot. »Hogy előnyös békét köthessünk, — így válaszol — a háborút folytatnunk kell. És ha Szentséged valóban azt kivánja, hogy békét kössünk, jelentse ki ezt nyiltan; hogy a császári felség, kinek elhatározásaira Szentséged óhajtásai mindig döntő befolyást gyakoroltak, tudja magát mihez tartani.«

Mindazáltal a pápa a békekötésről nem szólt többet, és a kihallgatásnak véget vetett. [1])

A következő vasárnapon XI. Incze, a szent Péter basilikájában, hála-istenitiszteletet tartott, mely alatt az angyal-vár bástyáiról és a Quirinál halmáról ágyúk dörgése üdvözölte a keresztény fegyverek dicsőségét. Ugyanazon napon az ifjú Rosenberg grófot, arany lánczczal földiszítve, visszabocsátotta Bécsbe. [2])

II.

A pápa tartózkodó magaviselete, a mellett, hogy a szentszék pénzügyi viszonyai áldozatkészségének csakugyan határt szabtak, még azon elégületlenségben és bizalmatlanságban is találja magyarázatát, melyet a császári udvar maga iránt fölkeltett, és melyet a pápa az ifjú Rosenberg gróffal is éreztetett. Mindazáltal magatartásának nem az volt az értelme, hogy a török háború megszüntetését kivánja. Ugyanis a bécsi nuntiusnak adott utasításokban egyenesen meghagyja, hogy a török békeajánlat visszautasítására és a háború folytatására buzdítsa a császárt.

---

[1]) Pio bíbornok 1685. szept. 9-iki jelentése a bécsi udvari levéltárban.

[2]) Ugyanazon jelentésben.

Sőt a pápa érdeklődése annyira ment, hogy módokról elmélkedett, miként lehetne a téli évszak folyamán is, mikor a hadi munkálatok szükségkép szünetelnek, előnyöket biztosítani. Azt a tervet pendítette meg, hogy kisérletet kellene tenni valamelyik török várparancsnok megvesztegetésére, oly czélból, hogy a gondjaira bizott várat a császári tábornokok kezeire juttassa. Kiemelte, hogy a velenczeiek egy ilyen kisérlete az utolsó moreai hadjáratban sikerre vezetett, és késznek nyilatkozott ily czélra ötvenhatvanezer, sőt százezer forintot is fölajánlani. [1])

Buonvisi ezt a tervet nem fogadta nagy lelkesedéssel. Kétségét fejezte ki az iránt, hogy valamelyik basát árulásra lehetne birni, mert mindannyi erősen ragaszkodik a szultánhoz; és az a moreai basa, kire a pápa czélozott, nem volt megvesztegetve, hanem mert bűnténye miatt a szultán boszújától félt, pártolt a velenczeiekhez. Biztosabb sikert várt másnemű kisérlettől; azt hitte, hogy a meglepetés merész tényeivel meg lehetne szerezni egyik-másik várat. Ő tehát Caprara marschallt fölhatalmazta, hogy ötvenezer forint jutalmat igérjen annak, a ki Egert vagy Váradot hatalmába ejti. Ugyanannyit igért egy magyar főúrnak, azon esetre, ha Kanizsát vagy Fehérvárt meglepetéssel elfoglalja. [2])

Rómában, bár nem szivesen ejtették el a megvesztegetés tervét, [3]) a nuntius gondolatát is készséggel karolták föl. Azért kinos meglepetést okozott, a mint a nuntius jelentésével egyidejűleg, egy velenczei nyomtatott hirlap is hozta azt a tudósítást, hogy a nuntius Caprara tábornoknak a kérdéses fölhatalmazást adta. Ezen indiscretio után természetszerűen a meglepetés által való várfoglalásról szó sem lehetett. [4])

A pápa szándékainak ezen kétséget kizáró nyilatkozatai daczára, a mint a fiatal Rosenberg gróf Bécsbe visszaérkezett, az ő elbeszélése és Pio bíbornok levelei, leginkább pedig azon tény, hogy

[1]) Az államtitkárnak ugyanazon napon irt chiffrirozott jegyzéke.

[2]) Buonvisi november 11-iki chiffrirozott jelentése. És a velenczei követnek ugyanazon napon kelt jelentése.

[3]) Ugyanis az államtitkár deczember 1-iki jegyzékében, a nuntius jelentésével szemben, föntartja a pápa azon állítását, hogy a moreai várparancsnok meg volt vesztegetve.

[4]) Az államtitkár deczember 1-iki chiffrirozott jegyzéke.

a pápától positiv segély-igéretet nem hozott: a császári udvarnál azon meggyőződést érlelték meg, hogy a pápa a háború folytatását nem kivánja.

Buonvisi, a mint ezt észrevette, azon volt, hogy ezen fölfogás alaptalanságát kimutassa. Úgy nyilatkozott, hogy a mennyiben Rosenberg gróf nem volt megelégedve a fogadtatással, melyben részesült, ez annak tulajdonítható, hogy a pápa neheztel atyjára, kinek egész pénzügyi administratiója, és különösen a pápai segélypénzek fölhasználásában követett eljárása számos panaszra szolgáltatott okot. És megjegyzé, hogy a pápa sértve érezi magát az udvar magaviselete által, de könnyen ki lehet engesztelni, ha a sérelmeket megszüntetik.

És mikor még maga Leopold is élesen nyilatkozott a pápáról, sőt azt a sértő észrevételt tette, hogy »ő szentsége talán azért tagadja meg a segélyt, mert a franczia királytól fél«; a nuntius előmutatta a bíbornok-államtitkárnak titkos jegyekkel irt jegyzékét, melyben igéri, hogy ő újabb hadisegély megajánlása érdekében fog működni. [1])

Buonvisi ugyanakkor maga is folytonosan ostromolta kérelmeivel a pápát, hogy mielőbb küldjön segélyt, nehogy ennek megvonását a béke-párt kizsákmányolja. Biztosítja, hogy ha segélyével lehetővé teszi a császár, és szövetségesei hadainak a télen át együtt maradását, a következő évi hadjárat sikere minden várakozást meg fog haladni, úgy, hogy június közepén Budavára a magyar királyt uralhatja. [2])

Buonvisi törekvéseit Bécsben hathatósan támogatta a velenczei köztársaság új követe: *Cornaro Frigyes* lovag, ki állomását a császári udvarnál ez időtájt foglalta el, és ép úgy, mint elődc, Contarini, őszinte tiszteletet és ragaszkodást tanusított a nuntius iránt. És a háború érdekében emelve szavát, ennek még növelte súlyát az a körülmény, hogy ugyanekkor a köztársaság hadai Coron alatt fényes győzelmet arattak. [3])

---

[1]) Buonvisi 1685. szeptember 23-iki, Cornaro szeptember 30. és október 2-iki jelentései.

[2]) Buonvisi 1685. augusztus 26. és szeptember 23-iki jelentései.

[3]) Cornaro szeptember 9-iki jelentése. — A velenczeiek kezdették volt meg ezen évben legelsők a török elleni háborút Dalmátiában. A Her-

Igyekezeteiket siker koronázta. A király biztosította Buonvisit az iránt, hogy békekötésre nem gondol, és őt egészen megnyugtatandó, fölkérte, hogy maga készítse el a választ, melyet a haditanács elnöke a budai basa levelére adjon. [1])

A bíbornok készséggel megfelelt ezen kivánatnak. És a fogalmazat szerkesztésében szokott tapintatával járt el; minden érdeket figyelembe vett. Azon gondolat lebegett szeme előtt, hogy a béketárgyalások megindítását ne tegye egészen lehetetlenné; és mégis, sem a törököknek ne adjon okot azon föltevésre, hogy a császár a háború folytatásától fél, sem a szövetséges hatalmaknál ne keltsen bizalmatlanságot. [2])

Mivel a basa, a maga nevében, a szultán fölhatalmazása nélkül irt, és lehetséges volt, hogy nem egyéb a czélja, mint az udvar szándékait kipuhatolni: azt ajánlotta, hogy a hadi-tanács elnöke is úgy válaszoljon, mintha az egész dologról a császárnak tudomása nem volna. Ezért így fogalmazta a feleletet:

»Az okosság szabályai parancsolják, hogy a békekötésre vonatkozó értesítést hatalmas császáromnak értésére adni óvakodjam; jól tudván, hogy méltó oknál fogva föl van háborodva a porta ellen, mely az utolsó szerződést nem tartotta meg lelkiismeretesen, folytonosan támogatta a magyarországi lázadókat, a fegyverszünetet, letelte előtt, megtörte, és a háborút olyan kegyetlenséggel és pusztítással viselte, a milyen a megelőző hadjáratokban sohasem tapasztaltatott. Mindazáltal ismervén a császárnak kegyelmességre hajló és a vérontástól idegenkedő lelkületét, kész vagyok néki jelentést tenni, ha a porta megbizásából olyan békeföltételeket fog elém terjeszteni, melyeket kegyelmes császárom és a vele szövetkezett fejedelmek részéről elfogadhatóknak lehet tekinteni; az utóbbiaknak azonnal tudomásukra fogjuk hozni, hogy véleményöket meghallgathassuk, mert hozzájárulásuk nélkül a tárgyalások meg nem indulhatnak. Tudod, hogy a birodalmak sorsa viszontagságteljes. Ti birodalmatok nagyságát annak köszönhetitek, hogy a kedvező körülményeket fölhasználva, egyen-

czegovina határszélén egy erősséget vettek ostrom alá. De visszaverettek. Ellenben a moreai harcztéren kedvezett nekik a szerencse. Hammer i. h.

[1]) Buonvisi szeptember 23. és október 21-iki jelentései.

[2]) Ezt október 21-iki jelentésében maga is kiemeli.

ként támadtátok meg a keresztény fejedelmeket, mikor más háborúkban el voltak foglalva. Igy hódítottátok meg Magyarország nagy részét, és a szövetséges hatalmak tartományait, melyeknek elvesztését, Isten bűneink büntetéséül engedte meg. Most ellenben a ti bűneitek lépnek előtérbe, főleg, mivel az ünnepélyes esküvel szentesített békét megszegtétek. Ezért Isten megfenyített titeket, és megáldotta a szövetséges hatalmak fegyvereit. Most már illő, hogy adjátok elő, milyen területeket akartok visszabocsátani, és mint akarjátok a határokat szabályozni, hogy a portával állandó békeséget lehessen biztosítani. Mihelyt tehát uralkodód szándékait velem közlöd, azokat császárom tudomására fogom hozni, ki azonnal érintkezésbe fog lépni szövetségeseivel.«

Ezen fogalmazatot a nuntius előlegesen közölte a lengyel király és Velencze követeivel; csak miután ezek helyesléséről tudomást vett, nyújtotta át a császári cancellárnak. [1])

III.

Ez alatt a szerencse, mely Leopold fegyvereit a török vezérekkel szemben kisérte, a Tököli ellen viselt hadjáratban is fölkereste.

Schultz tábornok állott a felsőmagyarországi hadtest élén. Miután Ungvár alól visszaveretett volt, Krasznahorkát vívta meg. és Barkóczi Ferenczczel egyesülvén, Eperjest szállotta meg, a mely fontos város szeptember 11-ikén megnyitotta nekik kapuit. Ezt csakhamar Tokaj és Kalló eleste követé.

Buonvisi ismételve ajánlotta volt a császárnak, hogy a nagy áldozatokat igénylő, hosszú hadjárat helyett, egyszerűbb és könynyebb módon oltsa ki a magyarországi fölkelés lángját: hirdessen közbocsánatot, úgy, hogy ennek kedvezéseiből egyedül Tököli legyen kirekesztve, és ennek fejére 5000 forintnyi díjat tüzzön ki. De egyik tanácsát sem fogadta el; sem azt, melyet a magyar nemzet iránti rokonszenv és részvét, sem azt, melyet a törökök keresztény szövetségese ellen táplált gyülölete sugallt.

---

[1]) Az 1685. október 15-én Buonvisi által fogalmazott levél másolata, október 21-iki jelentéséhez mellékelve.

És mivel abban a meggyőződésben volt, hogy Tökölinek a császári miniszterek között is vannak titkos barátai, kik őt oltalmukban részesítik;[1]) megszünt a díj kitűzését javasolni, és arra szorítkozott, hogy az amnestia kihirdetését sürgesse. Sőt az ellen sem volt kifogása, hogy ezt Tökölire is kiterjeszszék, föltéve, hogy a kezei között levő összes erősségeket kiszolgáltatja. De semmit sem volt képes keresztűlvinni. »Itt — irja elkeseredve — az embereknek nincsenek saját gondolatuk, és hiába fáradozunk, hogy velök a magunkénak helyességét megértessük, vagy az ő velök született tunyaságukat leküzdjük.« [2])

Néhány héttel utóbb, a császári udvar közreműködése nélkül, váratlan fordulat állott be.

Tököli október elején, Nagyváradra ment, az ottan székelő basához, hol a császári tábornoknak diadalmas előnyomulására utalva, török segély csapatokat kért. Itt, a budai vezér-basa rendeletére elfogatott, és bilincsbe verve a nagyvezér táborába küldetett. Ennek hírére a fölkelés részesei nagyrészt hűséget esküdtek a királynak, és Kassa városa, melyet Caprara ostromolt, fölhagyott az ellentállással, — megnyitotta kapuit.

Bécsben nagy volt az öröm. »Tököli elfogatása — irja a pápai nuntius — Ujvár visszavételénél is nagyobb előny. És sokkal jobb, hogy a törökök fogták el, mintha a császár kezeibe került volna; mert ez esetben az ő fogságát hatalmas rokonsága és az egész magyar nemzet sérelemnek tekintette volna; míg most a törökök hűtlen eljárásukkal elidegenítik magoktól azokat, kik bennök biztak volt.[3]) És a velenczei köztársaság bécsi követe megelégedését fejezvén ki a fölött, hogy Tököli azon hálóba esett, melyet a kereszténységnek vetett ki, bűnhödésében Isten művét látja.[4])

A pápa is, a mint ezen eseményről értesült, mélyen meg volt indúlva; mert abban a török uralom enyészetének egyik elő-

---

[1]) Buonvisi 1685. augusztus 21. és szeptember 16-iki jelentései. Cornaro velenczei követ is többször említi jelentéseiben, hogy az udvarnál Tökölinek befolyásos barátai vannak.

[2]) Buonvisi 1685. szeptember 16. és 23-iki jelentései.

[3]) Buonvisi 1685. november 1-iki jelentése.

[4]) Cornaro november 1-iki jelentése.

jelét és biztosítékát szemlélte. A mint Pio bíbornok előadását hallgatta, szemei könyekkel teltek meg, térdre borúlva adott hálát Istennek, és elrendelte, hogy a német nemzet római templomában (Dell'Anima) ünnepélyes hála-istenitisztelet tartassék.[1])

A bíbornok-protector, fölhasználva a pápa kedvező hangulata által nyújtott jó alkalmat, másnap ujból megjelent előtte. Előadta, hogy a szerencsés előzmények után, a jövő tavaszszal folytatandó háború a legszebb reményekre jogosít; mivel azonban a császár jövedelmei, a hosszan tartó háború miatt folytonosan apadnak, a szükségletek pedig növekednek, mellőzhetetlenül szükséges, hogy támogatása érdekében ő szentsége minden eszközt, mely rendelkezésére áll, igénybe vegyen.

A pápa jóakaratúlag biztosította, hogy minden lehetőt meg fog tenni. De a spanyol egyházi-tizedekre vonatkozólag ismét azon nagy nehézségeket jelezte, melyeket a spanyol clerus támasztott.

Ha szentségéd — válaszolá a bíbornok — az érdeklettek ellentmondását figyelembe veszi, semmit sem érhetett volna el ekkorig; mert örömest senki sem fizet. Egyuttal kérte, hogy a pápa bocsásson ki olyan bullát, a milyenben V. Pius pápa, a lepantói győzelem után, búcsukat engedélyezett mindazoknak, kik a török hadjárat czéljaira adakoznak.

»Mindent készséggel megteszünk, — mondá a pápa — de óvakodnunk kell attól, hogy a törzset kivágjuk, mikor az ágaival is beérhetjük.«

»Nem szabad kimélni a törzset sem! — ellenveté a bíbornok — A török hatalom megsemmísítésére, olyan kedvező alkalom, mint a mostani, nem fog többé ismétlődni.«

Néhány nap mulva Cybo bíbornok-államtitkár közlé Pio bíbornokkal, hogy a pápa a spanyolországi egyházak megadóztatását, a török háború czéljaira, elhatározta,[2]) fölhatal-

[1]) Pio bíbornok 1685. november 18. és 24-iki jelentései a bécsi udvari levéltárban.

[2]) Ezen megadóztatás olyképen történt, hogy a javadalmasok egyszermindenkorra egy évi jövedelmök tizendhatod részét tartoztak beszolgáltatni.

mazván a madridi nuntiust, hogy azon papokat, kik valóban szegények, a fizetéstől fölmenthesse; továbbá ki fogja hirdetni V. Pius pápa búcsú-engedélyező bulláját; a császárhoz levelet fog intézni, melyben takarékosságra és jövedelmei czélirányosabb kezelésére inti; végül kijelenté, hogy ő szentsége a háború folytatásának elősegítésére, a maga részéről is kész mindent megtenni, de kincstárának kimerült állapota miatt egyelőre ajánlatokat nem tehet. [1])

Ezalatt Buonvisi minden erejét megfeszítette, hogy a török béke-alkudozások megindítását megakadályozza.

A porta egyidejüleg a liga mind a három tagjának békeajánlatokat tett. A velenczei köztársaság föltétlenül visszautasította. [2]) Sobieski Rómából tanácsot kért. [3])

A budai vezér-basa, november elején, egy agát küldött Komáromba, honnan az levelet irt a hadi tanács elnökének, azon kérelemmel, hogy bocsássák őt Bécsbe. Buonvisi, a velenczei követ által támogatva, azt ajánlotta, hogy ne engedjék őt Bécsbe jönni. [4])

Kezdetben kétes volt, vajjon czélt fognak-e érni? Sőt az udvarnál azt is beszélték, hogy a budai basát az újabb kisérletre éppen a kormány köréből bátorították.

Ürügyül használták föl azt, hogy a pápától nem várhatnak segítséget; utaltak a hadvezérek tehetetlenségére, a jövedelmi források kiapadtára, a szövetségesek megbízhatatlanságára; hangsúlyozák, hogy ez idő szerint a legelőnyösebb föltételek alatt lehetne békét kötni.« [5])

A miniszterek czélzataik érvényesítésére, demonstrativ föllépést terveztek. Nyilatkozatot készültek közzé tenni, oly értelemben, hogy a császár, ha a segélyre nézve a pápától egészen biztos igéretet nem kap, a törökkel békét fog kötni.

[1]) Pio bíbornok 1685. november 18-iki jelentése, és az államtitkárnak november 24-ikén a bécsi nuntiushoz intézett jegyzéke.

[2]) Velencze bécsi követének 1685. november 25-iki jelentése.

[3]) Sobieskinek 1685. deczember 12-én a pápához irt levele Theinernél. 298.

[4]) Buonvisi 1685. november 11-ikén és a velenczei követnek ugyanazon napon irt jelentései.

[5]) Buonvisi november 11. és 25-iki jelentései.

Strattmann udvari cancellár a velenczei köztársaság bécsi követét is rá akarta birni, hogy a nyilatkozathoz való csatlakozását jelentse ki. De ez határozottan kimondotta, hogy nem teheti, és a tervet nem helyesli. Figyelmeztette a minisztert arra, hogy az ily föllépést a pápa rossz néven venné, és ennek következtében, ha szándéka lett volna is segélyt nyujtani, ezt talán fölháborodásában megtagadná; továbbá sértve érezné magát Buonvisi bibornok, a ki pedig mindent megtett, hogy segélyt eszközöljön ki. Ezért csak arra vállalkozott, hogy Buonvisit igyekezetei folytatására fogja buzdítani. [1])

A két diplomatának sikerült úgy a demonstratiót, mint a török küldöttnek Bécsbe jövetelét meggátolni. A császári udvar török tolmácsa küldetett hozzá Komáromba. [2]) Majd a hadi-tanács elnöke, ismét Buonvisi javaslatai értelmében szerkesztett levelet irt a budai basának, kit röviden értesített, hogy részletezett béke-föltételeket várnak, melyek a liga összes tagjait kielégíthetik. A levél tartalma és hangja a tárgyalásoknak inkább meghiúsítására, mint megnyitására volt alkalmas. A császár ekkor már el volt határozva arra, hogy a háborút folytatja. [3])

Ugyanekkor arra is, hogy a császári pénzügyek igazgatásában a rendetlenség és lelkiismeretlenség meg fog szűnni, remény nyilt; de csakhamar ismét eltünt.

Rosenberg gróf a mindinkább növekedő zavarok közepett már nem lévén képes sem az eddig követett gazdálkodást folytatni, sem a szükséges reformokat keresztülvinni, szeptember havában beadta lemondását. A császár nem sietett azt elfogadni,

---

[1]) A velenczei követ közlé Buonvisivel az udvar tervét. A bibornok azt válaszolta, hogy a demonstratiónak, ha az Bécsben történik, nincs semmi értelme; más az, ha a bécsi udvar Rómában, a hatalmaknak ott tartózkodó követei által akarja kiállíttatni ama nyilatkozatot. (A velenczei követ deczember 2-iki jelentése.)

[2]) A velenczei követ november 18-iki jelentésében azt jó jelnek nézi, bár nem bizik a miniszterekben, kik csak »saját hasznukat tartják szem előtt, nem a közjót.«

[3]) A velenczei követ 1685. deczember 2-iki és Buonvisi 1686. január 27-iki jelentései. — A franczia követ 1686. február 21-ikén jelenti, hogy a török békekötést Buonvisi és a velenczei követ erőfeszítése akadályozta meg; az udvarnál mindenki sürgette.

és megfontolási időt kivánt; egyúttal Buonvisi bíbornoktól is tanácsot kért az iránt, hogy kit állítson a pénzügyi igazgatás élére. De a nuntius ezen, hatáskörén kivül álló ügyben nem akarta positiv tanács által a felelősséget magára venni; arra szorítkozott, hogy a jelöltek mindegyikének előnyös és hátrányos tulajdonságait kiemelte. Ő Kollonich püspököt óhajtotta a fontos álláson látni. De ezt meghiúsították Rosenberg gróf barátai, s mindazok, a kiknek érdeke az ő föntartásával azonos volt; és kivitték, hogy a császár Rosenberget hivatala folytatására szólította föl, a miben a nuntius nagy szerencsétlenséget látott. [1])

A császár épp úgy ragaszkodott egy másik miniszteréhez, Hermann badeni őrgrófhoz, a hadi-tanács elnökéhez. Habár azon hirek, melyek éppen ekkor a törökökkel való bűnös összeköttetései felől általános forgalomban voltak, [2]) az alapot nélkülözték: de mind a szervező, mind az intéző tehetség hiányzott benne, és föladatának színvonalán egyáltalán nem állott.

Mind ő, mind pedig Rosenberg gróf jól tudta, hogy a pápai nuntius elmozdításukban látja a helyzet jobbrafordulásának első föltételét; ezért viszont ők is azon voltak, hogy befolyását a császárnál csökkentsék. Ezen czél elérésére most új taktikát követtek. A mint az ifjú Rosenberg gróf Rómából visszaérkezett, és az ott uralkodó kedvezőtlen hangulatról jelentést tett: elhitették a császárral, hogy minden nehézségnek és félreértésnek szerzője Buonvisi bíbornok, a ki folytonosan azon fáradozik, hogy a pápát a császártól elidegenítvén, szakítást idézzen elő: és pedig csak azért, hogy alkalma legyen mielőbb Bécsből távozni és Rómába visszatérni. [3])

[1]) Buonvisi szeptember 13., 23., október 21. és november 21-iki jelentései.

[2]) Azt, hogy ezen hirek mikép keletkeztek, részletesen elbeszéli a velenczei követ 1685. szeptember 23-iki jelentésében.

[3]) A miniszterek fölhasználták állításaik igazolására *Pio* bíbornok egy levelét, a melyben irja, hogy Buonvisi informatiói okozták a pápa kedvezőtlen hangulatát. Teljesen igaza volt, a mennyiben mind az, a mit Buonvisi a bécsi udvar magatartásáról és eljárásáról hiven jelentett, okozta a pápa elkeseredését és neheztelését. De a miniszterek Pio bíbornok levelét rosszhiszeműleg magyarázták oda, hogy Buonvisi szándékosan ingerli föl a pápát. Azt hiszem, hogy Buonvisi jelentéseinek jóhiszeműségét és jó szándékát nem szükséges igazolnom.

Ezen intriguákról a velenczei követ, jelentést téve a signoriának, nem habozott kijelenteni, hogy azokból az egész kereszténységre nagy baj háromolhatik; mert Buonvisi bíbornok az ő helyes fölfogásával, éles eszével, dús tapasztalataival és nemes szándékaival sokat használhat; de ezzel — úgy mond — a császári miniszterek, szenvedélyeik által elvakítva, nem gondolnak; a császár pedig az ő befolyásuk alól, ha csak a mesterfogások szövevényét végre föl nem ismeri, nem bir szabadúlni. [1])

Buonvisi ugyanakkor a mély fájdalom érzetével nyilatkozott a császár jellemének gyengeségéről; és a minisztereken kivül a császári gyóntató ellen is vádat emelt; mert ez folytonosan azt hirdette a császárnak, hogy miniszterei tanácsát mellőzve, lelkiismeretével jönne összeütközésbe. [2])

Ezen jelentésre a nuntius a következő választ kapta Rómából: »Ő szentsége a gyóntatók által a császári felségnek adott azon tanácsot, mely szerint köteles volna inkább a miniszterek véleményét fogadni el, még ha ez a tiszta igazságtól eltérő is, mint magát saját belátása szerint határozni el, mint téves és veszélyes tanítást kárhoztatja. Isten támogatni óhajtván a kormányokat, segítségét a fejedelmeknek igérte és nem a minisztereknek. A fejedelmek kötelesek arra, hogy minisztereiket meghallgassák a tanácskozmányokban és fölhasználják a tárgyalásokban; de teljes szabadságukban áll, sőt kötelességök azt emelni határozottá, a mit ők magok leghelyesebbnek és legbiztosabbnak ismernek föl. Mindezt ő szentsége rendeletéből, Eminentiád terjeszsze a császári felség elé, a mint ugyanazt Mellini bíbornok ő szentsége parancsára előterjesztette a spanyol királynak, a ki szintúgy tévútra volt vezetve, és ez ügyek intézését egészen a tanácsra és a miniszterekre hagyta.« [3])

IV.

A regensburgi békekötés hivatva volt a szent liga legjelentékenyebb tagját, a császárt, megnyugtatni az iránt, hogy Fran-

[1]) A velenczei követ október 14-iki jelentése.

[2]) Buonvisi november 11-iki chiffrirozott jelentése.

[3]) Az államtitkár deczember 1-iki jegyzéke.

cziaország által meg nem zavarva, irányozhatja egész erejét az ozman hatalom megtörésére. De XIV. Lajos igéreteinek és fogadásainak megbízhatóságában a hit annyira meg volt rendítve, hogy a császár és a pápa szemei előtt folytonosan ott lebegett a váratlan támadás rémképe. Ezért ismételve merültek föl tervek, melyek a császár és a franczia király között szorosabb összeköttetés létrehozására czéloztak.

Erre alkalmasnak látszott a helyzet.

XIV. Lajos lelkében időnkint uralomra emelkedtek a keresztény közérzület és a nagylelkűség sugallatai, melyekkel egyébiránt ez esetben politikai érdekei öszhangzásban állottak. Az ő hatalmi törekvéseinek szempontjából, kivánatosabbnak látszott, hogy a császár háborút folytasson a török birodalom ellen, még ha diadalokat arat és hódításokat tesz is; mintsem, hogy a törökkel előnyös békét kössön, mely azután lehetővé tenné, hogy fegyverei hatalmát Francziaország ellen fordítsa.

Politikájának irányát nyiltan és szabatosan adja elő azon utasításában, melyet 1685. tavaszán a portára küldött követének adott. Abból indúl ki, hogy Európa a legbiztosabb békének akkor örvend, mikor a császár és szövetségesei a török ellen háborút viselnek; a mi a kereszténységre nem jár veszélylyel, mert a szövetség hatalma biztosítékot nyujt arra nézve, hogy a törökök nem fogják legyőzni, és ekkorig minden hadjárat a törökök veszteségével végződött. Ennélfogva kész volt a portával föntartani a jó viszonyt, ha az a kath. egyház iránt keleten jóakaratot tanusít; de kijelentette, hogy sem a portát támogatni, sem a császárnál a béke létrehozása érdekében közben járni nem hajlandó. És a követnek oda kellett hatnia, hogy a háború ne szűnjön meg. Lelkiismeretét azzal nyugtatta meg, hogy politikája Francziaországra hasznos, a nélkül, hogy a kereszténységre hátrányos volna; és hogy részéről elég nagylelkűség az, ha a bonyoldalmak értékesítésétől tartózkodik. [1])

A pápa jól tudta, hogy XIV. Lajos a regensburgi békekötésnek húsz évre terjedő engedményei által nincs kielégítve, és

[1]) Az 1685. június 1-én Girardin részére kiállított utasítása a franczia külügyminiszterium levéltárában.

úgy Lotharingiát, mint a reunio-szerzeményeket Francziaországnak állandóan biztosítani óhajtja. Azért azon reménynyel kecsegteté magát, hogy ha a királynak ezen óhajtása teljesülésére kilátása nyílik, kész lesz a török elleni ligához csatlakozni. Így tehát őt magánérdekeinek vonzó erejével a kereszténység szolgálatának megnyerhetni vélte.

Az 1685-ik év nyarán a pápa a császári udvarnak fölvetette azt a kérdést: nem lehetne-e Lotharingiát véglegesen átengedni, úgy, hogy ezen tartomány herczege, a franczia király közremüködésével elfoglalandó területekből megfelelő kárpótlást kapna? s kész volt XIV. Lajosnál a közbenjárást magára vállalni. [1])

Buonvisi bíbornok nem reméllette, hogy ezen terv kedvező fogadtatásra fog találni. Úgy nyilatkozott, hogy Lotharingiáért a császár és a birodalom csak Elsaszt tekinté aequivalens kárpótlásnak; bár egyszersmind kétségét fejezte ki az iránt, vajjon a franczia hajlandó lesz-e lemondani ezen tartományról, mely nyitva tartja előtte az utat Németország belsejébe. [2])

A római bíbornok-államtitkár sietett a nuntiust fölvilágosítani, hogy a Francziaországhoz tényleg tartozó területek átengedésére gondolni nem lehet; ismételte, hogy arról van szó, hogy XIV. Lajos a ligába belép, és az ő segitségével a törököktől elfoglalandó területekből kap a lotharingiai herczeg kárpótlást. Egyébiránt — teszi hozzá — ha Elsasz átengedésére a franczia királyt rá lehetne is bírni, ezzel a kereszténység nem nyerne sokat. Az a fő dolog, hogy a kárpótlásul szolgáló terület megszerzése végett, Francziaország a török elleni háborúba bevonassék.

A császári kormánynak és hadvezéreinek az 1683. és 84-ik évi hadjáratokban elkövetett botlásai és mulasztásai, azt a meg-

[2]) Az államtitkár 1685. július 14-iki chiffrirozott jegyzéke, melyben az is ki van emelve, hogy a pápa ezt a gondolatot Buonvisi egy korábbi tervéből kölcsönözte, mely szerint a lengyelek és oroszok között oly módon ajánlotta a szövetség létrehozását, hogy az oroszok megtartanák a lengyelektől elfoglalt területeket, és ezek a közös erővel a töröktől meghódítandó tartományokból kapnának kárpótlást.

[1]) Buonvisi 1685. augusztus 5-iki chiffrirozott jelentése.

győződést szilárdították meg a pápában, hogy a török hatalomra a döntő csapást csak XIV. Lajos közreműködésével lehet mérni. [1])

Buonvisi osztozott ezen fölfogásban, és bámulatát XIV. Lajos nagy tulajdonai iránt ismételten ki is fejezte. [2]) Az elsaszi csere gondolatára az a nézet vezette, hogy a császári udvart távol fekvő, bizonytalan hódítások kilátásával Lotharingia átengedésére nem lehet rábirni. Ugyanezen szempontból indúlva ki, az ő leleményes szelleme egy másik tervet gondolt ki, melynek, nézete szerint, kilátása lehetett arra, hogy elfogadják. Ez abban állott, hogy a lotharingiai herczeg ősei birtokáért *Erdélyt* kapja kárpótlásul. És ezen meglepő gondolatot oly formába öltöztette, a mely a magyar nemzet jellemének mély ismeretéről és szabadsága iránt táplált tiszteletéről tesz tanuságot.

Szeptember második felében a császárnál audientián levén, az erdélyi fejedelemre vezette a társalgást. »Itt az ideje — úgy mond — hogy az erdélyi fejedelem végre nyiltan részünkre álljon; ha pedig erre rá nem vehető, azon kell lennünk, hogy fejedelemségétől megfosztatván, más foglalja el helyét; és mivel az erdélyi népet nehéz volna rábirni, hogy országát tartománynyá engedje átalakíttatni, biztosítékot kellene néki nyújtani, hogy nincs szándékunk őket meghódítani. Erre legalkalmasabb mód volna, ha a lotharingiai herczeg fejedelemmé választását ajánlanók, mert így, ha Felséged saját nővére foglalná el a fejedelmi széket, nem kételkedhetnének az iránt, hogy szándéka: az ő szabadságukat föntartani, az országot megoltalmazni és hatalmát gyarapítani.«

Leopoldnak tetszett ez a terv. De a miniszterek és a lotharingiai herczeg ellenezték elfogadását.

Strattmann canczellár közlé a nuntiussal, hogy a császár a franczia király segítségét a törökök ellen el nem fogadhatná, ha ahhoz azon föltétel van csatolva, hogy a lotharingiai herczeg lemondjon országáról, és a meghódítandó területekből nyerjen kárpótlást. Egyszersmind bemutatta Károly herczeg irásba foglalt nyilatkozatát, a melyben azt kivánja, hogy a franczia király adja néki vissza Lotharingiát, és ha majd később közös erővel oly hódítá-

[1]) Az államtitkár aug. 25. és október 12-iki chiffrirozott jegyzékei.
[2]) Vauguion franczia követ 1686. január 21-iki jelentése Bécsből.
[3]) Buonvisi szeptember 23-iki chiffrirozott jelentése.

sokat fognak tenni, a melyek egyenértéküek, akkor majd nem lesz idegen a cserétől; de előbb lemondani Lotharingiáról nem hajlandó.

Buonvisi meglepetve hallotta a hajthatatlan határozottság ezen nyilatkozatát. Mindazáltal kisérletet tett, hogy a canczellárt álláspontjuk helytelenségéről fölvilágosítsa. Kifejtette, hogy a franczia király közreműködése a török elleni háborúban nagy eredményeket igér; talán egész Magyarország fölszabadítását vonná maga után, és ez esetben a lotharingiai herczeg Erdély mellett, még Magyarország Tiszántúli részét is megkaphatná: a mi egyenertékű kárpótlást képezne és azzal az előnynyel járna, hogy a herczegnek új országa békés birtokát a király támogatása biztosítaná.

Azonban a canczellár, csakhogy a tervet meghiusítsa, mint az erdélyi fejedelem jogainak és érdekeinek védelmezője lépett föl. »Igazságtalan eljárás volna — úgy mond — azért, hogy a lotharingiai herczegnek kárpótlást szerezzünk, a törvényesen megválasztott erdélyi fejedelmet megbuktatni. A brandenburgi választó-fejedelem maga idején főleg azért vált el a svéd királytól, mert ez azt az ajánlatot tette volt neki, hogy a porosz herczegségért, cserében meg fogja részére hódítani Sziléziát; ezen igazságtalan terv fölvilágosította a svédek gonoszságáról, és engesztelhetlen ellenségök lett. Éppen olyan gonoszságot tanusítana a császár, ha a maga érdekében az erdélyi fejedelmet országától megfosztaná.«

Buonvisi erre kimutatta, hogy az ő javaslata és a svéd király előterjesztése között nagy a különbség. Az erdélyi fejedelem elűzetését azon föltevésben ajánlotta, hogy a töröktől el nem szakad, és ez esetben ellenségnek kellene őt tekinteni.

Nem mondván le még a siker reményéről, részletes tervet készített azon módozat iránt, a mint a franczia király és a lotharingiai herczeg között a transactiónak történni kellene. E szerint a lotharingiai herczegnek jogairól lemondani csak akkor kellene, miután a franczia király segítségével Erdély és a szomszéd terület birtokába be lesz helyezve, egyszersmind a török teljesen kiszoríttatik Magyarországból, úgy, hogy a herczeg új országa a török birodalommal nem volna határos.

És azt is hangsúlyozta, hogy a lotharingiai herczeg lemondása és kielégítése után XIV. Lajos annyira megszilárdultnak tekinthetné Francziaország hatalmát, hogy a császárnak Magyarország fölszabadításával meggyarapodott hatalma megszűnne rá nézve félelmes lenni. Így tehát a kereszténységnek állandó békéje, s a török uralom megsemmisítése biztosítva lenne.

Ezt előadva, így ir a bíbornok-államtitkárnak: »Fölkérem Eminentiádat, közölje velem, vajjon előterjeszthetem-e javaslatomat? Ha a franczia király elfogadná, talán el lehetne érni, hogy örök időkre megnyerné mindazt, a mit — a regensburgi husz éves — fegyverszünet értelmében bir, és e mellett megtarthatná azon területeket is, melyeket hajóhadával a töröktől elhódítani fog; míg a császár megelégedhetnék, ha maga számára Magyarországot, sógorának Erdélyt kiküzdi.« [1])

A pápa fölfoghatatlannak tartotta ugyan a császári canczellár azon nyilatkozatát, hogy a franczia király segitsége, Lotharingia föladásának árán, el nem fogadható; de belátta, hogy a csere tervét, miután azt a lotharingiai herczeg visszautasította, el kell ejteni. [2]) És csakugyan végkép elejtették; pedig valósítása nagy fordulatot adott volna az európai politikának és hazánk sorsának!

V.

Míg a lotharingiai kérdésben, a császári udvar a pápa ajánlatait határozottan visszautasította: XIV. Lajos egy más ügyben maga kérte föl XI. Inczét a békebirói tiszt elvállalására.

Ez időben ugyanis az orleánsi herczeg és pfalzi választófejedelem között egyenetlenségek támadtak. Ezekre alkalmat szolgáltattak: Károly pfalzi választó-fejedelemnek (1685.) fiörökös nélkül bekövetkezett halála után, az orleansi herczeg neje, Charlotte pfalzi herczegnő által emelt örökösödési igények, melyeket

[1]) Buonvisi 1685. október 14-iki chiffrirozott jelentése.

[2]) Az államtitkár november 3. és 24-iki chiffrirozott jelentései. — Buonvisi 1686. január 27-iki chiffrirozott jelentésében még egyszer fölemlíti ezt az ügyet. Azt mondja, hogy Eleonora császárné nem idegenkedik föltétlenül a cserétől, bár kijelenti, hogy a lotharingiai herczeg szándékait nem ismeri.

XIV. Lajos fölkarolt; de Fülöp pfalz-neuburgi őrgróf, kire a választó-fejedelemség szállott, kielégíteni vonakodott.

Mivel pedig az utóbbit a császár és a német birodalom támogatta: az egyenetlenség a háború veszélyét rejté magában. Ezért a pápa, habozás nélkül elvállalta a békebiróságot, és erről külön futár által értesíté a császári udvart. De itt ez esetben sem fogadták előzékenyen ajánlatát. [1])

Buonvisi ezen kényes helyzetben, oda működött, hogy a császár válasza a pápát ne sértse meg. És czélt ért. Levelében Leopold magasztalja és köszöni a pápa jóakaratát és buzgóságát, mely arra készteti, hogy atyai előrelátással, a keresztény hatalmak közt támadható összeütközéseknek elejét vegye. De a fönforgó ügy a német birodalom közbejötte nélkül nem intézhető el; főleg mert a svéd király és a brandenburgi választó fejedelem szintén, mint örökösök, érdekelve vannak. Ezen két uralkodóhoz tehát kérdést kell intézni, vajjon a pápa mediátióját elfogadják-e? [2])

A fogalmazat hódolatteljes szólamai és ügyes mentségei alatt a visszautasítás lappangott. A minek az volt következménye, hogy a pápa és a császár között a viszony még inkább meglazúlt.

Mindazáltal XIV. Lajos türelemmel várta a bonyodalmak megoldását; és Sobieski irányában is tartózkodó magatartást követett.

Sobieski az 1685-ik év nyarán tétlenül maradt. Ismételt igéreteit nem teljesítette; bár a pápa folytonosan jelentékeny összegeket küldött neki. [3]) De mind újabb és újabb tervekkel állott elő. [4]) A mi Buonvisi bíbornoknak azon észrevételt sugallta: »hogy

---

[1]) Az államtitkár 1685. október 20-iki jegyzéke. Buonvisi november 1., 8., 15., 29-iki jelentései. A velenczei követ Bécsből november 25-ikén irja, hogy Buonvisi nézete szerint, a pápa nem cselekedett helyesen, mikor a közbenjárói tisztet elfogadta, mielőtt tudta volna, vajjon az a bécsi udvarnak tetszeni fog-e?

[2]) Buonvisi 1685. november 29. és a velenczei követ deczember 2-iki jelentései. Az utóbbi deczember 23-ikán irja, hogy Buonvisi oda hat, hogy azon esetre, ha a császári válasz a pápát ki nem elégítené, a császári udvar legalább színleg fogadja el a mediátiót.

[3]) Így 1685. julius 17-ikén 75,086 tallért.

[4]) Így a nyár kezdetén, azon hitben, hogy a Tisza vidéke fogja a hadi munkálatok szinhelyét képezni, ő is oda óhajtotta vezetni seregét; fölkérte

óhajtandó volna, hogy a lengyel király kevesebb tervet készítsen és többet cselekedjék.« [1])

De nem is volt szándéka Leopoldot támogatni; sőt még Lubomirski herczeget is elvonta a császár szolgálatából. A mi a franczia befolyás gyümölcse vala. E mellett Sobieskit még azon aggodalom is visszatartotta, hogy a császár az ő hozzájárulása nélkül a törökökkel békét köt, mire azután Lengyelország magára hagyatva, ki lesz téve a török támadásnak. Egyszersmind újra befészkelte magát a lengyel udvarnál a gyanu, hogy a császár a lengyel rendek között párthiveket szerez, kiknek segítségével trónüresedés esetén, a lotharingiai herczegnek szerezze meg a lengyel koronát. [2])

Ekkor tájt Tököli követe jelent meg a lengyel udvarnál. Kijelentette, hogy ha Leopolddal meg nem békülhet, a végletekre szánja el magát, és várait a töröknek adja át.

Ezt Sobieski tudatta a pápai nuntiussal, a császár és Velencze követeivel; Tököli kibékítését ajánlotta, azon fenyegető nyilatkozat mellett, hogy ha tanácsát nem követik, ő többé nem avatkozik Tököli dolgaiba, és nem bánja, ha czélzatait, melyeknek eddig útját állotta, valósítani fogja. [3])

A nuntius és a császári követ, hogy a franczia befolyást ellensúlyozzák, ismét házassági ajánlatokkal léptek föl, és azt hirdették, hogy Francziaország ellen az európai államok hatalmas szövetsége készül. [4])

---

tehát Buonvisi bíbornokot, hogy a bécsi udvar jóváhagyását eszközölje ki. A nuntius ezt az ajánlatot nem is terjesztette elő, jól tudván, hogy nem fogadnák el. Azt tanácsolta a királynak, hogy inkább a tatárokat tartsa szem előtt és Magyarországba legfölebb 3—4000 lovasból álló segélyhadat küldjön, ha arra szükség lesz. (Buonvisi 1685. julius 22-iki jelentése és szeptember 10-ikén a varsói nuntiushoz irt levele.)

[1]) Buonvisi 1685. október 21-iki jelentései.

[2]) Bethune 1885. junius 20. és augusztus 10-diki jelentései Varsóból.

[3]) Bethune 1685. szeptember 16-iki jelentése, melyben azt is kiemeli, hogy ő mindent megtesz Tököli érdekében, mert sajnálná, ha elvesztené benne a franczia király az alkalmas eszközt, melyet a császár ellen bármikor fölhasználhat.

[4]) Bethune szeptember 26-iki jelentése, melyben említi, hogy Sobieski elsőszülött fiának egy bajor herczegnővel összeházasításáról van szó.

Sobieski újra kétszínű politikáját vette elő. Míg a pápai követnek igérte, hogy a következő év tavaszán a török ellen táborba száll [1]) s majd a pápától segítséget kér; másrészről hadainak a téli szállásokra elhelyezésénél úgy intézkedett, hogy szükség esetén Munkács várának elfoglalását a császári hadak által, vagy megszállását a törökök által megakadályozhassa; Tököli nejének, Zrinyi Ilonának pedig, ki ama várban ostromoltatott, ajánlatot tett, hogy ékszereit lengyel földön biztonságba helyezheti; és Tökölinek török fogságba jutását sajnálattal vette tudomásul. [2])

Sobieski el volt ugyan határozva arra, hogy a török ellen támadó hadjáratot indít; de csak azon föltétel alatt, ha a franczia király jóváhagyását és segítségét kieszközli. Az 1685-ik év őszén canczellárját küldötte Versaillesba. Két tervet terjesztett XIV. Lajos elé: vagy Kamienitz várát vívja vissza, vagy Moldva- és Oláhországot hódítja meg. Tanácsát kérte ki az iránt, hogy a kereszténységre nézve melyik tervet tartja hasznosabbnak?

Bethune nem tartotta helyesnek, hogy uralkodója a török elleni actiót ellenezze; sőt ajánlotta neki, hogy némi segítséget nyújtson, 3—4000 emberből álló hadtest eltartását vállalva magára. De a leleményes diplomata utat jelölt ki, melyen a franczia politika érdekeit is meg lehetne óvni. A két terv közől, a másodiknak fölkarolását javasolja; mert az »hosszú háborút« helyez kilátásba; míg ellenben, ha a lengyelek Kamienitzet, a császári hadak Egert megvívják: készen lesz a békekötés. [3])

XIV. Lajos a lengyel követet előzékenyen és kitüntetően fogadta. Sobieskinek és nejének pénzajándékkal kedveskedett; igérte, hogy elsőszülött fioknak egy portugall herczegnővel összeházasítását és majdan trón-örökösödését pártolni fogja. De

[1]) A lengyel nuntiusnak Sobieskihez irt 1685. október 10-iki levele, melyben örömét fejezi ki a király elhatározása fölött, Theinernél 297. És a lengyel királynak 1685. decz. 12-ikén a pápához irt levele ugyanott, 298.

[2]) Bethune 1685. október 13., 26., 28-iki jelentései. A franczia miniszter Tököli elfogatásáról értesülvén, így ir Bethune-höz: »A törökök a kereszténységnek azt a szivességet tették, hogy egyik karjukat vágták le ... Isten, úgy látszik, a kereszténység javára elvakította az ellenséget.« Croissy deczember 2-iki jegyzéke.

[3]) Bethune 1685. október 6. és november 11-iki jelentései.

egyszersmind kinyilatkoztatta, hogy hadi segélyt nem adhat, mert saját költségei egész pénzerejét kimerítik. [1])

Ugyanakkor Lubomirski herczeg, Sobieski megbizásából, Bécsben előterjeszté, hogy a lengyel király Kamienitzet szándékozik ostrom alá venni, és egy császári hadtestet kért segítségül. Ezen kivánság rossz hatást tett. Úgy fogták föl azt, hogy Sobieski, a franczia udvar sugalmazására, ürügyet keres a ligából kiléphetni. Ezért udvariasan azt válaszolták neki, hogy a császári haderő megosztása nagy veszélylyel járna, de ha a jövő hadjáratban Egert megvívni sikerült és felső Magyarország békés birtoka biztosítva lesz, akkor azután lehetővé fog válni, hogy a császári sereg a Duna déli vidékein folytassa működését. [2])

Egyébiránt úgy Bécsben, mint Rómában azt javallották, hogy a lengyel király Kamienitz ostromát tüzze ki föladatává: mert attól tartottak, hogy Moldva- és Oláhország meghódítása után Erdélyre is kiterjesztené vágyait. [3])

Deczember első napjaiban a lengyel udvarnál, Sobieski elnöklete alatt, nagy tanácskozmány tartatott, a hadi terv megállapítása végett. A nuntius egy millió forintot ajánlott a pápa nevében, Kamienitz ostromának költségeire, egyszersmind közölte, hogy a szent-szék úgy Moldva- és Oláhországra, mint Erdélyre a magyar korona jogait elismeri. Sobieski erre megjegyzé ugyan, hogy a magyar korona azt a három tartományt oly régen vesztette el, hogy most bárki meghódíthatja; mindazáltal késznek nyilatkozott Kamienitz ellen indúlni, ha a pápa az ostromhoz szükséges tűzérségről gondoskodik. [4])

Azonban ugyanakkor a franczia követ előtt egészen máskép nyilatkozott. »Itt az ideje — így szólt — hogy a franczia király megmérkőzzék a császárral; mert ez most már egész felső Magyarország ura, vagy pedig a tél folyamán azzá lesz; azután Erdélyt-, Moldva- és Oláhországot hódítja meg; mire a törökkel előnyös föltételek alatt békét köthet, és erejét oda fordíthatja, a hová akarja. Ekkor Lengyelország, mely minden oldalról a csá-

[1]) Croissy 1685. november 8-iki jegyzéke Bethune-höz.

[2]) A velenczei követ 1685. november 4-iki jelentése.

[3]) Bethune deczember 27-iki jelentése.

[4]) Bethune deczember 7-iki jelentése.

szár területe által körül lesz fogva, Francziaországnak többé nem tehet szolgálatot. Ezért a franczia király segítségét kéri, hogy a császár terveit meghiusítsa, Erdélyt, Oláh- és Moldvaországot maga részére megszerezhesse. [1])

Néhány hét múlva Sobieski közvetlenül XIV. Lajoshoz intézett levelet és emlékiratot. Lengyelország és Francziaország érdekeinek solidarítását hangoztatva, költséget kér egy hadtest kiállítására, melylyel teljesen szabadon rendelkezhessék; fia számára pedig a franczia uralkodó-házhoz tartozó chartresi herczegnő kezét kéri. [2])

Mindazáltal ugyanazon napon, melyen Sobieski levele útra kelt Versailles felé, innen Bethune marquishoz újabb jegyzék ment, mely ismételi azt, hogy XIV. Lajos segélyt nem küldhet. [3])

---

[1]) Bethune deczember 4-iki jelentése.

[2]) Sobieskinek 1685. deczember 27-ikén kelt levele és ahhoz mellékelt memorandum. Bethune is küld ugyanazon napon jelentést Croissynak.

[3]) Croissy 1685. deczember 27. jegyzéke.

HETEDIK FEJEZET.

Buonvisi tevékenysége az 1686-ik évi hadjárat előkészítése érdekében. — Hadi tervei. — Esterházi nádornak a pápához intézett folyamodása, Magyarországnak a téli szállásolás terhétől fölmentése tárgyában. — A pápai keresztes-bulla kibocsátása. — A spanyolországi egyházi tizedek. — A pápa bőkezűsége Sobieski irányában. — Sobieski magatartása Apaffi és Tököli irányában. — Az orosz-lengyel szövetség. — A Moldva- és Oláhországra vonatkozó tervek. — Buonvisi igyekezetei Magyarország megnyugtatására. — Petneházi Dávid kitüntetése Buonvisi által. — XIV. Lajos magatartása. — A bécsi udvarnál hajlandóság mutatkozik a Francziaország elleni támadásra. — Buonvisi ezt megakadályozza. — Buonvisi elégületlensége. — A pápai segély és a külföldön gyűjtött alamizsna.

1686.

I.

A mióta a bécsi udvarnál a török béke-ajánlatok visszautasítása és a háború folytatása elhatároztatott, Buonvisi bíbornok megújult lelkesedéssel és fokozott tevékenységgel igyekezett a hadikészületeket elősegíteni és siettetni.

Két főpontra irányult figyelme. Először lehetővé kellett tenni, hogy a hadjárat május elején vegye kezdetét, tehát oly időben, mikor a török seregek még nem lesznek készen. Másodszor a császárt és a tábornokokat arról akarta meggyőzni, hogy a hadimunkálatokat nem szabad Buda ostromával nyitni meg. A teendők sorrendjét a következőképen gondolta megállapítandónak: mindenekelőtt Székesfehérvárt és Szigetvárát, Egert és Szegedet kell elfoglalni, Kanizsát körülzárni, az eszéki hidat megszállani, és a Buda közelében fekvő szigetek egyikén erődöt építeni. Ha mind ez megtörtént, Buda körül lesz zárva, elszigetelve fog állani, egy oldalról sem kaphat segélyt, a minek követ-

keztében vérontás nélkül kerül a király kezeibe. Ellenkező esetben, ha a hadjárat elején veszik Budát ostrom alá, a körülfekvő erősségek őrségei folytonosan nyugtalaníthatják az ostromló hadat, mely legjobb esetben csak nagy veszteségek árán fogja a várat megvívni, és ezt olyan elpusztúlt, megrongált állapotban fogja hatalmába ejteni, hogy védelmére ott kell majd tartani a sereg nagy részét. [1])

Később, deczember elején, még részletesebb tervet dolgozott ki. E szerint, a hadjárat kezdetén, egyidejűleg támadást kell intézni Eger és Székesfehérvár ellen, egy hadtestet a Tisza-vidékre küldeni, a sereg zömével pedig a Dunán innen állást foglalva, alkalmas időben nyilt ütközetet vívni a törökökkel, győzelem esetén megszállani az északi innenső hidfőt. Ekkor azután több földat között van választás: Budát, Kanizsát, Szigetvárát ostrom alá venni, vagy pedig a Dráván átkelve, a Dráva és Száva között fekvő erősségeket, Eszékkel együtt, elfoglalni. A mennyiben az utóbbi terv fogadtatnék el, és sikeresen vitetnék keresztül, akkor ismét vagy Belgrádot lehet ostrom alá venni, vagy pedig a Száván átkelve, Bosniát meghódítani, mit megkönnyít az, hogy területén nincs sok erősség, és ajánlatossá tesz az a körülmény, hogy a török onnan látja el a magyarországi erősségeket.

Mindazáltal a bíbornok hangsúlyozta, hogy a kijelölt hadi vállalatokat csak úgy lehet keresztülvinni, ha előlegesen nagymérvű előkészületek történnek a folyamokon, sajkák és talpak szereztetnek össze (a talpak gerendái szükség esetén palisszádokra is fölhasználhatók), az élelmiszerek és ágyúk szállítására intézkedések történnek; mert az utolsó hadjáratnál is a szállítás nehézségei okozták a tervezett hadimunkálatok sikertelenségét.

Ugyanakkor, Rómába irt jelentésében kiemelvén, hogy a nagy tervek keresztülvitele sok pénzt igényel, újabban segélyt sürgetett, és ajánlotta, hogy a pápa az összes keresztény uralkodókhoz intézzen segélytkérő leveleket. Azon reményét fejezte ki, hogy az angol király is hajlandó lesz áldozni; és ha, tekintettel országának kereskedelmi összeköttetéseire, kimélni óhajtaná a törököt, titokban adhatna segélyt. Hasonlókép talán a franczia király

[1]) Buonvisi november 4-iki jelentése.

is rábirható, hogy titokban némi pénzösszeget bocsásson a pápa rendelkezésére. [1])

Ezen javaslatok XI. Inczét betegen találták. A hetvenhat éves pápa fogyni érezte életerejét, és e mellett csüggedés szállotta meg. Elzárkozott, alig bocsátott valakit magához. És bizalmas emberei ismételve hallották panaszolni, hogy Magyarország fölszabadulását a török járom alól nem fogja többé megélni. [2])

Balsejtelme nem valósult. Az év vége felé ismét fölépült. Buonvisi, a mint erről értesült, sietett örömét kifejezni a fölött, hogy egészsége helyreálltával, ismét folytathatja a kereszténység javára atyai gondoskodását, mely az Isten kegyelmétől várható sikernek föltétele. Egyszersmind megújította kérését, hogy ő szentsége ne késsen a segélynyújtással, mert a rendelkezéseket idején és kellő öszhangzásban kell megtenni. A hadikészületeket óraszerkezethez hasonlítja, melyben minden keréknek összevágólag kell működni. Utal az utolsó hadjáratra, a mikor a győzelmes seregnek tétlenül kellett vesztegelni, csak azért, mert az élelmi szerek és ágyúk szállításáról nem gondoskodtak. Segély-sürgetéseivel — úgy mond — nem szünik meg alkalmatlankodni; mert a kereszténység java lebeg szemei előtt, és az az óhajtás vezérli, hogy ő szentségének dicsősége mind fényesebben ragyogjon. [3])

Ez alatt a seregek téli szállásaikra vonultak. Az 1684-ik évi hadjárat után a Magyarországon téli szállásra elhelyezett császári hadak ellátása a lakosságra súlyos terheket rótt, melyeket a katonaság fegyelmetlenségével, dúlásaival és egyéb erőszakos tényeivel elviselhetetlenné tett.

Esterházi nádor a nemzet elkeseredésének erőteljes fölterjesztésben adott kifejezést. »Magyarország — irja egyebek között — vadon erdővé, lakatlan sivataggá fog változni, a melyen csak a fenevad kóborol. Nem kivánom, hogy az egek ura meghallgassa az elnyomott nép sóhajait. Mintegy Isten büntetése a magyar nép szenvedéseiért az, hogy a császári sereg nem volt képes Buda

[1]) Buonvisi deczember 7-iki jelentése.

[2]) Gérin. Recherches historiques. 358. L. Klopp. 399.

[3]) Buonvisi 1686. január 6-iki jelentése.

várát hatalmába ejteni, és hogy a Habsburg ház örökösét a halál elragadta!« [1])

De felszólalásának nem volt hatása. Végső reményét a szent-szék közbenjárásába vetette. Az 1685-ik év tavaszán a török vezérbasa zászlaját, melyet a magyar csapatok Buda alatt, a megelőző év nyarán zsákmányul ejtettek, Rómába küldötte, s »a magyar nemzet hódolata jeléül« a pápának, »mint az egész kereszténység, és különösen a magyarok atyjának« ajánlotta föl; esedezvén, hogy »az apostoli országot, mely a szent-szék tulajdona« vegye oltalma alá. [2])

Majd néhány hónappal utóbb — 1685. nyarán — azon kérelemmel fordult a pápához, hogy közbenjárásával mentse meg Magyarországot attól, hogy a következő télen is szállást kelljen adnia a császári hadaknak. A pápa méltányolva az előadott okokat, utasította a nuntiust, hogy a nádor kivánata teljesülése érdekében működjék. [3])

A nuntius azonban belátta, hogy Magyarországnak a téli szállások terhétől teljes fölmentése kivihetetlen. Azért oda hatott, hogy a terhet lehetőleg könnyítse. Rabatta tábornokkal, a hadi vezér-biztossal értekezett ez ügyben, és oly megállapodásra jutott vele, a melynek következtében Magyarországra a mult éven át viselt tehernek csak fele nehezedett. Ezen eredménynyel a nádor és a többi magyar urak is teljesen meg voltak elégedve. [4])

A nuntius a Magyarországra háramló teher értékét még így is négy millió forintra becsüli. De bár sokkal kisebb ez, mint a mult évi, és most sokkal nagyobb területre oszlik el; mégis elismeri, hogy »a szegény, elszaggatott országra« súlyosan fog nehezedni; mindazáltal — úgy mond — lehetetlen volt azt az

---

[1]) A nádor 1685. január 20-iki fölterjesztésének egykorú másolata a kismartoni családi levéltárban.

[2]) Esterházinak 1685. május 6-ikán a pápához irt levele a vatikáni levéltárban.

[3]) Az államtitkár 1685. szeptember 8-iki jegyzéke. Esterházi egyenesen a nuntius közbenjárását is kikérte volt, valamint a horvát bán is. Buonvisi szeptember 16. és 30-iki jelentései.

[4]) Buonvisi 1685. szeptember 30-iki jelentése szerint »si mostra contento il Palatino con tutta la nazione.«

örökös tartományokra háritani, mert ezek a birodalmi segélyhadat fogják eltartani. [1])

A császári kormány ugyanis azon volt, hogy a birodalmi segélyhadak a télre ne térjenek vissza hazájokba, mert csak így lehetett arra számítani, hogy tavasz nyiltával rendelkezésre fognak állani. Ezen czélból a bécsi nuntius is közbenjárt az egyházi fejedelmeknél.[2]) Igyekezetei sikeresek voltak. A bambergi és würzburgi püspökök egész csapataikat ott hagyták. A kölni választófejedelem négyezer gyalog és kétezer lovasból álló hadtestének csak felerészét hivta vissza; ezek útnak indítására húszezer forint kellett, a mely összeget, miután a kamara-elnök kijelentette, hogy »egy garasa sincs,« Buonvisi és Kollonich előlegezték az egyházi pénztárból. [3])

Ez alatt a szerzetes-rendekre kivetett egyházi adó behajtását Buonvisi bíbornok és Kollonich püspök buzgón vezették. És bár sok nehézséggel kellett megküzdeniök;[4]) mindazáltal az 1685-ik év végeig sikerült 320,000 forintot beszolgáltatni a háború czéljaira. Ettől fogva pedig hetenkint bocsátottak a császári kincstár rendelkezésére összegeket, a melyek első sorban újonczok fogadására és lovak vásárlására voltak fordítandók; mivel a kamara-elnöknek, stereotyp kifejezése szerint, e czélra sem volt »egy garasa is.« [5])

Január elején a nuntius fölajánlotta a szükséges költséget, hogy a huszonhét császári gyalog-ezred létszámát egyenkint 150 emberrel lehessen szaporítani. Mivel pedig az örökös tartomá-

---

[1]) Buonvisi szeptember 30. és november 11-iki jelentései. Az előbbiben említi, hogy a nádor, pápai pénzen, külön magyar hadtest alakítását javasolta, mely pápai zászló alatt szolgálna; elismeri, hogy ez hasznos és dicsteljes dolog volna, de hiányzik a pénz.

[2]) Buonvisi augusztus 26-iki jelentésében előadja, hogy ez ügyben a császár Königsegg grófot küldötte hozzá, és előterjesztette, hogy a kölni választó-fejedelmet legbiztosabban úgy lehetne megnyerni, ha a pápa őt a münsteri püspökségben megerősitené, és a bíbort adományozná neki. A nuntius támogatja.

[3]) Buonvisi november 18-iki jelentése.

[4]) Buonvisi 1686. január 6., a velenczei követnek 1685. október 14. és és 28-iki jelentéseik.

[5]) Buonvisi 1685. deczember 16., 23. és 1686. január 6-iki jelentései.

nyokban alkalmas újonczokat már alig lehetett találni, az éjszaknémetországi főpapokat szólította föl, hogy egyházmegyéikben fogadjanak zsoldosokat, és küldjék vagy Donauwörthbe, vagy a csehországi határszélekre, a hol császári hadnagyok átveszik őket.[1])

Azonban a költségek mindinkább szaporodtak, és rendszerint tetemesen meghaladták az előirányzatot. Az 1685-ik év végén Rabatta úgy nyilatkozott, hogy az újonczok fogadására és lovak beszerzésére elegendő lesz fél millió forint. Egy hónappal utóbb már kétségét fejezte ki az iránt, vajjon hétszázezer forinttal ki fog-e jönni. Buonvisi, ily körülmények között, attól tartott, hogy a hadi készületek ki fogják meríteni a jövedelmi forrásokat; már pedig kétségtelennek látszott előtte, hogy ha a hadjárat megindítása után kifogy a pénz, azt is, a mit a készületekre fordítottak, úgy tekinthetik, mintha az ablakon dobták volna ki.[2])

Ezen baj megelőzése végett több irányban fejtett ki tevékenységet. Azon volt, hogy a spanyolországi papság áldozatkészségét föléleszsze. Ekkorig a madridi nuntius igyekezetei eredménytelenek valának; a főpapok, kiket önkéntes segély ajánlására szólított föl, tagadó választ adtak, kettőnek kivételével; ezek is csak nehány száz pesétát ajánlottak föl.[3]) És kétséges volt, vajjon a pápai bulla, mely a spanyolországi clerusra a tizedeket kivetette, nagyobb eredményt fog-e létrehozni? Buonvisi nem szünt meg a madridi nuntiust sürgetni, hogy legalább némi részletfizetéseket eszközöljön ki; ez ügyben a spanyol minisztereknek is irt.[4])

Buonvisi aggodalmakat táplált arra nézve is, vajjon az ú. n. keresztes-bulla kihirdetésének meglesz-e várt hatása? Ugyanis a búcsukat, melyeket a pápa mindazoknak, kik a török elleni háborúban fegyvert fognak[5]) vagy a háború költségeire adakoz-

---

[1]) Buonvisi 1686. január 13-iki jelentése.

[2]) Buonvisi január 27-iki jelentése.

[3]) Buonvisi 1685. szeptember 19. és október 8-iki jelentései.

[4]) Az államtitkár 1686. január 10-iki jegyzéke. Buonvisi január 13-iki jegyzéke.

[5]) A császári udvar 1685. végén azt az óhajtását fejezte ki Rómában, hogy a kibocsátandó bulla inkább pénzadományok, mint önkéntesek gyűj-

nak, engedélyezett, régibb pápai bullák értelmében más, könnyebb módon is elnyerhették. A nuntius azért azt ajánlotta, nyilatkoztassa ki a pápa, hogy egy esztendő lefolyása alatt a hivek bármily búcsuban csak úgy részesülhetnek, ha a gyóntató-atya által meghatározandó némi csekély pénzösszeget adakoznak a török háború javára; nehogy pedig a politikai féltékenység a pápai rendeletet meghiúsítsa, mindegyik fejedelem hatalmaztassék föl, hogy a területén egybegyűlt összeget a szent-liga azon tagjának szolgáltassa át, a ki iránt legnagyobb bizalommal viseltetik. [1])

Mindazáltal a pápa nem fogadta el a javaslatot, »nehogy — úgy mond — a protestánsok azt higyék, hogy a búcsukkal és az egyház kegyszereivel vásárt űzünk.« [2])

Ezen indokolással szemben is, Buonvisi föntartotta álláspontját. Nem hiszi, — úgy mond — hogy javaslatainak elfogadása botrányt idézne elő. A fönforgó eset és X. Leo pápa eljárása között nagy a különbség. Most az egész kereszténység java forog koczkán. Ha ugyanis a hadjárat szerencsétlen véget ér, az egész kereszténységre romlás következik. A török uralom alatt élő keresztény népek a szabadulás vágyát kimutatva, magokra vonták a törökök boszúját, melynek áldozatul esnek, ha tartományaikat a keresztény fegyverek meg nem hódítják. Ezért minden kigondolható egyházi és világi eszközt föl kell használni, és az egyházi államot sem szabad kimélni. »A pápaság főfeladata: a hit terjesztése; a világi fejedelemség mellékes dolog, és ennek tekintélyét is az egyház fejét környező fény sugározza be, ez biztosítja a pápának azt a súlyt, melylyel a leghatalmasabb keresztény uralkodók, sőt, mint a perzsák példája mutatja, a pogányok előtt is bir.«

Ezzel kapcsolatban megemlíti, hogy a törökök között nagy consternatio uralkodik, mely a háború megnyiltával még növekedni fog; ha csak »úgy nem járunk, mint az Alciatus Emblémáiban előállított nagytehetségű szegény ifjú, ki jobb vállán

---

tésére helyezzen súlyt. De a pápa V. Pius bullájának szövegétől nem akart eltérni. (Az államtitkár 1686. január 19-iki jegyzéke.)

[1]) Buonvisi 1686. január 25-iki jelentése.

[2]) Az államtitkár február 16-iki jegyzéke.

alkalmazott szárnyaival repülni készült; de bal vállán alkalmazott lánczczal a földhöz volt bilincselve.« [1])

Ez alatt Buonvisi ismételve appellált a pápa áldozatkészségére is. Nem alkalmatlankodnék — úgy mond — segélykéréseivel, de a szükség nagy és kézzelfogható. És habár első sorban a spanyol udvart illetné meg, a családi érdekek közösségénél fogva, az a kötelesség, hogy a császárt támogassa; nem tartaná dicséretes eljárásnak, ha ő szentsége a spanyolok példáját követné. Ellenkezőleg, minél inkább mutatnak mások közönyt, annál nagyobb lesz az ő dicsősége, mert ő a háború egyetlen élesztője. És a katholika vallásra kétszeres előny fog háromolni, ha a törökök hatalmát megsemmisítve, a protestáns népeket meggyőzi arról, mily hasznos a szent-székkel való kapcsolat. A segély mértékére nézve azon véleményét fejezi, hogy elegendő volna háromszázezer forint.

Ellenben, — folytatja — ha ő szentsége meg akarná szüntetni a segélyzést, ezt haladék nélkül nyiltan ki kellene mondania; mert ez idő szerint a megrettent törököktől előnyös békeföltételeket lehetne kieszközölni. Nem szabad a háború folytatására buzdítani, a szükséges eszközök hiányában, nehogy a Cesarini bíbornok idején (várnai csata) és az utolsó krétai hadjárat alatt előfordúlt szerencsétlenségek ismétlődjenek. Az utóbbi esetben a velenczeiek, kik, ha békét kötnek, a sziget felét a fővárossal együtt megtartják; a háborúban, a segélyigéretek be nem váltása miatt, az egészet elvesztették, a minek következtében a fájdalom IX. Kelemen pápát a sírba vitte. [2])

Mindazáltal, habár a császári udvarnál a legbefolyásosabb miniszterek a népeket a háború terheinek viselésére képteleneknek mondották, és a békét sürgették; a spanyol udvar pedig, franczia háborútól félve, szintén támogatta őket: [3]) Buonvisi Leopoldot megtartotta elhatározásában, a spanyolországi egyházi tizedek jövedelmeivel és a pápai segélylyel biztatva őt.

---

[1]) Buonvisi márczius 24-iki jelentése. A keresztes-bulla változatlan maradt, és a nagyböjt folyamán hirdettetett ki.

[2]) Buonvisi 1686. január 27-iki jelentése. Később is, minden héten, megújítja segélykéréseit.

[3]) A velenczei követ 1686. márczius 3-iki jelentése.

A pápai államtitkár magasztalásokkal halmozta el Buonvisit buzgó igyekezeteiért, és folytonosan biztosította, hogy a segély kieszközlésére mindent megtesz.[1]) De a pápa ismételé azon nyilatkozatát, hogy a szent-szék kincstárának kimerült állapota miatt egyelőre semmit sem tehet.[2])

Ugyanakkor kijelenté, hogy »ő császári felségének szabadságában áll a törökökkel békét kötni vagy nem kötni, a mint előnyösebbnek véli; de meg kell gondolnia, hogy a békekötés esetén a törökök csakhamar meg fognak ismét erősödni, úgy hogy újra megkisérthetik Bécs ostromát.«[3])

A pápának ezen nyilatkozata, melyet Buonvisi márczius első napjaiban közölt a császárral, erre lesujtó hatást gyakorolt. Elismerte, hogy soha még pápa annyit nem áldozott a közjóra, mint XI. Incze, a kinek köszönhető, hogy ekkorig a keresztény világot meg lehetett oltalmazni. De kiemelte, hogy az általa fölajánlott félmillió forintot, valamint a szerzetes rendek által fizetendő összegek nagy részét, rég elköltötték; a spanyolországi tizedből keveset várhatni, a keresztes bulla kihirdetésétől még kevesebbet; ellenben a háború költségei, mérhetetlen összegeket nyelnek el; évenkint nyolcz-kilencz millió forintra van szükség; ezt a háborúk által kimerített, pestis által megtizedelt lakosság nem födözheti; e mellett a mult esztendő szűk termése miatt a sereg élelmezésének költségei növekedtek; ő maga, úgy szólván, egész vagyonát elköltötte, uradalmakat adott el, adósságokat csinált; és bár udvartartásában mindazon költség-megszorítást, a melyet ő szentsége javasolt, nem vitte keresztül; de meg kell fontolni, hogy ezen takarékosság egyrészről csekély hasznot hajtott, másrészről sokakat megkárosított és elkeserített volna. Ujolag kéri a pápát, hogy ne tagadja meg a segélyt, mely nélkül a hadimunkálatokban a kellő erélyt ki nem fejtheti, a mit tapasztalva, a törökök ismét föl fognak bátorodni.

A nuntius résztvétét fejezte ki a császár helyzete fölött; az előadottak valóságát — úgy mond — saját szemeivel látja, kezei-

---

[1]) Az államtitkár február 2. és 10-iki jegyzékei.

[2]) Az államtitkár február 16-iki jegyzéke.

[3]) Az államtitkár február 16-iki chiffrirozott jegyzéke.

vel tapintja; mind a mellett segélykéréseit nem meri ismételni, mert eddigi alkalmatlankodásával is talán már fölidézte maga ellen ő szentsége neheztelését; azt ajánlotta, hogy ő felsége maga tegyen a pápánál előterjesztést. [1])

Ezen társalgásról részletes jelentést küldve Rómába, nem habozott nyiltan kifejezni elégűletlenségét az utolsó jegyzékek tartalma fölött. A titkos utasításból – így ír — azt következteti, hogy ő szentségére nézve közönyös, akár békét köt a császár, akár folytatja a háborút. Ezen túl tehát ő is buzgóságát mérsékelni fogja, nehogy a bajokért, melyek a pápai segély elmaradásából származhatnak, majd ő rá hárítsák a felelősséget. Mindazáltal bizonyos benne, hogy a törökök, kiket fölingereltek, a nélkül, hogy meggyengítették volna, támadást intéznek a császár ellen, mihelyt ez más háborúba bonyolódik, a mi könnyen megtörténhetik, mert a pfalzi kérdés komoly veszélyt rejt méhében. [2])

Spanyolországból sem jöttek kedvező hírek; bár a szentszék a rendeletekkel, intésekkel és buzdításokkal nem fukarkodott. [3]) A madridi nuntius jelenté, hogy az egyházi tizedek behajtása, a clérus szegénysége miatt, nagy nehézséggel jár, és a királytól, ki alig képes saját udvartása költségeit födözni, segítséget nem várhatni. A Madridban levő császári követ azt a javaslatot terjesztette elő, hogy a spanyol kereskedőkkel alkura kellene lépni, és bizonyos összeg lefizetése árán átengedni nekik az egyházi tizedekből várható jövedelmet. Ezt a bécsi udvarnál helyeselték »mert — jegyzi meg Buonvisi — mindig csak a jelenre gondolnak, soha a jövendőre.« Ő ellenezte a káros alkut és a madridi nuntiusnak irt, hogy inkább az egyes főpapokkal lépjen egyességre, tartozásuknak részletenkint való törlesztése iránt. [4])

Majd akkép egészítette ki azt a javaslatot, hogy a nuntius egyelőre kétszázezer pesetát hajtson be, a fönmaradó tartozást pedig a következő két esztendőre oszsza föl; biztosítván az illető-

[1]) Buonvisi márczius 10-iki jelentése.

[2]) Ugyanazon napon irt chiffrirozott jelentés.

[3]) Tanuskodnak erről az államtitkár február 2., márczius 2. és ápril 13-iki jegyzékei.

[4]) Buonvisi február 10-iki jelentése.

ket, hogy ha időközben a törökkel béke köttetik, a hátralék lefizetésétől föl lesznek mentve.[1])

Míg a spanyolországi papság vonakodva és késve hódolt a a pápai rendeletnek, a svájczi klérus két kiváló tagja önként jelentékeny összegeket áldozott: a bázeli püspök 12,000, a szent-galleni apát 6000 forintot küldött;[2]) a szent-benedek és cziszterczita-rendű kisebb apátságok, már korábban 2200 forintot adtak össze.[3])

Legjelentékenyebb volt az ausztriai örökös tartományok szerzetes-rendeire kivetett adó jövedelme. Buonvisi február közepén Rómába jelenti, hogy akkorig, a megelőző év nyarán kifizetett előlegeket is beszámítva, nyolczszázhuszonhatezer forintot bocsátott a császári udvar rendelkezésére, és közelebb ismét ötvenezeret fog átszolgáltatni.[4])

Egyébiránt a pápa, bár a bécsi udvarral szemben folytonosan kincstárának szorúltságát hangsúlyozta, a császárt takarékosságra buzdította, és figyelmeztette, hogy ugyanazon terhektől, melyeket ő az egyházakra rótt, ne kimélje meg világi alattvalóit;[5]) a *lengyel király* irányában nem foglalt el ilyen merev állást.

II.

XI. Incze 1686. január közepén százezer forintot küldött Lengyelországba; de ugyanakkor követe által értesítette a királyt, hogy a kilátásba helyezett egy millió forintnyi hadisegélyt rendelkezésére állítani képtelen. Sobieski ezt a császári udvar fondorlatainak tulajdonította: és fenyegető nyilatkozatokra ragadtatta el magát.[6])

[1]) Buonvisi márczius 24-iki jelentése, melyben azt is említi, hogy Astorga és De los Balbasses spanyol míniszterektől leveleket kapott, melyekben kilátásba helyezik a spanyol király segítségét.

[2]) Buonvisi február 10-iki jelentése.

[3]) Buonvisi 1685. november 4-iki jelentése.

[4]) Buonvisi 1686. február 17-iki jelentése.

[5] Az államtitkár február 23. és márczius 23-iki jegyzékei.

[6]) Hogy az európai udvaroknak tudomására fogja hozni »la mauvaise foy et la partialité de la Cour de Rome.« Bethune január 17-iki jelentése.

Azonban ugyanekkor Versaillesből határozott nyilatkozatok érkeztek, melyek kétségtelenné tették Sobieski előtt, hogy a franczia királytól segítségre nem számíthat. [1]) Ezeknek hatása alatt újabb fordulat áll be magatartásában.

Január végén a franczia követ előtt kijelenti, hogy lemond Erdély elfoglalásának szándékáról, mivel a franczia király nem segíti, sőt még azt sem gátolja meg, hogy a brandenburgi választófejedelem a császárral egyesül; ily körülmények között a császár hódításainak utjába nem állhat; úgy látszik, Francziaország most nem szorúl Lengyelország jó szolgálataira; de jönni fog idő, mikor szüksége lesz rá, de akkor azután késő lesz, mert semmit sem tehet érdekében. [2])

Ugyanakkor külön futár által a pápának levelet irt, melyben bejelenti, hogy májusban táborba száll, török területre nyomúl, és a hadjáratot oly kitartással fogja folytatni, hogy téli szállásra sem tér vissza országába; de egyszersmind kinyilatkoztatja, hogy ezen vállalatot csak úgy viheti keresztül, ha a pápa által kilátásba helyezett egy millió forintnyi segélyt teljesen megkapja. [3])

A pápa, nehogy ürügyet szolgáltasson Sobieskinek a hadjárat tervének elejtésére, az olaszországi egyházi tizedek jövedelmeinek terhére bankoktól kölcsönöket vett föl: és csakhamar fél millió forintot küldött Lengyelországba. Ezzel — mint Bécsbe iratja — a császárnak is szolgálatot akart tenni, mert a lengyel király hadjárata a magyarországi hadimunkálatokra nagy előnyöket igért. [4])

Mindazáltal a pápa ezen bőkezűségét a bécsi udvarnál nem látták szivesen. Rossz néven vették, hogy a lengyel királyt bőven részesíti pénzsegélyben, míg ezt a császártól megtagadja. E mellett nem biztak benne, hogy Sobieski igéreteit be fogja váltani. A bizalmatlanság iránta nőttön nőtt.

Ismerték ugyanis terveit, melyek Erdély megszerzésére

---

[1]) Croissy 1685. deczember 27. és 1686. február 21-iki jegyzékei.

[2]) Bethune február 2-iki jelentése.

[3]) A pápai államtitkár 1686. február 10., 23. és márczius 16-iki jelentése, valamint Pio bíbornok február 16-ikán Rómába küldött tudósítása.

[4]) Buonvisi 1686. február 23-iki jegyzéke.

czéloztak. [1]) Tudták, hogy Apaffival és Telekivel, Tökölivel és Zrinyi Ilonával folytonosan összeköttetésben áll. Több levelet sikerült elfogniok. [2])

Egyébkint Sobieski közvetlenül is éreztette a császárral, hogy jóakaratára nem számíthat. Az 1686-ik év elején, a császári követ azon kérelemmel fordúlt hozzá, hogy a magyar elégületleneknek a lengyelországi határszéleken a gyülekezést ne engedje meg. »Lengyelország szabad ország — így hangzott a válasz — a humanitás, a nemzetközi jog és a jó szomszédság nem engedik, hogy a magyaroktól azon kedvezéseket megtagadja, melyekben ők a svéd háború idején, a lengyeleket részesítették.« Mikor pedig a követ a ligából származó kötelezettségekre utalt, kiemelte a király, hogy a liga csak a törökök ellen jött létre és hatályát kiterjeszteni nem hajlandó.

A bizalmatlanságnak új táplálékot adott, márczius második felében, azon Bécsbe érkezett tudósítás, hogy a lengyel határszéleken állomásozó hadak elszéledtek, és így a tatárok előtt az út Magyarországba nyitva áll. Sőt találkoztak, kik föltették, hogy Sobieski egyenesen lehetővé akarja tenni a tatároknak, hogy Magyarország éjszaki részeibe nyomuljanak és Tökölinek segítséget vigyenek.

Buonvisi vállalkozott, hogy a veszély elhárítására kisérletet fog tenni. A varsói nuntius utján Sobieskit éles szavakkal figyelmeztette, hogy ha a tatárok betörésének okozója lesz, ezzel a pápa neheztelését is magára zúdítja; mert ő szentsége, a liga többi tagjainak elhanyagolásával őt főleg azért részesíti oly bő segítségben, hogy Magyarországot a tatárok támadásaitól megóvja; őt terhelné tehát a felelősség, ha a tatárok betörése a császár hadimunkálatait megzavarná. És ilyenformán — úgy mond —

[1]) Bethune 1686. január 5-ikén irja, hogy Sobieskinek szándéka májusban Erdélybe nyomulni. Ugyanaz január 19-ikén jelenti, hogy Sobieski Apaffit tudósította, hogy kész őt protectoratusa alá fogadni.

[2]) A velenczei követ 1686. január 27., február 17-iki; Bethune január 24-iki és Buonvisi február 26-iki jelentései. — A gróf Teleki-család marosvásárhelyi levéltára Sobieski és Teleki levelezésének nagy részét megőrizte. Ennek fölhasználása, és általán Sobieski erdélyi politikájának tüzetes ismertetése ezen könyv föladatának határán kivűl esik.

[3]) Bethune január 24-iki jelentése.

nem szabad csodálkoznia, ha a törökök a lengyel nemzetet erőtlensége vagy szövetségesei iránt tanúsított megbizhatatlansága miatt meg fogják vetni, Kamienitz visszaadását megtagadják és kedvezőtlen feltételek alatt ajánlanak békét. A nemzet és királya jó hirnevöket teszik koczkára. A király a gyors segítséggel, melyet Bécs városának nyújtott, a kereszténység megszabadítója czímét vívta ki; ha tovább halad a nagylelkűség útján, nevének halhatatlan dicsőséget biztosít, úgy, hogy azt gyalázó röpiratok — melyeknek közrebocsátása miatt panaszkodik [1]) — nem homályosíthatják el.« Biztosítja, hogy ezen röpiratok szerzőit, ha a császár alattvalói, megfelelő büntetés fogja érni; de mivel ezen röpiratoknak nyomára nem tudott jutni, azt gyanítja, hogy a lengyel király ürügyül gondolta ki azt, a szövetségtől való elszakadásra, vagy pedig nyugtalan lelkiismerete az árnyékot élő test gyanánt tünteti föl előtte.

Mivel a varsói nuntius azt írta volt, hogy az erdélyi fejedelmet meg lehetett volna nyerni, ha »jobban bánnak vele;« Buonvisi azt feleli, hogy nem tudja, hol követték el a hibát? Bécsben mindent megtettek, hogy őt csatlakozásra bírják, a legelőnyösebb ajánlatokat terjesztették eléje, teljes függetlenséget biztosítottak részére; ő ellenben kétértelmű válaszokat adott; pénzben és gabonában némi segítséget igért: de ez az Erdély felé küldendő sereg ellátására nem lett volna elegendő. És míg Bécsben tárgyalásokat folytatott, a töröknek megfizette az adót; úgy a nagyvezérrel, mint Tökölivel alkudozott, sőt a »gonosz« Teleki a lengyel királylyal is összeköttetésben állott. Avagy talán arra czéloz, hogy a lengyel udvarnak kellett volna másként járni el a fejedelem iránt? Valóban, ha Sobieski Telekit »az erdélyi fejedelem igazgatóját« határozottan fölhivja, hogy a törökkel szakítsanak, a császárralegyességre lépjenek; ha azzal fenyegette volna, hogy különben ő is ellenök fordul: ennek bizonyára meg lett volna hatása. És a törökök, a mint Erdély támogatásától megfosztatnak, a Tiszán túl is gyengül állásuk. Mindent összefoglalva

---

[1]) Az államtitkár 1686. február 10-iki jegyzékében értesíti Buonvisit Sobieski ezen panaszáról, és hozzáteszi, hogy a pápa meg van győződve arról, hogy a bécsi udvar semmit sem tud a röpiratokról; de utasítja a nuntiust, hogy azok megjelenését jövőre akadályozza meg.

állíthatja, hogy a törökök, ha veszélyes helyzetökből kiszabadúlnak, ezt nem annyira saját erejöknek, mint inkább a lengyelek erélytelen magaviseletének fogják köszönni; és azért is, ha a tatárok Magyarországba nyomulnak Isten és emberek előtt Lengyelország lesz felelős.« [1])

Mindazáltal már néhány nappal ezen levél elküldése után, Buonvisi a varsói nuntiustól tudósítást vett a felől, hogy a tatárok betörésének megakadályozására megtette Sobieski a kellő intézkedéseket, és el van határozva arra, hogy Moldvába nyomúl. A bíbornok meleg szavakkal fejezte ki e fölött örömét. Egyszersmind fölhívta a lengyel király figyelmét arra, hogy ha Moldvából a hadi műveleteket a Duna felé folytatja, halálos csapást mérhet a törökökre, főleg ha az orosz czárokkal szövetséget köt: ezért ajánlja, hogy a tárgyalásoknál lehetőleg engedékeny legyen; végül javasolja a Krimnek közös erővel elfoglalását és azt, hogy a két czár egyike ott székeljen, mert mindkettőnek Moszkvában tartózkodása veszélyes lehet. [2])

Buonvisi nem szűnt meg az orosz-lengyel szövetség érdekében működni. [3]) És mikor ez végtére létrejött, ezen esemény határtalan örömmel töltötte el, [4]) és újra azon reményt kelté föl lelkében, hogy az oroszok fegyverkezése actióba fogja vonni a *perzsákat*, kiket eddig sikertelenül hívtak föl a török elleni háborúban való résztvétre; mert azok távol nyugaton levő szövetségesekbe nem nagy bizalmat helyeztek. [5])

A nuntius tehát azt javasolta, hogy most a négy szövetsé-

[1]) Buonvisi 1686. márczius 25-ikén a varsói nuntiushoz irt levele.

[2]) Buonvisinek a varsói nuntiushoz ápril 1-én irt levele.

[3]) Nagy érdekkel birnak azon fejtegetések, melyeket ez ügyben május 20-ikán a varsói nuntiushoz irt levele tartalmaz.

[4]) Buonvisinek 1686. június 3-ikán a varsói nuntishoz irt levele. — Sobieski június 25-ikén Buonvisihez intézett levelében köszöni szerencsekivánatait; biztosítja, hogy »páratlan érdemeit« nagyrabecsüli.

[5]) Egy 1685. július 30-ikán Perzsiából a lengyel királyhoz irt levél reményeket keltett. Egy karmelita missionáriusnak 1685. augusztus 21-ikén Ispahanból irt (1686. február közepén Bécsbe érkezett) levele eloszlatta azokat. Jelenté, hogy a sah a hadikészületeket beszüntette. (Buonvisi 1686. február 17-iki chiffrirozott jelentése.)

ges hatalom: a császár, a lengyel király, Oroszország és Velencze, közös követséget indítson Perzsiába. Sőt még tovább ment. Kivánatosnak tartotta, hogy az abyssiniai királyhoz is menjen követség, mely azt Egyiptom ellen intézendő hadjáratra hívja föl.

Mivel pedig attól tartott, hogy a tervet, ha tőle ered, Bécsben a miniszterek nem fogják fölkarolni; a lengyel királyt kérte föl, hogy ő tegye meg az előterjesztést. »Talán — úgy mond — távolfekvő ideális dolgoknak fogják javaslataimat tekinteni. De miután az oroszok makacsságát is sikerült legyőznünk; miután világosan látjuk, hogy Isten mindenhatósága végtére ki akarja írtani a barbár uralmat, melyet pestis és éhség, háború és tűzvész által üldöz: semmit sem szabad többé lehetetlennek tartanunk!«[1])

Ideális lelkesedése a bécsi kormány köröket hidegen hagyta. Csak a pápát melegítette föl. XI. Incze pápa levelet intézett a perzsa sah-hoz.[2])

Azonban nemcsak új szövetségest nem sikerült megnyerni, hanem a lengyel király is folytonosan fenyegető állást foglalt el. Míg Erdély megszerzésére vonatkozó terveit titkon ápolta,[3]) nyiltan föntartotta igényeit Oláhország elfoglalására.

Buonvisi — május második felében a varsói nuntiust figyelmezteti — hogy mikor ő Lengyelországban működött volt, föltünt neki, hogy a lengyelek Moldva- és Oláhország között nem tesznek különbséget, és a két tartományt egy elnevezés alatt foglalják össze. A rómaiak uralma idején csakugyan mind a kettő a Dacia nevet viselte, de megkülönböztetésül az egyiket Cisalpina, a másikat Transalpina melléknévvel ruházták föl. Minden térképen elkülönítve fordúl elő a két tartomány. Moldvára a lengyelek régebben is tartottak igényt, a mint kitűnik Istvánfiból »ki Bonfin után a legmegbizhatóbb magyar történetiró,« ellenben Oláhororszägra soha. Egyébiránt reméllі, hogy nem fog nehézség támadni; mert Cantacuseno, az oláhországi vajda, úgy a császár, mint a lengyel király jó indulatát birja, és *bárki* akarná őt fejedelemségétől megfosztani, hitszegést követne el.[4])

---

1) Buonvisi 1686. június 3-iki levele a bécsi nuntiushoz.

2) A július 20-iki levél Theinernél. 307.

3) Bethune 1686. május végén és június 25-ikén irt jelentései.

4) Buonvisinek május 20-ikán a varsói nuntiushoz irt levele.

Az év elején gróf *Csáki László* Oláhországba küldetett, hogy a vajdát a török elleni vállalatban közreműködésre birja. A lengyel király gyanakvó szemmel nézte ezt a küldetést, azon hitben, hogy a császári udvarnak szándéka fönhatóságot állapitani meg Oláhország fölött, a melyre ő maga is vágyott. A varsói nuntius attól félvén, hogy ezen féltékenység a liga fönmaradását veszélyeztetheti, jelentést tett Rómába, a honnan utasítás ment Buonvisihez, hogy a császárt tartsa vissza oly lépésektől, melyek Sobieskivel összeütközésbe hozhatják [1])

A bibornok sietett úgy a római curiát, mint a lengyel udvart megnyugtatni a császár szándékai iránt, kijelentvén, hogy nem czélja Oláhország alávetése, mert habár ez egykor a magyar koronát uralta, előbb az ország területének közelebb fekvő és fontosabb részeit kell visszaszerezni, a miért is az oláh vajdát szövetségesnek, nem hűbéres fejedelemnek kivánja tekinteni. De ez alkalommal nem hallgatta el azt a meggyőződést, hogy a császárnak alaposabb oka volna a féltékenységre; ugyanis a lengyel király mig elmulasztja visszaszerezni országa elvesztett tartományait, Podoliát és Volhyniát: Oláhország birtokára vágyódik, bár az soha sem volt Lengyelország kiegészítő része, és meghódítására a liga föltételei értelmében nincs jogosítva. [2])

Egyébiránt a lengyel királyt legjobban megnyugtatta maga *Csáki*, a ki Oláhországból visszatérve, Varsón keresztül vette útját, és Sobieskinek jelentést tett küldetésének eredményéről. Ez nem volt egészen kielégítő. Az oláh fejedelem nem bocsátotta őt maga elé, a mit azzal indokolt, hogy nem akarja magát az udvaránál időző török, tatár és erdélyi ügynökök előtt gyanussá tenni; és csak titkos üzenetben biztosította jó índulata felől. [3])

Mindazáltal Buonvisi reméllette, hogy úgy az oláh, mint a moldvaországi fejedelem, ha látni fogják, hogy erős hadsereg áll készen, mely védelmet nyújthat nekik a törökök és tatárok ellen, le fogják rázni az ozmán igát. De meg kell őket győzni afelől — úgy mond — hogy szándékunk fölszabadítani őket és nem elnyomni.

---

[1]) Az államtitkár február 2-iki jegyzéke.

[2]) Buonvisi február 24-iki chiffrirozott jelentése.

[3]) Ugyanezen jelentés utóirata, valamint a márczius 17. és ápril 7-iki jelentése.

Azt javasolta tehát a lengyel királynak, hogy a mikor igérete szerint táborba száll, mielőtt Moldvába nyomúl, proclamátiót bocsásson ki, a melyben biztosítsa az országot, hogy saját fejedelme alatt a lengyel köztársaságba, mint harmadik állam fog beléphetni Litvánia és Lengyelország mellé, ezek szabadságaiban osztozva. Követni kell — irja — a rómaiak példáját, a kik a polgári jogok adományozásával számos népet rábirtak, hogy önkényt csatlakozzanak a hatalmas államhoz. [1])

A pápa örömmel fölkarolta ezen tervet. [2]) De valósítása későbbi időknek volt föntartva.

III.

Az a remény, melyet Tököli elfogatása keltett, hogy a magyarországi mozgalmak vezérét »eléri az a büntetés, melytől a császár vallásossága megóvta«: nem valósult. A nagyvezér, fölismerve Tököli elfogatásának a porta érdekeire hátrányos következményeit, már (1685.) november végén rendeletet bocsátott ki, melynek értelmében Tököli szabadságba és fejedelmi méltóságába visszahelyeztetett, mire Belgrádból Nagyváradra sietett, hogy a háború folytatásáról a török basákkal és saját pártfeleivel értekezzék.

Ily körülmények között kétszeresen fontos volt, hogy a bécsi udvar a magyaroknak elégületlenségre okot ne szolgáltasson, sőt inkább, minél szorosabban csatolja őket magához. A szentszék diplomatiája ez irányban folytonosan éber érdeklődést tanusított.

Január végén Magyarországból panaszok érkeztek Rómába, az iránt, hogy azon magyar urakkal, kik a fölkelés táborából a király hűségére térnek, a német katonák és tisztek rosszúl bánnak. Az államtitkár kiemelvén, hogy ily eljárás a közügyre igen ártalmas, és kivánatos, hogy »a magyar nemzet megelégedett legyen«; a nuntiust utasította, hogy a mennyiben alaposak a panaszok, azok orvoslására tegye meg az alkalmas lépéseket. [3])

[1]) Buonvisi ápril 1-iki jelentése.

[2]) Az államtitkár június 22. és augusztus 3-iki jegyzékei; Buonvisi július 14. és augusztus 25-iki jelentései.

[3]) Az államtitkár február 2-iki jegyzéke.

Buonvisi erre azt válaszolá, hogy a magyaroknak nincs okuk panaszt emelni a német katonák és tisztek ellen, kik jó indulatot és barátságos érzületet tanusítanak irántok.[1] De egyszersmind hangsúlyozta, hogy a magyar és német katonák egyaránt nagy szükséget szenvednek; és ha a császár kellő segitségben nem részesül, a katonák mezítelenül fognak táborba szállani, és ott azután nyomorúltan elveszni. »Jól tudom — írja — mennyire fontos a magyarok megelégedettsége; ettől függ a jövendő vállalatok sikere.« Ő maga, ha ötvenezer forintja volna, rögtön szivesen fölajánlaná a magyar katonák hátralékos zsoldjának kifizetésére; ezzel nagy szolgálatot tenne a kereszténység ügyének, és »megmutatná annak a derék katonaságnak, hogy, habár protestánsokból áll, a pápa bőkezüsége tartja fönn.« »Az ily tények, ha azokat kellő időben viszszük véghez, nagy horderejüek és könnyen elérhető eredményeket hoznak létre; míg ellenben, ha egyszer az alkalmas pillanat eltünt, vérünk ontásával is szivesen megszereznők azt, a mit előbb kevés pénzzel vihettünk volna keresztül.« »De szavakkal az éhezőnek gyomrát nem lehet kielégíteni, sem a mezítelent fölruházni!«[2]

Azon magyar hadnagyok között, a kik Tököli elfogatása után, a király hűségére tértek, vitézsége és népszerűsége által a legkiválóbb *Petneházi Dávid* volt, a ki csakhamar Kassa és több felső magyarországi vár megvételénél jelentékeny szolgálatokat tett. Buonvisi értesülvén arról, hogy Tököli, azonnal kiszabadulása után, levelet intézett hozzá, a melyben zászlaja alá hívja viszsza; szükségesnek látta, hogy őt a kisértéssel szemben, rendkivüli eszközzel, hűségében megerősítse. Hatodfélszáz forinton arany lánczot készíttetett, és azt — Leopold helyeslésével — a volt kurucz hadnagynak küldötte; levelet is irt hozzá, melyben a király szolgálatában véghez vitt hősi tetteit magasztalja, és azok folytatására buzdítja.[3]

[1] Informatiói e tekintetben nem voltak alaposak. A velenczei követ ugyanekkor sötét szinekkel ecseteli Magyarország állapotát. És a nádor Bécsbe jött, hogy a sérelmek orvoslását sürgesse. (A velenczei követ 1686. február 24. és márczius 10-iki jelentései.)

[2] Buonvisi február 24-iki jelentése.

[3] Buonvisi február 3-iki jelentése, és ahhoz mellékelve január 24-dikén Petneházihoz irt levele.

Ezen tény nem tévesztette el hatását. Az ajándékot nagy lelkesedéssel fogadták, úgy Petneházi, ki meleg hangon irt levélben fejezte ki köszönetét, mint társai, kik mikor az áldomást itták, számtalan poharat ürítettek a pápa egészségére.

És Petneházi méltónak bizonyította magát a kitüntetésre. Február havában nagy része volt Szent-Jobb várának megvívásában; majd cselbe kerítette és elfogta az egri őrség egy részét.

Buonvisi, miután a pápa is helyeslését fejezte ki a Petneházinak küldött levél és ajándék fölött, — a császári miniszterek tanácsára — egy másik volt kurucz hadnagy részére is készíttetett lánczot. »Illő — irja Rómába — hogy minden módon kedveskedjünk ezen szegény embereknek, kik, mióta ő felsége hűségére visszatértek, oly jól viselik magokat, és mindenki által el vannak hagyva.« [1])

A kálvinista hadfiak iránt tanusított figyelemmel a protestáns rendeket meg akarta nyugtatni az iránt, hogy Rómában »megtérésöket kivánják, és nem törekednek kiirtásukra.«

Más alkalmakkor is hirdette a mérséklet elveit.

Így az év elején a varsói nuntius jelentést tett Rómába, hogy Lubomirszki herczeg, az ő szepességi birtokain, a protestáns predikátoroknak sok szabadságot enged. Az államtitkár ez ügyben Buonvisihez fordult. Ez őszintén kijelenté, hogy ez esetben a közbelépést nem tartaná helyesnek. »Most — úgy mond — nincs annak ideje, hogy vallásos buzgalmának sugallatait kövesse a császár. Mindenekelőtt szükséges, hogy szilárd állást foglaljon Felső-Magyarországban, és engedelmességre vezesse vissza a fölkelőket, Tökölinek ne adjon arra alkalmat, hogy mint a protestánsok védelmezője lépjen föl, s eloszlassa az erdélyiek azon félelmét, hogy vallásunkat fogjuk reájok erőszakolni, ha hozzánk csatlakoznak. A mint értesültem, hogy az erdélyieket a vallási féltékenység tartja vissza a csatlakozástól, előterjesztettem nekik, hogy jelenleg egyetlen gondunk: a törököt Magyarországból kiszorítani; ha Isten ezt a kegyelmet megadta, remélljük, nem fogja majd megtagadni azt sem, hogy az ő elméjöket megvilágosítja;

---

[1]) Az államtitkár február 23. és ápril 6-iki jegyzékei; Buonvisi márczius 17. és ápril 28-iki jelentései.

de erőszakos eszközöket ő felsége alkalmazni soha sem fog.« [1]) És a pápa helyeselte ezen fölfogást. [2])

Kevéssel utóbb a premontrei-rend generalisa a pápához folyamodott, eszközölje ki a császárnál, hogy Magyarországnak a törököktől vissza foglalandó területén a rend egykori birtokai visszaadassanak. A pápa utasította a bécsi nuntiust, hogy a rendfőnök kivánatát terjeszsze a császár elé és támogassa hathatósan. [3])

Buonvisi ezt készségesen megtette, és Leopoldtól kedvező választ nyert. De Rómába irott jelentésében kiemeli, hogy még nem jött meg az ily tárgyalásoknak ideje. Előbb a belső békességet kell Magyarországban helyre állítani; azután kerül a sor az egyházi intézmények fölujítására. Ebben nagy mérséklettel kell eljárni. Szóba hozza, hogy szükséges lesz a pápától fölhatalmazást kérni az egyházi javak egy részének saecularisátiójára, oly czélból, hogy azokat várak építésére és a hadsereg fizetésére lehessen fordítani. Mert bármily fényes eredménye legyen a jövő hadjáratnak, a török hatalom még mindig félelmes marad, és minden alkalmat, melyet az európai bonyodalmak nyújtanak, föl fog használni az elvesztettnek visszaszerzésére. Idején kell tehát a jövendő veszélyek elhárítására gondolni. »A mi pedig a vallási szükségleteket illeti, — úgy mond — azok kielégítésére alkalmasabbnak vélem, hogy a szegény kapuczinusok és franczískánusok részére emeltessenek zárdák; mint gazdag monostorok, melyek fényüzésökkel botránkoztatnak, a nélkül, hogy lakóik buzgalmok és erényeik példájával a hiveket emelnék. Valóban, ha a szerzetesek megmaradtak volna hajdani szegénységökben, talán nem vert volna annyira gyökeret az eretnekség, melynek elterjedését az egyházi javak megszerzésének vágya is elősegítette.« [4])

Erdély irányában hasonlóképen eszélyes magatartást ajánlott az udvarnak. Miután a tárgyalások, melyek Apaffival meg-

[1]) Buonvisi január 27-iki jelentése.

[2]) Az államtitkár február 16-ikán értesíti Buonvisit, hogy a varsói nuntius utasíttatott, hogy az ő utasítása szerint járjon el.

[3]) Az államtitkár február 2-iki jegyzéke.

[4]) Buonvisi február 24-iki jelentése. Az államtitkár válaszaiban ezen fejtegetésekre nem reflectál.

indultak, eredményre nem vezettek; a császári miniszterek Erdély megszállását határozták el. Buonvisi ellenezte ezen veszélyes vállalatot; mert, ha nem sikerül, ellenségeik számát egygyel szaporítják, és a háború szinhelyét a török hadaknak kedvező területre viszik. [1])

És mikor Bécsben Csáki László azt hirdette, hogy a magyar rendek nagy részben, a szászok pedig mindannyian Apaffit gyülölik, és a császári hadakat tárt karokkal fogják fogadni: a nuntius nem mulasztotta el óvatosságra inteni a császárt. Guicciardini olasz történetiró azon tanácsára figyelmeztette, hogy a számüzöttek a lehetetlent is könynyünek szokták föltüntetni, a miért is nem szabad utánuk indulni. Az erdélyi expeditiót azért is kárhoztatta, mert a törökök ellen működő sereg erejét gyengíteni fogja. [2])

És csakugyan Schärffenberg tábornok, ki rendeletet kapott, hogy 13.000 emberből álló hadtestével Erdélybe nyomuljon, mindjárt kezdetben olyan nehézségekkel találkozott, hogy a hadi tanács elnöke visszahivatását hozta javaslatba.

A császár maga is elismerte, hogy a számüzöttek előadása alaptalannak bizonyult, és helyesebben járt volna el, ha a nuntius tanácsát követi.

Buonvisi kezdetben aggodalmait fejezte ki az iránt, hogy a sereg visszahivása a császár tekintélyét megingatni, a törökök és Tököli bátorságát éleszteni fogja; de utóbb maga is azt tanácsolta, hogy a visszahívásra »tisztességes formát« kell keresni: Alkura lépve Apaffival és az erdélyi rendekkel; oly módon, hogy a fejedelem a magyar királynak adót fizessen, a mennyit a szultánnak szolgáltatott, és az aranybányákat, melyek különben is műveletlenül állanak, adja át; viszont Leopold Erdély rendeinek eddig élvezett teljes szabadságukat biztosítsa. [3])

Kevéssel utóbb a tárgyalások Apaffival megindultak. Ekkor a lengyel király Buonvisihez fordúlt, tölkérve őt, hogy a kiegyezést mozdítsa elő. A bíbornok azt válaszolta, hogy ő ezen ügybe nem avatkozhatik; de egyszersmind biztosította, — és ezzel a

---

[1]) Buonvisi ápril 7-iki jelentése.

[2]) Buonvisi május 26. és június 9-iki jelentése.

[3]) Buonvisi június 2. és 16-iki jelentései.

saját programmját is jelezte — hogy Leopold Erdély meghódítására nem gondol, és csak azt akarja elérni, hogy a törökök Erdélyből támogatásban ne részesüljenek. [1])

A *horvátok* felytonosan kiváló kedvezésekben részesültek a szent szent-szék részéről; Buonvisi ismételve kapott utasítást Rómából, hogy érdekeiket karolja föl; ő is többször pártolólag terjesztette a pápa elé kérelmeiket. [2])

Gróf Erdődi Miklós bán márczius közepe táján Bécsbe érkezett, hogy a horvát hadak részére segítséget eszközöljön ki. A nuntius Leopold figyelmébe ajánlotta a bán előterjesztéseit; mire azt az igéretet vette tőle, hogy a mennyiben a kincstár szorúlt állapota megengedi, mindent meg fog tenni, hogy a horvátoknak a hadi munkálatok erélyes folytatását lehetővé tegye. [3]) És a bán csakugyan kielégítve térhetett vissza Horvátországba. [4])

A szent-széknek nagy része volt, azon jelentőségteljes tényben, hogy a franczia király a császári sereg munkálatait meg nem zavarta.

A keleti császárság ábrándképei, melyeket a pápa és Buonvisi bíbornok ismételve lelke elé varázsolt, nem voltak ugyan képesek a császár szövetségesévé tenni őt; [5]) de a császár hadikészületei,

---

[1]) Buonvisinek június 24-ikén a varsói nuntiushoz irt levele.

[2]) Az államtitkár február 2-ikán irja, hogy a horvátok a pápa közbenjárását kérték ki, hogy a király ne vegyen el tőlök egy bizonyos kikötőt, mely rájok nézve nagyon fontos; a nuntius figyelmébe ajánlja az ügyet. — Buonvisi február 10-ikén Rómába irja, hogy ha újabb segélyt küldenek a horvátoknak, gabonában küldjék, ne pénzben; így az éhező katonaságnak nagyobb szolgálatot tesznek. — Az államtitkár márczius 2-ikán irja, hogy a horvát bán Bécsbe készül, hogy a horvátok kéréseit a király elé terjeszsze; utasítja, hogy támogassa.

[3]) Buonvisi márczius 31-iki jelentése. Az államtitkár ápril 20-ikán irja, hogy a pápa örömmel vette azt tudomásul.

[4]) Buonvisi május 12-iki jelentése.

[5]) Buonvisi ezt a gyakori csalódások daczára folytonosan reméllette. 1686. február elején fölkéri a pápát, lelkesitse XIV. Lajost a szent föld viszszafoglalására; vagy birja legalább arra, hogy hajóhadát a Bosporusba küldje. — A lengyel-orosz szövetség létrejötte után azon reményét fejezi ki, hogy az »a dicsőség és vetélkedés rugója gyanánt fog hatni »XIV. Lajosra. (1686. február 3-iki jelentése és június 3-ikán a varsói nuntiushoz irt levele.)

és nagy terveivel szemben jóakaratú érdeklődést tanusított; [1]) nem akadályozta meg franczia főnemeseknek a császári seregben való szolgálatát, és a féltékenység árnyalata nélkül hirdette, hogy a hadjáratnak fényes eredménye lesz, mert a császár visszafoglalja Budavárát, és a jövő évben a törököt Magyarország egész területéről kiűzi. [2])

Mikor tehát (ápril közepén) a nagyvezér a franczia követ előtt azon óhajtását fejezte ki, hogy XIV. Lajos a portával nyilt szövetségre lépjen, s a császár ellen intézendő hadjáratban vegyen részt: a követ határozottan tagadó választ adott, arra utalva, hogy a liga tagjai a béke megszegésére okot nem szolgáltattak. Mire a nagyvezér azon kérdést vetette föl: vajjon hajlandó volna-e a király a porta és Lengyelország között békét hozni létre? De a követ erre is csak azon esetben nyujtott kilátást, ha a porta maga kér békét; a mit természetesen várni nem lehetett. A nagyvezér ingerültségében, szemrehányásképen, figyelmeztette a követet, hogy mikor királyának ügyei rosszul állottak, három év előtt, az ő biztatására üzent a porta háborút Leopoldnak és karolta föl Tökölit. [3])

XIV. Lajos teljesen helyeselte portai követének eljárását. És határozottan tagadva azt, hogy a portát az ausztriai ház ellen izgatta volna, büszke önérzettel jegyzi meg, hogy »a hatalom — úgy mond — melyet nékünk Isten adott, mindenkor több, mint elegendő volt arra, hogy ellenségeinket megtörjük.« [4]) És egy későbbi alkalommal így nyilatkozik: »Habár házam érdekeit az osztrák ház hatalmának gyarapodása fenyegeti; dicsőségem és hírnevem nem engedi, hogy győzelmes előhaladásának Magyarországon útját álljam.« [5])

---

[1]) Erről tanuskodik Croissy miniszternek 1686. márczius 20-ikán kelt jegyzéke, melyben egyebek közt irja: »Minden oda mutat, hogy Isten továbbra is meg fogja áldani a keresztény fegyvereket.« És XIV. Lajos május 5-ikén bécsi követéhez intézett levelében helyeslőleg nyilatkozik a lotharingiai herczeg terveiről; reményét fejezi ki, hogy ő lesz a fővezér.

[2]) XIV. Lajosnak június 20-ikán bécsi követéhez intézett irata.

[3]) Girardin portai követnek 1686. ápril 13-iki jelentése.

[4]) XIV. Lajosnak június 6-ikán a portai követhez intézett jegyzéke.

[5]) XIV. Lajosnak 1686. november 1-i jegyzéke.

De egyszersmind portai követének azt az utasítást is adta, hogy a portát a császárral való kibéküléstől tartsa vissza; fölhatalmazván őt, hogy általánosságban tartott nyilatkozatokkal, jövőre várható európai bonyodalmakat helyezhessen kilátásba, és ezzel ösztönözze a nagyvezért a magyarországi háború folytatására, a mi — úgy mond — »a kereszténység nyugalmának megóvása érdekében is kivánatos.« [1])

Ugyanezen álláspontról fogta föl XIV. Lajos Tököli ügyét. A portai franczia követ június folyamán fölhívta uralkodójának figyelmét arra, hogy Tököli pártja Magyarországon szaporodik; és mivel kivánatos ezen országban a mozgalmak kovászát föntartani, azt ajánlotta, hogy az Ausztriához hajló Apaffi erdélyi fejedelem helyébe Tökölit kellene segíteni; a minek az a hasznos következménye is megvolna, hogy lehetetlenné válik a békekötés Leopold és a porta között, mivel Tököli igényeit Magyarországra sohasem adná föl. [2])

XIV. Lajos nem karolta föl ezen tervet. Kijelenté, hogy Tökölit, mivel szoros viszonyba lépett a portával, nem részesítheti támogatásban; de követét fölhatalmazta, hogy Tökölit a porta pártfogásába ajánlhassa. [3]) És mikor Tököli, Bethune marquis utján, azon szándékát jelentette be, hogy követet küld Francziaországba, meghagyta a követnek, hogy ezt akadályozza meg, és ő maga is tartózkodjék szorosabb összeköttetésbe lépni vele. [4])

IV.

Ápril első napjaiban kellett Buonvisinek azon rá nézve annyira kínos nyilatkozatot közölni Leopolddal, hogy a pápa nem képes segélyt nyújtani; egyszersmind fölhívnia, hogy mivel a török birodalomban nagy előkészületek történnek, és hír szerint a nagyvezér személyesen a sereg élére állani készül, államai

[1]) A portai követ május 24-iki jelentése és XIV. Lajos július 29-iki válasza.

[2]) Girardin 1686. június 25-iki jelentése.

[3]) XIV. Lajos 1685. június 19-iki jegyzéke.

[4]) Croissy marquis 1686. augusztus 8-iki jegyzéke Bethunehez.

oltalmáról gondoskodjék, »ha csak nyomorultan elveszni nem akar.«

Leopold válaszából a nuntius azt a meggyőződést merítette, hogy immár sajnálja, hogy a török béke ajánlatokat visszautasította.

És Buonvisi — Rómába irt jelentéseiben — nem titkolja el, mennyire sajnálja ő maga is, hogy a külsegélyben bízva, a békét ellenezte. Látván, hogy a kereszténység ügye válságos helyzetbe jutott, attól tart, hogy a netán bekövetkező szerencsétlenségekért őt fogják felelőssé tenni. Ezért most ismét visszahivatását kéri; annál inkább, mert értesült, hogy a császár is, mióta a pápai segély elnyerésére kilátása nincs, szabad nyilatkozatait rossz néven veszi, és így ő ezentúl hallgatásra lesz kárhoztatva. [1])

Az állásával és a viszonyokkal való elégületlenségének okai napról-napra számosabbak és súlyosabbak lettek. Igyekezetei a múlt év őszi hónapjai óta oda voltak irányozva, és az udvarnál megállapodás is jött létre az iránt, hogy a hadjárat május elején indíttassék meg, mielőtt a török seregek táborba szállanak. De april közepe táján már bizonyosnak lehetett tekinteni, hogy »némelyeknek legyőzhetetlen lustasága miatt,« a sereg junius eleje előtt nem lesz indulásra készen.

E mellett a haditervet is szerencsétlennek tartotta. A sereget négy haditestre akarták földarabolni, a melyek közől kettő defensivára szorítkoznék, kettő támadó föladatokat kapna. »E szerint — úgy mond — a törökök tetszésére bízzák, hogy egyesült haderejökkel bármelyik hadtestet megsemmisítsék!« Buonvisi a hadi műveletek mielőbbi megkezdését sürgette, és pedig oly módon, hogy az egész sereg együtt maradjon, és képes legyen a legfontosabb helyeket ostromolni, esetleg a fölmentő seregeket nyilt csatában is megverni; csak a mikor majd az ellenség vereséget szenvedett, akkor oszoljon több hadtestre. De — úgy mond — belátja, hogy hiába beszél. A míg azt hitte, hogy valamit elérhet, a költséget és fáradtságot nem kimélte. Most már csak Isten segithet, a császárt fölvilágosítván, és a törökök erejét gyengítvén. Elkese-

---

[1]) Buonvisinek ápril 7-ikén irt jelentése, melynek egyik része chiffrirozva van.

redésében így fakad ki: »Isten meg akarja értetni velem, hogy ő szentsége segítségének kieszközlése érdekében tett lépéseim indiscretek és vakmerőek voltak. Isten előtt ismeretes volt, hogy a segítség haszontalan lett volna, mert az emberek rosszakarata a közjó követeléseit meghiusítja, a mit talán azért enged meg, hogy a császárt békekötésre kényszerítse.« Azt állítja, hogy ha a készen álló hatalmas sereggel ez évben nem vívnak ki nagy eredményeket, jövőre sem lehet ilyeneket reménleni, mert most a végső erőfeszítéssel megtettek mindent, a mi lehetséges volt. [1])

Majd néhány nappal utóbb *Caprara* tábornagytól [2]) kapott levelet, melyben panaszkodik, hogy Munkács ostromát nem folytathatja kellő erővel, mert nem látták el elegendő lőszerrel, sőt haderejét meggyengítették, mert egy hadosztályt rendeltek el tőle. Buonvisi nagy súlyt helyezett Munkács mielőbbi megvívására; de tartózkodott ezen ügybe beavatkozni, és az események folyásának tétlen tanúja maradt. [3])

Hasonlóan, mikor május első napjaiban a császár a lotharingiai herczeggel Német-Ujhelybe ment, bár általán hitték, hogy ott fog a hadjárat terve véglegesen megállapíttatni, Buonvisi arra határozta el magát, hogy nem kiséri az udvart. Eltekintve azon nehézségektől, melyek a praecedentia tekintetében fölmerülnének, távolmaradásával meg akarta czáfolni azokat, a kik hirdették, hogy ő mindenben »az igazgató szerepét akarja játszani;« különben is nem látta tanácsosnak beavatkozni, mert a magán-érdekek nagy visszavonást idéznek elő az intéző körökben. És mindezt resum-

---

[1]) Buonvisi ápril 21-iki jelentése.

[2]) Buonvisi a tábornagy részére pápai brévét eszközölt ki, mely az 1684-iki hadjáratban szerzett érdemeiért magasztalásokkal halmozza el. Ezt néki átküldve, buzdította, hogy ezentúl is bizonyítsa magát érdemesnek az elnyert kitüntetésre. Ugyanakkor oda hatott, hogy őt pénzzel és élelmiszerekkel kellően lássák el. Magával Leopolddal is szólott, a ki igérte, hogy személyesen fog az intézkedésekre fölügyelni, mert látja, hogy »némelyek« a vezér-hadbiztos igyekezeteit nem támogatják. (Buonvisi 1686. jan. 13-iki jelentése.)

[3]) Buonvisi ápril 23. és május 5-iki jelentései. A velenczei követ ápril 7-ikén jelenti, hogy Caprara Munkács ostromában nem haladhat előre, mert mindenben hiányt szenved. A mit kapott, azt sem használhatja. Például a golyók nem felelnek meg az ágyúk kaliberjének.

málva, ismét arra az eredményre jut, hogy további Bécsben maradása haszontalan, sőt káros; és mivel tanácsot úgy sem adhat, az ő követségi tanácsosára (auditor) is rábizhatni az ügyek vezetését.

Lüttichből néhány száz utászt várt, a kiknek fölfogadásában közreműködött. Ezeknek fizetésére szándékozott fordítani a kezei között levő pénzösszeget. Ez lesz — úgy mond — utolsó ténye; remélli, nem sokára meg fogják vigasztalni azzal, hogy visszahívják; mert különben itt föláldozza egészségét, és vagyoni tekintetben is tönkre megy. [1])

Azonban az államtitkár azt válaszolá, hogy okait, melyekkel visszahivatását sürgeti, ő szentsége elé terjeszteni »nem látta időszerűnek;« egyszersmind a pápa részéről azt az utasítást küldé, hogy annál inkább kell a császár és a közjó érdekében, a tapasztalható hiányokról és a teendőkről szabadon szólnia, minél kevésbbé tetszik az illetőknek. [2])

Buonvisi erre sajnálattal jelenté, hogy a pápa kivánatának megfelelni nem képes; a miniszterek ugyanis elvonták tőle a császár bizalmát; egyébiránt is ő felsége a kormánygyeplőt teljesen kibocsátotta kezeiből, úgy, hogy fölvilágosításán fáradozni, egészen haszontalan; nem tehet egyebet, csak imádkozhatik, hogy Isten a rosszakaratúak czélzatait hiusítsa meg, és a császárnak adjon erőt, hogy alattvalóit engedelmességre kényszerítse. [3])

És a helyzet, bár talán tulságosan sötét szemüvegen át látta, elkeseredésre valóban okot szolgáltatott.

Május közepén hatalmas sereg állott készen. Leopold német és magyar hadaihoz a bajor-választó fejedelem, a bádeni őrgróf, több egyházi és világi fejedelem segélycsapatai, valamint a brandenburgi választó fejedelem, kit ekkor tájt sikerült nagy áldozatok árán megnyerni, nyolczezer emberrel készültek csatlakozni.

Mindazáltal a császári hadi-tanács a legkedvezőbb évszakot tétlenül engedte eltelni. Ezt a vezérek között uralkodó visszavo-

---

[1]) Buonvisi május 5-iki jelentése.

[2]) Az államtitkár ápril 27. és május 11-iki jegyzékei.

[3]) Buonvisi 1686. május 19-iki jelentése.

nás okozta. Már az 1685-ik évi hadjárat kezdetén a bajor választófejedelem és a lotharingiai herczeg között versengés és egyenetlenség volt észlelhető, [1]) mely most a haditerv megállapításánál nagy nehézségeket támasztott. Ugyanis a két vezér közől egyik sem akarta magát a másiknak alárendelni. Az ifjú bajor választó fejedelmet, a tapasztalt és diadalkoszorús lotharingiai herczeggel szemben elfoglalt merev magatartásában megerősítette a haditanács elnöke, Hermann badeni őrgróf, a ki Károly herczeg ellen folytonosan intriguált, és most unokaöcscsének, az ifjú Badeni Lajosnak a bajor fejedelem táborában önálló hadtest-parancsnokságot akart biztosítani. Ehhez járult a spanyol követ vészteljes befolyása. Ez ugyanis folytonosan sürgette a török békét, hogy azután XIV. Lajos ellen fordúljon a császár; nehogy tehát a törökök fölött kivívandó nagy győzelmek a háború folytatására késztessék a császári udvart: nem átallotta a vezérek egyenetlenségét ápolni. [2])

A pápai nuntius, a mint ezen ármányoknak nyomára jött, fölhagyott tartózkodó magatartásával; azon kérelemmel fordúlt a császárhoz, ne bízza hadseregét két tapasztalatlan ifjúra, vagy legalább helyezzen egy öregebb marschallt a bajor fejedelem oldala mellé; ha ugyanis az egyik sereg vereséget szenved, a másik is okvetetlenül elvész.

Leopold elismerte, hogy nagy hibát követne el, ha vezérletet bízna Bádeni Lajosra. Igérte, hogy ezt nem fogja tenni.

De Buonvisi azt az aggodalmát fejezte ki, hogy Badeni Lajos barátai eljárásuk masquirozása végett, a beteg Leslie marschallt fogják hadvezérül ajánlani, a kinek neve alatt tényleg Lajos őrgróf fogna parancsnokolni.

Mire a császár biztosította, hogy Leslie tehetetlenségét jól ismeri.

Buonvisi nem bízott ezen nyilatkozatokban; attól félt, hogy a szenvedély és érdek sugallatai el fogják nyomni az ész szavát.

---

[1]) Buonvisi 1685. július 29-iki jelentése.

[2]) Ez volt legalább Buonvisi fölfogása. (Május 29-iki jelentése.) A franczia követ előtt is panaszkodott a bíbornok, a spanyol követ kicsinyes áskálódásai miatt. (Vauguion május 9-iki jelentése.)

És csakugyan, mikor a hadvezérlet kérdése napirendre került, a bajor választó-fejedelem igenyei előtérbe léptek. Abban történt megállapodás, hogy a lotharingiai herczeg Fejérvárt, a bajor fejedelem Egert fogják egyidejüleg ostrom alá venni. Később Eger ostromának tervét el kellett ejteni; mire az határoztatott, hogy mind a két hadtest a Dunán túl fog működni; de ekkor a bajor fejedelem azt követelte, hogy bízzák rá Fehérvár ostromát, a melynek bevétele után, késznek nyilatkozott a lotharingiai herczeggel együtt Budavárát venni ostrom alá.

Ellenben a lotharingiai herczegnek az volt a nézete, hogy Fehérvár ostroma sok időt venne igénybe, és nagy áldozatokat követelne; minélfogva a meggyengült hadsereg augusztus kezdete előtt nem indíthatná meg munkálatait Buda alatt, melyet időközben a törökök lehetőleg megerősítenének; mire a két év előtt szenvedett kudarcz megujulna. Ezért ő azt ajánlotta, hogy haladék nélkül Budavárát kell, egyesült erővel, ostrom alá venni; annál inkább, mert a brandenburgi és szász hadak a bajor fejedelem parancsnoksága alatt nem lévén hajlandók szolgálni, Fehérvár ostroma alatt tétlenül vesztegelnének. És ezen nézet felé hajlott a nuntius is.

Ezen hosszantartó bizonytalanság a hadjárat sikerét koczkára tette. E mellett a pénzügyi zavar mind nagyobb mérveket öltött. A pápa által sürgetett, a nuntius által hirdetett takarékosságról az udvarnál semmit sem akartak tudni. A császár pazar bőkezűséggel osztogatta az ajándékokat, és magára vállalta a hadjáratban résztvevő fejedelmek ellátásának költségét. »A hadsereg szükséglete — irja a nuntius — a legutolsó dolog, mire itt gondolnak. Ezt látva, annyira eliszonyodtam ezen országtól, hogy ha ő szentsége hamar vissza nem hív, életemet vesztem el, a nélkül, hogy ő szentségének a legkisebb szolgálatot is tehetném!« [1])

»Eminentiád elgondolhatja — irja egy más alkalommal — milyen hangulatban folytathatom működésemet, mikor látom, hogy jó tanácsaimat visszautasítják, és a bizalmatlanság irányom-

[1]) Buonvisi május 12., 19., 26., június 2-iki jelentései.

ban mindinkább növekedik; bár számos esetben bebizonyúlt, menynyire káros volt, hogy nem hallgattak reám. [1])

És az elkeseredés, az izgatottság hatása alatt, egészségi állapota mind rosszabbra fordult. »Nincs olyan orvos szer — jegyzi meg — mely a szorongatott szívnek gyógyulást ád.« [2])

De az államtitkár válasza most is folytonosan úgy hangzott, hogy ő szentsége az ő Bécsben maradását szükségesnek tartja, eljárását helyesli, és őt eddigi tevékenységének folytatására serkenti. [3])

Buonvisi a pápa óhajtása előtt ismét meghajolt. [4]) És betegeskedése, levert hangulata nem akadályozta abban, hogy állása kötelességeinek lelke egész hevével szentelje magát. Minden jelentésében, melyet Rómába küld, segélyt kér a háború folytatására, föltüntetve a dicsőséget, mely a pápára háromolni fog, ha a nagy vállalatban részt vesz. Különös súlyt helyezett rá, hogy *Buda* ostromának költségeihez járuljon; mert a segélyt megadva, ha az ostrom eredményre vezet, dicsőségében része lesz; ha pedig sikertelen marad, a felelősséget elhárítja magától. [5])

És a pápa meghallgatta előterjesztéseit. A mint meggyőződött arról, hogy a hadjárat kellő erélylyel és a siker kilátásával megindult, késznek nyilatkozott, hogy költségeihez járulni fog; és nuntiusának kezeihez százezer forintot utalványozott. [6])

A pápai keresztes-búcsú-bulla alapján eszközölt alamizsnagyűjtés sem maradt sikertelen, bár az eredmény a várakozásnak

---

[1]) Buonvisi június 9-iki jelentése. — Buonvisi a franczia követ előtt is panaszolta ismételve, hogy szavának az udvarnál nincs súlya; pedig főleg néki köszönhető, hogy a pápa ekkorig mintegy tiz milliót áldozott a török elleni háborúra. Vauguion május 9-iki jelentése.

[2]) Buonvisi június 9-iki jelentése.

[3]) Az államtitkár június 27. és július 6-iki jegyzékei. Július 20-iki jegyzékében irja, hogy a pápa helyeseli, hogy Buonvisi szabad nyilatkozatait folytatja; a spanyol és lengyel nuntiusok utján tett lépéseit, valamint a hadjáratról kifejtett nézeteit javalja.

[4]) Az államtitkár augusztus 30-iki jegyzéke szerint ő szentsége kedvesen vette a nuntius nyilatkozatát, hogy állomásán marad, és eddigi tevékenységét folytatni kész.

[5]) A május 26. és június 2-iki jelentések.

[6]) Az államtitkár augusztus 24. és 31-iki jegyzékei.

nem felelt meg. A legelső pénzküldemény a Svajczból érkezett, honnan június közepén a pápai nuntius 3000 frtot küldött, mint a freiburgi kantonban gyűjtött alamizsnát. Ugyanakkor a madridi nuntius jelenté, hogy Spanyolország egyik érseki egyházmegyéjében 10,000 tallérnál több gyűlt egybe. A Németalföldeken nagy áldozatkészség mutatkozott; a kis hennegaui grófságból 3000 tallér jött. De Németország lakói szűkkeblű közönyt tanusítottak. [1])

A szent-szék nem szűnt meg oda hatni, hogy Spanyolországban az egyházi tizedek behajtása mielőbb megkezdessék, és minél nagyobb eredményt mutasson föl. De a nehézségeket leküzdeni nem sikerült. [2])

A római curia igyekezeteiben Buonvisi bíbornok is részt vett; [3]) valamint a spanyol nuntius útján kisérletet tett, hogy a spanyol királytól is segítséget eszközöljön ki. »Most — úgy mond — minden más érdeknek háttérbe kell szorúlni. Ha majd a török le lesz győzve, akkor a császár képes lesz arra is, hogy az európai egyensúly föntartását biztosítsa, a spanyol monarchiát minden támadás ellen megoltalmazza. Ellenkező esetben, ha a török győz, a császár ereje annyira meg lesz törve, hogy Spanyolország érdekében többé mit sem tehet.« [4])

Legbővebben folyt az a forrás, melyet a pápa, az ausztriai örökös tartományok szerzetes rendeinek újabb szerzeményeiből a harmadrész fölajánlásával, nyitott meg. Mikor az erre alapított pénzügyi művelet (a következő év folyamán) véglegesen be volt fejezve, Buonvisi egy millió és hatszázezer forintra teszi azon összeget, melyet eredményezett. És jogosult önérzettel utal arra, hogy a pápai ajánlat megérkezésekor a császári miniszterek egy része azt javasolta, hogy az abból várható jövedelem behajtását vállalkozókra kell bizni, kik készek voltak annak fejében négy-

[1]) Buonvisi 1686. június 23., július 21., augusztus 4. és 11. jelentései. — Szeptember 1-én panaszolja, hogy a gyűjtés eredménye jelentéktelen. Ő — úgy mond — előre látta, hogy a bulla jelenlegi formulázásában nem fog kielégítő sikert fölmutatni. Ezért kedvezéseinek kiterjesztését ajánlja a jövő évre.

[2]) A pápai államtitkár augusztus 30-iki jegyzéke.

[3]) Buonvisinek szeptember 5-ikén a madridi nuntiushoz irt levele.

[4]) Buonvisinek 1686. június 27-ikén a madridi nuntiushoz irt levele.

százezer forintot szolgáltatni a császári kincstárba; de ő nem állott rá, a mi által egy millió és kétszázezer forintnyi haszon mutatkozott a császár és a kereszténység javára. Hozzáteszi, hogy ezen nagy összeg behajtásánál teljes méltányossággal járt el, minek tanújele az, hogy csak két reclamatio történt, és az összes költségek alig kétezerötszáz forintot vettek igénybe! [1])

---

[1]) Buonvisi 1687. július 29-iki jelentése.

1686-IK ÉVI EMLÉK ÉREM ELŐLAPJA.

1686-IK ÉVI EMLÉK-ÉREM HÁTLAPJA.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Budavár megvívása elhatároztatik. — Miksa bajor fejedelem és Károly lotharingiai herczeg a pápa áldását kérik. — A hadjárat kezdete. — Buda ostromának megindítása. — A tábori kórház. — A nagyvezér megérkezése. — Buonvisi emlékirata. — Budavár fölszabadítása. — A szeptember 2-ikán tartott római consistorium. — A hadimunkálatok tárgyában Buonvisi javaslatai. — A hadjárat folytatása. — Sobieski moldvai hadjárata. — A Franczia-ország részéről fenyegető veszély. — A török békeajánlat.

1686.

I.

Május második felében állapíttatott meg Bécsben a hadjárat terve. Belátták, hogy a sereg megosztása és két hadtestben való működése nagy veszélylyel járna. Határozattá lett, hogy az egész sereg azonnal *Buda várat* fogja megszállani. De ez egyelőre a legnagyobb titokban tartatott; sőt a törökök félrevezetése végett oly intézkedések történtek, mintha Fehérvár ostroma terveztetnék.

A nuntius, bár lelkesedését — mint maga mondja — az évek lelohasztották, és az óvatosság sugallatainak meghallgatására szoktatta magát: mégis minden körülményt megfontolva, helyeselte a tervet; azon föltétel alatt, hogy a vállalatot siettessék, és mielőtt Konstantinápolyból a fölmentő sereg megérkeznék, az ostrom be legyen fejezve. [1])

A császári sereg fővezérei, mielőtt a harcztérre megindulnának, az egyház fejének áldásáért folyamodtak. *Miksa* bajor választó-fejedelem nemes szavakban nyilatkoztatja ki, hogy »meggyőződése szerint, keresztény fejedelem méltóbb föladatot nem

[1]) Buonvisi május 26. és egy későbbi, augusztus 18-iki jelentése.

tűzhet ki magának, mint a szent-egyház fölmagasztalása és ellenségeinek kiirtása végett sikra szállani.« [1])

És Lotharingiai Károly benső vallásos érzületének ily szavakban ád kifejezést: »Mielőtt az egyház ellenségeivel megküzdendő, táborba szállanék, szokásom szerint, Szentségedhez járulok, az egyház fejének atyai áldásáért esdve. Eddigi tapasztalásom is meggyőzött arról, hogy a háborúk kimenetele egészen a seregek Urától függ. Ezért nem ragadhatok fegyvert, a nélkül, hogy Szentségedhez ne folyamodnám a vallás segítségeért, melyre legnagyobb szükségem van. Viszont biztosítom, hogy fáradtságomat és véremet, a kereszténység oltalmában, Szentséged szándékainak valósításában nem fogom kimélni.« [2])

A pápa lelkének mélyéből eredő fohászokkal esdette le az Ég áldását a vezérekre és harczosokra. [3])

Június elején hetvenezer fegyveres gyűlt egybe Párkánynál, Esztergommal szemben. A két fővezért, Lotharingiai Károlyt és a bajor fejedelmet, jeles tábornokok kara, fejedelmi házak sarjai, spanyol grandok, angol lordok, francia herczegek és egyéb előkelő önkénytesek fényes társasága környezte.

De Buonvisi nem ok nélkül tette függővé a megállapított terv helyeslését azon föltételtől, hogy a vállalat lehetőleg siettettessék. Azon aggodalma, hogy az ostrom-munkálatok, mint két év előtt, úgy most is, későn fognak megkezdetni, nem volt indokolatlan.

A sereg több napig tétlenül vesztegelt. Ezt a haditanács elnökének hiányos intézkedései és a fővezérek között támadott egyenetlenségek okozták. [4])

Leopold ekkor Strattmann grófot, az udvari canczellárt, a táborba küldötte, és általa a vezérekkel azt a határozott parancsot közölte, hogy haladék nélkül Buda ostromára induljanak. A vezérek és tábornokok egyértelmüleg helyeselték ezt. Azon jelszó, hogy az ország fővárosának fölszabadítása a hadjárat első

[1]) 1686. május 23-ikán Starenbergből XI. Incze pápához irt levele a vatikáni levéltárban.

[2]) 1686. május 30-ikán Bécsből XI. Incze pápához irt levele ugyanott.

[3]) A két fejedelem levelére a pápa június 29-ikén válaszol.

[4]) Buonvisi június 9-iki jelentése.

föladata: a seregben általános lelkesedést keltett, melynek hatása alatt a magánérdekek és hiúságok versengése is egyidőre megszünt; a lotharingiai herczeg és a bajor fejedelem között az egyetértés és jó viszony helyreállott.

Buonvisi ezt élénk megelégedéssel vette tudomásul. De aggódva gondolt arra, hogy az ostrom alatt a viszályok megújulhatnak. Ezen veszély, az ő felfogása szerint, véglegesen elhárítható csak úgy volt, ha »a mérges növénynek gyökerét is kitépni sikerül.« [1]) A haditanács elnökére czélozott, kinek személyében a visszavonás kútforrását látta; a mennyiben Badeni Hermann őrgróf saját unokaöcscse Lajos őrgróf, és ennek barátja a választó-fejedelem érdekében, a lotharingiai herczeg ellen ármánykodott. Buonvisi fölismerte Károly herczeg kiváló tulajdonait, és eddigi szolgálatait hálásan méltányolva, következetesen támogatta őt. Mivel pedig belátta, hogy a fővezért és a haditanács elnökét kibékíteni lehetetlen (»könnyebb — úgy mond — a tüzet és vizet egyesíteni«), az utóbbinak elmozdítását szüntelenül sürgette. [2])

A sereg június 18-ikán érkezett Buda vára alá, melyet Abdi basa tizenötezernyi őrséggel védelmezett. Az ostrom-munkálatok haladék nélkül megindíttattak. Jelentékeny számú magyar hadosztályok is vettek részt azokban: Pálfi, Batthyányi és Bercsényi tábornokok vezérlete alatt. Június 24-ikén Károly herczeg az alsó várost, heves harcz után, hatalmába ejtette. [3])

Mindenfelé élénk reményeket tápláltak. Az udvarnál emelkedett hangulat uralkodott. Még azok a miniszterek is, kik a török béke-ajánlatok elfogadását ajánlották volt, most a pápai nuntiust magasztalásokkal halmozták el, állhatatosságáért, mely-

---

[1]) Buonvisi június 16-iki jelentése.

[2]) Erre kedvező alkalmat látott, mikor Apaffi fejedelem egyik biztosa azon (később alaptalannak bizonyúlt) vádat emelte a haditanács elnöke ellen, hogy megvesztegettette magát. Buonvisi, az elnök barátainak ellenzése daczára, rábirta a császárt, hogy vizsgálatot rendeljen. Ez eredménytelen volt, mit Buonvisi az elnök barátainak tulajdonított. (Buonvisi július 14., 21., augusztus 4., 11., 18., 25-iki jelentései.)

[3]) Mint a megelőző hadjáratokat, úgy Buda ostromát is csak röviden beszéljük el. A részletek minden kézikönyvben olvashatók. Azok e munka föladatának körén kivül esnek.

lyel a háború folytatása érdekében működött. Helyzete mintegy varázsütésre megváltozott. A király ismét a régi bizalommal fordúlt feléje; több izben fölszólította, hogy tartózkodás nélkül közölje vele nézeteit és tanácsait. [1])

A messze távolból is érkeztek hozzá az elismerés nyilatkozatai. A pápa, államtitkára útján, különös megelégedését nyilvánítá néki azért, »hogy bölcs tanácsai a császári felség elhatározására befolyással voltak.« [2])

Buonvisi a Buda ostromában küzdő sereg hálájára is jogczimet szerzett magának. A mint az ostrom megindult, azonnal intézkedéseket tett a *tábori kórház* szervezésére. A főfelügyeletre Kollonich püspököt kérte föl, kinek a kórház szükségleteire, június közepe táján 6000 forintot és Olaszországból érkezett jelentékeny balzsam-készletet adott át. A kórház igazgatását Ruggiero János atyára, az oratorianus-congregatio tagjára bizta, ki önfeláldozó buzgalmával köztiszteletet vivott ki magának. A sebesültek száma folytonosan szaporodott. Majd a táborban dissenteria-betegség (vérhas) is kezdett pusztítani, mely ellen a Rómából küldött utasítás szerint készített orvosság sikerrel használtatott.

A kórház föntartása jelentékeny költséget igényelt. A nuntius 45,000 forintot fordított e czélra. Ezen összeghez Bécsből, Németországból és Flandriából jelentékeny adományokkal járult a magán-jótékonyság. A császárné és udvarhölgyei tépést és ruhákat készítettek a sebesültek részére; a miért a pápa köszönetét fejezte ki nékik.

A kórház szervezőinek és pártfogóinak áldozatkészségét, az ápolók buzgalmát nagy eredmény jutalmazta. Hatezer sebesült és beteg hagyta el fölgyógyulva a kórházat. Ez alkalommal is, többen a protestáns felekezetek hívei közől, az önfeláldozó szeretet tényei által meghatva, a kath. egyház körébe vétették föl magokat. [3])

---

[1]) Buonvisi június 30. és július 7-iki jelentései.

[2]) Az államtitkár július 27-iki jegyzéke.

[3]) Buonvisi 1686. június 23., július 30., szeptember 1., 22., 1687. július 29., 1688. január 15-iki jelentései. Az államtitkár 1686. július 20. és október 12-iki jegyzékei.

II.

Buda megvivása lassan haladt. A közel százezerre fölszaporodott ostromló had minden oldalról körülfogta a várat. Míg a viárkok, közeledési vonalak és tűzaknák ásása folyt, 60 nagy ágyú és 40 mozsár szórta lövegeit a falakra.

Július 13-ikán Károly herczeg nagy rohamot kisérlett meg, de csapatainak halált megvető vitézsége daczára, visszaveretett; másfélezer halottat hagyott hátra. Mire a rendes ostrom ismét tovább folyt. Egy spanyol tüzér saját találmányú tüzes golyója július 22-ikén a vár egyik lőporraktárát légbe röpítette, és iszonyú pusztítást vitt véghez. A lotharingiai herczeg ekkor a török parancsnokot a vár föladására fölszólította; de visszautasító választ kapott. Öt nappal utóbb, három felől általános rohamot intéztetett, mely még nagyobb áldozatokat követelt, mint az előbbi; de, habár teljes sikerre nem vezetett, a külső falak uraivá tette az ostromlókat.

Ezen eredmény lelkesítő hatását fokozta az éppen ekkor Velenczéből érkezett örvendetes tudósítás, mely szerint Morosini, a köztársaság admirálja, a pápai hajóhad által támogatva, Navarinnál fényes győzelmet aratott: tizezer törököt szalasztott meg.[1]) Buonvisi bíbornok azt tanácsolta, hogy a budai táborban rendezzenek öröm-ünnepélyeket, melyek az ostromló sereg harczias szellemére élesztő, a törökökre leverő hatást fognak gyakorolni.[2])

A pápa szorongó lélekkel kisérte az ostrom-munkálatok folyamát, azon pontos és kimerítő tudósítások nyomán, melyeket bécsi nuntiusa útján kapott; és — mint az államtitkár által Bécsbe jelenté — »szüntelenül imádkozott Istenhez az ostrom sikereéért.« Augusztus közepén sajnálatát fejezte ki a fölött, hogy Buda megvivása nagyobb nehézséggel jár, mint hitték, és hogy azt a vezérek közt megújult egyenetlenség növeli. Buonvisi bíbornokot utasította, hogy a császárnak előterjesztést tegyen, a veszélyes következményeket tárja föl, és intse, hogy tekintélyé-

[1]) A velenczei dógénak július 1-én XI. Incze pápához intézett levele. Theiner. 307.

[2]) Buonvisi július 22-iki jelentése.

nek egész súlyát a mérlegbe vetve, erélyes rendelkezésekkel a bajoknak véget vessen. [1])

A veszély valóban nagy volt. A nagyvezér jelentékeny sereggel közeledett Buda fölmentésére, és augusztus 12-ikén a vár közelében, Hamzsabég és Budaörs között, ütötte föl táborát.

Ekkor azon kérdés foglalkoztatta a vezéreket és a császári udvart: vajjon nyilt ütközetben meg kell-e mérkőzni a nagyvezérrel?

A pápai nuntius nem helyeselte, hogy az ostrom tartama alatt a sereg egy része nyilt ütközetet vivjon, s ezzel az egész hadjárat sorsát koczkára tegye. Emlékiratot nyújtott be Leopoldnak, kit meggyőzni igyekezett az óvatos, körültekintő eljárás szükségességéről.

Abból indúl ki, hogy az uralkodók legfőbb kötelessége: népeik javát biztosítani. Nem szabad a tömegek itéletével gondolniok, ha az az okosság javaslataival ellentétben áll. Utal azon nagyszámú bölcs fejedelmekre, kik fontos várak ostromával fölhagytak, sőt adófizetésre is szánták el magokat, nehogy országukat a szerencse esélyeinek tegyék ki. A jelen esetben is világos, hogy a császárnak, a népek javát véve tekintetbe, a haderő egy részével döntő ütközetet koczkáztatni nem szabad; még ha attól kellene is tartania, hogy eljárásával hirnevére árnyékot vet. Schärffenberg hadtestének megérkezését be kell várnia; vagy ha ez nem lehetséges, az ostromot kell abbahagyni, hogy az egész sereget csatába lehessen vinni.

»Azzal fognak talán vádolni, — úgy mond — hogy nem bizom Istenben, a ki ekkorig igyekezeteinket megáldotta, és az ausztriai házat vallásosságáért a csodaszerű támogatás áldásaival jutalmazza. De a kik nem birják azon szilárd hitet, mely a hegyek áthelyezésére képesít, helyesen cselekednek, ha Istent nem kisértik. Miután a hit ilyen ereje természetfölötti adomány, tanácsos utánozni Achaz szerénységét, a ki, mikor Istentől fölszólíttatott, hogy tőle bármely jelt az égen vagy földön kérjen; azt válaszolta: nem kérek, nem kisértem Uramat, Istenemet; mire jutalmul szemei előtt a

[1]) Az államtitkár augusztus 17-iki jegyzéke. Ugyanezen utasítások ismétlődnek az augusztus 24. és 31-iki jegyzékekben.

megváltás titka föltárult. Ajánljuk magunkat lelkünk egész hevével Isten kegyelmébe; de azután a győzelem biztosítására használjunk föl minden emberi eszközt.«

»Azok, kik türelmetlenül sürgetik a csatát, úgy érvelnek, hogy a rendelkezésre álló haderő elegendő, és hogy az ostrom megszüntetése nagy hátrányokat vonna maga után, s a császár hirnevére homályt vetne. Azonban, ha tisztán a képzelődésen alapuló föltevésök alaptalannak bizonyúl: az egész hadsereg tönkremegy, Budavára megvivása lehetetlenné válik, sőt a diadalmas törökök azon várakat is, melyeket ekkorig elvesztettek, ismét hatalmokba ejthetik. Ellenben, ha seregeinket egyesítve, a győzelmet biztosítjuk, az lesz az eredmény, hogy vagy még ezen esztendőben megvivjuk Budavárat, vagy pedig jelentékeny foglalásokat teszünk a török területen, minek következtében jövő évre Buda vára vérontás nélkül hatalmunkba kerül. Ugyanis a győzelem után, fölhasználva a törökök csüggedését, megszállhatjuk az északi hidat, nehogy ezen oldalról segítséget kaphassanak; erősséget építhetünk a Csepel-szigeten, és így megakadályozhatjuk az élelmiszereknek szállítását a Dunán; megerősíthetjük Pécset és Váczot, megvívhatjuk Hatvant, a mi által a törökök összeköttetését Egerrel megszakitnók; másfelől megvivhatjuk Kaposvárt és Palotát, a mi által Fehérvárt, Kanizsát és Szigetvárát elszigeteljük. Miután mind ez megtörtént, be lehet várni, míg Buda várának, élelmi- és lőszerekben szükölködő, tetemesen megfogyott, őrsége önkényt föladja a várat, melyet megvédeni képtelenné válik.«

Buonvisi utal még egy veszélyre, mely a sereget azon esetre fenyegetné, ha egyik része a nagyvezér elé indulna, a másik pedig az ostromot folytatná. Megtörténhetnék ugyanis, hogy a nagyvezér az ütközetet kerülné, és megerősített táborából nem engedné magát kimozdíttatni; ekkor azután a sereg egy része le volna kötve, míg az ostromot folytató másik rész az őrség kirohanásainak nem volna képes soká ellentállani, és soraiban az őszi időszakban elhatalmasodó betegségek is nagy pusztítást vinnének véghez; ez alatt a törökök időt nyernének arra is, hogy a vár falait kijavítsák és új védműveket építhetnének.

Mindent összefoglalva, azt a tételt állítja föl, hogy nyilt ütközetet vivni csak az egész haderővel tanácsos; tehát Schärffen-

berg tábornok hadtestének megérkezésé után, és egy időre Buda ostromát is megszüntetve, hogy az itt elfoglalt hadak a csatában részt vehessenek. »Buda vára nélkül is biztosságban lehetünk — úgy mond, — de ha seregünk tönkre megy, elvesztjük mind azt, a mit eddig visszaszereztünk, és szégyenteljes békét kell kötnünk.« [1])

Mindazáltal ezen fejtegetések hatástalanok maradtak. Leopold elrendelte, hogy a lotharingiai herczeg a nagyvezérrel nyilt csatában ütközzék meg. Áthatva ezen intézkedés válságos jelentőségétől, fölhivta a hiveket, hogy bőjttel és imádságokkal Isten áldását a keresztény fegyverekre esdjék le. És az áhitat tényeiben példájával elől járt. [2])

Az következett be, a mitől a nuntius tartott. A nagyvezér vonakodott döntő ütközetet vivni, és azon mesterkedett, hogy míg ő mozdulataival a császári tábornokok figyelmét leköti, segélyhadat juttathasson Buda várába. Augusztus 14-ikén kisérletet tett hatezer embert számító hadosztálylyal; de ez szerencsétlenül járt; a császári hadak útját állották, és miután egy harmada elesett, visszafordúlni kényszerült.

Ezen esemény hire élénk örömmel fogadtatott Bécsben. [3]) A nuntius is nagy súlyt helyezett rá, nem annyira az ellenség által szenvedett veszteségért, mint inkább azért, hogy a császári hadak bátorságát és önbizalmát föléleszteтte.Mindazáltal az ostrom kimenetelét kétesnek tartotta. Attól félt, hogy a nagy-vezér mégis képes lesz a várba segítséget juttatni; vagy pedig megerősített táborából ki nem mozdúl, és a bajor választó-fejedelem hadait ki fogja fárasztani, úgy hogy a császári lovasság a takarmányt csakhamar elfogyasztja, és új készlet beszerzésére a szükséges pénz hiánya miatt romlásnak lesz kitéve. Végső reménységét ahhoz kötötte, hogy az ország minden részéből a táborba rendelt ma-

---

[1]) Buonvisi emlékirata, melynek czime: »Che non si deve arrischiare tutta la fortuna con parte delle forze.« Melléklet augusztus 18-iki jelentéséhez.

[2]) Buonvisi augusztus 18. és Vauguion augusztus 22-iki jelentései.

[3]) És Rómában is. Ezt az államtitkár augusztus 31-iki jegyzékében tolmácsolja. Kiemeli, hogy a pápa türelmetlenül várja Buda megvivásának hirét, és buzgón imádkozik.

gyar és német csapatok, elég jókor, az ütközet előtt, megérkeznek.[1]) Az ütközetet ugyanis, melyet ellenezett, ha abban elégtelen számú sereg vesz részt, kivánatosnak és szükségesnek tartotta, ha a rendelkezésre álló egész haderő vivja. Fölfogásában osztozott Leopold is, és a canczellárt, kellő rendeletekkel ellátva, a táborba küldötte.[2])

Ez alatt az ostrom nem szünetelt. Augusztus 22-ikén harmadik általános roham intéztetett, melynek az volt eredménye, hogy Károly herczeg az éjszaki részén a belső falon erős állást fogott, Miksa fejedelem pedig a déli oldalon a kastély egy részéből kiszorítá az ellenséget. Abdi basa most helyzete tarthatatlanságáról értesíté a nagyvezért. Ez újabb kisérletet tett, hogy segélyt vessen a várba; de tetemes veszteséggel visszaveretett.

Augusztus utolsó napjaiban megérkeztek a császári táborba a várt erősítések. Mire Károly herczeg nagy haditanácsot tartott, mely szeptember második napjára tűzte ki a végső általános rohamot.

A megállapodás értelmében, a sereg egy része, harczra készen, szemmel tartotta a nagyvezért, hogy vele, ha a vár segítségére menne, csatát vivjon. Azonban Szulejmán az őrség erőfeszítéseit tétlenül szemlélte; csüggedéstől megszállva, kisérletet sem tett arra, hogy Buda vára elestét megakadályozza, vagy akár csak késleltesse.

Ellenben a megfogyott őrség a kétségbeesés erélyével küzdött mindvégig. Délután négy órakor vette kezdetét a roham. A vezérek személyesen állottak hadaik élén, melyekkel egyszerre minden oldalról igyekeztek a réseken át benyomúlni. Egy órai véres viadalban az őrség legnagyobb része, parancsnokával együtt, elesett. Mikor a nap leáldozott, Magyarország királyainak székvárosa száznegyvenöt évig tartó rabságából föl volt szabadítva.

Ezen napon Róma nagy ünnep színhelye volt.

Az örök város lakossága, mely aggódó várakozással tekintett Budára, nem kevéssé volt meglepetve, mikor XI. Incze pápa

---

[1]) Buonvisi augusztus 18-iki jelentése.

[2]) Buonvisi augusztés 25. és szeptember 1-diki jelentései.

szeptember másodikára ünnepélyes consistoriumot hirdetett, mely föladatánál fogva az öröm-ünnep természetével birt. Öt év óta betöltetlenül hagyta a bíbornokok körében megüresedett helyeket; úgy, hogy a testületnek majdnem fele kihalt. Aggályos lelkiismerete az egyház legmagasabb kitüntetésének adományozását folytonosan halogatta. Végre az 1686-ik év nyarán megállapodott az iránt, hogy huszonhét főpapot fog a bíborral földiszíteni. Ezek sorába készséggel vette föl mindazokat, kik a török ellen indított vállalat ügye körül érdemeket szereztek: *Kollonics Leopold* győri püspököt, *Pallavicini* érseket, a lengyel király udvaránál működő nuntiust és *Denoff* apátot, Sobieski római ügyviselőjét. Ellenben mellőzte azokat, kík a franczia politika szolgálatában működtek; nem gondolva azzal, hogy ily módon XIV. Lajos haragját újból fölidézi. [1])

Huszonhét bíbornok kinevezése rendkivüli esemény és számtalanokra az öröm forrása. Ezért, úgy szólván, megütközést keltett, hogy a pápa, Buda ostromának kimenetelét be nem várva, a kinevezés közzétételének ünnepélyét, a kereszténység válságos napjaiban tartja meg.

A consistorium végeztével, a pápa a szokásos szerencsekivánatokat fogadva, azt jegyzé meg: »Ne a kinevezéseken, hanem a kereszténység dicsőségének gyarapodásán örvendezzetek!« Ezen homályos nyilatkozat értelmét, azok kikhez intézve volt, nem voltak képesek megfejteni. De abban, a mint Buda megvívásának híre megjött, a nagy esemény megjövendölését látták. [2])

És Buonvisi bíbornok, a nélkül, hogy a pápa által elejtett megjegyzés felől tudomást szerezhetett volna, már azon tényt, hogy szeptember 2-ikára tűzte ki a consistoriumot, úgy magyarázza, hogy Budavárának azon napon történendő fölszabadítását

---

[1]) Figyelemreméltó, hogy XI. Incze állhatatosan vonakodott bíbornokká kinevezni Forbin beauvaisi (előbb marseillei) püspököt, kit XIV. Lajos kétszer küldött volt Sobieskihez, hogy őt a császár ellen actióba vonja. A franczia király és Sobieski gyakori ajánlásai eredménytelenek voltak. Erre nézve a *Michaud* által közlött diplomatiai iratok érdekes részleteket tartalmaznak.

[2]) Guarnacci. Vita et res gestae Pontificum et Cardinalum. I. 119.

a pápa előre látta, éppen úgy, mint V. Pius a lepantói diadalt előre megjósolta. [1])

Az első, ki a pápának a nagy jelentőségű esemény bekövetkeztét jelenteni sietett, a bajor választó fejedelem vala, ki még azon nap esti óráiban néhány sort intézett hozzá,és nem mulasztotta el kiemelni, hogy a kivívott eredmény nagy részben ő szentségének köszönhető. A levél kézbesitését kamarására, De Sanfre grófra bízta, ki mint szemtanú a vár ostroma és megvívása felől részletes jelentést tehetett. [2])

A következő napon Leopold király Thún Zsigmond grófot indította útnak Rómába. [3])

A pápa öröme határtalan volt. Ünnepélyes hála-isteni tiszteletben sietett a Magasságbelinek leróni háláját; fényes tűzi-játék rendezésével adott alkalmat az általános vígság nyilvánulásaira; az elismerés meleg hangján irt levelekben fejezte ki a diadalmas vezéreknek köszönetét. [4])

Egyszersmind a napot, melyen szent István országának fővárosa az apostoli király jogara alá visszakerült, örökre emlékezetessé kivánta tenni, az által, hogy évenkint a diadal évfordulóján (szeptember 2-ikán) szent István első magyar király ünnepét a kath. egyház területén megűlni rendelte. [5])

Egész Európában örömteljes lelkesedést keltett Budavárának fölszabadítása. Míndenfelé ünnepélyeket rendeztek, dicsőítő beszédeket tartottak, üdvözlő verseket bocsátottak közre. A diadal-

---

[1]) Buonvisinek 1686. szeptember 15-ikén a pápához irt levele.

[2]) A szeptember 2-ikán kelt levél eredetije a vatikáni levéltárban.

[3]) Leopoldnak szeptember 3-ikán kelt levele ugyanott.

[4]) A Leopoldhoz, a bajor választó-fejedelemhez és a lotharingiai herczeghez intézett levelei szeptember 22., 27. és október 26-ikán vannak keltezve. — A tűzi-játék, melyet Giacomo da Rossi rendezett, egyik képletében magas emelvényen haldokló törököt ábrázolt, kinek szivét angyal által koronázott sas tépi szét. Rajza egykorú illusztrált kiadványban közre van bocsátva.

[5]) A S. Rituum Congregatio erre vonatkozó határozatát a pápa 1686. deczember 14-ikén küldi át Leopoldnak. És mai napig szeptember 2-ikán üli meg az egyetemes egyház szent István ünnepét. Kivételt csak Magyarország tesz, mely az ősi gyakorlathoz ragaszkodva, augusztus 20-ikát tartotta meg.

koszorús vezérek mellett, méltó magasztalásokkal halmozták el a pápát is. *II. Jakab* angol király, példáúl, így nyilatkozott a szentszék követe előtt: »Ő szentsége szabaditotta föl Bécs városát, ő ostromolta meg Budavárát. Szent Péter székén századok óta nem ült ilyen pápa!« [1]) Uralkodók, főpapok és magánosok szerencse kivánó leveleket küldöttek Rómába. [2])

Buonvisi bíbornokról sem feledkeztek meg. Mintegy három héttel Buda megvívása előtt, a lengyel király, moldvaországi táborozásából, így ír néki: »Mivel a Buda vára ellen indított hadi vállalat létesítésében, Méltóságod bölcs tanácsával és máskép is nagy mértékben közreműködött, már most, mielőtt a vár megvívásának hírét vettük volna, szerencsekivánatainkat előlegezzük, és elismerésüket fejezzük ki érdemeiért, melyeket ezen a császári felségre és az egész kereszténységre nézve kiváló fontosságú tény körül szerzett.« [3])

És miután a vár fölszabadításáról a hir a Sobieski táborába eljutott, *Votta* jezsuita atya, a király bizalmas tanácsosa, így ír a bécsi nuntiusnak: »Buda elfoglalása Eminentiád bölcs tanácsainak és hathatós ösztönzéseinek köszönhető. És az Ég, mely ezen esemény érdemében s dicsőségében Eminentiádnak olyan osztályrészt juttatott, még azon boldogságban is részesiteni fogja Eminentiádat, hogy a töröknek egész Európából való kiüzésében közreműködhessék.« [4])

III.

Buda-várának megvívása útán, míg a császári sereg fővezérei a Duna mentén lefelé nyomultak, azon szándékkal, hogy a visszavonuló szultánt az eszéki hidtól elvágják, és azután nyilt ütközetben megsemmisítsék: a pápai nuntius nagy tevékenységet fejtett ki. Hogy a kivívott győzelem értékesítését lehetővé tegye,

---

[1]) Adda nuntius 1686. szeptember 13-iki jelentése. Campana de Cavelli. Les derniers Stuarts. II. 118. Klopp. 406.

[2]) Ezeket nagy részben megőrizte a vatikáni levéltár.

[3]) A lengyel királynak augusztus 14-ikén Buonvisihez intézett levele. Ugyanaz a varsói nuntiushoz augusztus 19-ikén irt levelében Buonvisit »Buda ostroma megindítására főösztönzőnek« mondja.

[4]) Votta atyának 1686. október 15-ikén Buonvisihez irt levele.

Leopolddal, minisztereivel és a velenczei köztársaság bécsi követeivel tárgyalásokat folytatott. Rómába és Lengyelországba leveleket ir.

Nagy terv körvonalait vázolta a szent-ligában szövetkezett hatalmak előtt. Míg a császári seregek Belgrád megvívását tűznék ki föladatúl, a lengyel király Moldvaországon keresztül Drinápoly felé nyomulna, a velenczei köztársaság pedig Konstantinápoly alá küldené hajóhadát. [1]) Remélette, hogy szavának súlya lesz; mert a császár és a lengyel köztársaság — úgy mond — némi bizalmat tanusítanak iránta; mihez szerényen hozzáteszi, hogy arra más érdeme nincs, mint őszintesége, melylyel, utógondolat nélkül, a közjó előmozdításán fáradozik.

De más részről sem az önbizalom, sem a nagy siker nem vakította el. Az érem másik oldalát is tisztán látta. Rómába írja, hogy mig körüle mindenki határtalan vígságnak engedi át magát, ő a derült hangulatot csak szinleli; titkos bánat terhe nehezedik lelkére. Sötét színekkel ecseteli a nyomort és szegénységet, melyet a háború, pestis és rossz termés vont maga után. Buda megvivása csak úgy tekinthető nagy előnynek, ha azt meg is tudjuk tartani. Ez nehéz föladat. Mint romhalmaz került a győzők kezeibe. Mielőbb védelmezhető állapotba kell helyezni. Ha ezt megteszik: Konstantinápoly kapuja lesz; ha elmulasztják: a keresztény hadak temetője. Mivel pedig a szerzetes-javak megadóztatása által megnyilt jövedelmi forrás kiapadt, a spanyolországi tized behajtása nagy nehézséggel járt, az alamizsna-gyűjtés kevés eredményt mutatott föl; egyetlen reménységét a pápa nagylelkűségébe helyezte. Most utolszor van — ugy mond — nagy erőfeszítésre szükség; a jövő esztendőben széles kiterjedésű hódítások várhatók, melyek a további segélyt nélkülözhetővé fogják tenni. [2])

Éppen ekkor kapott Rómából ötvenezer forintról szóló utalványt. »Csak kis falat ez — írja — a nagy éhség lecsillapítására; de épp oly örömmel fogadták, mint a gazdák hosszú szárazság után a rég várt esőt.« [3])

---

[1]) Buonvisi 1686. szeptember 2-ikán a varsói nuntiushoz irt levele és szeptember 8-iki jelentése.

[2]) Buonvisi szeptember 8-iki jelentése.

[3]) Ugyanazon napon irt másik jelentése.

A pápa úgy ezen 50,000 forintot, mint a kevéssel utóbb megjött másik 50,000 forintot Buda megerősítésére rendelte fordíttatni. A kamara-elnök ugyan inkább ujonczok fogadására használta volna föl; de Buonvisi nem tágított. És Rosenberg grófnak, a mikor a százezer forintot átvette, irásban köteleznie kellett magát arra, hogy azon összeget az ő szentsége által kijelölt czélra fogja fordítani.[1])

Buonvisi ugyanekkor a hadimunkálatok irányozására is érvényesíté befolyását. Alaposan kidolgozott emlékiratokat nyújtott be. A régi rómaiak jelszavát hangoztatta: »Instandum victis.« A császárt figyelmeztette azon vádra, melyet Hannibal ellen emeltek: »hogy győzni tud, de a győzelemmel élni nem tud.« Buda megvívása, a fölmentésére megjött sereggel szemben, dicsőséges tény, melyhez hasonlót a régi és az újabb kor története nem mutat föl. És a diadalmas sereg még most is oly számos, a legyőzött ellenség annyira le van verve, hogy a hadjárat folytatásának más akadálya nem lehet: csak az előhaladott évszak és a takarmány hiánya.

Azonban megfontolandó, hogy a hadjárat folytatása esetén, mily vállalatok biztatnak legínkább sikerrel. Főképen azt kell szem előtt tartani, hogy a császári sereg számára alkalmas téli szállások biztositása és a Belgrádon innen fekvő török erősségek körülzárása lehetővé váljék. Hogy a keresztény világ várakozásának megfeleljünk, és a győzelmet kellően értékesítsük, arra Szeged megostromlása magában véve nem elegendő. A hadimunkálatokat a Duna mentén kellene folytatni; a gyenge dárdai erősséget, mely az eszéki hidat védi, és Pécset megvívni; az utóbbi városból 2000 gyalog és 3000 lovas a szigeti erősséget féken tartaná, a Dráván a szabad közlekedést biztositaná. Egyidejüleg Schärffenberg tábornok, a horvát csapatokkal egyesülve, Pozsegát, Valpót és az eszéki híd tulsó erődítményeit hatalmába ejthetné, a törököket az apró várakból, melyeket Szlavóniában és a Száva mentén megszállva tartanak, kiűzhetné.

Miután mindez végrehajtatott, hidat kellene verni alkalmas helyen, hogy a sereg a Duna és Tisza között elterülő, takarmány-

[1]) Buonvisi szeptember 20. és 22-iki jelentése. — Rosenberg gróf 1686. október 29-ikén kiállított nyugtája a római állami levéltárban.

ban bővelkedő, országrészbe vonulhasson át, és megnyiljék előtte a Szeremség, hol a törökök is lovasságukat pihentetni szokták. Habár kaszálni való szénát nem találnak ott, az utolsó esőzések után megnőtt fű a lovaknak néhány napi élelmet nyújthat.

A mi Belgrádot illeti, talán őrségét rá lehet venni, hogy a várat föladja. Ha ez nem sikerűl, úgy a Duna és Száva között palisádokkal megerősitett váracsot kell emelni. E czélra fölhasználhatók a gerendák, melyeket élelem-szállító talpak előállítására Stíriában vágattak.

Ha bebizonyúlna, hogy a török sereg annyira meggyengült és megfogyott, hogy ellentállástól tartani nem lehet: Bosniába kell nyomúlni, hol alkalmas téli szállások kinálkoznak, összeköttetés nyílik a velenczei köztársasággal, és czélszerűen előkészíthető Belgrád ostroma. Ezen utóbbi vár birtoka mindazt, mit a magyar korona egykor birt, vissza fogja adni. A foglalások könnyitése végett, császári nyilatkozatokban, a tartományoknak, még török lakóikra is kiterjedő kiváltságokat kellene igérni, és ily módon az ellentállási erőt gyengíteni, a népesség kivándorlását meggátolni; a török lakosok később bizonyára megtérnének.

Másik irányban Szeged és Lippa ostroma, Gyula és Várad elszigetelése, Temesvár körülzárása kivánatos. Kisérletet kell tenni a dévai szoroson át Erdélybe nyomulni; ha pedig ez nehezen vihető keresztül, az erdélyi fejedelmet Déva átadására fenyegetésekkel kell kényszeríteni. Az erdélyi rendek megnyerése végett, a székelyeket biztosítani kell a felől, hogy csak katonaí szolgálatot fognak tőlök igényelni, adófizetést nem; a szászokat pedig, hogy városaikra mérsékelt adót fognak kivetni. Így azután a magyar nemesség is engedni fog; az oláh fejedelem a ligához csatlakozik; a moldvai vajda meghódol a lengyel királynak; a tatárok el lesznek zárva.

Hogy pedig mind ez lehetővé váljék, élelmiszereket és takarmányt, legnagyobb sietséggel, a Dráván és Dunán szállítsanak le. Így azután a jövő évi hadjárat alatt, a császári seregek mindazt, mit a törökök kétszáz éven át szereztek, az árvíz hatalmával elfogják árasztani. [1])

[1]) »Progetto dato all' Imperatore« czimű emlékirat, Buonvisi szeptember 15-iki jelentéséhez mellékelve.

Néhány nap mulva egy másik emlékiratában azt a kérdést tárgyalta: czélszerűbb-e, az ellenséggel megütközni, vagy pedig a sereget már most téli szállásokra küldeni, hogy a jövő évi hadjáratra teljes épségben föntartassék? Az utóbbi nézet mellett tört lándzsát. XIV. Lajos példájára utalt, ki, miután a hadjáratban kitűzött czélját elérte, defensivára szokott szorítkozni. A csaták kimenetele mindig kétes; főleg a csatatér helyi körülményeitől függ. Csatát koczkáztatni csak úgy szabad, ha biztosak vagyunk, hogy a győzelemnek előnyös következményei lesznek, például fontos várak megostromlását fogja megkönnyíteni. Erre a mostani évszakban gondolni sem lehet. De továbbá, a török sereg jelenlegi táborhelye, melyet a Duna, Dráva és az eszéki hid védenek, nehezen támadható meg; és a győzelemnek más következménye nem volna, mint az eszéki hídfő megvívása, mi a jövő év tavaszán könnyebben elérhető.

A támadás a török sereg fölbomlását idézné elő; de ez még biztosabban bekövetkezik, ha visszavonulni engedik; mert eddig is csak a félelem tartja össze.

Azok ellen, kikre nézve mérvadó az, hogy Szeged és az eszéki hídfő ostroma már el van határozva, azt az elvet hangoztatja, hogy a határozatoknak változtatását, a körülmények változtával az eszélyesség kivánja. A határozat azon föltevésen alapúlt, hogy a nagyvezér serege rendetlenül fogja visszavonulását végrehajtani és szétbomlik; a mely esetben Szegedet ostrom nélkül lehetett volna hatalmunkba ejteni.

Azt is felhozták, hogy a törökök, ha a Tisza útja szabadon hagyatik, Eger várának könnyen segítséget vihetnek. De ezt Hatvan és Kecskemét megerősítésével meg lehet akadályozni; mert a törökök csak a nevezett két vár és Szolnok között elhaladva, vihetnek Egerbe szállítmányokat.

Végre kiemeli, hogy a császári sereg, téli szállásaira vonúlva, a dunamelléki és sárvizi palánkokat megvívhatja, Palotát megszállhatja, Székesfehérvárt körülzárhatja, sőt talán ostrom alá is veheti. Erre 10,000 gyalog és 3000 lovas elegendő. Mert ez alatt a nagyvezér már átvonult az eszéki hídon, és nem térhet

vissza. A fődolog — ismétli — a hadsereg föntartása a jövő évi hadjáratra. [1])

És ezen felfogásban Károly herczeg is osztozott. A mint ugyanis Tolnára érkezve, értesült, hogy a nagy-vezér már megelőzte; arra határozta el magát, hogy a kifáradt sereg nagy részét Pestre vezeti vissza. Csak egy hadtest, Badeni Lajos vezetése alatt, folytatta lefelé előrehaladását, és a horvátországi csapatokkal egyesülvén, Simontornyát, Pécset, Siklóst, Dárdát hatalmába ejtette; míg Veterani hadteste a Zenta közelében táborozó nagyvezért nyilt csatában megverte, és őt serege romjaival Belgrádba vonúlni kényszerítette; mire Szegedet török őrsége föladta.

Buonvisi ezen hadimunkálatokat nem helyeselte. Attól tartott, hogy Pécs megvívása több ember életébe fog kerülni, mint Buda ostroma; és Szegedet, ha elesik is, nehéz lesz megtartani. [2]) De a Veterani által kivívott sikerek után, nem röstellette beismerni, hogy számításában tévedett. »Látom — úgy mond — hogy Isten maga vette át a császári felség hadainak vezérletét. Így már most a szüntelenűl csodákat mívelő Gondviselésre bízva magunkat, az óvatossággal fölhagyhatunk.« [3])

IV.

Buonvisi folytonosan a legnagyobb figyelemmel kisérte a lengyel király hadimunkálatait, a melyekre nézve tanácsokkal szolgálni épp oly illetékesnek tartotta magát, mint a hogy a császári sereg hadi terveire befolyást gyakorolt.

Augusztus első napjaiban fölkérte a királyt, hogy táborba szállását ne késleltesse; nehogy a lengyelek megbizhatatlanságáról szóló hit még mélyebb gyökeret verjen. A viszonyok változ-

---

[1]) Buonvisi emlékirata, szeptember 24-iki jelentéséhez csatolva.

[2]) Buonvisi 1686. október 20-iki jelentése.

[3]) Buonvisi 1686. november 1-i jelentése. — Buonvisi ugyanekkor a svajczi nuntius által engedélyt eszközölt ki ujonczok toborzására a svajczi köztársaság területén. És Gábor barátnak, »a csodálatraméltó francziscánusnak« pénzt adott égető anyagok gyártására, melyekkel az, a tél folyamán, Fehérvár és Kanizsa, Eger és Várad ellen készült pusztító kisérleteket tenni. (Buonvisi november 1. és 10-iki jelentései.)

hatnak, Lengyelország újabb támadást vonhat magára; ekkor majd olyan országgal, mely miután a saját veszedelmét elhárította, szövetségeseit elhagyja, senki sem lesz hajlandó szövetséget kötni. Már az is, hogy a király táborba szállását különféle ürügyek alatt késlelteti, és a törökök Lengyelországot nem fenyegetik: azt a gyanút kelti, hogy tárgyalások vannak folyamatban. Elgondolhatni, mily kedvezőtlen itéletet fognak hozni róla, ki ez előtt dicsőséggel övedzte nevét. [1])

Fölhívta, hogy eredeti tervét, mely szerint a bielográdi tatárokat készült megtámadni, a mi a nagy távolság miatt nagy nehézséggel járna, ejtse el. Czélszerűbbnek vélte, hogy a Duna mentén haladva és az oláh fejedelemmel egyesülve, Moldvaországba nyomúljon, és ott töltse a telet, hogy a tavasz nyiltával seregét Drinápoly és Konstantinápoly felé vezethesse. A lengyel nemességet, mely az ország határain túl nem köteles szolgálni, a tél folyamán meggyőzhetné arról, hogy a török birodalom ellen indítandó hadjárat, nagy dicsőséget és dús zsákmányt igér. Időközben Velenczével is megállapodásra lehetne jutni az iránt, hogy hajóhadát a Dardanellákba bocsássa; ez alatt a császári seregek Slavoniában hadakoznának és Belgrádot ostromolnák.

Ilyen nagy tervek — úgy mond — méltók a lengyel király hatalmas szelleméhez, képesek az elálmosodott lengyel nemzetet fölriasztani, a bizalmatlankodó oroszokat nyilt föllépésre ösztönözni. Istenben bizik, hogy a keresztény népeket saját erejök és a törökök gyengesége felől föl fogja világositani. Az óvatosság, melyre eddig szükség volt, most már fölösleges, mert olyan oroszlánt kell megtámadni, melyet lázas betegség már elgyengített. [2])

És Buonvisi azonnal szólott a velenczei köztársaság bécsi követével, a signoria hajóhadának actióba lépése iránt. A követ kijelentette, hogy azon esetre, ha Sobieski a bíbornok tanácsát követi, és vállalatát a császár is támogatja: a köztársaság bizonyosan örömteljes készséggel fogja gályáit Konstantinápoly alá küldeni. [3])

---

[1]) Buonvisinek augusztus 5-ikén a varsói nuntiushoz irt levele.
[2]) Buonvisinek 1686. szeptember 2-ikán a varsói nuntiushoz irt levele.
[3]) Buonvisi szeptember 8-iki jelentése.

E közben Sobieski csakugyan benyomult Moldvába. De itt a fejedelem, a ki szövetséget ajánlott volt neki, hűtelenül megszegte szavát és ellenség gyanánt fogadta, ellene a tatárokkal szövetkezvén; sőt hogy előnyomulását nehezítse, az ország nagy részét, még magát a fővárost (Jassit) is, földúlta.

Sobieski ezen súlyos helyzetében Buonvisi bíbornokhoz is fordúlt, kit fölkért, hogy érdekeit a császári udvarnál, mint ekkorig tette, ezután is karolja föl.[1]) Egyszersmind, a varsói nuntius utján, értesiti azon nehézségekről, melyekkel hadjáratában találkozott. Aggodalmát fejezi ki a fölött, hogy Buda eleste után, a császári hadak a magyarországi várak vívását fogják folytatni, a helyett, hogy a nagyvezért támadnák meg, mire ez, a hanyatló török birodalom megmentése érdekében újabb kisérletet teend, és Lengyelország ellen fog fordulni. Ezért Buonvisit kéri, hasson oda, hogy a császári sereg Belgrád ellen nyomúljon. Kijelenti, hogy a bíbornok iránt teljes bizalmat táplál, és vele folytonosan összeköttetésben kiván maradni, hogy a törökök kiűzését Európából eszközölhessék.[2])

És a bíbornok jóakaratára újabb jogczímet akarván szerezni magának, tudomására hozta, hogy Erdély meghódítására vonatkozó terveit és igényeit egészen elejtette.[3])

Buonvisi, válasziratában, Sobieskit hódolata és szolgálatkészsége felől biztosította. Örömét fejezi ki a fölött, hogy a császári udvarban megindított tárgyalásaival ő felsége kivánatait megelőzte. Ő nem feledkezett meg arról, hogy ő felsége mindig nagy dolgokat forgat elméjében: a török birodalom szivéig készül nyomúlni. Ezt az eszmét a császár ekkorig nem karolhatta föl; mert mindenek előtt az utat a Dunán kellett megnyitni, a mi Buda megvívásával eszközöltetett. Most már a császári hadak diadalmasan haladnak Eszék felé. Korábbi leveleiből meggyőződhetett ő felsége, hogy mily nagy véleménye van felőle; ezért oly vállalatra hívta föl, mely minden képzeletet fölülmúl ugyan, de ő felsége karjának és szellemének erejét nem haladja meg. Ő a maga

[1]) Sobieskinek augusztus 14-ikén Buonvisihez irt levele.

[2]) Buonvisi szeptember 8-iki jelentése.

[3]) Buonvisi szeptember 8-iki jelentése.

részéről mindent, a mi hatalmában áll, kész megtenni; rendelkezzék vele![1])

A részletekre vonatkozó észrevételeit ő is a varsói nuntius utján terjesztette elő. Sajnálattal veszi tudomásul a lengyel király nehéz helyzetét, a termékeny, de földult országban, távol hazájától, melylyel nehezen közlekedhetik. Ő a moldvai fejedelem iránt bizalommal soha sem volt; ismételten nyilatkozott akkép, hogy a moldvaiak keresztények ugyan, de a töröknél gonoszabbak, és meghódolni csak akkor fognak, ha fegyver hatalmával kényszeríttetnek rá. Több izben adta azt a tanácsot, hogy a király, ha Moldvába nyomúl, raktárakat állítson föl, és valamelyik várost erősítse meg. Azonban most már az elkövetett mulasztások fölött sajnálkozni, mit sem használ; a jövendőről kell gondoskodni. Azt tanácsolja, hogy a király, mielőtt az elpusztult területen beljebb nyomúl Bessariába felé, Jassit erősítse meg, ott lehetőleg sok élelmi szert halmozzon föl, és azt a mi el nem szállítható, égettesse el; az elpusztult terület mintegy védbástyául fog szolgálni, mely a törököket és tatárokat a támadástól visszatartja. A hadsereg azon részét, mely Moldvában telel, minden szükséggessel el kell látnia; mert összeköttetését Lengyelországgal a kamienitzi török őrség és a tatárok meg fogják szakítani.

A király ne ringassa magát illuziókban. Nagy vállalatokra ezen évszakban ne gondoljon. Elégedjék meg azzal, hogy Moldvában erős állást foglalhat, és munkálatait a jövő tavaszszal folytathatja. Az éhség nagyobb pusztítást vihet véghez, mint az ellenség fegyvere. A nagy terveket a lehetőséghez kell alkalmazni, nehogy az élelem és takarmány hiánya a győzelmes sereget tönkre tegye. Éppen ezért a császári sereg is, a törökök által elpusztított területen csak lassan nyomúlhat elő. Közli terveit, melyeket a császári sereg hadi munkálataira nézve kidolgozott. Megjegyzi, hogy a lengyel királyra nagy mértékben előnyös volna, ha egy

[1]) Buonvisinek szeptember 9-ikén a lengyel királyhoz irt levele. Ugyanakkor a pápát is fölkéri, buzdítsa a lengyel királyt, hogy a hozzá csatolt reményeket valósítsa; mert eddigi erélytelen működése azt a félelmet keltette, hogy inkább a béke létrejöttét, mint a háború folytatását kivánja. Buonvisi szept. 8-iki jelentése.

császári hadosztály Erdélyben telelne, és onnan a Jassiban telelő lengyelekkel összeköttetésbe lépne.

Nem szabad rossz néven venni, hogy az oláh fejedelem tartózkodó állást foglal el; mert míg azok, kiktől segélyt várhat, távol vannak, a törökök könnyen súlyos csapást mérhetnek rá. De jóindulata kétségtelen, és mihelyt támogatásra számíthat, nyiltan föl fog lépni. Remélli, hogy az oroszok, Buda megvételének hírére, a Krim megszállására kisérletet fognak tenni. Ettől a czárokat visszatarthatná azon aggodalom, hogy diversiójukat a lengyelek Oroszország elleni támadásra használhatnák föl. Hogy a bizalmatlanság gyökerét kitépje, ajánlkozzék a király, hogy az orosz-lengyel békekötés számára a császár és a velenczei köztársaság garantiáját ki fogja eszközölni. [1])

Sobieski ez alatt fönnen hirdette, hogy a nehézségek által magát visszariasztatni nem engedi, és előnyomulását a Duna felé folytatni fogja. [2])

Ezen tudósítás nagy nyugtalanságot okozott Buonvisinek, ki aggódva gondolt arra, hogy a lengyel király miképen fog viszszatérni, mikor az őszi esőzések az utakat járhatatlanokká teszik, az élelmiszerek kifogynak, és visszatérő csapatait a tatárok háborgatni fogják; sőt azt sem tartotta lehetetlennek, hogy maga a nagyvezér a hírnevén esett csorbát kiköszörülendő, támadást fog ellene intézni. Ezért újolag azt tanácsolta, hogy Sobieski szorítkozzék Jassi megerősítésére és ott raktárak fölállítására, a további hadimunkálatokat a jövő tavaszra hagyja, mikor a császári hadak támogathatják; ekkor az oláh fejedelem is nyiltan a ligához csatlakozik; míg most jogosult félelem tartózkodóvá teszi. Azon esetre mindazáltal, ha a közelebbi napokban a nagyvezér fölött a császári hadak nyilt csatában döntő győzelmet vívnának ki, ajánlatosnak vélte, hogy a lengyel király sietve vonuljon át a Dunán, a nagyvezérnek állja útját és serege maradványait semmisítse meg. [3])

---

[1]) Buonvisinek szeptember 9-ikén a varsói nuntiushoz irt levele.

[2]) Erről Buonvisit a varsói nuntius szeptember 8-iki levelében értesíti.

[3]) Buonvisinek szeptember 23-ikán a varsói nuntiushoz irt levele.

Sobieski a bécsi nuntiusnak értésére adta, hogy javaslatait helyesli, és a háború folytatására el van határozva; [1]) de a részletekben a bíbornok óvatos és eszélyes tanácsait nem követte. Hamis, talán rosszakaratú informátiók által tévedésbe ejtve, Jassiból, a Pruth mentén, a visszavonuló lakosok és a hónapok óta tartó szárazság által fölperzselt vidéken keresztül, a tatárok területéig nyomúlt elő. A tatár hordák, valamint a Magyarországból visszatérő nagyvezér hadai folytonosan háborgatták. Negyvenhét napon át, majdnem szüntelenűl, csatározások folytak, a nélkűl, hogy nagyobb ütközetre került volna a sor. Végre kénytelen volt Sobieski visszavonulni Jassiba, és innen, október végén, Lengyelországba sietett. A pápához intézett jelentésében kiemeli, hogy nagy diadalokkal nem dicsekedhetik ugyan, de hadserege a vitézség és kitartás nagyszámú tényeit mutathatja föl, melyek »századok történetének lapjait tölthetnék be«; és szövetségeseinek jelentékeny szolgálatokat tett, mert a tatárokat visszatartotta attól, hogy Buda fölmentésében részt vegyenek. [2])

És éppen ezzel vigasztalta őt Buonvisi is. Egyszersmind hangsúlyozta, hogy az elvetett mag Lengyelország számára szintén bő termést igér. Eddig ugyanis a föladat legnehezebb része oldatott meg. Ha Sobieski, a télen át, seregét szaporítja, a jövő év nyarán, a császári hadakkal összhangzásban működve, a török birodalomra halálos csapást mérhet. [3]) Éppen ezért oda hatott, hogy a király által egybehívott lengyel országgyűlés a háború folytatását határozza el. A varsói nuntius által figyelmeztette a lengyel urakat, hogy békességet kötve, gyalázatot vonnának nemzetökre, melyről azt lehetne mondani, hogy »előbb gyáván viselte magát, azután hitszegővé lett.« [4])

Bizalmas levelében a királyról is sujtó itéletet hozott. Megütközését fejezte ki a fölött, hogy a dusgazdag király magán vagyonából »egy garast sem« költ a háborúra, melynek kimenetelé-

---

[1]) Buonvisi november 10-iki jelentése.

[2]) Buonvisi október 20-iki jelentése. És Sobieskinek október 27-ikén Stry-ből a pápához intézett kimerítő levele. Theinernél. 315., 6.

[3]) Buonvisinek 1686. november 11-ikén Votta jezsuita atyához (ki Sobieski oldala mellett a táborban volt) irt levele.

[4]) Buonvisinek november 18-ikán a varsói nuntiushoz irt levele.

től hazájának fönmaradása és fiának trónöröklése függ. És míg a császár a pápa nagylelkűségét áldozatkészséggel és eredményekkel viszonozta: Lengyelország, akár szerencsétlensége, akár hibás eljárása legyen az oka, eredményt nem tudott fölmutatni, és folytonosan okot ád azon félelemre, hogy a ligától elszakad. [1])

Ezen félelem éppen az 1686-ik év végén új táplálékot kapott az orosz czárokkal folytatott tárgyalásokban. Ugyanis a megkötött szövetség egyik pontja ellenkezett a szent ligába való belépéssel elvállalt kötelezettségekkel. A XII. pont ugyanis megállapítja, hogy Lengyelországnak a török által elfoglalt területek visszafoglalásával be kell érnie; Buonvisi éles szemét ezen pont jelentősége nem kerülte el.

És sürgette, hogy a szövetség ratificatiójánál azt ki kell magyarázni, nehogy azzal Sobieski kötelezettséget vállaljon, hogy mihelyt az elvesztett területeket visszanyerte, a török elleni háborúval fölhagy, a császártól és Velenczétől elszakad, s a portával békét köt. [2])

Nem elégedett meg azzal, hogy a varsói nuntius és a lengyel király oldala mellett tartózkodó Votta jezsuita-atya utján tett előterjesztést; a bécsi minisztereket is rábirta, hogy gróf Zierowski császári residenst Lengyelországba küldjék vissza, az oroszok igyekezeteinek ellensúlyozására. Egyszersmind az utóbbiakat fölvilágosíttatni kivánta a felől, hogy a saját érdekök szempontjából is helytelenül járnak el, mikor a lengyel királyt a ligától elvonják; helyesebben cselekszenek, ha abba magok is belépnek, és a krimi félszigetet meghódítják. [3])

V.

Azon föltevés, hogy Sobieski a ligából kilép, a bécsi udvarnál nagy hatást tett. Sokan azt hitték, hogy a lengyel király elszakadása a liga megsemmisülését vonja maga után. Ezt főleg azon miniszterek hangoztatták, kik most ismét a török béke-

[1]) Buonvisinek deczember 23-ikán a varsói nuntiushoz irt levele.

[2]) Buonvisinek szeptember 9-ikén a varsói nuntiushoz irt levele.

[3]) Buonvisi november 1-i jelentése.

kötés időszerűségét és szükségét kezdették vitatni, hogy így a támadó föllépést Francziaország ellen lehetővé tegyék.

Erre előkészület gyanánt szolgált az, hogy a császár több dél-németországi fejedelemmel Augsburgban szorosabb szövetségre lépett, melynek ratificatiója végett Nürnbergbe értekezlet hivatott egybe.

Így fogta föl azt Buonvisi is, és nem mulasztotta el az ellen felszólalni, veszélyesnek tüntetve föl, mert XIV. Lajos provocátiónak tekinthetné. [1]) És valóban úgy volt. A franczia király a pápához panaszokkal fordúlt, és azonnal repressaliákról gondoskodott; a regensburgi szerződés tilalma daczára, a Rajna partján egy új hídfő-erődítményt építtetett.

A pápa sajnálatát fejezte ki a történtek fölött, és helyeselve Buonvisi eddigi lépéseit, utasitotta őt, igyekezzék legalább a nürnbergi ratificátiót megakadályozni; fölhíva a császárt és minisztereket, gondolják meg jól, hogy mi előnyösebb: a törökök területén a hódításokat folytatni, vagy pedig ezeket feláldozni egy oly szövetség megkötéseért, mely semmiféle hasznot nem nyújt? [2])

Ezen utasítást be nem várva, Buonvisi fölkérte a császárt, hogy a hidfő építésével, bár az szerződés-szegést képez, ne gondoljon, mert annak megakadályozásánál a magyarországi hódítások folytatása hasonlíthatatlanul fontosabb. [3])

---

[1]) Buonvisi október 27. és november 1-i jelentései.

[2]) Az államtitkár november 16-iki jegyzéke.

[3]) Buonvisi 1686. november 10-iki jelentése. — A nuntius figyelme folytonosan Francziaországra volt irányozva. A béke biztosításának óhajtásától vezérelve, 1686. őszén, a párisi nuntiushoz intézett levelében megpendítette azt a gondolatot, hogy a 20 évre kötött regensburgi fegyverszünetet állandó békekötésre kellene átváltoztatni. Ezen propositio a versaillesi udvarnál félreértésre adott okot, és komoly bonyodalmakat idézett elő; úgy, hogy a békekötés helyett, majdnem a fegyverszünetnek is fölbomlását vonta maga után, mi Buonvisinek sok keserűséget okozott; és nehezen sikerült magát Rómában igazolnia. (Buonvisinek 1686. október 17-ikén a párisi nuntiushoz irt levele. És 1687. ápril 20-ikán kelt jelentése.) — Buonvisi más részről minden alkalmat fölhasznált, hogy a császárt mindattól, mi Francziaországot provocálhatná, visszatartsa; és mivel Leopold több izben súlyos sérelem gyanánt panaszolta, hogy XIV. Lajos az augsburgi szövetség létre-

Ugyanakkor emlékiratot nyújtott be, melylyel a török háború folytatása ellen fölhozott érveket czáfolja. Kifejtette, hogy a lengyel szövetségnek ekkorig csak az a haszna volt, hogy a tatárok betörését meggátolta. Azonban a tatároktól csak akkor kell rettegni, ha erős török sereget támogatnak; már pedig a porta nem képes többé olyan haderőt kiállítani, mely a diadal-koszorúzott császári sereggel szembeszállhatna. Hangsúlyozza, hogy miután a Gondviselés az utolsó hadjárat folyamán csodás módon részesítette a császári fegyvereket támogatásában, a bizalmatlanság súlyos bűn volna. Ezzel nem azt akarja mondani, hogy az emberi eszközöket el lehet hanyagolni; Isten csak azokat támogatja, kik magok is mindent megtesznek, mi hatalmokban áll. Ajánlja tehát, hogy a császár Erdély- és Oláhorszg fejedelmeivel szövetségre lépjen, magyar ezredeket szervezzen; így a netalán betörő tatárokkal is daczolhat.

Figyelmezteti a császárt, hogy azok, kik a török békét óhajtják, más vállalatokat terveznek, melyek előnyt nem igérnek. Mily nagy áldozatokat igényelt Hollandia fölszabadítása; és a veszély elmúltával elszakadt! Nem vonja kétségbe, hogy Francziaország a császár szerencséjét irigykedve szemléli, és új hódításokra gondol. Azonban, a mint egy hirneves iró mondja, könynyebb nagy szentnek, mint nagy gonosztevőnek lenni; a franczia királyról is föltehető, hogy valamint Bécs fölszabadításánál és az ezt követő hadjáratok lefolyása alatt, a császár ellen nem lépett sikra, ezt most sem fogja tenni. Idézi Cicero tanácsát: hogy óva-

---

jöttének jogosultságát megtagadva, ezzel a császár és a német birodalom souverainitását támadja meg: a bíbornok elismerte ugyan, hogy igaza van; de kérve-kérte, hogy jogait mérséklettel oltalmazza. (Buonvisi deczember 8-iki jelentése.) — Fönforgott még a két uralkodó között a visszavonásnak korábbi oka: az orleansi herczegnő igénye a pfalzi örökség egy részére. E tekintetben Buonvisi a császár előtt a franczia királynak védelmére kelt, mert a pápát békebirónak kérvén föl, ezzel kötelességének eleget tett, és bebizonyította, hogy a császár török hadjáratának megzavarására az alkalmat nem keresi. Mivel pedig a császárné az orleansi herczegnő kielégítését erélyesen ellenezte, egyenesen néki is tett szemrehányásokat. Az egész világ megrovását fogja magára vonni, — mondá neki egy alkalommal — ha rokonainak csekély előnyeit Isten ügyének és háza nagy érdekeinek föl nem áldozza. (Buonvisi deczember 15-iki jelentése.)

tosak legyünk, ne gyanakodók; az óvatosság az államokat megmenti, a gyanakodás tönkreteszi, mert az árnyékot is valóságos test gyanánt tünteti föl. Ha a franczia király a császár hódításait csakugyan meg akarja gátolni, ezt legkönnyebben úgy éri el, ha a császár, az ő támadásától félve, puszta gyanúból, a török elleni háborút nem folytatja, és Magyarországot mostani veszélyes helyzetében hagyva, lehetővé teszi a törököknek, hogy mihelyt a franczia háború a császári seregeket leköti, az elvesztettet könnyen visszaszerezzék. A franczia háború kitörése esetén ugyanis, a törökök nem haboznának a létesítendő békét megszegni. Ellenben, ha a császár a háborút addig folytatja, míg területét a nagy folyamok által képezett természetes határokig kiterjeszti, mérhetetlen előnyöket biztosít magának.

És ha Lengyelország a ligában elvállalt kötelezettségeket megszegi, ez a császárt nem jogosítja föl, hogy Velencze irányában ugyanazt az eljárást kövesse. Ő meg van arról győződve, hogy ő felsége azt sohasem fogja megtenni. Egyébiránt már azzal is, hogy a török béke-ügy szőnyegre kerül, a liga fölbomlását idézheti elő. Velencze a békére rá nem állhat; mert eddigi hódításai értéktelenek, míg Morea elfoglalását befejezi. Ezért kénytelen volna másféle szövetségeket kötni, melyek az ausztriai házra nézve hátrányosak lehetnének. Tehát minden körülmény a háború folytatását javallja.[1])

Ezen fejtegetések — melyek a pápa részéről is magasztaló elismerést arattak [2]) — a császárra mély hatást tettek. Ez a leghatározottabban biztosította a nuntiust a felől, hogy Francziaország ellen háborút viselni, a törökökkel békét kötni, nem fog. [3])

Már szeptember közepe táján érkezett, Maurocordato portai első tolmácstól, a haditanács elnökéhez egy levél, mely a béketárgyalások megindítására készséget fejezett ki.[4]) A császári miniszterek sokáig válasz nélkül hagyták azt, az ajánlat elfogadása és visszautasítása között habozva.

---

[1]) Buonvisinek november 10-iki jelentéséhez mellékelt emlékirata.

[2]) Az államtitkár november 23-iki jegyzéke.

[3]) Buonvisi november 10. és 27-iki jelentései.

[4]) Buonvisi szeptember 22-iki jelentése. Hasonló tartalmu levelet irt Maurocordato szeptember 8-ikán Lengyelországba. Theinernél. 313.

Most (november közepén) a bádeni őrgróf elkészítette a válasz fogalmazatát, és a császár parancsára, Buonvisi bíbornoknak megküldötte, azon felszólítással, hogy belátása szerint tegye meg rajta a netán szükségeseknek látszó változtatásokat. A bíbornok készséggel megfelelt a felszólításnak, és néhány sor kihagyását ajánlotta, melyekből a törökök azt olvashatták volna ki, hogy a császári udvarnál is érzik a békekötés szükségességét. Ezen sorok csakugyan mellőztettek. [1])

Néhány nappal utóbb magától a nagyvezértől jött levél, mely fölhivást tartalmazott, hogy a császár jelölje ki a helyet, hol a a két fél biztosai találkozhatnának. A császári canczellár, a mint ezt a nuntiussal közölte, azt a megjegyzést ejtette el, hogy a háború mindaddig igazságos, míg az ellenség a tisztességes elégtételt megtagadja; de megszünik igazságos lenni, ha a tisztességes föltételeket visszautasítják.

A bíbornok ezen felfogás helyességét nem tagadta. De figyelmeztette a canczellárt arra, hogy a császár egyúttal Magyarország királya, és mint ilyen kötelezve van arra, hogy mind azt, mi hajdan a magyar korona területéhez tartozott, visszafoglalja. Ha a szultán mind azt önkényt visszaszolgáltatja, és a liga részesei beleegyezésöket adják: akkor a békekötés ellen néki sem lesz kifogása.

A canczellár erre válaszolni nem tudott. Tanácsot kért, hogy a nagyvezér levelére mit válaszoljon.

Buonvisi mentegetődzött. Ő — úgy mond — a közbenjáró-hatalomnak, nem pedig a szövetség részeseinek minisztere. A levelet a szövetségesekkel kell közölni, hogy így a törökök czélja, mely szerint a hatalmak közt egyenetlenséget akarnak szítani, meghiúsuljon.

E szerint tartózkodott attól, hogy határozottan visszautasító választ javasoljon. Attól félt, hogy ha Francziaországgal netán háború támadna, és ez esetben a császár azon előnyöktől, melyeket a békekötés nyújthat, elesnék: örök időkre az a megrovó itélet fogja sújtani, melyet egykor Cesarini Julián bíbornok vont magára. Aggódott az iránt is, hogy a pénz hiánya, és a rendkivüli

[1]) Buonvisi november 17. és 24-iki jelentései.

drágaság a reményeket, melyek a háború folytatásához csatolvák, meghiúsíthatja. Okosan kell szólni, — úgy mond — erőteljesen cselekedni. [1])

A velenczei követ azt ajánlotta, hogy a nagyvezér levelét, mely ajánlatot nem tartalmaz, és úgy van fogalmazva, mintha a török a békét nem kérné, hanem csak megadni hajlandó volna, válasz nélkül kell hagyni.

Buonvisi nem értett vele egyet. Miután a portai tolmács levelére válaszoltak, a nagyvezérét sem lehet felelet nélkül hagyni. E mellett a megvetés ilyen ténye a törököket kétségbeesett erőfeszítésre sarkalhatná. Ő tehát azt a javaslatot terjesztette elő: nyilatkoztassa ki a császár, hogy ő csak az összes szövetségesek igényeinek kielégítése után köthet békét; és a maga részéről megelégszik, ha a szultán Magyarország és melléktartományainak egész területét visszaadja. Nem vélte lehetetlennek, hogy erre az elcsüggedt török nép pressiója a szultánt kényszeríteni fogja.

Mivel pedig a velenczei követ ezen formával nem volt megelégedve, Buonvisi azt javasolta, hogy a császári válaszirat, utalva a törököknek 1683-ban elkövetett békeszegésére, mely a liga létrejöttét maga után vonta, egyszerűen csak azt mondaná, hogy a császár szövetségeseihez kérdést fog intézni; ily módon ugyanis időt lehetne nyerni.

Velencze követe ehhez sem adta megegyezését.

Buonvisi nem helyeselte ugyan a signoria merev magatartását, mely a két oldalról fenyegetett császár veszélyes helyzetére nem volt tekintettel; [2]) mindazáltal nagy súlyt helyezett arra, hogy Velencze el ne idegeníttessék, és a liga fölbomlása megakadályoztassék. Mikor tehát a császári miniszterek bemutatták a válaszirat fogalmazatát, melyből a békesség után való sovárgásukat világosan ki lehetett olvasni, erélyesen felszólalt az ellen.

A császár végtére, türelméből kifogyva, azt az üzenetet küldötte Buonvisihez, hogy ő szentsége a liga fő mozgató ereje

---

[1]) Buonvisi november 24-iki jelentése.

[2]) Buonvisi deczember 8-diki jelentése.

lévén, követét illeti meg a fontos irat szerkesztése. A bíbornok, kelletlenül ugyan, de megfelelt a fölhivásnak. Elkészítette a fogalmazatot, melyben kerülte mindazt, mi a nagyvezért és a portát fölingerelhette volna, de egyszersmind egész világosan megértette, hogy a császár elszigetelten békealkudozásokba bocsátkozni nem fog, és a szultánnak, ha békességet akar, a szövetség mind a három tagját ki kell elégítenie. Igy tehát kaput tárt a nagyvezér további ajánlatai előtt; és megóvta a békekötés lehetőségét, azon esetre, ha azt a német birodalom helyzete szükségessé tenné. [1])

A fogalmazat lényeges részeiben elfogadtatott. [2])

A pápa a nuntius eljárását, mely szerint a török háború folytatását sürgette, és egyszersmind a török békeajánlatok föltétlen visszautasítását ellenezte, helyeslésére méltatta. [3])

November vége felé megjelent XI. Incze előtt Pio bíbornok, és a császárnak e három kérését terjesztette elő: a franczia királyhoz intézzen levelet, melyben őt a békesség megzavarásától óvja; a lengyel királyt a ligához való ragaszkodásra és az abban elvállalt kötelezettségek teljesítésére buzdítsa; a háború folytatására segélyt nyújtson.

A pápa készséggel megigérte, hogy XIV. Lajosra és Sobieskire hatni fog; a segély megadására hajlandónak nyilatkozott, de kötelező igéretet nem tett. A bíbornok-államtitkár, attól tartván, hogy ezen utóbbi körülmény Bécsben leverő hatást fog gyakorolni, jegyzékeiben ismételten kiemelte, hogy a pápa segítségét nem tagadta meg, azt kilátásba helyezte, és annak kieszközlésére, ő maga részéről, mindent, mi hatalmában áll, meg fog tenni. [4])

---

[1]) Buonvisi deczember 22-iki jelentése, melyhez a fogalmazat is mellékelve van.

[2]) Buonvisi 1687. január 19-iki jelentése. — Ápril közepe táján érkezett a nagyvezérnek február 15-iki levele, melyben egyebek közt kilátásba helyezi, hogy a béke megkötése után Tökölit Leopoldnak kiszolgáltatja. A nuntius ekkor a levél közzétételét javasolta; ám lássák a magyarok, mily kevéssé bizhatnak a törökben; sőt reméllette, hogy ennek következtében talán Tököli is meghódol. (Ápril 20-iki jelentése.)

[3]) Az államtitkár november 27., deczember 7-iki jegyzékei.

[4]) Az államtitkár november 27. és deczember 28-iki jegyzékei.

KILENCZEDIK FEJEZET.

A magyarországi téli szállásolás ügye. — A pápai segély. — Budavár megerősítése. — Tanácskozások a hadjárat terve iránt. — Buonvisi emlékirata. — A hadjárat. — Erdély megszállása. — XIV. Lajos és Sobieski magatartása. — A pozsonyi országgyűlés.

1687.

I.

Leopold el lévén határozva arra, hogy az 1687-ik év tavaszán a háborút erőteljesen folytatja, alattvalóinak áldozatkészségét a legnagyobb mértékben igénybe vette. Súlyos terhek nehezedtek Magyarországra is. A pápai nuntius attól tartott, hogy az elégületlenség zavarokat fog előidézni, és a hadjárat megnyilta után a kimerült ország az ott működő seregeket eltartani nem lesz képes. De ezen bajokat elhárítani nem tudta. »Szükség törvényt bont,« jegyzi meg jelentésében. [1])

A magyar rendek most újból folyamodtak a pápához, hogy közbenjárásával a téli szállások terhétől fölmentessenek. Buonvisi rendeletet kapott, hogy előterjesztést tegyen a császárnak. De ez a végső szükség parancsszavára utalt, mely előtt a nuntius is kénytelen volt elnémulni, nehogy a hiány födözésére a pápa szólíttassék föl; arra szorítkozott tehát, hogy a magyarokat az idegen katonaság zsarolásaitól megszabadítsa.

Ezen kicsapongások ellen Esterházi nádor ismételten fölszólalt, és pedig olyan keményen, hogy komoly bonyodalmaktól lehetett tartani. Az udvarnál azzal gyanusították, hogy Tökölinek kedvez; minek támogatására fölhozták azt, hogy a török és tatár

---

[1]) Buonvisi 1687. január 5-iki jelentése.

csapatok, melyek 1686. őszén a Dunán túl iszonyú pusztítást vittek véghez, »a hires kismartoni várat« megkimélték. Ezen gyanusításokban Buonvisi nem osztozott; bár maga is azon óhajtását fejezte ki, hogy a nádor eszélyesebb magaviseletet kövessen. [1])

Ellenben azon minisztereket, kik a pénz- és hadügy igazgatásában a zavart és rendetlenséget folytonosan növelték, súlyos vádakkal illette. Egyik jelentésében irja: »Vajjon idegen hatalom vesztegette-e meg őket, vagy tisztán gonosz szellemök sugallatát követik, — Isten tudja!« [2])

A bajok orvoslását egyedül a lotharingiai herczeg erélyétől várta. Mindjárt Buda megvivása után azon kezdett dolgozni, hogy a hadi-munkálatok legfőbb vezetése Károly herczeg kezeiben pontosuljon össze. És mivel nem volt reméllhető, hogy a bajor választófejedelem kész lesz magát néki alárendelni, kivánatosnak tartotta, hogy az ezentúl a hadjárat szinhelyén ne jelenjen meg. Ezen czél elérésére leleményes szelleme sajátszerű gondolatot karolt föl. Előterjeszté a pápának, hogy a tábori élet fáradalmai és nélkülözései könnyen alááshatják a gyenge testalkatú Miksa herczeg egészségét, és kora halálát idézhetik elő; már pedig gyermektelen kimulta nagy bajokat támaszthatna, mivel Bajorországra a franczia trónörökös neje támasztana igényt. Azt ajánlotta tehát, hogy a pápa a választó-fejedelmet hivja föl, ne tegye életét koczkára, a táborozásban ne vegyen részt. [3]) A pápa helyeselte a propositiót, és levelet intézett úgy a választó-fejedelemhez, mint a császárhoz is, kit fölkért, hogy befolyását ugyanazon irányban érvényesítse. [4])

Az év elején Buonvisi azt tanácsolta, hogy a lotharingiai herczeget azonnal hivják Bécsbe, mert a hadi-készületeket is a fővezérnek kell intézni. Ezen fölfogás a császár helyeslésével találkozott. [5])

A nuntius ez alatt szüntelenül sürgette Rómában a segítséget. Sőt azzal fenyegetődzött, hogy ha az elmarad, az udvar

---

[1]) Buonvisi 1687. február 9-iki jelentése.

[2]) 1687. január 19-ikén.

[3]) Buonvisi 1686. szeptember 22. és 29-iki jelentései.

[4]) Az államtitkár 1686. október 19. és november 9-iki jegyzékei.

[5]) Buonvisi 1687. február 16-iki jelentése.

kétségbeesik, és békét köt. A liga létrehozására irányzott törekvések meghiúsulása — úgy mond — ő szentségének hirnevére árnyékot nem vethetett; mert elődei is azon czél elérésén sikertelenül fáradoztak. De miután a liga létrejött, ha annak fölbomlását, a segítség megvonásával, előidézi, nem tudja, mint fognak róla itélni?![1])

A pápa nem vonta meg segítségét. April közepén érkezett Bécsbe az első százezer forintról szóló utalvány, melyet később még kétszázezer forint követett.[2])

Az első utalvány megküldése alkalmával a pápa világosan kikötötte, hogy a pénzt Buonvisi ne a kamara-elnöknek szolgáltassa át. Ez ugyanis újabban magára vonta a szent-szék neheztelését, mert azon összegeket, melyeket Buda vára helyreállítására és megerősítésére kellett volna fordítani, más czélokra használta föl, míg Buda várát teljesen elhanyagolta. Az egész várban csak hat kis ház volt födél alatt. Az őrség télen át sátrak alatt táborozott, minek következtében számos katona megbetegedett és meghalt.[3])

A nuntius többször felszólalt a császár előtt. Egyszer nem habozott világosan kimondani, hogy a kamara-elnök ő szentségét »rászedte.«[4]) Mindazáltal a pápai utasítás végrehajtásában nem akarta őt fölingerelni, és azon volt, hogy lehetőleg kimélje.

A császárnak tehát előadta, hogy ő szentségének pénzsegélye teljesen önkénytes ajándék lévén, hovafordítása iránt maga saját tetszése szerint kiván rendelkezni; utalt arra, hogy ő felsége saját tartományainak rendei is az ajánlataikkal való rendelkezést több izben föntartották magoknak.

Ő szentsége — válaszolá Leopold — egészen helyesen jár el, és végtelenül lekötelezte őt az újabb segély küldésével. Sok mindenre hiányzik pénz; úgy, hogy a hadsereg táborbaszállását el kellett halasztani. És mivel a hadimunkálatok távol Buda várától fognak folyni, ezen fontos helyet okvetetlenül olyan álla-

---

[1]) Az 1687. január 19-iki jelentés.

[2]) Buonvisi ápril 20., június 1., 29. és augusztus 10. és 31-iki jejentései.

[3]) Buonvisi 1687. ápril 20. és június 15-iki jelentései.

[4]) Buonvisi május 15-iki jelentése.

potba kell hozni, hogy a körülfekvő várak őrségeinek támadásaival daczolhasson. Igen szivesen veszi tehát, hogy a nuntius a vár jókarba helyezését magára vállalja.

Buonvisi erre azt kérte, hogy mivel Buda vára megerősítésére két terv mutattatott be, ő felsége mielőbb határozza el, melyiket kivánja foganatosíttatni; hogy az építkezési anyagot idejekorán be lehessen szerezni, és a mint a sereg gyűlekezik, a gyalogságot az építkezésnél föl lehessen használni; ily módon a katonaság némi segítségben részesül, és a munka siettetik, úgy, hogy mikor a hadjárat megindúl, a vár tűrhető állapotban lehet.

Miután Leopold megigérte, hogy az intézkedéseket haladék nélkül meg fogja tenni, a bíbornok, a részletek iránt, Rabatta tábornokkal értekezett. Őt szólította föl a falak kijavításához szükséges építkezési anyag beszerzésére, valamint néhány épület gyors helyreállítására, hogy az őrség oltalmat találjon az időjárás viszontagságai ellen, melyektől eddig sokat szenvedett. A költségek födözésére május első napjaiban 28,000 forintot adott át Beck tábornoknak, ki a várparancsnok tisztét viselte. [1])

Az építkezési munkálatok most nagy erélylyel indíttattak meg. Május közepe táján 600 munkásnál több dolgozott. Buonvisi azonban az elfogadott építkezési tervet, mely nagy kiterjedésű új építkezéseket követelt, nem helyeselte. Azt óhajtotta, hogy a régi erődítmények helyreállítására szorítkozzanak, és azok oltalmára külső földbástyákat emeljenek. Továbbá, azt tanácsolta, hogy egyelőre a régi házakat hozzák jó karba, és azokban szállásolják el a katonákat; később, ha majd a várfalak mellett állandó kaszárnyákat emelnek, a házakat a polgároknak jó áron el lehet adni. Nem feledkezett meg arról sem, hogy a várban állandó kórház létesíttessék, mely legalább 400 beteget fogadhasson be.[2])

[1]) Buonvisi ápril 20. és május 4-iki jelentései.

[2]) Buonvisi 1687. ápril 20., május 25., június 15. és november 22-iki jelentései. — A mi a kórházat illeti, Buonvisi már 1686. végén alamizsnagyűjtésre hivta föl a németországi püspököket. Több felől érkeztek hozzá adományok. Az 1687-ik év folyamán, a kórház czéljaira, 10,000 forintot fordított. De a kórház igazgatását most Kollonich nem Ruggiero atyára, hanem egy jezsuitára bizta, kinek működésével Buonvisi nem volt megelégedve. (1686. deczember 8., 1687. július 20. és október 2-iki jelentései.)

Buonvisi azon gondolattal foglalkozott, hogy a munkálatok megvizsgálása végett személyesen Budára megy. De visszatartotta azon aggodalom, hogy a szerte kalandozó török őrség fogságába kerülhet, a mely esetben — úgy mond — élete is veszélyben forogna, mivel őt a törökök és a magyar felkelők félelmes ellenség gyanánt gyűlölik.[1])

Később azután a tudósítások, melyeket Budáról kapott, nagy mértékben fölháborították. A haditanács elnöke a császár által jóváhagyott terveket önkényesen megváltoztta, és helytelen intézkedéseket tett. Mikor tehát pénzt kértek tőle, kijelentette, hogy csak akkor ad, ha más mérnököket alkalmaznak. Ez nem történt. A miért is azt irja Rómába, hogy »annyit tenne a budai erődítményekre pénzt adni, mint azt az ablakon kidobni.«[2])

Ez alatt, május második felében, az udvari canczellár, a király azon kivánatát közlé a nuntiussal, hogy 33,000 forintot adjon a kamara-elnöknek, élelmiszerek vásárlására. Válasza úgy hangzott, hogy a pápa határozott rendeletei tiltják akár csak egy fiillért is adni a kamara-elnöknek; de nehogy a hadsereg megindításának késedelmeért a felelősség őt terhelje, a kivánt összeget a főhadi-biztosnak, Rabatta tábornoknak, szolgáltatja át.[3])

Majd néhány nappal utóbb ugyanannak ismét 50,000 forintot adott át, oly czélból, hogy a véghelyek őrségeit, melyeket szintén sikra akartak állítani, hátralékos zsoldjuk törlesztésével kielégítsék.[4])

Ezen összegek kifizetése nélkül — jelenti Rómába — a sereget megindítani nem lehetett volna; mivel a kamara-elnök hanyagsága következtében a szükséglet fedezésére a kellő in-

---

[1]) Buonvisi július 20-iki jelentése.

[2]) Buonvisi 1687. október 12., 26. és november 22-iki jelentései. Egyebek közt azt is panaszolja, hogy tanácsát nem követve, az őrség számára hirtelen új házakat emeltek, és a ki nem száradt épületekben betegségek keletkeztek.

[3]) Buonvisi május 25-iki jelentése. Már korábban tervezte, hogy hajókon szállítható sütőkemenczéket, továbbá pontonokat és szállító szekereket fog beszerezni; mert ha a sereg nem válik ilyen intézkedések altai mobilissé, az a sok költség, — úgy mond — mely toborzására fordíttatik, haszontalanná válik. (Ápril 20-iki jelentése.)

[4]) Buonvisi június 1-ei jelentése.

tézkedések nem tétettek meg. »A rosszakarat és tehetetlenség — úgy mond — minden erejét megfeszíti a közjó meghiusítására.« Ezen vádat a haditanács elnökére is kiterjeszti; és őt teszi felelőssé azért, hogy a hadsereg megindulása késett. A legalkalmasabb tavaszi időt ismét elmulasztották fölhasználni. Elkeseredve irja, hogy Cassandra sorsa jutott neki osztályrészül. Dicsérik, de nem követik tanácsát. Ha a császár határozatlanságát nem küzdi le, és a helyzet nem változik: nem fog többé a pápától segítséget kérni; sőt azt fogja neki tanácsolni, határozottan nyilatkoztassa ki, hogy többé segélyt nem ád.[1])

II.

A haditerv megállapítására Buonvisinek ez alkalommal döntő befolyása volt. Azon javaslatát, hogy az egész császári sereg a Dráván túl nyomuljon, Leopold helyesnek találta és elfogadta.

Ápril közepén a haditanács az operatiók első föladatául Eszék megvivását és erődítményei lerombolását tűzte ki. Ezt Buonvisi nem helyeselte. A királyhoz benyújtott emlékiratban kifejtette, hogy az eszéki erődítmények lerombolása esetén a törökök bármikor hidat verhetnek a Dráván. Azt tanácsolta, hogy Eszéket, mihelyt a császári seregnek hatalmába kerül, sietve meg kell erősíteni; a lovasság födözete alatt a gyalogság végezhetné a munkát; és ezért az anyagot előlegesen be kell szerezni, különösen Stiriában fát vágatni, mely a palissádokra használtathatnék föl. [2])

Egyébiránt ő a hadjárat végczéljául folytonosan Belgrád megvivását sürgette. Ez ugyanis, fölfogása szerint, a legalkalmasabb hely olyan védbástya létesítésére, mely erős őrséggel ellátva, az egész országot megvédheti. Annak birtokában már

[1]) Buonvisi június 1. és 8-iki jelentése.

[2]) Buonvisinek ápril 24-iki emlékirata. A nuntius ekkor megpendíti Magyarország lakatlan részein katholikus németek megtelepítését. Már is kapott ajánlatot 100 család bevándorlására. Nézete szerint Magyarország belbékéjét főleg a hatalmas urak és idegen telepítvényesek biztosíthatják. Csehország példájára utal.

lehet békét kötni. »Ha — úgy mond — a fáradságot és költséget, mely ezen czél elérésére igényeltetik, megbirjuk, olyan állapotba hozzuk az országot, hogy török invásiótól soha többé félni nem kell.«

Azonban, úgy látszott egy ideig, mintha Leopold megváltoztatta volna elhatározását. Oly intézkedéseket tett, melyek arra utaltak, hogy a Dunán-túli országrészben kivánja a török várakat visszaszerezni. Névszerint Fehérvár vivására tett előkészületeket.

Mindez hadicsel volt, hogy az ellenség tévedésbe ejtessék. Csak a lotharingiai herczeg és két miniszter voltak a király valódi szándékaiba beavatva. Július közepén kitünt, hogy az eredeti terv föntartatott. Buonvisi csodálattal volt eltelve Leopold bölcsesége fölött; mert míg úgy viselte magát, mintha megvetette volna azt a tervet, melyet ő ajánlott vala neki, megvalósítására irányozta minden igyekezetét. [1])

Ekkor ugyanis a lotharingiai herczeg egész seregével már a Dráván túl volt, és a bajor választófejedelem is — kit a pápa intelmei nem voltak képesek a háború szinhelyétől távol tartani — megkezdette átvonulását azon folyón. Egyesülésök 50,000-nyi sereget létesített, mely Eszék felé sietett. Itt várta már őket Szulejmán nagyvezér, 60,000 emberrel, elsánczolt táborban, a melyből nem engedte magát kicsalni. Mikor pedig a császári seregek támadást intéztek, ezt visszaverte, jelentékeny veszteséget okozva a támadók soraiban. Lotharingiai Károly, nyilt csatában vágyva megmérkőzni, visszavonulást szinlelt, a Dráván átkelt és Mohácsnál ütött tábort, azon reményben, hogy a nagyvezér követni fogja.

Elhatározása azokra, kik titkos czélját nem ismerték, rémhir hatását gyakorolta. Különösen a pápai nuntius, a mult évek gyászos kimenetelű hadjárataira visszagondolva, ismét katasztrófa bekövetkezésétől rettegett. Ennek elhárításán elmélkedve, augusztus első napján emlékiratot adott át a kamara-elnöknek.

Abból indúl ki, hogy a hadimunkálatok megindításában történt késedelem, a megállapított terv keresztülvitelét, a mocsarak által környezett erősségek megvivását immár lehetetlenné teszi;

---

[1]) Buonvisi július 20-iki jelentése.

nehogy pedig a rendelkezésre álló rövid időt fölhasználatlanul kelljen hagyni, a terv módosítását ajánlja: a sereg nagy része a mohácsi hid mellett állítandó táborban helyeztessék el, hogy az ellenség mozdulatait szemmel tartsa, s ez alatt egy hadtest azonnal vegye ostrom alá Eger várát, mely hosszabb idő óta körül van zárva, és szorult helyzetében, gyenge őrségével, tartós ellentállást kifejteni nem képes. Mivel csak az egy élelmiszer-szállítás képezhetett nehézséget, e czélra költséget ajánlott. [1])

A kamara-elnök még az nap bemutatta ezen javaslatokat Leopoldnak, ki köszönetét fejezte ki, és értesíté, hogy minden bizonynyal el fogja rendelni Eger vagy Várad vivását, az utóbbi hely mellett azon körülmény szólván, hogy megvivása nagyobb kiterjedésű téliszállásokat biztosítana. Egyszersmind kérte, hogy a fölajánlott költséget azonnal egyenesen az Eger körülzárását intéző Caraffa tábornoknak küldje meg.

A pápai nuntius mindazáltal Várad ostromának eshetősége ellen határozottan felszólalt, mert ez hasznosabb lehetne ugyan, de a siker kétségesebb. Arra figyelmeztetett, hogy Várad vizárkokkal van körülvéve; e mellett az élelmi és lőszereknek a Duna mellékéről leszállítása nagy nehézséggel jár. — A fődolog — úgy mond — a hadsereg jó hirét helyreállítani; nem szabad engednünk, hogy újabb kudarcza a török sereget fölbátorítsa. A császári sereg visszavonulása már is rossz hatást szült; ha Várad megvivása nem sikerül, hire el van temetve.

Ezen érvek nyomatékát elismerte Leopold; de mielőtt magát elhatározná, a lotharingiai herczeg és a bajor fejedelem tanácsát kérte ki. [2])

A következő napokban az udvarnál szakadatlanul folytak a tanácskozások. Három vélemény állott egymással szemben: Sziget, Temesvár vagy Várad ostroma. Egerről szó sem volt többé, csak Buonvisi ragaszkodott hozzá. Audientiát kért a királytól. És a mint előtte megjelent, mindazon nehézségeket, melyekkel a három vár bármelyikének ostroma jár, kifejtette. Szigetvár, a nagy

[1]) Buonvisinek augusztus elsején a kamara-elnökhöz intézett emlékirata.

[2]) Buonvisi augusztus 3-iki jelentése.

esőzések következtében, úgy szólván, megközelíthetetlen; emlékeztetett Szulejman szultánra, kinek roppant erőfeszítésébe került, hogy hatalmába ejthesse; és birtoka különben sem igér téliszállásokat. Temesvár birtoka igen hasznos volna; de csak akkor, ha előbb Eszék és Pétervárad hatalmunkba jut; mert különben Péterváradról az ellenség Temesvárnak élelmiszerekkel ellátását könnyen megakadályozhatja, és őrségét kiéheztetheti. Ugyanazon veszély fenyegetné az őrséget Váradon is, melynek megvivása szintén nagy nehézséggel jár. Ezek után Eger ostromát hathatósan ajánlotta.

A király kitérőleg nyilatkozott: az ügyet meg fogja fontolni. [1])

Azonban néhány nappal utóbb a háború szinhelyén lényeges fordulat következett be. A lotharingiai herczeg terve sikerült. A nagyvezér üldözőbe vette őt, és augusztus 12-ikén Mohács mezején vivott csatában súlyos vereséget szenvedett. Marco d'Aviano, a hirneves kapuczinus atya, Leopold király bizalmas embere, ki a császári sereget kisérte, midőn a mohácsi táborban a hála-isteni-tiszteletet megtartá, joggal kezdheté beszédét a zsoltár szavaival: »Te benned bizom, Uram, ne szégyenüljek meg!« Ha a császári sereg most előnyomúl, talán Belgrádot is megvívhatja. De a vezérek közt, a teendők iránt, támadott meghasonlás a diadal teljes értékesítését megakadályozta.

Buonvisi ezt előre látta. Augusztus közepén, egyik audientiáján, a kettős fővezérlet veszélyes következményeire utalt. Megszüntetésére kérve a királyt, egyebek közt tréfásan említé, hogy a sas a császári czimerben két fővel állíttatik ugyan elő, de az élő madárnak csak egy feje van. Azzal végezte fejtegetéseit, hogy ha a beteget két orvos ellentétes irányban akarja gyógyítani: az egyiket el kell bocsátani. [2])

Az események Leopoldot fölmentették azon nehéz elhatározástól, melyet a bíbornok tőle kivánt. A viszály a táborban annyira elmérgesedett, hogy a bajor választófejedelem viszszavezette seregét országába. Lotharingiai Károly magára ha-

---

[1]) Buonvisi augusztus 10-iki jelentése.

[2]) Buonvisi augusztus 17-iki jelentése.

gyatva is, a keresztény zászlót győzelmesen lobogtatta. Egyik hadosztálya Eszéket, Péterváradot, a Szerémség területével, viszszaszerezte. Ő maga pedig, a sereg másik részének élén, Erdélybe nyomúlt.

Apaffi fejedelem tavasz nyiltával követet küldött volt Bécsbe, a hadjáratban közreműködését ajánlva, egyszersmind sürgetve a királyi oklevél kiállítását, mely Erdélynek önállóságot és a fejedelem fiának az örökösödést biztosítsa. Buonvisihez is bizalmas levelet intézett, melyben érdekei fölkarolására kérte. A bíbornok, a követ előtt, nyiltan kijelentette, hogy a királyi oklevél kiállítását csak akkor ajánlhatná, mikor a fejedelem ajánlatainak megbizhatósága, a tényleges segítség nyújtásával, kétségtelenné válik. Egy másik nehézséget sem titkolt el. Ő felsége — úgy mond — el van határozva, hogy a fejedelmet mostani állásában föntartja, fia iránt hasonlóan jó indulatot táplál; de Erdély alkotmányának föntartását is igéri, és ezzel a rendek szabad fejedelem-választási jogát elismeri; arra nézve tehát, hogy a fejedelem fiát, mielőtt a rendek megválasztják, utódjának fogja tekinteni, igéretet nem tehet; mert ezzel az erdélyi rendeket megsértené és elidegenítené. [1])

A követ azon válaszszal bocsáttatott vissza, hogy a lotharingiai herczeg Erdélybe bevonul, és ha a fejedelem s a rendek a királynak meghódolnak, törvényeik és vallási szabadságuk föntartása iránt szerződés által biztosíttatni fognak.

Károly herczeg nem találkozott ellenállással. Ünnepélyesen bevonult Kolozsvárra, és Apaffival november elején megkötötte a szerződést, mely őt és fiát a fejedelmi állásban meghagyta, de Erdélyt tényleg Leopold uralma alá hozta, míg néhány hónappal később (1688. május 9.) a fejedelem és a rendek ünnepélyes nyilatkozattal a magyar királynak meghódoltak.

Ez alatt a keresztény fegyverek másfelé is súlyos csapásokat mértek az ozmán hatalomra. Az 1687-ik év nyarán Velencze hadvezérei nagy eredményeket mutathattak föl. Morosini Morea erőségeit, Athént is, Cornaro pedig Dalmatiának török kézben levő városait vívta meg.

[1]) Buonvisi ápril 20-iki jelentése.

III.

A Francziaország részéről fenyegető veszély 1687. elején a császári udvart soká kinos kétségben tartotta.[1]) Leopold a pápához fordult, vádat emelve XIV. Lajos ellen, a regensburgi béke megszegése miatt. Mire XI. Incze sietett a franczia királyt a béke föntartására fölhivni.[2])

Buonvisi bíbornok is, francziaországi collegája útján, elébe terjeszté mindazon érveket, melyek őt a béke megzavarásától visszatarthatták. Egyebek között utalt a török nagyvezér nyilatkozatára, mely szerint a török birodalomra nehezedett súlyos csapásokat Isten büntetésének tekinti, a béke megszegéseért; mit — úgy mond — Francziaországban is jól fontoljanak meg.[3])

XIV. Lajos éppen a két pápai nuntius útján tette meg a császári udvarnak propositióit, a béke biztosítása érdekében. Kivánta, hogy Leopold szüntesse meg az erődítési munkálatokat, melyeket a Rajna mentén elrendelt, és állítson ki nyilatkozatot, melyben kötelezi magát, hogy a regensburgi fegyverszünetet meg fogja tartani, és a török háború befejezése után nem fog Francziaország ellen fordúlni.

Buonvisi jelentést tett erről a császárnak. Ez az erődítési munkálatok megszüntetése tárgyában nehézségeket támasztott ugyan, de oly módon tette azt, hogy azok elhárítása nem mutatkozott lehetetlennek; a nyilatkozat kiállítására pedig késznek nyilatkozott, a mennyiben őt a franczia király is hasonló igérettel megnyugtatja.[4])

Azonban ezen tárgyalások eredményre nem vezettek. Kedvezőbben alakúltak a viszonyok Lengyelország irányában.

A lengyel király tervei most teljes összhangzásban állottak azokkal, melyeket a pápai nuntius fölkarolt.[5]) A Belgrád meg-

[1]) Buonvisi 1687. február 16-iki jelentése.

[2]) Leopoldnak 1687. február 7-ikén a pápához, ennek február 26-ikán a franczia királyhoz intézett levelei, Theinernél. 323., 324.

[3]) Buonvisinek 1687. február 13-ikán Ranucci nuntiushoz irt levele.

[4]) Ranuccinak 1688. február 3-ikán Buonvisihez irt levele, ennek márczius 2-ikán kelt válasza, és ugyanazon napon Rómába küldött jelentése.

[5]) Buonvisi 1687. január 12-ikén levelet intéz Sobieskihez, kit arra

vivására czélzó munkálatokban kivánt részt venni. De vállalatának kivihetőségét Buonvisi kétségbe vonta. Mert attól tartott, hogy ha Sobieski Bessarábiába nyomúl, és a császári hadak egyenesen Belgrád felé veszik útjokat, mielőtt egyesülhetnének, különkülön tönkre fognak menni.

Ő a siker legelső föltételét abban látta, hogy a hadak élelmezése biztosítva legyen; a miről annál inkább jó előre kell gondoskodni, mivel Magyarország egészen el lévén pusztítva, mindent Bécsből kell szállítani. Utal a Siklós és Pécs alatt történtekre, melyek megtaníthattak arra, hogy milyen veszélyes az ellenség területére nyomúlni, míg a sereg háta mögött az ellenség kezeiben levő erősségek állanak; valamint azon csapásokra, melyeket Sobieski serege Moldvában, élelmiszerek hiánya miatt, szenvedett.[1])

Azt javasolta tehát, hogy a tél folyamán, a lengyel király állítson föl raktárakat, lehetőleg azon területek közelében, hol a hadimunkálatok folyni fognak. És míg Pallavicini bíbornok varsói nuntius buzgalmát, melyet élelmiszerek és szállítási eszközök beszerzése körül kifejtett, magasztalásokkal halmozta el: a fölött, hogy Sobieski, a keresztény világ egyik leggazdagabb uralkodója, magán vagyonából semmit sem áldoz, még kölcsönt sem akar az országnak adni, megütközését nem hallgatta el. Pedig — jegyzé meg — ha fia részére a trónörökösödést biztosítani akarja, hatalmassá kell tennie Lengyelországot, leküzdenie Bessarábiában a tatárokat, meghódítania Moldvát. [2])

Pallavicini bíbornok ekkor azt a gondolatot pendítette meg, hogy a liga tagjainak congressust kellene tartaniok, a török békeajánlatokra adandó válasz, és a jövő hadjárat tervének megállapítása végett. Buonvisi nem értett vele egyet. Azt válaszolá, hogy az első okért fölösleges, a másikért veszélyes volna congressust hivni egybe. Minthogy mindegyik hatalom a maga czéljai érdekében kivánná a többit fölhasználni, viszályok keletkezhetnének; legjobb tehát, ha mindegyik azt teszi, mit a maga érdekében leghasznosabbnak vél; és ha így a közös ellenség leverésén mind-

buzdít, hogy a következő év tavaszán hatályosabban működjék, mint az elmúlt évben.

[1]) Buonvisinek január 20-ikán a varsói nuntiushoz intézett levele.

[2]) Buonvisinek január 27-ikén a varsói nuntiushoz irt levele.

egyik a legalkalmasabb módon közreműködik, ezzel a liga közös czélja is el lesz érve. [1])

Mindazáltal márczius végén Sobíeski — ki ez időtájt ismét 100,000 forintnyi segélyt kapott a pápától — a prżemislei püspököt Bécsbe küldötte, oly czélból, hogy a hadjárat terve összhangzó módon állapíttassék meg. Buonvisi álláspontjához, hogy a közös actio veszélyes, ekkor is ragaszkodott. Egyszersmind minden alkalmat fölhasznált annak hangsúlyozására, hogy Erdély- és Oláhország megszerzésére a lengyel királynak gondolnia sem szabad; különben is más irányban: Podólia, Moldva és Bessarabia, Bulgária és Thráczia felé egész Konstantinápolyig, hódításokra tágtér nyilik. [2])

A lengyel követ megbizásainak egyik főpontja volt az, hogy királyának elsőszülött fia, Jakab herczeg részére a bajor vagy pfalzi választófejedelem családjából nőt szerezzen. Nyiltan kimondotta, hogy a királyné, ha ezen óhajtása teljesül, »mindent meg fog tenni, hogy férje a hadiműveletekhez erélyesen hozzáfogjon.«

Buonvisi, kivel a püspök előlegesen értekezett, a bajor választó-fejedelem azon korábbi nyilatkozatára utalt, hogy nővérének kezét csak azon esetre ajánlhatja, ha Jakab herczeg trónörökösnek el lesz ismerve, és részére Németországban fejedelemséget szereznek; azon aggodalmát fejezte ki, hogy a pfalzi választófejedelem hasonló igényeket fog támasztani; annál inkább, mert egyik leánya császárné, a másik Portugallia királynéja. »Tehát Eminentiád nem hiszi, — kérdé a püspök — hogy Jakab herczeg atyját az uralkodásban követni fogja?«

»Biztosan hiszem, — válaszolá a nuntius — hogy a király fiainak egyike örökölni fogja a koronát; de kétséges, hogy melyik lesz az. Sándor herczegnek nagy pártja van, és előnyére szolgál az, hogy Lengyelországban született, oly időben, mikor atyja már a koronát viselte; míg Jakab herczeg előbb, és pedig Francziaországban jött világra. Ha tehát az ifjabbik testvér választatnék meg, a fejedelmi hölgy, ki az elsőszülöttnek nyújtotta volt kezét, kellemetlen helyzetbe fog jutni.« Egyszersmind azon véleményét

[1]) Buonvisi február 10-ikén a varsói nuntiushoz irt levele.

[2]) Buonvisi ápril 3-iki jelentése.

is kifejezte, hogy Jakab herczeg részére a trónöröklést biztosítani könnyebb volna házassága előtt, mint utána. [1])

Sobieski, a mint Buonvisi észrevételeiről tudomást nyert, neki a saját és a királyné nevében köszönetét fejezte ki követe által, kit utasított, hogy az ő tanácsa értelmében, a házassági ügyre vonatkozó tárgyalásokat abbahagyva, igyekezeteiben a két udvar között a jó viszony föntartására és biztosítására szorítkozzék. [2])

Buonvisi azon meggyőződésben élt, hogy Jakab herczeg házassága valamelyik uralkodóház sarjával, a király-választás idején zavarokat támasztana; mivel vagy a Habsburg-ház, vagy a Bourbonok ellenséges érzületét vonná magára. Azért azt a tervet hozta szőnyegre, hogy Jakab herczeg vegye nőül Radziwill herczegnőt, Brandenburgi Lajos herczeg özvegyét, kinek dús vagyona hatalmassá tenné őt, a nélkül, hogy a két versengő dynasztia féltékenységét idézné föl. Sobieski hálásan fogadta ezen combinatiót, melyet készséggel fölkarolt. [3])

Ez alatt, márczius végén, orosz követek jelentek meg Bécsben, oly czélból, hogy a czároknak a szent ligához való csatlakozása ügyében, tárgyalásokat indítsanak. De késtek ajánlataikat megtenni; előnyösebbnek vélték, ha ők az udvar propositióit bevárják. A kétes helyzetnek véget vetendő, Buonvisi rábirta Leopoldot, hogy a nagyvezér levelét alkalmúl használva, a követeket megbizásuk előterjesztésére sürgetően fölhivja, mivel azt a nagyvezér részére adandó válasz fogalmazásánál tekintetbe kell venni.[4])

Azonban váratlanul azt az utasítást kapták kormányuktól, hogy a ligába való belépés iránt tárgyalásokat ne kezdjenek, és csak a régi barátság megszilárdítására szorítkozzanak. Ezen fordulat leverőleg hatott a pápai nuntiusra, ki attól félt, hogy azt Sobieski ürügyül fogja fölhasználni hadikészületei fölfüggesztésére. Ezt ellensúlyozni kivánván, rögtön levelet intézett hozzá; megnyugtatta az iránt, hogy a beállott fordulat daczára őt az oroszok részéről veszedelem nem fenyegeti, és bátran a tatárok ellen for-

[1]) Buonvisi ápril 13-iki jelentése.

[2]) Buonvisi május 4-iki jelentése.

[3]) Buonvisi május 4. és július 7-iki jelentései.

[4]) Buonvisi márczius 30. és ápril 20-iki jelentései.

dulhat. A hadjárat tervére nézve is közlé észrevételeit. A bessarábiai expeditiót ellenzé. »Vakmerőség volna, — irja, hiúságának hizelegve — ha a legvitézebb és legokosabb fejedelemnek, kit Lengyelország és a világ fölmutathat, tanácsot akarna adni.« Mindazáltal figyelmezteti, hogy azon esetre, ha tervéhez ragaszkodik, nemcsak az ellenséges hadakkal, hanem a moldvaországi sivatagok terméketlenségével is szembe kell szállania. Amazokat vitézsége könnyen legyőzheti; de a nehézségek, melyeket az élelmiszerek hiánya teremt, leküzdhetetlenek. Kiemeli, hogy a legközelebbi hadjárattal a háborút nem lehet befejezni; úgy kell tehát a dolgokat intézni, hogy a jövő évi hadjáratban a törökökre végső csapást lehessen mérni.[1])

Sobieski belátta ezen észrevételek helyességét. Tervét megváltoztatta. Kamienitz ostromát — mit a szent-szék régtől fogva sürgetett — tűzte ki föladatul. Augusztus folyamán táborba szállott, megtette az előkészületeket az ostromra, az orosz czárokkal és a kozákok hetmánjával megállapodásra jutott, hogy őt támogatni fogják. De tervei meghiúsultak. Augusztus végén panaszokkal fordúl Rómába a miatt, hogy Galiczin herczeg, az orosz hadak vezére, idő előtt elvonúlt és a kozákok hetmánja elpártolt.[2]) Mire elkedvtelenedve, ő is abba hagyta előnyomulását, és a császári seregek fényes győzedelmei sem birták erőteljes föllépésre ösztönözni.[3]) Ezen magatartásából Buonvisi bíbornok azt a következtetést vonta le, hogy Sobieski a ligától el akar szakadni. A miért is ezen veszélyre úgy a pápát, mint a varsói nuntiust figyelmeztette, és oda hatott, hogy ez elháríttassék.[4])

IV.

A császári seregek diadalmas hadjáratai Magyarország nagy részének fölszabadítása és Erdély visszacsatolásának előkészítése

---

[1]) Buonvisi május 1-én Sobieskihez intézett levele.

[2]) Sobieskinek augusztus 28-ikán a jasloviczi táborból Barberini bíbornokhoz intézett levele. Theinernél. 328.

[3]) Buonvisi október 12-iki jelentése.

[4]) A pápa november 8-ikán úgy Sobieskihez, mint a lengyel rendekhez leveleket intéz, őket a törökök elleni háború folytatására serkenti. Theinernél. 330.

mellett, még egy más nagyjelentőségű politikai eredményt is mutattak föl. Lehetővé tették, hogy a Habsburg-uralkodóház, több mint kétszázados törekvései czélját elérje: a magyar trónt az örökösödés jogczímén biztosítsa magának.

Leopold 1687. október 18-ára Pozsonyba országgyűlést hívott egybe, azon szándékkal, hogy ott elsőszülött fiát, József főherczeget, magyar királylyá megválasztatja; egyszersmind a Habsburg-ház fiága trónöröklési jogának megállapítását, és az aranybulla azon végzésének, mely a rendek fegyveres ellentállási jogát szentesíti, eltörlését viszi keresztül.

Buonvisi bíbornok az országgyűlés megtartását a háború befejezése előtt nem helyeselte, és jobb időkre kivánta halasztatni. Tudta, hogy nagy költséggel jár, melyet inkább a háború készületeire kellene fordítani. Attól tartott, hogy a téli szállások tárgyában a király a rendeknek engedményeket lesz kénytelen tenni; és hogy a sérelmek tárgyalásánál rendszerint felmerülő zajos viták az elégületlenséget éleszteni fogják. Aggodalmai még növekedtek, a mint a királyi propositió tartalma felől értesült. Attól tartott, hogy a rendek király-választási joguk megtámadása miatt háborogni fognak. Pedig a királyi háznak — úgy mond — most csak arra kellene gondolnia, hogy a hadi munkálatokat lehetőleg nagy erélylyel folytassa, és fényes vívmányokkal a magyarok előtt tekintélyét gyarapítsa. [1])

El volt határozva arra, hogy az országgyűlésen meg fog jelenni, és oda fog hatni, hogy a rendek a sérelmek tárgyalását ne kivánják; nehogy ez a következő hadjáratra hátrányos következményeket vonjon maga után. Ezért azt a tanácsot adta a királynak, hogy a mennyiben a nehézségeket elhárítani nem képes, azon ürügy alatt, hogy a pozsonyi levegő ártalmas egészségének, napolja el az országgyűlést; mert bár a főherczeg megkoronázása hasznos volna, a tórnörökösödés biztosításának igazi módja: a török hatalom megsemmisítése. [2])

---

[1]) Buonvisi augusztus 24-iki jelentése.

[2]) Buonvisi szeptember 24-iki jelentése. — Az államtitkár október 18-iki jegyzékében irja, hogy a pápa a koronázásra az időpontot alkalmasnak itéli; meghagyja a nuntiusnak, hogy a koronázás keresztülvitelére a királyt

Egyébiránt Buonvisinek a saját személyére vonatkozó nehézséget is el kellett hárítani, az országgyűlés megnyitása előtt. A praecedentia kérdése, mióta bíbornokká lett, sokféle kellemetlenségeket vont rá. Egyebek között, Eleonora királyné megtagadta tőle azon kitüntetést, hogy fogadtatások alkalmával leülhessen; bár ezt a pfalz-neuburgi herczegnek megengedte; ily módon a bíbornokok fejedelmi rangját el nem ismerte. Most tehát a nuntius biztosíttatni kivánt a felől, hogy a rangját megillető jogokat József főherczeg, mint ifjabb király, nem fogja csorbítani. Az udvari cancellárhoz intézett emlékiratban a spanyol és lengyel királyokra hivatkozott, kiknél a bíbornokok ülőhelyet foglalnak el. [1])

Beható tanácskozások után, a canczellár tagadólag válaszolt. A franczia trónörökös és a régi magyar királyok udvaránál követett gyakorlatot helyezte előtérbe. Azonban Buonvisi hiteles adatokat kivánt annak kiderítésére, vajjon a bíbornokok, kik az ülés jogában nem részesültek, a magyar királyok alattvalói, vagy pedig idegen főpapok voltak-e; mert az utóbbiak helyzete, azokétól, kik valamely uralkodóhoz alattvalói viszonyban állanak, lényegesen különböző. [2])

Előterjesztésének elintézését az udvar soká késlelte. Ennek következtében ő is elhalasztotta utját. [3]) De november közepén mégis megjelent Pozsonyban, hol a szent Ferencz-rend zárdájában rendeztek be számára lakást, melyet azonban kényelmetlennek talált, és a magyar kályha melegével sem tudott megbarátkozni. [4])

Itt azután közölte vele az udvari canczellár a resolútiót. E szerint több példa van arra, hogy a bíbornokok saját uralkodójok udvaránál ülőhelyet nem kaptak; idegen bíbornok irányában követett eljárás felől az emlékek nem szólnak ugyan, mindazáltal az udvar kivánja, hogy a nuntius igényeiről mondjon le. [5])

buzdítsa, a magyar rendekre pedig hasson, hogy a sérelmek tárgyalását ne kivánják.

[1]) Buonvisi október 27-iki emlékirata.

[2]) Buonvisi november 2-iki jelentése.

[3]) November 9-iki jelentése.

[4]) November 15-iki jelentése Pozsonyból.

[5]) A november 22-iki jelentés.

Buonvisi annyira elkeseredett, hogy ujra, visszahivatását kérte. [1]) A pápa erről természetesen hallani sem akart; de a bíbornoki méltóság fényének megóvása érdekében, azt az utasitást küldötte néki, hogy azon esetre, ha az udvarnál illő fogadtatásban részesíteni nem akarják, az ifjabb magyar királylyal való találkozást kerülje. [2])

Mielőtt ezen rendeletet megkapta volna, azzal egészen összhangzó eljárás követésére határozta el magát. Mivel igényeinek jogosultságát az udvar el nem ismerte, kijelenté, hogy a nyilvános ünnepélyességektől távol tartja magát, a koronázáson sem jelen meg; és csak azért nem utazik el, nehogy majd azt mondhassák, hogy azon esetre, ha marad, az általa kivánt engedményeket megadták volna. [3])

Később azonban mégis, nehogy botrányt idézzen elő, és nagy érdeket veszélyeztessen; ő szánta el magát engedékenységre. Leopoldnak tudomására adta, hogy a koronázási ünnepélyen meg fog jelenni, és az új királyt is üdvözölni fogja; de midőn az udvarnál követett régi gyakorlatban megnyugszik, egyszersmind tiszteletteljes óvást tesz, nehogy eljárásából a bíbornoki méltóságra sérelmes következtetéseket lehessen levonni. [4])

Ez alatt ugyanis, november első felében, az ország rendei készséggel teljesítették a királyi előterjesztésben foglalt kivánatokat: a Habsburg-ház fiágának örökösödési jogát elismerték, és a fegyveres ellentállás jogáról lemondottak. Mire a kilencz éves József főherczeg Magyarország királyává megkoronáztatott.

Marco d'Aviano atya, a mint az országgyűlés szerencsés kimenetele felől értesült, a következő sorokat intézte Leopoldhoz: »A magyar nemzetet szelíd és kegyelmes elbánással lehet hűségben tartani. Teljesen alkalmazható rá a latin közmondás: Az édes szó barátokat szerez, és az ellenséget megbékíti.« [5])

Ugyanakkor, Magyarország belső békéjének állandósítása szempontjából, egy más, szintén jelentékeny esemény történt.

[1]) November 27-iki jelentése.

[2]) Az államtitkár deczember 3-iki jegyzéke.

[3]) Buonvisi deczember 6-iki jelentése.

[4]) Buonvisi deczember 13-iki jelentése. Ez az utolsó, melyet Pozsonyból küld Rómába.

[5]) 1688. január 28-ikán kelt levele. Idézve Kloppnál. 414.

Tököli, a török hatalom sülyedését látván, és meggyőződvén arról, hogy a porta segítségére nem számíthat többé, az 1687-ik év nyarán levelet írt nejének, kit felszólított, hogy küldje udvari papját Rómába, és terjeszsze elő a pápának azon ajánlatot, hogy ha ő szentsége a császártól kedvező föltételeket eszközöl ki, ő maga a kath. vallásra áttér, és hitsorsosait is az áttérésre fogja késztetni. A levél titkos jegyekben volt irva, és megfejtését Zrinyi Ilona, meghitt emberére Absalon Dánielre bízta.

Absalon, buzgó lutheránus, megdöbbenve olvasta a levelet, és hogy ura szándékának valósulását meghiusítsa, arra határozta el magát, hogy Munkács várát árulással az ostromlók kezeibe juttatja. E czélból Radics várkapitánynyal szövetkezett. Caraffa tábornokkal összeköttetésbe léptek, és az eleséget pazarul kezdették az őrség közt szét osztani, hogy így Zrinyi Ilonát a földásra kényszerítsék. Erre Caraffa is, a jóakarat hangján irt levélben fölszólította. Rövid tárgyalás után, 1688. január 17-ikén Munkács vára kapui megnyiltak a császári hadak előtt. [1])

[1]) Horváth Mihály. Zrinyi Ilona életrajza. 82—90.

TIZEDIK FEJEZET.

Az 1688-ik évi hadjárat terve. — Buonvisi emlékiratai. — A hadi-tanács elnökének eltávolítása. — A pápai segítség. — A badeni őrgróf búcsúlátogatása a nuntiusnál. — Belgrád ostroma és megvivása. — Sobieski hadimunkálatai. — XIV. Lajos békeszegése. — Béketárgyalások a törökkel. — Buonvisi visszahivatását sürgeti. — Távozása. — XI. Incze pápa halála. — A király és a magyar nemzet kegyelete emléke iránt.

1688—1689.

I.

Az 1688. tavaszán megnyitandó hadjárat tervének megállapítása már az év legelső napjaiban foglalkoztatta az udvart. A döntő szó Lotharingiai Károlyé volt. Ez Buonvisi bíbornok mély belátását és gazdag tapasztalatait kellően tudta méltányolni, és így mindenekelőtt az ő véleményét kivánta a teendők iránt meghallgatni.

A nuntius kétfelé irányozta a kormányzók figyelmét: Erdélyre és a Dráván tulra. Erdélyt, erős őrségeknek alkalmas pontokon elhelyezésével, a király iránt engedelmességben tartani, »ingatag népességét« lázadástól és idegen hadak behívásától vissza kell tartani. Ugyanakkor a Dráva és Száva között nagy erőt kell kifejteni, hogy az eddig tett foglalásokat biztosítsák, és Belgrád ellen a legalkalmasabb módon támadást intézhessenek, a mi ha sikerül, mindaz vérontás nélkül hatalmokba jut, a mi Magyarországon még török kézben van. Azon esetre, ha a törökök egesz erejöket Belgrád oltalmára egyesítenék, és ütközetet koczkáztatni nem látszanék tanácsosnak; az ostromot elhalasztva, Bosniába lehet nyomúlni. Ezen tartomány, mert erős várai nincsenek, könnyen meghódítható; elfoglalása azon előnyt is bizto-

sítaná, hogy a törököket seregök élelmezésének egyik forrásától megfosztaná, és a császári hadaknak, Dalmatián keresztül, az összeköttetést Velenczével megnyitná.

Várad megvívását ismét sürgették a katonai körökben. A nuntius ellenben korábbi nézetéhez ragaszkodott. Eddig — úgy mond —Váradot Erdély kulcsának tekintették; de éppen Károly herczeg bebizonyította, hogy a nélkül is el lehet Erdélyt foglalni. Továbbá kimutatja, hogy azon föltevés, mintha Váradot három hét alatt meg lehetne vívni, tévedésen alapszik; az ostrom nagy áldozatokat igényelne, főleg a gyalogságban, pedig ebben legnagyobb a hiány.

Más tervet ajánl. Erdélyből az ott nélkülözhető hadak Déva felé vonuljanak, a Maros-mentén haladva, Lippát foglalják el, és azután Temesvár alá menjenek, ott a más felől küldendő hadakkal egyesülve, ostromot kezdjenek. Temesvár birtoka sokféle előnyöket igér. Gyulát, Jenőt, sőt Váradot is megfosztja a segélytől, melyből onnan részesülhet. Mire pedig Jenő és Szent-Jobb várak elestek, Váradot két tűz közzé szoríthatni, és csekély erővel körülzárhatni.

Azonban mindezen hadimunkálatok végrehajtására nagyobb haderőre van szükség, mint a milyen a múlt évben állíttatott síkra. Már pedig attól lehet félni, hogy a herczeg még olyannal sem fog rendelkezni, hacsak az ujonczok fogadását és a lovak beszerzését idejekorán nem sürgeti. A sereg kiegészítése bizonyára nehézségekkel jár. De két módon lehet segíteni. Az egyik az, hogy Németországban szervezett ezredeket fogadnak szolgálatba. A másik, Magyarországban új ezredeket állitani föl, Kohári és más hű magyar urak vezérlete alatt. Magyar vitézt bármennyit olcsó pénzen lehet fogadni; és habár nyilt csatákban vagy várak vívásánál, úgy mint a németek, nem válnak be, röpülő hadtestek gyanánt és várak körülzárására jól használhatók.

Továbbá javasolja, hogy a tél folyamán Fehérvár ostromát nagy erővel folytassák, és miután az sikerült, Kanizsa és Sziget előtt kis erődöket építsenek, melyek ötszáz német katonával megrakva és magyar lovasság által támogatva, a nevezett két várat elzárnák; minek következtében épp úgy, mint Egervásánál történt, csakhamar bekövetkeznék elestök. Ha mindez sikerül, az

1688-ik évi hadjárat eredményeivel meg lehetne elégedniök, és biztosra vehetnék, hogy 1689-ben Belgrád is hatalmokba jut.

Végre újból sürgette, hogy az oláhországi fejedelmet, néki és utódainak a fejedelemséget biztosítva, nyerjék meg. Ezzel a török a Dunán való közlekedés előnyeitől fosztatik meg, Erdély és majdan Temesvár birtoka biztosíttatik. [1])

Buonvisi befolyásával Lotharingiai Károlyt hathatósan támogatta a hadikészületek sürgetésében. Strattmann udvari canczellárt figyelmeztette, hogy a keletről érkező tudósítások szerint, a törökök kétségbeesett erőfeszítésre szánták el magokat. Erre utal az, hogy a török sereg IV. Mohammedet a tróntól megfosztotta, börtönbe vetette, és öcscsét II. Szulejmánt emelte trónra; Szulejmán nagyvezér és több miniszter kivégeztetett, és confiscált vagyonuk a kincstárt megtöltötte. Félő — úgy mond — hogy a slavóniai erősségeket a mily könnyen megvívtuk, épp oly hamar el is fogjuk veszteni; ne bízzunk abban, hogy kedvünkért Isten csodát fog művelni. [2])

Súlyos csapás gyanánt volt tekinthető, Rabatta tábornoknak, a Buonvisi bíbornok által kiválóan tisztelt és mindvégig híven támogatott, főhadi biztosnak halála. Utódjául a nuntius Caraffa tábornokot óhajtotta. De tudván, hogy a haditanács elnöke ellensége, tartózkodott attól, hogy egyenesen ajánlja; csak általánosságban kérte a canczellárt, hogy a fontos állásra a legalkalmasabb egyént nevezzék ki. [3])

A bádeni őrgróf ugyanis még mindig viselte a haditanács elnöki tisztét. Buonvisi bíbornok, sok éven át folytatott küzdelem után, végre az 1687-ik év őszén kivitte Leopoldnál, hogy a német birodalomba császári biztosnak nevezze ki, s ezen kitüntető megbízás ürügye alatt a hadikormányzat éléről eltávolítsa. De az őrgróf kijátszotta őt. Halogatta elutazását, és az alatt hivatalát tényleg tovább is vezette. [4])

A nuntius ezért 1688. elején Rómába küldött jelentéseit panaszokkal tölti be. Lázas izgalommal kiséri az actiót, mely az

---

[1]) Buonvisi 1688. január 4-iki emlékirata.

[2]) Buonvisinek 1688. január 8-ikán a canczellárhoz intézett levele.

[3]) Buonvisi 1688. január 11-iki jelentése.

[4]) Buonvisi 1687. november 29-iki jelentése.

őrgróf eltávolítására irányul,[1]) és abban döntő tényezőként vesz részt.

Márczius elején vette a bíbornok-államtitkár jegyzékét, mely értesíti, hogy a pápa ismét másfélszázezer forintnyi segélyt utalványozott a hadjárat czéljaira.[2]) A mint erről a császárnak jelentést tett, hangsulyozza, hogy azon atyai szeretet, melyet ő szentsége bizonyít iránta, nem elegendő, ha ő felsége önmaga iránt nem táplál szeretetet, azaz a rendszabályokat, melyek javára szolgálhatnak, késik alkalmazni. »Ő felsége — úgy mond — jól ismeri a rendetlenséget, melyet a bádeni őrgróf előidézett, és mégis megengedte neki, hogy a haditanács elnökségét újból átvegye. A tél folyamán tanusított elnéző magaviselete még tűrhető volt, mert a mulasztások pótlására idő maradt. De most, márczius közepén állunk, és a mit rögtön meg nem teszünk, arra később rá nem érünk. Fontolja meg, mily nagy bajt okozott az őrgróf azzal, hogy Fejérvárnál kis csapatokat a meglepetés veszélyének tett ki, és mulasztásaival lehetővé tette az élelmi szereknek a városba szállítását. Míg Caraffa tábornok buzgó gondoskodásával kivitte, hogy Eger és Munkács, a nagy távolság daczára, hatalmunkba esett; valóságos gyalázat, hogy közelben, mintegy ő felsége szemei előtt, Fehérvárt megvívni nem sikerült; mi főleg azért történt, mivel a vár elzárására rendelt csapatok vezér nélkül hagyattak. E mellett Slavóniából panaszok érkeznek, mert a nép a katonai parancsnokok részéről zaklatásoknak van kitéve; pedig azt, épp úgy, mint Bosnia lakosságát is, jó bánással meg kell nyerni.«

Leopold köszönetét fejezte ki a nuntius jóakaratú észrevételeiért; igérte, hogy az őrgrófot útnak fogja indítani Regensburgba, és úgy a Slavoniában, mint a Fehérvár körül elhelyezett hadak fővezérletét Caraffa tábornokra fogja bízni.[3])

Néhány nap múlva, Leopold azt a sürgető felhívást intézte a nuntiushoz, hogy a felső magyarországi hadak megindítására

[1]) Buonvisi 1688. február 15-iki jelentése.

[2]) Márczius 7-iki jelentése. Május 5-iki jelentésében említi, hogy a 150,000 forinton felül még 50,000 forintról szóló utalványt kapott.

[3]) Buonvisi 1688. márczius 21-iki jelentése.

a pápai segélyösszegből 50,000 forintot utalványozzon. Buonvisi mentegette magát, hogy a pénz hovafordítása iránt utasítást még nem kapott. De rögtön írt Rómába, a császár kivánatának teljesítését ajánlva. [1])

Május első napjaiban kapta meg a pápai rendeletet, mely az 50,000 forint kifizetésére fölhatalmazta, de ezt azon föltételhez csatolta, hogy a pénz csakis a felső magyarországi hadak fizetésére fordíttassék, és előbb a bádeni őrgróf a hadi kormányzat éléről tényleg eltávolíttassék. [2])

Buonvisi nem késett ezt a császárnak nyiltan tudomására hozni. És Leopold habozás nélkül megigérte, hogy a bádeni őrgróf, három nap mulva, útnak indúl Regensburgba. De a pénz hovafordítását illetőleg kifogása volt. Kiemelte, hogy a felsőmagyarországi hadak szükségletei annyira sürgetők valának, hogy a római választ be nem várhatta, és kielégítésökre más forrásokból kellett merítenie; most tehát egyéb szükségletek vannak napirenden; a sereg táborbaszállását kell siettetni, hogy a törököket megelőzni és a Száva partjain föltartóztatni lehessen; mert, csak ha ez sikerül, gondolhatnak Belgrád megvívására; egyébiránt a részletek megbeszélése végett az udvari canczellárt fogja hozzá küldeni.

Buonvisi kijelentette, hogy kezei meg vannak kötve; az udvari canczellárral értekezni kész, de előre igéretet nem tehet.

II.

A nuntius habozott, mi tevő legyen? Egyfelől utasításának világos szövege állott, másfelől azon aggodalom kinozta, hogy a pápa dicsősége homályosíttatik el, mert a Belgrád ellen tervezett vállalat elmaradásáért őt fogják felelőssé tenni.

Ezen nehéz helyzetében, a lotharingiai herczeggel értekezett, és figyelmeztette azon nehézségekre, melyek jelenleg nagyobb vállalatok utjában állani látszanak. Különösen fölhívta figyelmét a gyalogság soraiban jelentkező nagy halandóságra. A baj forrása az élelmezésben van. A katonák kenyérre és vízre, mely

[1]) Buonvisi ápril 4-iki jelentése.

[2]) Az államtitkár 1688. ápril 17-iki chiffrirozott jegyzéke.

gyakran egészségtelen, vannak utalva. Azt tanácsolta, hogy az újonczokat eleinte a várak őrségeibe oszszák be, jól élelmezzék, rendesen fizessék, hogy ott lassanként megedződjenek; csak a másik esztendőben használják föl a működő hadseregben.

A herczeg ezen fölfogást helyeselte; igérte, hogy ezentúl a szerint fog eljárni; de most már késő, mivel az ujonczok az ezredekbe be vannak osztva; így tehát nem marad más hátra, mint nekik is a rendes zsoldot (havonként egy tallér) megadni; csakhogy a pontos fizetéshez a nuntius hozzájárulása mellőzhetetlen.

Buonvisi ekkor késznek nyilatkozott, hogy Rómában a 6000 ujoncz részére öt havi zsold kifizetésének elvállalását ajánlani fogja.

A nuntius, az udvari etiquette körül támadott nehézségek által abban is akadályozva volt, hogy a lotharingiai herczeget lakásán fölkereshesse. Ezen alkalommal a találkozás a véletlen szinét viselte. A herczeg értesülvén, hogy a nuntius a királynál audientián van, az előteremben várta be őt, s ott értekeztek; minek azután a király és az egész udvar nem kevéssé örvendett. [1])

Néhány héttel utóbb a lotharingiai herczeget a hideglelés ágyhoz szegezte. Baját súlyosbította az izgatottság, melybe őt a hadsereg megindításának késedelme ejtette. Buonvisi ekkor, félretéve minden kicsinyes aggályt, látogatást tett nála, a nélkül, hogy azt előre bejelentené. A gyengéd figyelem ezen nyilatkozata által meghatva, a herczeg kiváló szivességgel fogadta őt.

A nuntius rövid üdvözlés után, azonnal a tárgyra tért. Jól tudja — úgy mond — hogy a sereg megindításának halogatása miatt, ő fensége mélyen el van keseredve; mert attól tart, hogy most már, mikorra a császári sereg a Száván átkelhet, a török haderő is ott lesz, és útját állhatja, minek következtében Belgrád megvívása kétségessé válik. A következő eljárást ajánlotta. A már útban levő hadak előhaladását siettetve, el lehet érni, hogy két hét eltelte után Caprara 15,000 emberrel fog rendelkezni. Ekkor vívja meg a tábornok Ujlak várát, azután nyomúljon egyenesen a Száva felé, a folyón verjen hidat, a tulsó hídfőt erő-

[1]) Buonvisi május 9-iki jelentése.

sítse meg és ott foglaljon állást, míg ő fensége felgyógyúlván, a sereg zömével oda érkezhetik. Ekkép időt nem vesztenek, és a föladat egy része megoldatik.

A herczegnek tetszett a terv, és megigérte, hogy a király elé fogja terjeszteni.

A távozó nuntius az előszobában találta az udvari canczellárt, ki megköszönte neki, hogy látogatásával a herczeget megvigasztalta, helyeselte tanácsát és pénzt kért. A bíbornok kilátásba helyezte, hogy a Belgrád elleni vállalat czéljaira 50,000 forintot fog fordítani.[1])

Június első napjaiban a bádeni őrgróf búcsúlátogatását tette meg a bíbornoknál.

»Jól tudja — így szólt — hogy eltávolításának ő eminentiája a főoka; de ezért ellene gyűlöletet nem táplál; mert ő maga, és mindnyájan belátják, hogy csak azokat üldözi, kikről azt hiszi, hogy működésök a közügyre káros. Az ő személyét illetőleg rosszakaratú emberek hazug informátiói vezették tévutra. Most föl akarja őt erről világosítani.«

A bíbornok legkevésbbé sem jött zavarba. Nyiltan bevallotta, hogy az őrgróf eltávolítását valóban előmozdította, és sürgette. Erre a sokféle zavarok késztették, melyek a hadi ügyek igazgatásában meghonosúltak; lehet, az őrgróf hibája és rosszakarat nélkül; de a baj azért megvan. Szent háború sikere forog kérdésben; ezért kiméletet, mit különben megérdemelt volna, nem tanúsíthatott iránta. A bajokat részletesen fejtegette. Különös súlyt helyezett arra, hogy a lotharingiai herczeggel egyetértőleg működni nem akart, sőt terveit többször meghiusította. Ezen állapot nem tartható fönn; a hadi tanács elnöke és a sereg főparancsnoka között az egyenetlenség vészteljes következményeket von maga után; az egyiknek föladata lévén a rendelkezés, a másiké a végrehajtás, szükségkép összhangzóan kell működniök. Egyébiránt az őrgrófnak panaszra nincs oka; ő felsége nagyrabecsülését személye iránt nyilvánosan bebizonyította; mert a haditanács elnökségétől fölmentvén, a birodalom legfontosabb érdekeit gondjaira bízta. Ha ezen állásában, híven és «a titkokat megőrizve,«

---

[1]) Buonvisi május 30-iki jelentése.

fog ő felségének szolgálni; ha unokaöccse Lajos őrgróf is a seregben ezentúl viszályokat támasztani nem fog: ő, a nuntius, épp oly készséggel fogja az őrgróf és háza érdekeit előmozdítani, a mily szívóssággal működött eddig ellensége gyanánt.

Ezen nyilatkozat az őrgrófot mélyen megindította; könnyek gyűltek szemeibe. Elismerte, hogy ha kezdettől fogva szívét a nuntius kezeibe tette volna le, és nem bízta volna magát azokra, kik előbb rászedték, azután elárulták; ügyei és hírneve máskép állanának. Azután az egyes vádakkal szemben igazolni igyekezett eljárását; mi több pontra nézve sikerült.

A nuntius nem tartózkodott sebeire a vigasztalás olajcseppeit önteni; ámbátor ebben is inkább a bűnöst feloldozó gyóntatónak, mint a síma diplomatának phraseologiáját vette igénybe. Megérdemli — úgy mond — hogy ő szentsége kegyeit visszanyerje. Mert habár hibái súlyosak és vészteljesek valának, föl lehet tenni, hogy azokat a lotharingiai herczeg ellen táplált gyülölete, túlságos önhittsége és tehetségeinek korlátozottsága, nem pedig hűtlensége idézte elő. Jelleme tehát minden szennyfolttól ment. És reméllí, hogy a császári felség kegyelmének visszaszerzése végett is, Regensburgban híven fog szolgálni.

Még az nap a nuntius visszaadta a látogatást. Barátságosan váltak el egymástól.[1] És így ért véget a sok éven át folyt harcz, a pápai követ győzelmével. Mert a bádeni őrgróf most csakugyan elutazott. Mire Buonvisi az 50,000 forintot azonnal kifizette.[2])

Ugyanakkor levelet kapott gróf Batthányi Ádám altábornoktól, ki arról értesíté, hogy a rábizott föladatot: Kanizsa körülzárását el kell halasztania, mert katonák fogadására pénze nincs. Ezen czélra a nuntius 15,000 forintot ajánlott. De Leopold — a mint a nuntius néki elhatározását bejelenté — hidegen azt válaszolta, hogy a »szükséglet fedezéséről már gondoskodtak, mert a nuntiusnak alkalmatlankodni nem akart.« Mindazáltal, csakhamar, az udvari canczellár utján fölkérte, hogy a Ka-

---

[1]) A császár köszönetét fejezte ki Buonvisinek úgy a bádeni őrgróffal, mint a lotharingiai herczeggel folytatott társalgásért. Buonvisi június 6-iki jelentése.

[2]) Buonvisi június 20. és 27-iki jelentései.

nizsa blokádjára szánt összeget Caprara tábornoknak küldje meg, hogy hadait megindíthassa, — a mit a bíbornok készséggel megtett. »Az igazat bevallva — jelenti Rómába, — nehéz hatalmas uralkodóknak apró összegeket, mintegy alamizsna gyanánt, ajánlani. Nem csodálom, hogy a bizalmat, melyet irántam tápláltak, elvesztem.« [1]) Kiemeli, hogy nemcsak a bizalom csökkent iránta; a keményszívűség vádját emelik ellene. A pénzsegély nyújtásában fölmerült nehézségek és késedelem miatt őt okolták. Nem akarták elhinni, hogy az ő magas állásában levő miniszternek kezei teljesen meg volnának kötve. Pedig ő maga is fájlalja, és a bizalmatlanság jelének magyarázza, hogy a pénz hovafordítása iránt még annyi szabadságot sem engednek néki, mint a varsói nuntiusnak. Elismeri, hogy a Buda vára megerősítésére szánt pénz rosszúl használtatott föl; de azért a felelősség nem őt terheli; bizott Kollonics bíbornokban, ki megigérte, hogy a munkálatokra föl fog ügyelni; ő maga a segélypénzek hovafordítását ellenőrízni nem képes; ezt csak Rómából küldendő hadibiztos tehetné, ki állandóan a táborba tartózkodnék, és a fizetéseket maga eszközölné. És míg ekkép Rómából semmi hatalommal sem ruházzák föl: a császári udvarnál az ő eljárását úgy magyarázzák, hogy hatalomvágy sugalmazza, és az első miniszter szerepét akarná játszani. Ha tehát Belgrád megvívása ez évben sem sikerül, őt fogják felelőssé tenni. Elkeseredésében újolag visszahivatását kéri. [2])

Elégületlenségét a helyzettel növelték a panaszok, melyeket a Dráván innen imént visszahódított terület lakói emeltek; azt hirdetvén, hogy a törökök jobban bántak velök, mint a császári katonák és kamarai tisztek. Magyarország más részeiből is hírek érkeztek, hogy a lakosok, kik a török uralom alatt bántatlanul éltek, szétoszlanak; minek következtében a földek műveletlenűl maradnak, és élelmiszereket, roppant költséggel, Bécsből kell szállítani.

Mindezt ismételten előterjesztette a császárnak. Eredmény nélkül. A katonák és kamarai tisztek a végső szükségre utaltak. Amazokat a bíbornok még némileg menthetőknek tartja; de az

[1]) Buonvisi június 27-iki jelentése.
[2]) Buonvisi július 4-iki jelentése.

utóbbiak szerinte szigorú büntetést érdemelnének, annál inkább, mert a közjövedelmeket magok hasznára fordítják. A kamara-elnök — úgy mond — derék, lovagias főúr; de titkára által hagyja magát vezettetni, ez pedig barátait mozdítja elő, kik azután ragadozó farkasok módjára járnak el. Felhozza példa gyanánt Budát, hová annyi tisztviselőt küldöttek, hogy ellátásukra az elviselhetetlen vámokból befolyó jövedelem sem elengendő; amiért a város ma is olyan lakatlan, mint a fölszabadítását követő napon volt. Sőt gyanítja, hogy még az a pénz is, a mit ő a vár parancsnokának a vár erődítési munkálataira adott, más czélokra fordíttatott; mert ekkorig nem volt képes kivinni, hogy a vár-parancsnok számadásait vizsgálják meg; a mi annak jele, hogy nem vádolható hűtlenséggel, hanem csak »az őt környező zsiványok« parancsainak kellett engedelmeskednie. Nem rég értesítette Kollonics bíbornok, hogy a villám 19 hordó puskaport gyújtott föl, pedig 100 hordó hiányzik; tehát az alkalmat arra használták föl, hogy a többit ellopják. [1])

A nuntius mindenről pontosan értesült, mert a tábornokokkal, különösen gróf Batthyányi Ádámmal és Caprarával, közvetlen levelezést folytatott, kiket kitartásra buzdított, és az udvarnál támogatott. [2]) Az utóbbit főleg arra lelkesítette, hogy a Belgrád elleni vállalatot siettesse. Ezen vár ostromának megkönnyítése végett, Buonvisi értékesítette a híres *Gábor* barátnak, ki Budavára ostrománál is jó szolgálatokat tett, pyrotechnikus ügyességét. Pénzt adott neki, hogy gyújtó anyagot gyártson, és utasította, hogy készletével Caprarához siessen. [3])

Augusztus első napjaiban az udvari canczellár levelet intézett a bibornokhoz, s a király nevében fölkérte, hogy tekintetbe véve a sürgető körülményeket, legalább százezer forintot szolgáltasson át; azon meggyőződését fejezvén ki, hogy eljárását ő szentsége utólag jóvá fogja hagyni. [4])

A bíbornok erre bemutatta eredetiben a pápai államtitkár

---

[1]) Buonvisi július 4-iki jelentése.

[2]) Jelentéseiben (például július 11. és 21-ikén) gyakran említi a tőlök vett és hozzájok irt leveleket.

[3]) Buonvisi július 21-iki jelentése.

[4]) Strattman grófnak augusztus 5-ikén Buonvisihez irt levele.

utasítását, mely kétségtelenné tette, hogy a pápai segélypénzről, a Rómából kikért fölhatalmazás megérkezéseig, nem rendelkezhetik, egyszersmind az utasítás szövegéből bebizonyította, hogy ő (a nuntius) nem csak nem okozza a nehézségeket, a mivel némelyek gyanúsították, de ellenkezőleg kéréseivel a pápának folytonosan alkalmatlankodik. Csakhogy — úgy mond — ő szentsége túlságosan bizalmatlanná lett, mióta Buda megerősítésénél megcsalták; mert ezen czélra két év folyamán összesen 180,000 forintot szolgáltatott, pedig La Vigne mérnök nyilatkozatai szerint alig 25,000 forintot fordítottak arra. Ezóta tőle is megvonta bizalmát a pápa, és a rendelkezést közvetlenül magának tartotta fönn. Mindamellett kijelenté, hogy azon esetre, ha a császári sereg a Száván átkel, és Belgrád ostromát tényleg megkezdette, ezen vállalat előmozdítására 70,000 forintot, ujonczok fizetésére és a kórház ellátására 20,000 forintot, fog átszolgáltatni; bár így engedetlenségével azon veszélynek teszi ki magát, hogy a pápa kegyét teljesen elveszti. [1])

Néhány nappal utóbb bekövetkezett az, mit oly hőn óhajtott, és türelmetlenül várt: *Miksa* bajor fejedelem, ki most Lotharingiai Károly betegsége miatt, egyedül viselte a fővezéri tisztet, harminczötezernyi sereggel augusztus 9-ikén körültáborolta Belgrádot. Négy hétig tartó elkeseredett küzdelem után, szeptember 6-ikán a várost megvívta, mire a fellegvárba vonult őrség kegyelemre megadta magát.

Ezen eredményt a pápai nuntius biztosan előre látta; sőt kétségtelennek tartotta azt is, hogy Belgrád eleste Magyarország egész területének fölszabadítását, Bosnia és részben Szerborszag meghódolását fogja maga után vonni. Ezért már az ostrom folyama alatt azon kérdéssel foglalkozott: hogy Belgrád megvívása után a háborút folytatni kell-e, vagy pedig tanácsos békekötéssel biztosítani a hódításokat?

A háború folytatását csak azon föltétel alatt vélte kivánatosnak, ha komoly elhatározással, Konstantinápoly elfoglalását és a törököknek Európából kiűzését, tűzik ki czélul. Mivel ugyanis Belgrád és Konstantinápoly között erős vár nem létezik, a netán

---

[1]) Buonvisinek augusztus 5-ikén Strattmann gróﬂioz irt levele.

meghódítandó területeket csak nagyszámú állandó sereg elhelyezésével lehetne megtartani, a mi nem gondolható. Tehát vagy Belgrádnál kell megállapodni, vagy Konstantinápolyig kell menni. A török fővárost, Belgrád eleste után, főkép a nagy távolság, az élelmi- és lőszerek szállításának nehézsége fogja oltalmazni. Lehetséges ugyan, hogy a közbenső területek lakói, bár a görög szakadás hívei, a császári sereget segítenék; de valószínűbb, hogy a törökök azon területeket, mikor azokról elvonúlnak, tűzzel-vassal elpusztítanák, hogy így az ellenség előnyomulását nehezítsék. A háború folytatása előtt a sereget új ezredek toborzásával kell szaporítani; szükséges továbbá erdélyi urakat tuszok gyanánt a táborban tartani, az oláhok hűségének biztosítékáról gondoskodni, a tatárokat szemmel tartani. A háború nagy költséget igényel. Erdélyből, Bosniából és Oláhországból, contributió útján, be lehet ugyan valamit hajtani; de kétségtelen, hogy a császár, magára hagyatva, a vállalat költségeit födözni nem képes.

Ezekből a nuntius azt a következtetést vonja le, hogy mielőtt ő a pápai tekintélyt a Konstantinápoly ellen intézendő hadjárat érdekében mérlegbe vetné, ő szentsége szándékait ismernie kell; nehogy olyan súlyos felelősség terhelje, mint egykor Cesarini Julián bíbornokot, — és a várnai katasztrófa megújuljon. Igaz ugyan, hogy a törökökön nem uralkodik olyan szultán, milyen Murád volt, és olyan serege sincs, milyennel ez utóbbi rendelkezett, sőt a török seregben dúló lázadás a kereszténységnek nagy előnyöket biztosít; de mind ez bizonytalan; ellenben bizonyos az, hogy százharmincz mérföldnyi roppant távolság választ el a czéltól, és ennek elérésére nagymérvű előkészület kivántatik. Jól tudja, hogy a sokfelé küldött segélyösszegek a pápai kincstárt kimerítették. Ezért a keresztény fejedelmeket és népeket kell segélynyújtásra buzdítani. Fölhívja korábbi tervére ő szentsége figyelmét, hogy búcsúkat engedélyezzen azoknak, kik alamizsnáikkal a kereszténység fölszabadításának művét előmozdítják. [1])

---

[1]) Buonvisi augusztus 22-iki jelentése. Ugyanakkor Leopoldra is igyekezett hatni. Miután a szemrehányások és megrovások éveken át hatástalanoknak bizonyúltak; hizelgéssel tett kisérletet. »Isten — így szólt hozzá — olyan fenség kifejezését adta arczvonásainak, hogy ezek a hódolat legmagasabb fokát ébresztik föl, és senkisem merészel neki ellentmondani, ha

A mint Belgrád elestének örömhíre Bécsbe megérkezett, Buonvisi szerencsekivánatait tolmácsolva a király előtt, fölhasználta ezen alkalmat, hogy őt a háború gyors folytatására buzdítsa. És hogy szavai súlyát növelje, a kezei között levő egész pénzkészletet a császári kormány rendelkezésére bocsátotta.

Leopold nemes hangon válaszolt. »Hatalma gyarapodásának — úgy mond — főképen azért örvend, mert így hathatósabban támogathatja ő szentségét, kinek vére ontásával is kész szolgálni. Ha másként tenne, Isten és helytartója iránt hálátlanságot követne el; mert jól tudja, hogy győzelmeit Istennek és ő szentsége közbenjárásának köszönhéti.«

»Bevallom — jegyzi meg Buonvisi — hogy ezen nagylelkű és vallásos érzülettől áthatott nyilatkozat meghatott és örömmel töltött el.« [1])

III.

Kevésbbé kedvezett a szerencse Sobieskinek.

Az 1688-ik év elején Lengyelországban a királyi udvar ellen nagy vihar keletkezett. Jelentéktelen eset idézte föl. A grodnói országgyűlés megnyitása alkalmával Jakab herczeg a trón mellett foglalt helyet. Ezen újítás, melyben az ellenzék az örökösödési jog érvényesítésére czélzó szándék nyilvánulását látta, nagy fölháborodást szült; annyira, hogy az országgyűlés eredménytelenül oszlott el. A királyné a császári követet gyanusította, hogy az ellenzékkel tart; valamint a császári udvar ellen azt a vádat emelte, hogy Jakab herczeggel szemben a brandenburgi választó-fejedelem egyik fiának igényeit támogatja Radzi-

---

személyesen osztja parancsait. Ezt önmagán tapasztalta. Mert, habár jósága által fölbátorítva, heves nyilatkozatokra ragadtathatta volna el magát, mihelyt arczvonásaira esett tekintete, félénk lett a szólásban. Még inkább éreznék ezt alattvalói, ha parancsolni akarna nekik.« Más alkalommal pedig arra intette, hogy minisztereit pontos engedelmességre szorítsa; az ezredeseket, »kik csak zsebeik megtöltésére gondolnak,« bocsássa el; a pénzügyi igazgatásba jó rendet hozzon be; gondoskodjék arról, hogy a meghódított területek jó igazgatást kapjanak, és a bekövetkezett változás kedvezéseit érezzék. (Buonvisi augusztus 29. és szeptember 5-iki jelentései.)

[1]) Buonvisi szeptember 10-iki jelentése.

will herczegnő kezének elnyerésére. Mindkét panaszát Buonvisi bíbornok útján terjesztette a császári udvar elé. A nuntius, bár azok alaptalanságáról meg volt győződve, mindent megtett, hogy a két udvar között a jó viszony helyreálljon. [1])

Ugyanakkor a lengyel királyra is igyekezett hatni, hogy a császári udvar ellen táplált, alap nélküli gyanakodással hagyjon föl, és alattvalóit mérséklettel nyugtassa meg. Figyelmeztette, hogy a köztársaságok bizalmatlanok szoktak lenni; Athéne az ostracismust a hatalmas hadvezérek ellen hozta be. Kéri, hogy a senatorok szabad nyilatkozatait türelemmel hallgassa meg. Utal Báthoryra, a nagy uralkodóra, kit szenvedélye néha elragadott, miért is egy alkalommal a senatorok egyike ezen szavakat intézte hozzá: »Vigyázz, fenséges király, nehogy, midőn magad Tarquinius gyanánt lépsz föl, minket Brutusokká alakíts«; mire azután türelmével lefegyverezte ellenségeit. [2])

A pápa ez alatt egy rendkivűli nuntiust is küldött Lengyelországba, Cantelmo caesareai érsek személyében; oly czélból, hogy Sobieskit igéreteinek teljesítésére, táborba szállásra serkentse. Buonvisi hathatósan támogatta igyekezeteit. De sikert nem remélt. Rábeszéléseink — irja egyik levelében — olyan hatástalanok, a mint a római senatuséi voltak, mikor Tibériust a föllázadt germániai légiók leküzdésére buzdította. Sajnálatát fejezi ki a fölött, hogy a pápa bőkezűsége nem termette meg gyümölcseit. És maró gúnynyal jegyzi meg, hogy »a lengyelek ekkorig, úgy szólván, csak ő szentsége erszénye ellen intéztek támadásokat.« [3])

Sobieski ekkor ismét azon tervét kezdette hirdetni, hogy

---

[1]) Buonvisi 1688. márczius 28-iki jelentése. — Radziwill herczegnő később a brandenburgi herczegnek nyújtotta kezét. Buonvisi ekkor, a varsói nuntius útján, megnyugtatni igyekezett Sobieskit. Elmondja, hogy az esetnek talán hasznos következményei lesznek; mert a brandenburgi herczeg, neje birtokai tárgyában kénytelen lesz Lengyelországgal kiegyezni; meglehet, hogy nővére kezét fogja ajánlani Jakab herczegnek. (Buonvisi aug. 22-iki jelentése és szeptember 6-ikán Cantelmohoz irt levele.)

[2]) Buonvisinek 1688. ápril 5-ikén Monsignor Cantelmohoz, a lengyel udvarnál levő rendkivüli nuntiushoz irt levele.

[3]) Buonvisi 1688. június 27. és július 19-iki jelentései, valamint aug. 30-ikán Pallavicini varsói nuntiushoz irt levele.

Oláhországot hódítja meg. [1]) Buonvisi, a mint ezt megtudta, fölhivta a pápai követeket, hogy szándékáról beszéljék le. A magyar korona jogainak igazolására szolgáló érveket újból fölhozta. És mivel ezek ellenében a lengyel udvarnál Cromer történeti munkájára utalták, a melyben elbeszéli, hogy az oláhok egy alkalommal a lengyel királynak meghódoltak: Buonvisi kiemelte, hogy azon történetiró elbeszélése szerint a meghódolás »a Magyarországtól való elszakadás következtében történt«; a mi éppen azt bizonyítja, hogy Oláhország jogosan a magyar koronához tartozik. [2])

Ugyanekkor Cantacuzeno, oláh fejedelem, ismételten úgy nyilatkozott, hogy a lengyel uralomtól jobban fél, mint a török fönhatóságtól, és ajánlkozott, hogy Leopold védnöksége alá helyezi magát. Buonvisi, jól tudván, hogy ezen ajánlat elfogadása a lengyel királyt még inkább elidegenítené, talán a ligától való nyilt elszakadásra birná: rábirta Leopoldot, hogy az ügyet tartsa egy ideig függőben. [3])

Buonvisi régóta sürgette a lengyel királyt, hogy ha nagyobb hadimunkálatokra nem vállalkozik is, legalább Kamienitz várát zárolja körül. [4]) De ez sem sikerült. Reményt vesztve, az (1688.) év őszén azt a tanácsot adja a Lengyelországban működő pápai követnek, ne is tegyen többé kiserletet arra, hogy a királyt táborba szállásra birja; mivel a királyné el van tökéllve, hogy a király életének koczkáztatását megakadályozza; oda kell tehát működni, hogy a tábornokok hatalmaztassanak föl a jövő év tavaszán Kamienitz ellen az operatiók megkezdésére; így csekélyebb lesz ugyan a haderő, mely egybegyűl, de legalább történik valami.

[1]) Cantacuseno Constantin oláh fejedelem 1687. deczember 5-ikén Bukarestben kelt levelével Buonvisi közbenjárását kérte ki, hogy a tatárok ellen a lengyel király segítségét eszközölje ki. Buonvisi, mint 1688. jan. 22-ikén jelenti, ez ügyben irt a varsói nuntiusnak.

[2]) Buonvisi augusztus 22-iki jelentése, és ugyanazon napon Pallavicinihez irt levele.

[3]) Buonvisi 1688. július 4-iki jelentése.

[4]) 1686. végén, mikor Kamienitz ostroma terveztetett, Buonvisi ezt ellenezte, mert Sobieskinek elégséges gyalogsága nincs, és az ostromló had élelmezése nagy nehézséggel jár; e helyett a blokádot ajánlja, mely Ujvárnál oly sikeresnek bizonyúlt. (1686. november 18-ikán a varsói nuntiushoz irt levele.) Most újolag ajánlja. (1688. augusztus 22-ikén ugyanahhoz irt levele.)

Ezen remény is meghiúsult. Kamienitz még tiz éven keresztül uralta a törököt.

E közben XIV. Lajos, a császári fegyvereknek, várakozását meghaladó, diadalai és hódításai által nyugtalanítva, és az osztrák uralkodóház túlsúlyra jutásától félve, újolag fenyegető állást foglalt el. Ürügyet a kölni választófejedelemség ügye szolgáltatott. A kölni káptalan egy része Fürstenberg, strassburgi bíbornok-püspököt, kit XIV. Lajos pártfogolt, másik része a császár által ajánlott József-Kelemen bajor herczeget választotta meg. Az ügy eldöntése a pápára tartozott. De XIV. Lajos fenyegető nyilatkozatokkal igyekezett védenczének igényeit érvényre juttatni, és azt hirdette, hogy ha kell, fegyver hatalmával is behelyezi az érsekségbe. Hadai szeptember 6-ikán benyomultak Avignonba, melynek területe még mindig a pápát uralta; és néhány nappal utóbb egy másik serege átlépett a Rajnán, hogy Philippsburgot megvívja.

A mint Francziaországból a legelső aggasztó hirek Bécsbe érkeztek, a pápai nuntius azonnal oda irányozta törekvését, hogy a török ellen folyamatban levő hadimunkálatok meg ne zavartassanak. Figyelmeztette Leopoldot, hogy a franczia király hiú fenyegetéseire kelleténél nagyobb súlyt ne fektessen, azok által a hódításoktól, melyekre Isten útat nyit előtte, magát eltéríttetni ne engedje. A franczia királyt a szent háború folytatásának megakadályozásától vallásos érzelmei vissza fogják tartani; a politikai okosság pedig föl fogja világositani az iránt, hogy ha a császár a törökkel békét kötve, egész erejét ellene zúdítja, nagy veszély fogja fenyegetni. De, hogy minden eshetőség készen találja, szervezzen 20,000 emberből álló új hadtestet, mely elegendő arra, hogy a birodalmi hadakkal Würtemberg felől a franczia támadásnak útját állja; míg az alsó Rajna táján a brandenburgi választófejedelem és Hollandia áll őrt.

A szent-szék szilárd magatartása alkalmas volt arra, hogy a császári udvar körében bizalmat keltsen. XI. Incze pápa ugyanis, meg nem rettenve a nagy király hatalmától, védenczének igényeit elutasította, és a bajor herczeget erősítette meg a kölni érsekségben.

Mindazáltal Leopold, több német fejedelem sürgetéseinek engedve, arra határozta el magát, hogy egész erejét Francziaország ellen fordítja. [1]) Szeptember közepén, az udvari canczellár útján, a pápai nuntius tudomására hozta, hogy veszélyes helyzetében, és a szent-szék segítségének bizonytalanságával szemben, nem marad egyéb hátra, mint a törökkel békességet kötni. Ő felsége, bár remélli, hogy előnyös föltételeket fog nyerni, fájdalommal mond le a szép reményekről, melyekkel magát kecsegtetheti; annál inkább, mert neki fogja a velenczei köztársaság kilátásai meghiúsulását tulajdonítani; azonban Velencze is fenyegetve van XIV. Lajos részéről, ki Olaszországot szintén igája alá akarja hajtani, hogy azután a pápa kényszerítve legyen Francziaország minden kivánatát teljesíteni. Végre közölte, hogy a béke ügyének

[1]) Ezen conflictus alkalmat szolgáltatott Buonvisinek egy kényes ügyben közbenjárni. XIV-dik Lajos több előkelő német urat, kik véletlenül Párisban tartózkodtak, elfogatott. Ezeknek rokonai ekkor kéréseikkel ostromolták Leopoldot, hogy visszatorlásképen ő is fogassa el a területén tartózkodó francziákat; azért is, hogy így a német foglyok szabadonbocsátását kierőszakolhassák. A császár hosszas vonakodás után engedett. A franczia foglyok között volt Louvois marquis franczia hadügyminiszter fia, ki a császári zászlók alatt mint önkénytes szolgált. Atyja a nuntiushoz fordult, fölkérvén őt, hogy a fia szabadonbocsátását eszközölje ki. A bíbornok közbevetette ugyan magát; de nem volt képes czélt érni. A két udvar közötti feszültség nőttön nőtt. Lusignan gróf, Francziaország bécsi követe, az 1688-dik év végén elhagyta Bécset. De útközben, Bregenzben, azon ürügy alatt, hogy más útat választott, mint a mely útlevelében elő volt irva, elfogatott. A franczia kormány, a diplomatiai összeköttetés meg lévén szakítva, a császári udvarhoz nem fordúlhatott közvetlenül. Croissy marquis külügyminiszter Buonvisi bíbornokhoz intézett jegyzéket, melyben megütközését fejezi ki a nemzetközi jog lábbaltapodását jelentő tény fölött, és reménységét nyilvánítja, hogy a követ azonnal szabad lábra fog helyeztetni. Buonvisi előterjesztésére az udvari canczellár tüzetes választ adott. Utal azon számos esetekre, melyekben XIV. Lajos a nemzetközi jog szabályait megsértette; kiemeli, hogy Lusignan a salvus conductussal visszaélve, a nemzetközi jog által részére biztosított kedvezésekre igényeit elvesztette; végre kijelenti, hogy a követ csak akkor fogja szabadságát visszanyerni, ha a franczia király rendeletére elfogott németek hazájokba visszabocsáttatnak. Buonvisi ezek után arra szorítkozott, hogy ezt a határozott nyilatkozatot Versaillesbe küldötte. (Buonvisi 1688. október 24-iki jelentése. Croissy miniszternek 1689. január 26-án és a császári canczellárnak február 17-ikén Buonvisihez intézett jegyzékei.)

elintézését nem fogják elhamarkodni; de a hadimunkálatok felfüggesztése már most mellőzhetetlen.

Buonvisi csak gyenge kisérletet tehetett, hogy a vészt elhárítsa. Egyedül arra utalt, hogy Velenczét elidegeníteni nem szabad, és mindenekelőtt meg kell kérdezni, mily föltételek alatt hajlandó békét kötni. [1] Nagyobb erély kifejtésétől visszatartotta őt az államtitkárnak ez időben érkezett jegyzéke, mely értesíté, hogy a Nápoly és az egyházi állam területén földrengések által okozott nagy károk a pápára nézve lehetetlenné teszik, hogy a jövő évben még csak olyan segélyt is nyújtson, mint a folyó évben adott. [2]

Mikor legközelebbi jelentését Rómába intézi, »a fájdalom által lesújtva« veszi kezébe a tollat. Élénk szinekkel ecseteli a veszedelmet, mely keletkezni fog, ha a török béke után a keresztény hatalmak egymás között irtó háborút folytatnak. Azt meggátolhatja ő szentsége, ha gyors és hathatós segélylyel a török háború folytatását lehetővé teszi; ez esetben ugyanis a császár és a franczia király közt lévő differentiák békés úton fognak elintéztetni; és a franczia háború elmarad.

A török háború folytatásának eredménye gyanánt, a görög egyházi szakadás megszüntetésének varázsképet állítja a pápa elé. És ha — úgy mond — néhány keresztény rabszolga kiváltása végett, a szent atyák az egyházi edények elárusítását tanácsolhatták; mennyivel inkább kell minden áldozatot meghozni, mikor több millió keresztény fölszabadításáról van szó. Őt nem a franczia király elleni gyűlölet vezeti; ellenkezőleg a nagy uralkodót kiválóan tiszteli; a béke föntartása és a vallás diadala lebeg előtte. Eliszonyodik, ha arra gondol, hogy a békesség Francziaországra ugyanazon csapásokat hozhatja, melyek a török birodalmat érték. Végre figyelmezteti a pápát, hogy a franczia háború a kath. egyházra azért is hátrányos, mert a császárt kényszeríti, hogy protestáns szövetségesei részére vallási előnyöket biztosítson. [3]

A külpolitika terén jelentkező válság bonyodalmait még nö-

[1] Buonvisi szeptember 19-iki jelentése.

[2] Az államtitkár szeptember 4-iki jegyzéke.

[3] Buonvisi szeptember 19-iki jelentése.

velte: az *angol* forradalom, mely II. Jakab király ellen tört ki, és vejét Oraniai Vilmost az angol trón elfoglalására késztəté,

Buonvisi bíbornok politikai actiója, ezen nehéz viszonyok között is, correct- és bölcs volt. Oda hatott, és sikerült kivinnie, hogy a császár és a spanyol király Orániai Vilmosnál II. Jakab érdekében közbenjárjanak. Egyházának java és az európai béke érdeke lebegett szeme előtt. Kettős czélja volt: Angliában a kath. egyházhoz csatlakozott uralkodót föntartani; valamint lehetővé tenni, hogy Jakab a franczia szövetségtől elvonassék, egyszersmind Orániai Vilmos egész erejét a francziák ellen irányozhassa, ha XIV. Lajos Németország ellen háborút indítana. Egyébiránt reméllette, hogy Orániai Vilmos angolországi expeditiója XIV. Lajos figyelmét egészen le fogja kötni, és visszatartja attól, hogy németországi háborúba bonyolódjék. [1])

IV.

Az 1688-ik év végén fényes török követség érkezett a császári udvarhoz, békealkudozások végett. [2])

Miután a lengyel király és a velenczei köztársaság meghatalmazottai Bécsbe megjöttek, az 1689-ik évi februárban megindultak a tárgyalások.

A szövetségesek nagy igényekkel léptek föl. Leopold azt kivánta, hogy a törökök vonuljanak ki még azon néhány erősségből is, melyeket Magyarországban birnak, mondjanak le Erdélyről, Havasalföldről, Bosniáról és Szerbországról. A lengyelek Kamienitz vára, Bessarábia, Podolia és Ukrajna visszaadását, a tatároknak Ázsiába költöztetését; Velencze a moreai és dalmátiai várak átadását követelte.

Buonvisi egy ideig tartózkodó állást foglalt el, mert utasításokat várt Rómából. Addig is arra kérte Leopoldot, hogy a

---

[1]) Buonvisi október 13. és november 7-iki jelentései.

[2]) A nagyvezér még Belgrád eleste előtt értesíté a bajor választófejedelmet, hogy követet szándékozik Bécsbe küldeni. Buonvisi azt tanácsolta Leopoldnak, hogy ne engedje a török követet Bécsbe jönni, és a bajor fejedelem nyilatkoztassa ki, hogy a háború folyama alatt békealkudozásokra gondolni, és később is, a szövetségesek hozzájárulása nélkül, tárgyalásokba bocsátkozni nem lehet. (Buonvisi 1688. szeptember 5-iki jelentése.)

békekötéssel ne siessen, és a liga többi tagjaival egyetértőleg járjon el. [1])

Az utasítás, melyet az 1689-ik év első napjaiban indították útnak Rómából, így hangzott: »Minthogy a császári udvar kényszerítve látja magát a béke megkötésére, Eminentiád ne szegüljön ellene; de a tárgyalásoknál igyekezzék a kath. egyház érdekeit a szent-földön megóvni.« [2])

Buonvisi buzgón igyekezett ezen rendeletnek is megfelelni. Azon volt, hogy a szultán a szent-helyeket a katholikusoknak adja vissza, az elpusztult templomok fölépítését engedje meg, és a zarándokok biztonságáról gondoskodjék. [3])

De a békealkudozások nem vezettek eredményre. [4])

Időközben keletről fenyegető hirek érkeztek, hogy a portán, a franczia támadás reményében, és mivel úgy Francziaországból mint Tököli útján a császári haderő gyengeségéről biztató tudósításokat kaptak, a háború megújítását határozták el, és nagy készületeket tettek.

Buonvisi, a mint ezekről értesült, figyelmeztette a császárt, hogy a törökök valószinűleg Erdélybe fognak legelőbb nyomúlni, melynek lakói »a türhetetlen zsarolások miatt« el vannak keseredve; Tököli pedig visszatér Magyarországba, mely a súlyos adók miatt szintén elégületlen; és egyidejüleg a törökök Temesvár fölmentésére, valamint Bosnia visszahódítására is fognak kisérletet tenni; már pedig ezen támadásoknak, a Magyarországban hagyott csekély sereg, ellenállani teljesen képtelen lesz.

Mindazáltal Leopold bizalomteljesen válaszolá, hogy 30,000 német katona képes 60,000 töröknek ellenállani.

Buonvisi, Caprara és Caraffa tábornokokkal — az utóbbi

[1]) Buonvisi 1688. november 28. és 1689. január 9-iki jelentései.

[2]) Az államtitkár 1689. január 8-iki jegyzéke.

[3]) Buonvisi 1689. márczius 27-iki jelentése.

[4]) A békealkudozások folyamán a háború nem szünetelt. A tavaszon Szigetvár, hosszú ostromzár után, megadta magát. Július vége felé Lajos badeni őrgróf Szerbországba nyomúlt, augusztus 29-ikén egy 40,000-nyi török sereget megvert, Nist hatalmába ejtette, majd a Dunához Viddin alá nyomúlt, ezt több erősséggel együtt megvívta, és Havasalföldön helyezte el hadait téli szállásra. A következő évben szerencsétlenül folyt a háború. A törökök az elvesztettek egy részét (Belgrádot is) visszaszerezték.

ekkor már a főhadibiztos tisztét viselte — behatóan értekezett a helyzetről, kiktől értesült, hogy a császár számítása alaptalan; mert még ha az összes várőrségeket is sikra állítják, alig 24,000 emberrel rendelkeznek; és hogy az Eger vidékén táborozó ezred parancsot kapott, hogy a német birodalomba vonúljon. A nuntius a császárnál ezen rendelet visszavonását kérte, és javasolta, hogy az ezred keljen át a Tiszán, és a Karansebes közelében levő hegyszorosokat megszállva, a Temesvár fölmentésére küldendő török hadak és a visszatérő Tököli előtt zárja el az utat; ha pedig a tatárok Erdélybe törnének, azok ellen fordúljon. Figyelmeztette továbbá Leopoldot, hogy Temesvár megvivását siettetni és Bosniát a támadás ellen meg kell oltalmazni. Már pedig mindezt elérheti, ha a magyarországi hadakat 5000 emberrel szaporítja; a mivel nem gyengítené jelentékenyen a német birodalomban működő sereget, mely különben is a francziák által kitünően megerősített fontos várak ostromára, ágyúk hiányában, nem vállalkozhatik. Ezért czélszerű volna ott az actio megindítását halogatni, míg Magyarország fölszabadításának műve be lesz fejezve, mire azután a törökkel teljesen kielégítő békét lehet kötni.

A császár röviden válaszolá, hogy az előadottakat meg fogja fontolni.

Buonvisi nem bizott igyekezetei sikerében. Elszigetelten állott. Ugyanis a lotharingiai herczeg, ki ekkorig a török elleni háború sürgetésében főtámasza volt, a családi politika érdekei által vezetve, a francziák elleni háború érdekében működött, és a Rajna mellékén a főparancsnokságot átvenni készült. Az áramlat mindenkit magával ragadott. És a magyarországi hadak szaporítását nem sikerült kivinnie. [1])

Mindazáltal váratlanúl szövetségesre talált a lengyel király követében. Ez ugyanis kijelentette, hogy Sobieski, ha segítséget kap, a háborút folytatni fogja. Majd szabatosan formulázva előterjesztette föltételeit: a császár biztosítsa, hogy Bessarábia, Moldva és Oláhország elfoglalásában nem fogja akadályozni; küldjön neki 6000 német katonából álló hadosztályt, hogy a tatárokat Bessarábiából kiszorítsa; engedje meg, hogy serege számára Erdélyben

[1]) Buonvisi 1689. ápril 24-iki jelentése.

élelmiszereket vásároljon; fizesse ki a 20,000 tallérra menő régi összeget, melylyel Erdély Lengyelországnak adósa; végre a Bécs fölszabadítása alkalmával a lengyelek által elfoglalt ágyúkat küldje meg.

Buonvisi, bár előre látta, hogy ezen föltételek elfogadását alig várhatni, elfogadásukat a lengyel követ kérésére, úgy a császárnál, mint a minisztereknél hathatósan ajánlotta. Előadta, hogy a császári hadak gyengesége következtében, és mivel a törökök szilárdul el vannak tökéllve, hogy Erdélyt újra fönhatóságuk alá hajtják: nehéz volna a császár uralmát Oláhországban megállapítani, mely a tatárok betöréseinek ki van téve; ezért czélszerű azt a lengyel királynak engedni át, kit ezzel meg lehetne nyerni.

Az udvari canczellár válasza az volt, hogy a császár reputatiója forog kérdésben, és nem engedhet át olyan tartományt, mely már meghódolt és adót fizet neki; a kért hadosztály átengedése lehetetlen, élelmiszerek vásárlását Erdélyben megengedni nehézséggel jár. [1])

Ugyanakkor Tököli is, egy kapitány által, ki Szigetvár megadása után Bécsbe ment, a nuntiushoz azon kérelemmel fordult, hogy közte és az udvar között a közbenjáró tisztét vállalja el. Ez erre nem volt hajlandó, mivel előre látta, hogy Tököli igényeit az udvar teljesíthetetleneknek fogja tartani, és így kisérletével a bizalmatlanságot saját személye iránt növelné, a nélkül, hogy bármit használna. Ő tehát a kapitányt fölhivta, hogy a császári canczellárhoz forduljon, és maga úgy tett, mintha az ügyről tudomása nem volna. [2])

Eljárását Rómában teljesen javallották, és utasították, hogy ezen ügytől jövőre is távol tartsa magát. [3])

V.

Az elismerés számtalan nyilatkozatai és a nagy sikerek közepett is, Buonvisi nem szünt meg sürgetni visszahivatását. Helyzete az udvarnál mind kellemetlenebbé lett. Ápril végén es-

[1]) Buonvisi 1689. május 1., 22. és 29-iki jelentései.

[2]) Buonvisi 1689. május 29-iki jelentése.

[3]) Az államtitkár 1689. június 18-iki jegyzéke.

dekelve kéri, hogy »ő szentsége ezen martiriumból szabadítsa ki.« [1]) Az udvari etiquette szabályai által rárótt megaláztatások folytonosan elkeserítették. A bíbornoki méltóságot — úgy mond — káplányok színvonalára akarnák lealázni. És mivel a császár készületeket tett a német birodalomba való utazásra; teljesen lehetetlennek látszott, hogy az udvart kisérje. Ő egyébiránt az úti tervet nem helyeselte; úgy a nagy költség miatt, melyet okozott, és a hadi készületektől elvont, mint azért is, mert a magyarországi ügyek helyes intézése a király közelben maradását kivánatossá tette. Észrevételeit nem habozott nyiltan kifejezni Leopold előtt. Ez azzal mentegette magát, hogy reménye van fiát római királylyá megválasztatni. A nuntius azon kijelentésére, hogy útjában nem kisérheti, így nyilatkozott. »Eminentiád látja, hogy nagy szükségem van az Ön tanácsaira, melyek mindig a legőszintébbek. Tudom, azért akar elmaradni, nehogy a választófejedelmekkel együtt kelljen lennie. Igaza van, mert szükségem lévén rájok, az Ön méltóságára nem lehetek kellő tekintettel; cselekedjék tehát úgy, a mint állása érdekében jónak látja; de ha nem kisér, bizonyára nagy káromra lesz.«

Buonvisi azt válaszolá, hogy távollétéből ő felségére nem fog hátrány hárulni; mert ő vele az udvar csak a megállapodásokat szokta közölni, a mikor tehát az ő észrevételei a netán elkövetett hibákat már nem tehetik jóvá, és csak keserűséget okoznak. Jól tudja, hogy a miniszterek régóta igyekeznek elfordítani tőle ő felsége bizalmát, és ezért túl-heves embernek tüntetik föl. Hangsúlyozza, hogy hevességének soha sem az volt oka, mert a maga vagy barátai javát akarta volna előmozditani; mindig ő felségének érdeke lebegett szemei előtt. A miniszterek közül többen rászorúlnak arra, hogy ébresztgessék őket. Ezeknek nem tetszik az ő hevessége. De azzal, hogy akár ő, akár háznépe zavart támasztott, sikkasztott vagy gonosztevőket pártolt volna, nem vádolhatják!

A császár érzékeny szavakkal fejezte ki elismerését a bíbornok működése iránt. Mire ez értésére adta, hogy mihelyt vissza-

---

[1]) Buonvisi ápril 24-iki jelentése.

hivatása tárgyában a pápai rendeletet megkapta, Regensburgba fog sietni, hogy búcsút vegyen. [1])

Buonvisi oly türelmetlenül nézett az időpont elé, mikor Bécsből távozhat, hogy be sem akarta várni a pápai elhatározást, mely őt a visszatérésre fölhatalmazza; ezen szándékát be is jelentette a bíbornok-államtitkárnak. [2]) Valószinűleg attól félt, hogy ezen nyilatkozat nélkül visszahívását ki nem eszközölheti.

De csakhamar belátta, hogy ilyen eljárással méltó megrovást vonna magára. Ezért az államtitkár által a pápa bocsánatát kérte ki, s azzal mentegette magát, hogy a közügyek és magán bajok által okozott elkeseredésében irta volt közlését. [3])

IV.

Míg a nuntius szorongó szívvel várta Rómából »a szabadító igét:« XI. Incze pápa súlyosan betegen feküdt. Az államtitkár a bécsi nuntiatúra ügyének elintézését a pápa fölgyógyulásáig függőben kivánta tartani; Buonvisit azzal biztatta, hogy kérése mindenesetre meg fog hallgattatni; egyszersmind hangsúlyozta, hogy a bíbornok, bár igyekezeteivel a kitűzött czélt teljesen el nem érte, azon tudatban találhat megnyugtatást, hogy »apostoli hivatását bölcsességgel és odaadással töltötte be.« [4])

A pápa állapota mind súlyosabb lett. Az aggasztó tudósítások, melyek augusztus közepén Bécsbe érkeztek,[5]) Buonvisit arra késztették, hogy a fölhatalmazást be nem várva, és a nélkül, hogy Leopoldtól búcsút venne, sietve utra kelt Rómába. [6]) De ekkor már XI. Incze pápa nem volt az élők közt. Augusztus 12-ikén ragadta el a halál.

Tetemeit a szent Péter egyházában helyezték örök nyugalomra. Fényes síremléket állítottak föl, melynek művészi alko-

---

[1]) Buonvisi 1689. június 3-iki jelentése.

[2]) Buonvisi június 26-iki jelentése.

[3]) Buonvisi 1689. július 3-iki jelentése.

[4]) Az államtitkár 1689. július 2., 9., 23-iki jegyzékei.

[5]) Az államtitkár július 30-iki jegyzéke.

[6]) Buonvisi, XI. Incze utódja VIII. Sándor pápa által, 1690. szeptember 7-ikén luccai érsekké neveztetett ki. Tiz éven át kormányozta szülőföldjének egyházát. 1700. augusztus 25-ikén húnyt el. (Guarnacci I. 142.)

tású symbolikus szobrai kiváló tulajdonait, és dombormüvei élettörténete nevezetesebb mozzanatait tüntetve föl, egyéniségének és uralkodásának dicsőségét hirdetik.

Emlékezete iránt hálásnak bizonyúlt Leopold király, kit és a jogara alatt álló Magyarországot apostoli buzgalma és nagylelkűsége áldásában oly bőven részesített. Eltekintve a diplomatai szolgálatoktól és a pápa által kieszközölt segélytől, azon pénzöszszegek, melyek közvetlenül a szent-szék kincstárából küldettek a török elleni háború czéljaira a nuntius kezeihez, egymillió és ötszáznegyvenötezer forintot tesznek.[1]) A király, a mint XI. Incze haláláról értesült, *Odescalchi Liviust*, a pápa unokaöccsét, a római szent birodalom herczegeinek sorába iktatta; és néhány évvel utóbb a szerémi herczegséget adományozta néki,[2]) egy részét Magyarország azon területéből, melynek másfélszázados török járom alól fölszabadítása szentéletű nagybátyjának volt nagy részben köszönhető.

A magyar nemzet is kegyelettel őrizte emlékét. Sok évtized lefolyása után, a mikor a szerémi herczegséget mai napig birtokoló Odescalchi nemzetség egyik sarja, az 1751-ik évi pozsonyi országgyűléshez az indigenátus adományozásáért folyamodott, ezt örömmel adták meg az ország rendei, és az erről alkotott törvényczikkben hangsúlyozzák, hogy »azon rendkivüli érdemeket, melyeket ő szentsége XI. Incze pápa a kereszténység oltalmában, esküdt ellenségének leküzdésében, szűntelen buzgó gondoskodásával és az általa a háború szükségleteire nyújtott segítséggel szerzett, hálás emlékezetben tartják.«

[1]) A Lengyelországba, ugyancsak a török elleni háború czéljaira küldött összegek (36,000 forint hián) három millió forintot tesznek. (A pápai kincstár által megvizsgált számadások a római állami levéltárban.)

[2]) Az 1689. augusztus 29. és 1697. augusztus 27-ikén kelt kir. adománylevelek, valamint a szerémi herczegségre vonatkozó egyéb okiratok közzé vannak téve Guiseppe Avanci di Fermo ily czimű munkájában : »Geografia istorica del Ducato e Provincia de Sirmio, conferito da Leopoldo I. a Don Livio Odescalchi.« (Roma. 1700.)

TARTALOM.

BUDAPEST,
Az Athenaeum r.-társ. könyvny.
1886.

